

Anmeldelser 224:

Jeppe Bæk Meier & Rasmus Thestrup Østergaard: USA's tilblivelse. Columbus 2019. 266 sider.

Peter Frederiksen: 'Vores verdenshistorie 1, De ældste tider'. Columbus 2019. 260 sider, 160 kr.

Jakob Fihl-Jensen: Fodboldbogen - spillet i historien. Alt i ord 2019. 214 sider.

Mads Aamand Hansen & Christian Vollmond: Hvem stod bag? Konspirationsteorier, skjulte magter og alternative forklaringer. Frydenlund 2019. 231 sider, 199 kr.

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien - middelalderen. Pantheon 2019. 196 sider, 230 kr.

Peter Nedergaard: USA. Politik, økonomi og samfund. Systime 2019. 262 sider, 248 kr. + moms.

Else Roesdahl: Eventyr, hverdag, myter. Aarhus Universitetsforlag 2019. 104 sider, 130 kr.

Nina Bundgaard Trier: Pirater. Kampen om den nye verden 1500-1730. Columbus 2019, 154 sider, 139 kr.

Lars Andersen: Den glemte inkquisition. Aarhus universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Marianne Rasmussen Lindegaard: Danmarks oldtid i landskabet. Fotos Morten Rasmussen. Lindhardt og Ringhof 2019. 360 sider, 400 kr.

Karsten Pedersen, Poul Holt Pedersen, Lars Allan Haakonsen og Henning Brinckmann: Den kolde krig og Regan vest. Historia 2019. 120 sider, ill. i farver. 200 kr.

Helle Nørgaard og Ulla Varnke Sand Egeskov: Regan vest demokratiets sidste bastion. Gads forlag 2019, 160 sider, ill. i farver 200 kr.

Passage 81. Tidsskrift for litteratur og kritik. Tema: *Fiktionaliseret historie*. Red. Simona Zetterberg Gjerlevsen et al. Aarhus Universitetsforlag 2019. 151 sider, 120 kr.

Daniel Henschen: Da danskerne ville omvende verden. Gad 2019. 281 sider, 350 kr.

Hans Schultz Hansen: Genforeningen. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Neil Macgregor: Tyskland. Erindringer om en nation. Gad 2019. 672 sider, 300 kr.

René Karpantschhof: De stridbare danskere. Efter enevælden og før demokratiet 1848-1920. Gad 2019. 542 sider, 350 kr.

Søren Mørch: Utilsigtede hændelser. 54 fortællinger om verden, som den blev. Politikens Forlag. 544 sider, illustreret. 400 kr.

Mikkel Kirkebæk: Den yderste grænse. Danske frivillige i de baltiske uafhængighedskrige 1918-1920. L & R 2019. 1208 sider, 600 kr.

Lone Krogsholm: Dristig som en mand. Renna Hauchs kvindeoprør. Historien om en anderledes kamp for ligestilling og frihed. Storyhouse 2019. 256 sider, 250 kr.

Maria Grønlykke: Godt for sandheden at ikke alle lever af at sælge flæsk. En biografisk fortælling om Ellen Hørup. 2019. 212 sider, 250 kr.

Lone Rünitz: Ellen Hørup. Kvinden, verdensborgeren og rebellen. Syddansk 2019. 351 sider, 348 kr.

Lars Christensen: Hannibal Sehested. Krig, magtkamp og enevælde i 1600-tallet. Kristeligt Dagblads Forlag 2019. 300 sider, 300 kr.

Simon Sebag Montefiore: Breve fra historien. Ord som ændrede verden. Gad 2019. 296 sider, 250 kr.

Annette Lassen (red.): *Oldtidssagaerne* VII-VIII, Gyldendal 2019. 156 sider, 300 kr.

Ann Nørregaard: Dollar fo' dollar. Kulkvinderne på St. Thomas 1870-1917. Syddansk 2019. 148 sider. 158 kr.

Torbjørn Færøvik: Orientekspressen. Kristeligt Dagblads Forlag, 2019. 592 sider, 300 kr.

James Hawes: Den korte historie om Tyskland. Bilgrav 2019. 240 sider. 249 kr.

Nora Krug: Heimat - et tysk familiealbum. Gad 2019. 288 sider, 300kr.

Lars-Martin Sørensen: Sidste nyt fra Berlin. Lindhardt og Ringhof 2019 312.sider, 350 kr.

Niels-Birger Danielsen: "Modstand – Den skærpede kamp 1943-44". Politikens Forlag, 2019. 600 sider, 350 kr.

Hans Boll-Johansen: Sønderjyder i krig. En europæisk historie. Gyldendal 2019. 224 sider, 300 kr.

Neil Macgregor: Tyskland. Erindringer om en nation. Gads Forlag 2019. 672 sider. 300 kr.

Lars Andersen: Den glemte inkquisition. Aarhus universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Morten Frederiksen (red): Usikker modernitet - danskernes værdier fra 1981 til 2017. Hans Reitzels Forlag 2019. 474 sider. 349 kr.

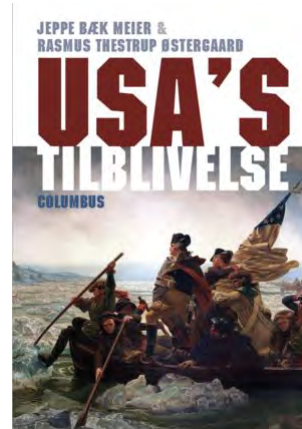
Ole Steen Hansen: Skudt ned. Flystyrt i Danmark 1939-45. Turbine 2018. 434 sider, 350 kr.

Hannah Arendt: Åndens liv. Oversat fra engelsk af Joachim Wrang. Introduktion. Ved Hans-Jørgen Schanz. Forlaget Klim 2019. 529 sider. 350 kr.

Carsten Bach-Nielsen: Bibelen i Danmark. 500 års kirke- og kulturhistorie. Bibelselskabets Forlag. 448 sider. 350 kr.

USA's historie til ca. 1900

JEPPE BÆK MEIER OG RASMUS THESTRUP ØSTERGAARD:
USA's tilblivelse, Columbus 2019, 266 sider, 189 kr.
ekskl. moms, 80 kr. i 4 år som e-bog.

USA spiller (stadig) en enorm rolle i verden, og det er vigtigt at kende forudsætningerne for det moderne USA, herunder de værdier og træk, der karakteriserer dette land, der samtidig er stolt af at være det ældste fungerende demokrati i verden. Denne lærebog, skrevet af to lektorer ved Fredericia Gymnasium, beskriver grundigt udviklingen fra omkring år 1600 og frem til tiden efter Borgerkrigen i slutningen af 1800-tallet. Der bliver trukket mange linjer op til nutidens USA som fx de aparte regler for våbenbesiddelse, som USA døjer med i dag.

Forfatterne kender deres stof, som bl.a. den omfattende litteraturliste bagerst i bogen vidner om. De beskriver grundigt den amerikanske historie, og bogen er forsynet med mange flotte illustrationer med gode billedtekster og en række nytegnede kort. Til hvert kapitel er der nogle udmærkede kilder, der er tilpasset moderne krav til omfang, og som forfatterne i de fleste tilfælde selv har oversat. De vil være meget velegnede til eksamen, da de tilmed er forsynede med angivelse af normalsidetall.

Stoffet er opdelt i seks kapitler på 35-45 sider, og som forfatterne skriver, kan de enkelte kapitler læses uafhængigt af hinanden, hvilket er en stor fordel i en undervisningssituation. I en kort indledning bevæger vi os med det samme op på et ganske højt abstraktionsniveau, når eleverne præsenteres for forskellige overordnede historiesyn. Her har forfatterne hentet inspiration fra den vigtige bog: *"Konfliktzonen Danmark: Stridende fortællinger om dansk historie"* med begreberne: Fortælling, Grundfortælling, Modfortælling og Den store fortælling, der vises i en fin oversigt s. 14.

Det første kapitel med titlen "Den puritanske arv" fortæller om de første nybyggere i Den nye Verden med Virginia-kolonien og bosættelsen i New England. I de to næste kapitler fortælles grundigt om Den amerikanske Revolution, som amerikanerne kalder det, med Uafhængighedskrigen og grundlæggelsen af USA i sidste del af 1700-tallet. I det fjerde kapitel gennemgås den amerikanske ekspansion mod vest og særligt kampene med Mexico. De to sidste kapitler omhandler Borgerkrigen med optakten i kapitel fem og selve Borgerkrigen og dens følger i det sidste og sjette kapitel.

Hvert kapitel indledes med et konkret forløb som fx en slaveauktion i kapitel 5. Hensigten er tydeligvis at levendegøre stoffet, men det er også noget forvirrende at hoppe midt ind i et forløb, for så på de efterfølgende sider at optegne hele baggrunden for dette konkrete forløb.

Lærebogens styrker er den sikre faglige hånd, den solide gennemgang, velvalgte kilder og fine illustrationer. Men jeg finder, at bogen vil være svær at anvende i undervisningen af flere grunde. For det første er min erfaring, at hovedparten af gymnasieeleverne ikke er stærke læsere, og det vil være svært for dem at kapere lange gennemgange af forholdsvis udviklede historiske forløb med et utal af navne, begivenheder og personer. I en pædagogisk tilrettelagt lærebog må man i højere grad skære til, udelade og prioritere stoffet, så færre, vigtige forløb står tydeligt frem.

For det andet er bogen blottet for oversigter, sammenfatninger og illustrationer af forløb, der kan lette tilegnelsen for eleven. Man skal forestille sig en elev i 2.g, der forbereder sig hjemme, og her skal man hjælpe hende med at holde fast på det væsentlige, udfordre hendes nysgerrighed og rejse relevante afgrænsede problemstillinger. Bogen er forsynet med et meget begrænset antal opgaver og arbejdsopgaver, der ikke løfter stoffet.

Endelig synes jeg, at forfatterne tager for mange detaljer og ikke-nødvendige oplysninger med, som eleven næppe har glæde af. Hvorfor skal fx. Max Webers bog om protestantismens etik med på side 36, og hvorfor skal krigsforløbet i krigene med Mexico i 1840'erne beskrives indgående s. 146-150? Hver for sig er begge nedslag både interessante og vigtige, men kunne de ikke undværes?

Den stærke faglige basis i bogen sammen med den i mine øjne mere problematiske pædagogisk-didaktiske side indebærer, at det vil kræve en betydelig indsats af den lærer, der vil binde an med bogen. Først skal man nøjes med et eller to udvalgte kapitler, og dernæst skal læreren ved hjælp af hjælpespørgsmål, oversigter og figurer give eleverne en håndsækning, når de vil prøve at forstå, hvorfor USA i dag er, som det er.

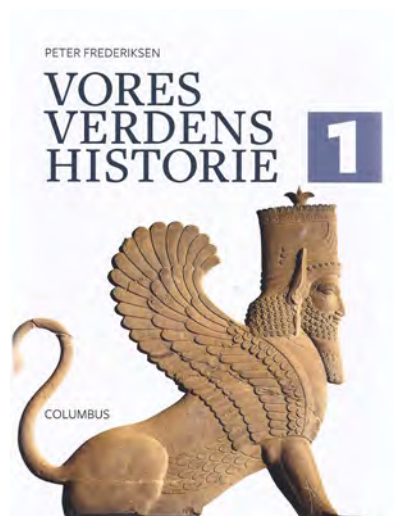
Ulrik Grubb

Verdenshistorie

PETER FREDERIKSEN: *'Vores verdenshistorie. De ældste tider'*. Columbus 2019. 260 sider, 160 kr.

Introduktion:

Peter Frederiksens nye 'Vores verdenshistorie' er en 3 binds verdenshistorie, hvor 1. bind nu foreligger. Bogen er inddelt i 8 kapitler, hvor Europa fylder mest med kapitler om Antikkens Grækenland, Romerriget, Middelalderen og Renæssancen, mens der udenfor Europa er kapitler om Byzans og de muslimske imperier, Kina og Mesoamerika. I hvert kapitel er der temaer om styreformer, nationsdannelser, konflikter, revolutioner, demokrati, ligestilling og globalisering. På denne måde kan læseren følge et tema gennem tiden og i de forskellige geografiske områder, som bogen dækker. Efter hvert kapitel er bogen forsynet med et 'overblik', der er en form for indholdstjekliste og en oversigt over kernestof, og begge dele kan medvirke til at støtte elevens sammenhængsforståelse. I bogen er der til hvert kapitel flere kildetekster med tilhørende spørgsmål. Kilderne er gjort spiselige for eleverne ved, at de er meget korte og derfor er der mulighed for metodisk arbejde. Kilderne kan enkelte steder være så korte, at det kan være svært for eleverne at forstå indhold og kontekst. Det mest interessante ved udgivelsen er 'fokuspunkterne', som er placeret sideløbende med grundbogsteksten.

Spændende didaktisk greb: Fokuspunkter

Den nye og spændende kvalitet ved denne verdenshistorie er formen, fordi der i hvert kapitel er indbygget didaktiske afsnit kaldet 'fokuspunkter', hvor eleven præsenteres for en række historiefaglige refleksioner, bl.a. over den viden man får ved læsningen af grundbogsteksten. Man kan sige, at fokuspunkterne tematiserer læreplanens centrale begreber og forsøger at koble grundbogsindholdet til læreplansindholdet og konkretisere de til tider abstrakte begreber.

I de mest velfungerende fokuspunkter inviteres eleven med i historikernes maskinrum, dér hvor fortolkningerne åbnes op og eleven kan deltage i diskussionerne om fortiden. Et eksempel er s. 83, hvor læseren skal forholde sig til forskellige fremstillinger af forklaringer på Romerrigets fald. (Dog var teksterne på bogens hjemmeside voresverdenshistorie.dk ikke tilgængelige i september 2019)

Man kan også bruge fokuspunkterne som differentieringsværktøj ved at lade nogle elever inddrage fokuspunkterne i læsningen, mens andre springer dem over. I nogle kapitler fungerer 'fokuspunkterne' godt til grundbogstekstens indhold, fx s.

42, hvor der er et fokuspunkt om styreformer, der passer udmærket til kapitlet om Antikkens Grækenland. I andre kapitler kræver fokuspunktet, at læreren udfolder det lidt mere, fx s. 219, hvor man sammenligner Burchardts og Nordbergs syn på Renæssancen.

Fokuspunkternes invitationer til refleksioner og åbninger for fortolkninger kommer til at stå i modsætning til grundbogstekstens mere alvidende, kronologiske tilgang og man kan diskutere i hvilken grad eleverne er opmærksomme på de forskellige måder man kan forholde sig til fortiden på? På den anden side, kan man sige, at bogens opbygning med den dominerende grundbogstekst og de refleksive fokuspunkter, både lever op til læreplanens krav om kronologi og overblik og samtidig forsøger at skabe rum for elevernes mere problemorienterede tilgange. Dog ville grundbogsstoffet være styrket, hvis der også her var åbninger for fortolkningsmuligheder og henvisninger til de bøger, som forfatteren har hentet sin viden fra.

Verdenshistorier udenfor Europa.

Kina og Mesoamerika præsenteres før europæernes ankomst og områderne bliver derfor ikke en funktion af europæernes opdagelser. Samtidig er det spændende, at bogens tematiseringer muliggør sammenligninger og også viser nogle aspekter af Kina og Mesoamerika, som eleverne måske ikke har mødt før, fx fokuseringen på køn, kvinder og historiebrug. Selvom bogen præsenterer Kina, Mesoamerika og Europa på kronologisk samtidige tidspunkter og på den måde muliggør spændende tematiske sammenligninger, så er der enkelte passager i grundbogsteksten, hvor den opmærksomme elev kan få det indtryk, at Europa står på toppen af en evolutionær udviklingstrappe. I denne forbindelse kunne det styrke elevens refleksioner over historiske udviklinger, hvis man i et fokuspunkt eller på anden måde tydeliggjorde dette sammenligningsniveau. Denne forståelse af fortiden kan man opleve når man læser kapitlerne om Kina og Mesoamerika.

Kina: Fraværet af dynamiske købmænd.

Kapitlet om Kina - 'Den store drage' - behandler perioden 500 f.v.t. til 1600 og gennemgår de forskellige dynastier. Der er fokus på den politisk-sociale historie med interessante nedslag om konfucianisme, familien og kvinderne. Kapitlet om Kina indledes med at henvise til, hvordan Kina indirekte prægede Europa via teknologiske opfindelser, som krudtet og kompasset, vi får dog ikke mulighed for at høre mere om de historiske baggrunde for Kinas teknologisk-videnskabelige udviklinger. Vi hører om hvordan Marco Polo kommer til Kina via den betydningsfulde Silkevej, men ikke om hvordan de kinesiske handelsnetværk besejlede det indiske ocean, hvor blandt andre Zheng Hue's ekspeditioner kunne være inddraget. I kapitlet nævnes det flere gange, hvordan Kina ikke havde en klasse af dynamiske købmænd sammenlignet med Europa og derfor var '*langt bagefter Vesten*' (s.171). Er det fraværet af økonomiske 'agenter' til at skabe

økonomisk udvikling, som kendetegner Kina? I kapitlet om Renæssancen kommer forfatteren ikke tilbage til sammenligningen mellem Kina og Europa. I forbindelse med sammenligningen mellem Europa og Kina kunne man eventuelt inddrage nogle af de historikere, der har arbejdet med området mere eksplicit, fx Kenneth Pomeranz' studier.

Mesoamerika: Historiebrug og fravær af hjul og buer.

På glimrende måde starter kapitlet om Mesoamerika med at appellere til elevens vidensunivers og motivation ved inddragelse af Tintin og filmen *Apocalypto*. Nutidsforståelser og historiebrug er en fin ramme for kapitlets start, og det følges godt op i kapitlet, fx på s. 197, hvor eleven arbejder med en analyse af det mexicanske flag.

Det giver umiddelbart god mening at både Maya, Inka og Aztekerne beskrives i samme kapitel fordi man bl.a. kan sammenligne de materielle forudsætninger for samfundene.

På s. 189 sammenlignes mayaernes bygningskunst med konstruktionsarbejder i Middelalderens Europa, hvor det konstateres at mayaernes bygningskunst ikke var lige så højt udviklet som europæernes, bl.a. fordi man ikke kunne konstruere en bue. På s. 195 nævnes det at '*Ligeledes brugte aztekerne heller ikke hjulet*'. Det er jo en korrekt historisk viden, der præsenteres, men eleven har formentlig svært ved at forstå de historiske forudsætninger for disse forskellige udviklinger og holdninger fordi det er noget, der konstateres i grundbogsteksten uden at baggrundene uddybes.

Illustrationer – passiv ledsager eller krav til aktiv anvendelse?

På næsten hver side er bogen forsynet med flotte kort, malerier eller fotos, hvilket gør den meget indbydende. På s. 118-119 ses et maleri fra 1800-tallet af Karl d. Stores kroning. Dette maleri bliver eleven bedt om at sammenligne med et andet maleri på s. 122 (uden afsenderinformation er det en lidt udfordrende opgave) og det er rigtig godt at eleven skal forholde sig kritisk til billedmaterialet. Dette er også tilfældet på side 149, hvor eleven skal vurdere et maleri ift. historiebrug. Dette er nogle af de få gange i bogen, hvor illustrationerne aktiveres. I store dele af bogen kommer billedmaterialet til at fremstå lidt tavst og uaktiveret og måske endda forvirrende, fordi det ikke bliver inddraget i fremstillingen eller fokuspunkterne. Elevens metodebevidsthed kunne være styrket ved, at de mange flotte illustrationer blev inddraget mere konkret. Eksempler kunne være en række malerier fra 1800-tallet, der illustrerer dele af Romerriget og Reformationen på s. 50-51, s. 66, s. 82 og s. 241.

Når den nysgerrige elev vil undersøge illustrationernes oprindelse, finder de bagerst i bogen på s. 253 de steder på internettet, hvor illustrationerne er fundet elektronisk. Tegningen af et Karavanseraï på s. 106 er downloadet fra Wikimedia

Commons. Men hvem er den oprindelige afsender? Det fremgår ikke og det kan måske skabe forvirring blandt eleverne, hvis de ikke instrueres grundigt i metode. Sidst i bogen er der fokuspunkter, der præsenterer det metodiske arbejde med kilder og arbejdet med problemformuleringer. Man kunne med fordel også have inddraget et fokuspunkt om billedanalyse og på den måde have åbnet alle bogens billedmaterialer for elevens kritiske refleksion.

På hjemmesiden voresverdenshistorie.dk kan man finde en række gode øvelser, der kan aktivere elevernes arbejde med bogen. I 'Tjek på lektien' findes relevante læsespørgsmål til alle kapitlerne.

Afslutning

'Vores verdenshistorie' præsenterer spændende tilgange til forståelsen af fortider fordi fokuspunkterne åbner og inviterer til forskellige fortidsfortolkninger, der også kan være spændende at afprøve i undervisningen. Men samtidig er grundbogsteksten præget af, at Europa stadig fylder meget, både indholdsmæssigt og i fortolkningen af andre verdener.

Niels Nøddebo Petersen

Fodboldbogen – spillet i historien

Af JAKOB FIHL-JENSEN. Forlaget Alt i ord 2019. 214 sider, 290 kr.

Fodboldbogen er en interessant bog med mange anvendelsesmuligheder indenfor undervisning. Er man som underviser en anelse fodboldtosset, har man uden tvivl ofte overvejet, om man kan kombinere fodboldinteressen med sin faglige undervisning. Jakob Fihl-Jensen giver i denne bog et godt bud på, hvordan det kan være muligt.

Bogen er opdelt i 9 kapitler med tilhørende kildemateriale, arbejdsopgaver samt eksempler på forløbsplan og ekstra tekstmateriale via bogens hjemmeside **fodboldbogen.org**. Denne opbygning er medvirkende til at øge brugbarheden af bogen i undervisningssammenhæng.

Der er dog et kritikpunkt til bogens opsætning og det er den meget lille skriftstørrelse, som benyttes i bogen. Det virker som om man har kopieret en almindelig A4 tekst ned i A5 størrelse, og det er ikke specielt læsevenligt. Det vil derfor i undervisningssammenhæng anbefales at kopiere teksterne op.

Selve tekstformuleringen i bogen er god i forhold til målgruppen på ungdomsuddannelser. Der er i teksten lavet mange underafsnit med overskrifter, som gør at teksterne bliver mere overskuelige og de kommer til at virke kortere. Hvert enkelt kapitel starter med en præsentation af problemstillinger til kapitlets emne og kan eventuelt benyttes som læsefokus for eleverne i deres lektielæsning. Bogen kan ikke stå alene som grundbog i historieundervisningen i de sidste ca. 200 års historie, men den kan helt sikkert give nogle indspark til undervisningen med en anden indgangsvinkel. I denne sammenhæng fungerer bogens kapitler godt og kan nemt benyttes enkeltvis.

Det er en klar styrke for bogen, at de enkelte kapitler let kan bruges alene og dermed også benyttes i en række andre fag end blot historie. Idrætsundervisningen på idræt B vil uden tvivl kunne drage glæde af flere kapitler i bogen omhandlende bl.a. fodboldens udvikling, overgangen fra foreningsidræt til professionel forretning eller som indgang til diskussion af identitet og idræt. Samfundsfag vil også være oplagt i forbindelse med kapitlerne omkring national identitet med udgangspunkt i Argentina, Balkan og Catalonien eller kapitlerne om Bosman-dommen og ligestilling mellem kønnene.

Fodboldbogen er en meget anvendelig bog til undervisning på ungdomsuddannelsesniveau i en lang række fag eller tværfaglige projekter. Det vil sandsynligvis ofte være som et supplerende stof til undervisningen, men ikke mindre interessant af den grund.

Mark Karlsen

Illuminati for viderekomne

CHRISTIAN VOLLMOND & MADS AAMAND
HANSEN: *Hvem stod bag?*

*Konspirationsteorier, skjulte magter og
alternative forklaringer.* Frydenlund 2019.
232 sider, 199 kr.

Lad det være sagt med det samme: det er en spændende, gennearbejdet og velresearchet bog, Aamund Hansen og Vollmond har skrevet. Så det er ikke her bogen har problemer – men mere om det senere.

Bogen handler om konspirationsteorier, hvorfor de opstår, hvorfor det er væsentligt at beskæftige sig med dem, og hvordan et udvalg af konspirationsteorierne ser ud. Der

argumenteres glimrende for de første to dele i nogle velvalgte teoretiske tekster. Bogen kommer dog omkring nogle af de lidt fortærskede teorier om sen- og postmodernitet som forklaringsmodel, fortærskede, fordi der jo også var talrige konspirationsteorier før det senmoderne samfund. Snarere end et diffust begreb som postmodernismen, spiller internettet en afgørende rolle som forklaringsmodel for konspirationsteoriernes gunstige vækstforhold i dag, men altså ikke nødvendigvis for, hvorfor folk tror på dem. På internettet har konspirationsteoretikerne fået en hel ny platform, og i det ekkokammer, internettet er, bliver mennesker med hang til konspirationer ustandseligt bekræftet i egne vrangforestillinger. Derfor er det et helt igennem fornuftigt forehavende at behandle emnet og lade det komme ud til vor tids teenagere – med andre ord, er det en vedkommende bog. Om det så har nogen forebyggende effekt på de af vores elever, der tror på konspirationer, er en anden sag – personer forfaldne til sådanne ideer er i udpræget grad fakta resistente.

Et af bogens store fortrin er, at den viser konspirationsteoriene med konspirationsteoretikernes egne ord, og hermed undgår man faktisk, at bogen bliver en skolemesters pegen-fingre af de bizarre teorier. Læseren præsenteres for allehånde obskure ideer i en vidtforgrenet tur rundt i sølvpapirhatte-universet. Der er gamle kendinge som illuminati, frimurerne og jøderne – hvor sidstnævntes tildeling af hovedrollen i en global sammensværgelse har en forbløffende evne til simpelthen ikke at ville uddø selv efter Holocaust. Men internettets tidsalder har også bragt nye teorier for dagen, herunder den helt igennem absurde påstand om, at Hillary Clinton skulle være del af en pædofilring, og anklagen mod Barack Obama for at være muslim, er således begge af nyere dato. Selv efter diverse rejser ud i rummet er jorden stadig flad som en pandekage ude i cyberworlds freaky afkroge – en idé der tilsyneladende finder større og større tilslutning, i øvrigt. Men den mest vanvittige konspirationsteori, der trodser enhver fornuft er, at verden i virkeligheden styres af ... ja, reptiler. De har taget skikkelse af mennesker, og i den forklædning er deres ønske at slavebinde hele jorden ved netop at overbevise os om, at ideen om de skulle være reptiler, er det mest absurde, man kan påstå. Tal om en cirkelslutning, der vil noget. At den plan tilsyneladende har taget et par tusind år at føre ud i livet, får ikke tilhængerne til at vakle i troen på deres allestedsnærværende dominans. At man i ramme alvor kan tro på sådan noget nonsens, får en til at tvivle på, om kampen mod konspirationsteorier i virkeligheden er komplet ørkesløs. Men underholdende læsning er det.

Når bogen så i mål med sit ærinde? Som voksen historieuddannet sidder undertegnede tilbage og føler sig væsentligt klogere. De teoretiske tekster kaster lys over årsagerne til og problemerne forbundet med konspirationsteorier, men for teenagere i gymnasieskolen er bogen delvist skudt over målet. Nok er der nogle ganske fine lektionsplaner (som kunne være lidt mere varierede) og relativt korte kildetekster, men hver case og teori kræver en meget stor historisk forhåndsviden, som jeg tvivler på at særligt mange gymnasieelever er i besiddelse af. Teksten er

derudover meget komprimeret og med få illustrationer, som ellers virker helt oplagt at bruge i sådan en bog. Måske bogen er mere anvendelig i de større opgaver som SSO og SRP, men mere vanskelig altså at bruge i undervisningssammenhæng.

Det sidste spørgsmål er så, om bogens ønske – at vaccinere mod at tro på konspirationsteorier også indfries. Eleverne skal nok sige ja og amen i timerne, men illuminati og frimurere har bare en besnærende tiltrækningskraft.

Mathias Strand

Skæbnestunder i dansk middelalder

JOHNNY THIEDECKE: Skæbnestunder i Danmarkshistorien: Middelalderen. Forlaget Pantheon 2019. 196 sider, 184 kr. uden moms
Bogen har to formål: 1) at levere noget undervisningsmateriale til Danmarkshistorien fra Harald Blåtand og kristendommens indførelse til dronning Margrete og Kalmarunionen, og 2) at levere materiale fra perioden til at gå i dybden med historisk metode og kildekritik.

Johnny Thiedecke har valgt til hvert afsnit at gengive uddrag af de relevante (ofte samtidige) kilder og af forskellige historikeres synspunkter om emnet, og efter hvert afsnit har han skrevet en kort, men relevant fremstilling af begivenhederne mellem de valgte nedslag eller skæbnestunder.

Hvilke skæbnestunder er der så tale om? Det er som nævnt kristendommens indførelse i Danmark i sidste del af 900-tallet og den store Jellingesten, drabet på Knud den Hellige i Odense 1086, Blodgildet i Roskilde og slaget på Grathe Hede 1157, der gør Valdemar den Store til konge, Valdemar Sejrs erobring af Estland og myten om Dannebrog 1219, Jagten på Lyø 1223, hvor Valdemar Sejr bortføres af Henrik af Schwerin og Jyske Lov 1241 samt mordet på Erik Klipping i Finderup Lade 1286 og Margretes indførelse af Kalmarunionen 1397.

Det må siges at være rimelige nedslag i perioden. Nogle kunne måske savne erobringen af Arkona i 1169, der naturligvis omtales i fremstillingen, men Valdemar den Store er udmærket dækket af de begivenheder, der fører til hans magtovertagelse. Pantsætningen af Danmark og det såkaldte interregnum 1332-1340 eller Valdemar Atterdags samling af riget kunne måske også have fortjent en nøjere kildebehandling, men så ville bogen svulme op, og begivenhederne får fyldig omtale i brødteksten.

Som eksempel har jeg valgt Kongemordet i Finderup Lade (s 124-174). Efter en faktaboks om hovedindholdet af håndfæstningen af 1282 gengives kilderne. De omfatter uddrag af diverse årbøger/krøniker, de samtidige Rumelantdigte, dommen over de sammensvorne og folkeviserne om Marsk Stig og den "kendte" *Der er så mange i Danemark, som alle vil Herrer være*". De fylder i alt 8 trykte sider og er forsynet med korte indledninger om forfatter og datering. Derpå følger uddrag af B.S. Ingemanns "Erik Menveds barndom" fra 1828, Erik Arups Danmarkshistorie fra 1932, Troels Brandt: Et motiv til mordet i Finderup lade (Siden Saxo 2015 og Erik Kjersgaard: Opklaring?, Skalk 1971) samt Carl E. Jørgensen: Kongemordet i Finderup (2001). Eftertidens vurderinger fylder lidt over 30 sider, men der er også billeder i afsnittet af det ydre og indre Nyborg slot og Otto Baches berømte maleri fra 1882. Thiedeckes fremstilling af perioden efter mordet til Valdemar Atterdags død 1375 til slut fylder 5 sider.

Det siger sig selv, at det kan være mange sider om eftertidens synspunkter at arbejde med for eleverne, men man har jo som lærer lov til at bruge bogen selektivt, og emnet om drabet i Finderup Lade vil være velegnet til gruppearbejde eller elevfremlæggelse og kan danne grundlag for en stor skriftlig opgave.

Johnny Thiedecke skal have stor ros for at have sammensat et meget brugbart materiale og gjort det tilgængeligt for undervisning i HF og Stx. Det er en god idé at lade eleverne læse kilderne, hvorefter de kan tage stilling til historikernes brug af disse og diskutere, hvilken betydning historikernes egen samtid har haft for synspunktet. Thiedeckes egen fremstilling, der hæfter skæbnestunderne sammen er velskrevet og præcis, og det er f.eks. godt set at sammenligne de mange kampe om kongemagten mellem f.eks. Svend Estridsens sønnesønner og Valdemar Sejrs sønner og efterfølgere med "Games of Thrones".

Fremstillingen er generelt let at læse, selv hvor navnene på de mange kongsemner kan forvirre læseren, og flere steder skinner det igennem, at Thiedecke er en god, gammel pædagogisk underviser, f.eks. når han side 26 som kommentar til Hardeknuds død i 1042 under et bryllup skriver: "Mon ikke der var mere end vin i det bæger?" Der bliver også plads til en længere digression om navnet Albrecht, som næsten alle Valdemar Atterdags og Margretes fjender hed.

Til sidst skal nævnes, at der er tilpas illustrationer i bogen, 2 siders litteraturliste og 4 siders index. Skulle man komme med et konstruktivt forslag til en eventuel andenudgave af bogen, var det måske en idé at lave en oversigt over de omtalte konger og evt. en egentlig slægtstavle over de utallige kongsemner. Står man og skal i gang med et emne om middelalderen i Danmark, har Johnny Thiedecke skrevet en meget velegnet bog med meget brugbart materiale.

Kai Verner Nielsen

USA – politik, økonomi & samfund

PETER NEDERGAARD: USA – politik, økonomi og samfund. Systime 2. udgave, 2019. 252 sider + litteraturliste og stikordsregister. 248 kr. ex moms eller licens 24 kr. ex moms

USA er spændende. Fordi det er mere. Fordi det er større. Fordi det er hurtigere, voldsommere, vildere – på godt såvel som ondt. Har man selv været der, er man tilbøjelig til at gøre den lille del af USA, som man har set ved selvsyn til et billede på hele USA. Sådanne generaliseringer holder jo desværre sjældent, og derfor har Peter Nedergaard, professor ved KU, skrevet bogen, som giver overblikket over det store land på den anden siden af Atlanten.

Bogen har syv kapitler plus det løse, og den indleder således med at bruge 4 kapitler på USA's historie fra uafhængighed til Trumps USA, og dernæst følger tre kapitler om henholdsvis politik, økonomi og kultur. Hvert kapitel begynder med en oversigt over kapitlets vigtigste indhold og en række læringsmål og slutter med hovedpointerne på listeform sammen med en række arbejdsopgaver til det pågældende kapitel. Bogen er endvidere udstyret med en lang række billeder, illustrationer, fakta bokse og endeligt større og mindre citater fra både primære og sekundære kilder.

Bogen er velskrevet og kommer vidt omkring uden at tabe den røde tråd. Nogle emner behandles selvsagt grundigere end andre, og det er tydeligt, at Peter Nedergaard har måttet træffe nogle tunge valg undervejs. Det er dog ligeledes tydeligt, at Peter Nedergaard er sluppet godt afsted med dette. Fx USA's ekspansionshistorie, som kunne have fyldt mange sider, klares stort set med et kort, hvor udvidelserne har hver deres farve.

Et andet eksempel er behandlingen af den amerikanske borgerkrig, som heldigvis behandles noget grundigere, og især spørgsmålet om forholdet til slaveri får lov at fylde tilstrækkeligt til at forfatteren kan nuancere årsagerne til borgerkrigens udbrud. Endvidere vender forfatteren gentagende gange tilbage til spørgsmålet om forholdet mellem sorte og hvide i USA, uden at dette spørgsmål i øvrigt får lov at fylde mere, end det er berettiget til.

Bogens fire historiske kapitler (selvom det er forkert at sige, at de sidste tre ikke bruger historien) dækker tiden fra ca. 1775 til ca. 2018, og umiddelbart kunne man måske anføre, at det var en skæv prioritering at give en femtedel af pladsen til den sidste af de 45 præsidenter, men i det sidste kapitel er der også en diskussion af

amerikanernes forhold til frihandel og protektionisme samt amerikansk populisme. Særligt det sidste er interessant, for det lykkedes at fremstille en nuanceret historie, hvor fake news er et problem på både den ene og den anden side, og Præsident Trump er ikke bare en impulsstyret galning; tværtimod fører han langt hen af vejen den America first-politik, som han plæderede for i 1987. Dermed er der en fin afrunding på afsnittet om USA's historie, og kapitlerne om politik, økonomi og kultur fungerer dermed næsten som appendixer. Det sidste kapitel er dog det mindst velskrevne i bogen. I perioder er det blot opremsninger af amerikanske symboler, og det er selvfølgelig interessant nok, men det når bare ikke det høje niveau i resten af bogen.

Bogen behandler som sagt næsten 250 år på ca. 250 sider, og det kan selvsagt kun lade sig gøre, hvis der er nogle temmelig tekst- og informationstunge sider, som kun de færreste 3.g-klasser ville kunne håndtere mange af. Der er endvidere gennem bogen en del samfundsfaglige begreber og engelske citater, som kun lejlighedsvist oversættes. Man kan måske lokke samfundsfaglæreren hhv. engelsklæreren til at hjælpe med dette, men med tanke på historiefagets pensumkrav, er det desværre ikke en bog, som man læser fra ende til anden i historieundervisningen.

Bogen er som sagt anden udgave, og den er opgraderet i forhold til første udgave. Der er flyttet lidt rundt på noget af teksten, hvilket betyder mindre i forhold til det samlede indtryk af bøgerne. Imidlertid er det nye afsnit om Trumps USA en væsentlig forbedring. Bogen findes endvidere som i-bog på Systimes hjemmeside med de ekstra muligheder, som hjemmesiden tilbyder.

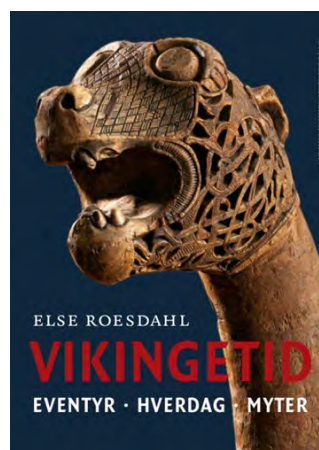
Alt i alt må det siges at være en vellykket bog; især den historiske del er fremragende, og også afsnittene om politik og økonomi er gode. Bogen henvender sig måske mere til den gode elev, der skriver SRP eller til studerende på universiteternes tidlige semestre. Uanset er det en bog, som alle voksne mennesker burde læse og blive kloge af.

Kim Hornbech

Vikingetid

ELSE ROESDAHL: Eventyr, hverdag, myter. Aarhus Universitetsforlag 2019. 104 sider, 130 kr. Rigt illustreret

Dette er en lille billig bog, den er i lommeformat og koster ca. 130 kr., men samtidig er det en stor bog. Den er skrevet af emerita professor Else Roesdahl fra middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet. Hun er

om nogen en kender af dansk vikingetid og middelalder. Det mærker man tydeligt når man læser bogen. Det er tydeligt, at bogen er skrevet til et bredt publikum. Man behøver ikke at have nogen viden om vikingetiden for at få noget ud af denne bog. Som en ekstra bonus bliver man også godt underholdt når man læser bogen. Men det er bestemt ikke kun flødeskum læseren får, der er tale om formidling af fagstof med stort F og med meninger.

Bogen er opdelt i 5 let overskuelige kapitler; *Vikinger og vikingetid*, *Vikinger hjemme*, det er godt at i en så lille bog, at forfatteren ikke har forfaldet til kun at fokusere på de kæmpende vikinger, men også bruger plads til det hjemlige liv – for bønder, kvinder og børn. I dette kapitel er der en enkelt ting som jeg dybt uenig i. På side 21 skriver Roesdahl: "Det berettes også, at kvinder havde ret til at lade sig skille, hvis de ønskede det". Jeg følger historikeren Grethe Jacobsens der i 1986 i *Kvindeskikkelser og kvindelig i Danmarks middelalder* afviste den ide. Problemet er at den arabiske kilde som Roesdahl indirekte henviser til handler om prostituerede og ikke om gifte kvinder. (Grethe Jacobsen: Kvindeskikkelser og kvindeliv i middelalderen p. 31 Kbh. 1986)

I kapitlet *Religion og konger – Runer og kunst*, er det lykkedes Roesdahl at skabe en fornem beskrivelse af trosskiftet fra Asatroen til kristendommen. På trods af at der kun bruges omkring 4 sider inkl. fotos, så lykkes det at få fortalt lidt om den gamle religion, lidt om de store ændringer som kristendommen medførte af det danske samfund og ikke mindst, at kristningen af Danmark var fredelig og var en proces og at både i Harald Blåtands Jelling og Fyrkat har man en sammenblanding af kristne og ikke kristne grave. Hun fastslår, at de hedenske symboler og gravpladser forsvandt hurtigt, men at kirker først blev almindelige 100 år senere.

Bogens fjerde kapitel *Den vide verden*, er et fint eksempel, på bogens styrke. I den sidste del af kapitlet beskrives hvordan man til forskellige tider har søgt efter forklaringen på vikingernes togter. Roesdahl nøjes ikke med at fremlægge de forskellige synspunkter, overbefolkning, kvindeunderskud etc., men kommer så til sidst med sit eget bud: det var *sølv, land og ære* der drev vikingerne. Det at forfatteren selv træder tydeligt frem gør bogen spændende.

I bogens sidste kapitel *Vilde vikinger eller hvad*; giver forfatteren en fin kortfattet fremstilling af hvordan man har opfattet vikingerne, hvordan man allerede i 1800-årene gjorde op med de barbariske vikinger. Roesdahl gør op med opfattelsen af tinget som vikingetidens demokrati, lige som det præciseres at sagaerne ikke er primær kilder til vikingetiden.

Bogen er i et lille format, sat op i to spalter, illustreret med relevante og lækre farvebilleder og skrevet på et let og klart dansk. Det er en bog alle der interesserer sig for perioden kan få glæde af og er derfor egnet til brug i gymnasieskolen. Det er en

kort velskrevet bog, der giver en præcis indføring i en af de mest skelsættende perioder i vores historie – bogen kan absolut anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Sørøverhistorier

NINA BUNDGAARD TRIER: Pirater. Kampen om den nye verden 1500-1730. Columbus 2019. 154 sider, 139 kr.

”Pirater – kampen om den nye verden 1500-1730” er titlen på en spændende og velskrevet undervisningsbog af Nina Bundgaard Trier, som har givet denne anmelder lyst til at lette anker, borde net butikken og kapre et classesæt til et piratforløb. Bogen tager udgangspunkt i populærkulturens historiebrug af pirater, som eleverne formentlig allerede kender til, og bruger den som indgang til at føre dem igennem teori om statsdannelse, kategorisering af ”socialt banditvæsen” (Hobsbawm) og definitioner på kapere, pirater og sociale banditter og ikke mindst diskursen om og mytologiseringen af dem – er de helte eller skurke?

Herefter gennemgås pirateriets historie fra 1500-1730 i forbindelse med rivaliseringen mellem de europæiske stormagter om ’den nye verden’, primært i farvandet mellem nutidens Florida og Sydamerika. Hvor mange historieførøb om denne periode formentlig har fokus på kulturmødet mellem europæerne og ”indianerne”, så viser forfatteren, hvordan stormagterne brugte pirateri (eller kapere) som en slags statsautoriseret terrorisme mod hinanden i både freds- og krigstid. En interessant pointe er, at den westfalske freds princip om staters autonomi førte til at pavens Tordesillastraktat ikke længere blev respekteret – og dermed gik jagten ind på Spaniens kolonier blandt de andre europæiske stormagter. På den måde er emnet også en god indgang til at arbejde med politisk historie.

I sidste kapitel, som lidt pudsigt kaldes ’epilog’, får vi behandlet nutidens pirater omkring de svage stater i Afrika og vanskelighederne ved at bekæmpe disse. (Her kunne man måske også inddrage diskursen om netpirateri og ”Pirate Bay”?) Mange kapitler indledes med en lille appetitvækkende historie fortalt i præsens. Fx sidder vi i starten af kapitel 2 på en stentrapp med en sømand i Sevilla og venter på at få hyre, og i kapitel 4 er synsvinklen hos søhunden Francis Drake, der kigger sultent på det spanske flagskib ”Rosario”. Jeg vil tro at denne fortællelyst også vil fange eleverne. Herefter slår forfatteren i resten af kapitlet over i et mere traditionelt fremstillingssprog.

Bogen indeholder mange gode og varierede opgaveforslag, der lægger op til selvstændigt arbejde, bl.a. med [kildemateriale, som ligger på bogens hjemmeside](#). Her synes jeg kilde 6F er særlig interessant. Det er 2 vedtægter for livet ombord på piratskibe, hvor den ene indeholder følgende paragraf: "Hvis nogen mand agter at flygte eller holde noget hemmeligt fra mandskabet, skal han efterlades på en øde ø med en flaske krudt og en flaske vand, et lille våben og ét skud". Der kunne tilsyneladende også opstå mytteri på et piratskib. Trier skriver i øvrigt, at mange lovlydige sømænd blev pirater bl.a. fordi et piratskib var mere "egalitært" at arbejde på end et orlogs- eller handelsskib (s.113).

Det kan måske lyde en smule (for) kulørt, men selvom forfatteren selv betegner sin bog som en 'nichebog' i forordet, så synes jeg fremstillingen og ikke mindst opgaverne lægger op til at man kan arbejde seriøst med de faglige mål.

P.S. På historielærer.dk kan man for øvrigt finde [et forløb af Stine Isaksen om pirater](#).

Lars Henriksen

Danmarks oldtid i Landskabet

MARIANNE RASMUSSEN LINDEGAARD: Danmarks oldtid i landskabet. Fotos Morten Rasmussen. Lindhardt og Ringhof 2019. 360 sider, 400 kr.

Marianne Rasmussen Lindegaard som er uddannet fra Århus Universitet og arbejder på Slots- og kulturstyrelsen, der har udvalgt 72 fortidsminder i det danske landskab, og gennem disse nedslag i dansk forhistorie giver hun læseren et fornemt overblik både af det danske landskab og dansk oldtidshistorie. I bogen præsenteres læseren for 13.000 års Danmarkshistorie, og som historiker hæver man umiddelbart paraderne – 13.000 års Danmarkshistorie i en bog, det kan da kun blive overfladisk journalistik, tænker man. Nej, ikke i dette tilfælde, det er faktisk lykket forfatteren at skabe 72 fortællinger med et indhold, som gør bogen interessant.

Forfatteren har gjort bogen overskuelig ved at inddele den i 5 kronologiske dele, Jægerens flygtige spor, De døde boliger i landskabet, Højbyggerne, Marker og slagmarker, Geografi og magtpolitik. Hver del af bogen behandler en periode i dansk oldtid, der gør at læseren kan sætte de forskellige nedslag i arkæologien op mod hinanden og giver et indtryk af forfatterens opfattelse af de forskellige perioder.

Der er desværre ikke plads til at gennemgå de enkelte dele af bogen i denne anmeldelse - jeg vil derfor nøjes med at fremhæve bogens sidste del, fortællingen

om jernalder og vikingetid. Her udgangspunktet Gudme på Fyn (200 – 600) og det slutter med undervandsarkæologien ved Skulderlev 1080. Herimellem trækkes både de vigtigste punkter frem, Fyrkat, Trelleborg, Aggersborg, Kanhave kanalen, broen over Raving Enge og meget mere. Afsnittet som helhed giver en fin fornemmelse af, at jernalder og vikingetid hører uløseligt sammen.

Det tjener forfatteren til ros, at hun er forsigtig med at tolke formålet med de store vikingeborge. Det er et gennemgående træk i bogen. Den forsigtighed lønner sig og det giver bogens enkelte tekster en troværdighed. Jeg har kun fundet et sted, hvor jeg syntes at forfatteren trækker den lidt langt, det er omkring broen over Raving Enge. Vi ved ikke hvad kongens formål med denne bro var – Marianne Rasmussen Lindegård mener, at det var at vise sin magt og gøre det nemmere at komme til Jelling. Jeg tvivler på det sidste, jeg tror at man skal samle kong Haralds brobyggeri sammen med tanken om Pontifex Maximus – den store brobygger, der bygger bro mellem Gud og mennesker. Det vil sige et kultisk formål. Men som sagt ved vi det ikke, og forfatteren kan have ret.

Fotografen Morten Rasmussen har bidraget med flotte fotos. De er alle gode, nej perfekte, og giver et fint indtryk af oldtidsmindernes placering i landskabet. Bogens format, der som udgangspunkt er håbløst, stort og klodset, tungt og ikke synderligt forbrugervenligt, tjener dog i denne bog et formål og størrelsen gør at billederne kommer til at fremtræde flot og tydeligt. Teksten og billedernes fortælling tydeliggøres ved brug af en række fine pædagogiske tegninger. Det er også medvirkende til at gøre fortællingen levende.

Det der gør denne bog til noget særligt er, at tekst, tegninger og fotos i den grad spiller sammen. De danner en symbiose, der tager læseren med på en rejse til de 72 forskellige destinationer i vort land. Bogen er velskrevet også for mennesker der ikke har noget kendskab til dansk forhistorie. Til fagfolk giver den en tiltrængt påmindelse om, at forhistorie – ja også historien - skal ses i den kontekst den blev skabt i, hvilket vil sige i landskabet og ikke ved skrivebordet bag en computer. Bogen kan absolut anbefales.

Torben Svendrup

Regeringsbunker kan puste nyt liv i den kolde krig

KARSTEN PEDERSEN, POUL HOLT PEDERSEN, LARS ALLAN HAAKONSEN OG HENNING BRINCKMANN:

Den kolde krig og REGAN VEST. Historia 2019.

120 sider, ill. i farver. 200 kr.

HELLE NØRGAARD OG ULLA VARNKE SAND

EGESKOV: *REGAN Vest Demokratiets sidste*

bastion. Gads forlag 2019, 160 sider, ill. i farver 200

kr.

Hvis den kolde krig havde udviklet sig til en decideret krig mellem NATO og Warszawa-pagten, ville Danmark ret sikkert være blevet angrebet. Det giver militærstrategisk mening, og man ved det fra østblokkens åbnede arkiver. Hvis "russerne kom", skulle forsvaret opretholdes, så hvad skulle man gøre af regeringen i tilfælde af en atomkrig på dansk jord? Det spørgsmål er udgangspunktet for to ret forskellige bøger om den kolde krig: "*REGAN Vest Demokratiets sidste bastion*", der først og fremmest har fokus på billeder fra bunkeranlægget og undervisningsbogen: "*Den kolde krig & Regan vest*". Svaret på ovenstående spørgsmål er på den ene side ret kedeligt: man ville placere regeringen lidt uden for stationsbyen Skørping mellem Aalborg og Hobro, og på den anden side opfylder svaret alle kravene til en koldkrigsromantisk spændingsroman: Danmarks absolutte VIP's skulle placeres 60 meter under jorden i en gigantisk atomsikret bunker med plads til regeringen, regentparret og øvrige nøje udvalgte nøglepersoner. Kun en lille gruppe mennesker kendte til bunkerens eksistens og funktion. Forklaringen på bunkerens placering er lige så interessant som selve bunkeren: Man regnede med, at fjenden først ville angribe Sydsjælland, hvorfor et af de sidste steder, der ville blive besat, var Nordjylland. Desuden ligger bunkeren i så tilpas stor afstand fra de nærmeste større byer, at en atombombe i Hiroshimastørrelse ikke ville nå dem, hvis den blev kastet over bunkeren. Er man først inde i koldkrigstankegangen, lover navnet REGAN vest også stjernestøv, men det henviser altså ikke til den amerikanske præsident, men til det mere teknokratiske "**R**egerings**a**nlæg **v**est".

DEN KOLDE KRIG & REGAN VEST En undervisningsbog om en lukket bunker

I udgangspunktet kan det lyde som et lidt underligt projekt at udgive en undervisningsbog om en bunker, der endnu ikke er åben for offentligheden. Den åbner dog som museum i 2021, så her kommer et oplagt udflugtsmål for gymnasier fra området.

Men indtil 2021 må man altså nøjes med undervisningsbogen, og på trods af det ret snævre fokus fungerer den rigtigt godt. Den består af 10 kapitler, der veksler mellem at fokusere på den kolde krigs store historie og på det mere lokale blik på Danmark, REGAN VEST og andre bunkeranlæg. Det åbner oplagt mulighed for at få det danske perspektiv til at stå centralt i den kolde krig, men vigtigst er det, at selve forestillingen om, at krigen kunne blive varm, og at man faktisk havde tænkt igennem, hvordan Danmark skulle regeres under et atomragnarok, er dybt fascinerende. Og for en elevgruppe, der er født lang tid efter den kolde krigs ophør, tilbyder bogen en ret fascinerende og meget farbar vej ind i den kolde krig og dens problematikker.

Denne mulighed har forfatterne tydeligvis haft blik for under udarbejdelse af bogen. Således indleder afsnittet med en ret kontroversiel fiktiv beretning om, at regeringen ankommer til REGAN VEST pga. en forestående russisk invasion. Fiktion er et sjældent syn i en lærebog, men det fungerer godt, og det er begrænset til det indledende afsnit, så det ikke går ud over bogens lødighed. Derudover har bogen et fint blik for detaljer og anekdoter, som måske kan fange de elevtyper, der i udgangspunktet ikke er så interesserede i regeringslederens gøren og laden i en (for dem) tåget fortid. F.eks. forklares det i et afsnit om Cubakrisen, hvordan der gik rygter om, at Khrusjtjov var dødeligt syg, hvilket fik spioner fra Forsvarets Efterretningstjeneste til at iværksætte og udføre en anordning, der kunne opfange lederens afføring via kloakrørene, hvorefter den blev undersøgt.

De små afsnit om den kolde krigs centrale begivenheder ligner afsnit, der i forvejen findes i en del lærebøger, men er tilsyneladende udvalgt, så de matcher de udviklinger, der er mest relevante for bunkeranlæggene. De fungerer fint, men kan med fordel suppleres af andre bøger og kilder.

Afsnittene om REGAN VEST, totalforsvaret og andre bunkere er spændene og velskrevne. I afsnittet om totalforsvaret beskrives det f.eks., hvor man mente, den bedste placering for en massegrav ville være, og hvordan man ville beskytte nationalmuseets væsentligste klenodier.

Én mangel i en ellers flot bog

Desværre har bogen ikke et decideret kildeafsnit. Flere steder henvises der til kilder, men de indgår ikke i bogen. F.eks. inddrager man, som nævnt, regeringens plan for beskyttelsen af nationale skatte, her nævnes et par eksempler på, hvilke nationalklenodier man ville flytte til en atomsikret bunker. Men hvis forfatterne har været i besiddelse af en fuld liste over disse klenodier, kunne det være et godt eksempel på en utraditionel og temmelig interessant kilde, der kunne være vedlagt. I tilknytning til bogen findes en hjemmeside med arbejdsspørgsmål, men langt de fleste arbejdsspørgsmål er knyttet til oversigtskapitlerne om den kolde krig, og Churchills jerntæppetale med tilhørende arbejdsspørgsmål giver ikke noget, som ikke kan findes alle mulige andre steder. På samme måde er en arbejdsopgave til

elever, som lyder: "Lav en ekskursion i dit lokalområde om den kolde krig" (opgave 7) ikke vildt imponerende.

Problemet er ikke så meget opgaverne i sig selv, det er mere, at man misser chancen for at bruge nogle unikke kilder, om den danske del af den kolde krig, som ellers næppe vil finde vej til gymnasierne, da det vil være en alt for tidskrævende opgave for den enkelte lærer at opstøve og redigere til elevbrug. Og når forfatteren har haft fingrene nede i dem (der er flere gode citater i bogen), så havde det været så meget mere brugbart, hvis de havde redigeret dem og lavet arbejdsspørgsmål til dem end til de ovenfor skitserede opgaver og kilder. Det skal dog nævnes, at der findes en dokumentsamling på hjemmesiden med potentielt gode kilder, men i flere tilfælde skal underviseren indstille sig på at sætte en del tid af til at bearbejde dem.

Men bortset fra bogens manglende kilder, er *DEN KOLDE KRIG OG REGAN VEST* en rigtig fin undervisningsbog, der giver en tiltrængt ny og spændende vinkel på den kolde krig.

REGAN Vest – Demokratiets sidste bastion – en alternativ coffetable-book

En helt anden type bog om samme emne leverer Ulla Varnke Sand Egeskov og Helle Nørgaard i *REGAN Vest Demokratiets sidste bastion*. Bogen minder mest af alt om en coffetable-book, da langt det meste af indholdet er flotte billeder, taget af Lars Horn. De er trykt i store formater med små korte tekster til. Også dette projekt har noget humlebi over sig, for når der bladres i bogen, virker det som om, at man har forsøgt at gøre noget så uæstetisk som en betonbunker fra den kolde krig til en lækker og hip bog. Men det virker faktisk. Det er flotte billeder, og da de mest almindelige og funktionelle møbler, da bunkeren blev lavet, var tegnet af Arne Jacobsen, så er interiøret i bunkeren faktisk ret retrohipt, når møblerne står sammen med telefoner og tapeter fra 60'erne og 70'erne. Helt efter hensigten bliver man fristet til at bladre rundt i bogen. Både fordi man bliver draget af billedernes æstetik, men selvfølgelig også fordi, det er spændende at se, hvordan det sted, der skulle huse Danmarks regering under en atomkrig, så ud og skulle fungere. På samme måde som den ovenfor beskrevne lærebog har *REGAN Vest* også blik for detaljen. Vi ser "Yderst hemmeligt"-stempler, små, sarkastiske huskelapper om, hvordan man undgår at ødelægge makulatoren, de køjesenge ministrene skulle dele, og alvorstunge billeder af filtre, der skulle rense luften for radioaktivt støv. Alt sammen med korte, præcise beskrivelser til.

Bogen indeholder ikke meget tekst, for det er billederne, der er i fokus, men hvert af bogens otte kapitler indledes af kortere introduktioner, og de er særdeles velskrevne - uden en masse artisteri, men med megen præcision. Generelt er de to forfattere gode til at få sat bunkeren og dens funktion ind i den rette sammenhæng, og i billedteksterne forklares det godt, hvorfor de enkelte billeder er

taget med. De bliver således alle sammen en relevant del af fortællingen om bunkerens rolle under den kolde krig.

Når man bladrer i bogen, veksler man mellem at være fascineret og frastødt. For det er sjovt at se en dagligdag for 350 mennesker, der kunne gå rundt og købe øl og tobak og kigge ind i et tapet, der lignede en bøgeskov, for at de skulle undgå at få bunkerkuller. Men indimellem dukker så tanken op om, at Danmark 60 meter over dem kunne være i gang med at blive udslettet.

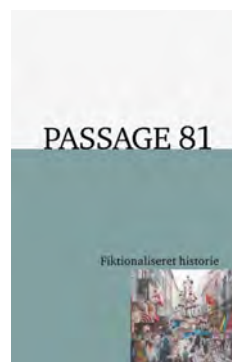
Bogen er flot og spændende, den egner sig ikke i sig selv til undervisningsbrug, men man ville fint kunne inddrage relevante billeder derfra. Og derudover ville den helt sikkert vække nysgerrighed, hvis man lod den ligge fremme på lærerværelset som en lidt alternativ coffetable-book.

Jens Mann Christiansen

Fiktionen som dimension i historieskrivning

Passage 81. Tidsskrift for litteratur og kritik. Tema: *Fiktionaliseret historie*. Red. Simona Zetterberg Gjerlevsen et al. Aarhus Universitetsforlag 2019. 151 sider, 120 kr. (løssalg), 90 kr. (abonnement)

Kardinalsspørgsmålet for historiefagets vedkommende til den litterære og anden fiktion må være: kan fiktionen fagligt berige historiefaget, tilføje den noget, som faget ellers sandsynligvis måtte mangle?

Ikke mindst det tema tages op i dette nummer af det litterære Aarhustidsskrift *Passage* i artikler, der omhandler Shakespeare, middelalderlig religiøsitet i den danske historiske roman (Ingemann, Johs. V. Jensen, Martin A. Hansen og Anne Lise Marstrand Jørgensen), Peter Seebergs "fiktive dokumentarisme", tv-serien *Vikings* og Oehlenschläger, Grimmelshausens roman *Den eventyrlige Simplicissimus* med mere.

Lis Møller – i skriftets måske bedste artikel, *For konge og fædreland. Valdemar Sejrhos B.S. Ingemann og Agnes Slott-Møller* – ser et væsentligt bidrag fra fiktionen – her romanen – til historien i det, at "romanen giver kød og blod til personer, der blot er navne i de historiske annaler" (89). Historien er jo konkret og må derfor forstås som bestående af konkrete mennesker, handlinger, steder, rum og tid.

Jonas Holst i sin artikel om Peter Seeberg kan på sin vis siges at uddybe dette synspunkt, når han taler om Seebergs begreb "'den præciserende fantasi', der i

lighed med den fiktive dokumentarisme giver indtryk af at kombinere en historisk fremstillingsform med en æstetisk forestillingsevne. Med til enhver rekonstruktion af hukommelsen eller historien hører en udlægningspraksis, som trækker på narrative og fiktive elementer, hvilket ikke forhindrer forfatteren i at gå historiske forhold efter i sømmene" (46). Med andre ord er den 'objektive' historie (erkendelsen) og den 'subjektive' fremstilling (fantasien) af begivenhederne ifølge Holsts Seeberg-læsning henvist til hinanden i et gensidigt forhold; der må altså 'kød', følelser, tanker, mimik, gestus, detaljer med mere, på fakta, ellers går vi glip af centrale momenter i forståelsen og begribelsen af historien.

Det gamle, historiske, fx middelalderlige, stof kan dog også bruges ideologisk eller verdensanskuelsesmæssigt i fiktionen eventuelt med henblik på at ændre eller bevare forhold i forfatterens samtid, for som Mette Winge citeres for, handler historiske romaner "mere om den tid, forfatteren lever i, end den fortid, han skildrer" (34), hvilket Lis Møller leverer eksempel på: "Mens det hos Ingemann (i 1826; PF) handler om Gud, konge og folk, synes Gud (og i et vist omfang også folket) at være forsvundet ud af ligningen hos Slott-Møller (omkring 1930; PF)" (97). Ifølge Lis Møller ønsker maleren Slott-Møller i og med sin *Valdemar Sejrcyklus* at "'genrejse den patriotisme', som hun savnede i sin samtid" (99-100). Og Ingemann i romanen *Valdemar Seier* ville på sin side i bestræbelsen på at genrejse Danmark "kalde folkeånden til live og afstive den 'nationale selvbevidsthed'" (99-100). Og måske kan også sådan anvendelse af historien gøre os klogere på den? Det kan næppe udelukkes.

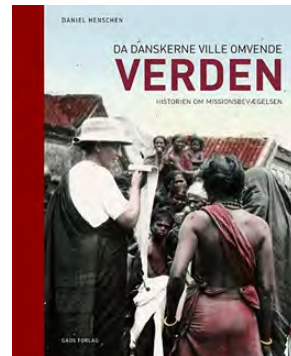
Men er historieskrivning, der ikke indeholder fiktionens moment, da ikke gedigen historie? Mangler den da noget? Dertil må man nok svare, at den nøgternt konstaterende historiker har sin berettigelse. Men kan han kombinere sin nøgternhed med eksakt fantasi, vinder hans arbejde alt andet lige utvivlsomt noget derved. Jamen, kan man så igen spørge, kan kunstnerens anvendelse af historien så gøres overflødig, i og med at faghistorikeren selv anvender sig af fiktion? Det kan man næppe sige; i hvert fald vil jeg for egen regning hævde, at kunstneren nok må forholde sig loyalt til det historiske stof, men han har immervæk en større kunstnerisk frihed end faghistorikeren.

Poul Ferland

Retspleje i Danmark

Oversigtsværk over dansk mission i verdenshistorisk kontekst

DANIEL HENSCHEN: *Da danskerne ville omvende verden. Historien om missionsbevægelsen*, Gads forlag 2019, 281 sider, illustreret i farver, 350 kroner.

Kulturhistorikeren ph.d. Daniel Henschen (f.1980) skriver i denne bog om dansk missionshistorie. Selv om bogen berører tidligere og senere mission er fokus på bogen på den periode, hvor Europa dominerede verden, nemlig tiden fra slutningen af 1800-tallet til starten på Anden Verdenskrig.

Bogen tjener i høj grad som et oversigtsværk, hvor Henschen både placerer den danske missionsbevægelses arbejde i en international missionshistorisk kontekst og indenfor tidens økonomiske, politiske og kulturelle globalisering. Dermed bliver missionsbevægelsen med Henschens ord "normaliseret" og det bliver gennem bogen klart at missionærerne og missionsbevægelsen i høj grad er børn af deres tid. Missionærerne startede med at kunne udnytte europæernes åbning af Indien, Japan og Kina i midten af 1800-tallet til begynde at omvende hedninge. Senere fulgte et mere ligeværdigt forhold, hvor flere danske missionærer eksempelvis støttede Gandhis kamp for uafhængighed Mellemkrigstiden. Dermed viser bogen også hvilken rolle missionsbevægelsen fik for udbredelsen af kristendommen samt for danskernes syn på verden, hvor netop missionsbevægelsens evne til at organisere sig var enestående og gennem møder og publikationer bragte verden til Danmark.

Samtidig illustrerer bogen på glimrende vis en række af de problemstillinger som opstod under missionsarbejdet. Hvordan skulle man forholde sig til kolonimagtens myndigheder? Hvilken rolle skulle de lokale konverterede spille i kirken? Hvordan skulle kirkebygningerne se ud? Skulle man koble mission med skolegang og hospitaler?

Bogen dækker et stort emne på relativt få sider og formår at inddrage betydningen af folkelige bevægelser, kvindebevægelsen og teologiske debatter, hvor specielt Indre Mission støttede den ydre mission. Selv om bogen er skrevet meget kompakt savner man flere detaljer for at få "den fulde historie" om den danske missionsbevægelse. Dermed bliver den primært en velskrevet introduktion til mission i så forskellige områder som Armenien, Indien, Kina og Mellemøsten.

Bogen vil i uddrag kunne anvendes i undervisningen og anbefales derfor til skolens bibliotek.

Rasmus Thestrup Østergaard

Opvarmning til 100 års jubilæet

HANS SCHULTZ HANSEN: Genforeningen. Aarhus
Universitetsforlag 2019. 100 sider. 100 kr.

”Genforeningen” er en bog i serien 100 danmarkshistorier, der udgives løbende med et bind om måneden, og som fører os gennem Danmarks historie i spredte strejflys. Større og mindre emner behandles, alle på 100 sider. Sønderjyllands historie har tidligere været emne for et bind (”Hertugdømmet”), og nu er Genforeningen så udvalgt som særligt emne. Jeg skal ikke gøre mig klog på ideen som markedsføringsstrategi, men som historieskrivning bliver det let ligesom besøg i den græske sagnfigur Prokrustes’ seng.

Imidlertid må det indrømmes at Genforeningen godt kan dækkes på fornuftig måde – og er blevet det – på 100 sider, navnlig hvis man betragter bogen som en slags introduktion til emnet. Som de andre bøget i serien er der gjort meget ud af ikke at gøre den for tung, og den skræmmer i hvert fald ikke nogen bort. Der er ingen henvisninger, ingen litteraturliste, bortset fra en side med ”Videre læsning”, og ingen registre, og bogen er letlæst og underholdende. Den er absolut seriøs, men til vort brug kan den næppe stå alene.

Bogen er velforsynet med illustrationer, hvilket er en taknemmelig opgave til det foreliggende emne, og der er også de mest nødvendige kort – 4 i alt. Der savnes dog et kort over dansk og tysk talesprogs udbredelse. Der er taloplysninger, men kun i teksten – tror man at tabeller vil skræmme læseren bort?

Fordelen ved konceptet er overblik, læselighed og underholdningsværdi – bogen er nok årets mandelgave i en del hjem, men ulempen er begrænset anvendelighed i vor sammenhæng.

Efter et opvarmningsafsnit om kongens indtog d. 10. juli 1920 følger et kort afsnit om den historiske baggrund og om folkeafstemninger generelt. Hovedafsnittet handler naturligt om perioden 1918-20, dvs. den periode hvor folkeafstemningen forberedes og udføres og Genforeningen bliver en realitet. Dette afsnit er mere detaljerigt end resten og dækker faktisk ganske godt. Bogen afsluttes med et kort afsnit, kaldet ”Genforeningens følger”, der dækker perioden siden 1920, og et meget kort perspektiverende afsnit der funderer over de forskellige tolkninger af

Genforeningen: Er den en genforening, en landafståelse eller den endelige opsplitning af det gamle hertugdømme?

Axel Moos

"Wo ist des Deutschen Vaterland?"

NEIL MACGREGOR: Tyskland. Erindringer om en nation. Gads Forlag i samarbejde med Nationalmuseet 2019. Illustreret. 638 sider, 300 kr. inkl. moms.

Neil MacGregor (f. 1946), der er skotsk af fødsel, er britisk kunsthistoriker og forfatter. Han var universitetslærer og redaktør og blev direktør for Londons National Gallery 1987-2002, for British Museum 2002-15 og endelig ledende direktør 2015-18 for Humboldt Forum i Berlin. Erindringerne om den tyske nation er ingen fortælling om national enhed, men en sammenfatning af forskellige, undertiden indbyrdes modstridende lokale fortællinger. Ca. hundrede sekulære fyrstendømmer, 50 - 60 frie rigsstæder og et lignende antal bise- og ærkebispedømmer, alle meget forskelligartede politiske enheder hver med sin egen særegne historie, blev fra gammel tid holdt sammen i Det tysk-romerske Rige ved et netværk af fælles forudsætninger og sædvaner. Systemet virkede ved kompromisser, ikke ved militær tvang, og var karakteristisk for Tyskland gennem tusind år. Det var ingenlunde en svækkende splittelse, men beskrives med ord som 'en kreativ fragmentering' og 'en berigende kompleksitet'.

I sit imponerende værk fører MacGregor i 30 kapitler læseren gennem de seneste 500 år af Tysklands historie. Rejsen begynder ved Brandenburger Tor, Berlins monumentale klassicistiske byport, som dannede kulisse bag Napoleonstidens ydmygelser af Tyskland, hvor Det tysk-romerske Rige opløstes i 1806. Fra Brandenburger Tor er der udsigt til Siegessäule, som udstråler den preussiske selvsikkerhed efter sejrene i 1864, 1866 og 1870 over henholdsvis Danmark, Østrig og Frankrig samt rigssamlingen i 1871, og ingen bygning, intet sted taler så stærkt til tyskere, og til mange af os andre for den sags skyld, om Tysklands deling efter 2. Verdenskrig, om afspærringen, 'die Mauer', i DDR 'die Staatsgrenze', fra 1961 til 1989 eller om genforeningen året efter. Rejsen slutter blot få hundrede meter derfra, ved Rigsdagen, der står som monumentet over et genforenet og fornyet Tyskland med en bred europæisk orientering. Undervejs tages de mest forskelligartede emner op helt tilbage fra bogtrykkerkunstens opfindelse og Johan Gutenbergs bibel i 1450'erne til Potsdam-konferencens smertelige folkeflytninger,

som endeligt gjorde op med tysk nationalisme og med svaret på Ernst Moritz Arndts spørgsmål i 1813 *"Wo ist des Deutschen Vaterland?"*. Spørgsmålet besvarede han selv således, at hvor den tyske tunge tales, der er tyskernes fædreland (s. 203 f.). I 1945 blev de tysktalende folk, mellem tolv og fjorten millioner mennesker, fordrevet fra Central- og Østeuropa og ført inden for grænserne af en internationalt fastlagt stat. Bøndernes traditionelle lille trækvogn er blevet symbolet på deres flugt og lidelser. Grænserne bekræftedes ved Willy Brandts 'Ostverträge' i 1970'ernes begyndelse og blev fastholdt under genforeningen i 1990. MacGregors beretning bygger på et kildemateriale, der består af erindringer, erfaringer og oplevelser, som er referencerammer fælles for mange tyskere, dertil på vidnesbyrd af både samtidsvidner og nutidige forskere. Undervejs på rejsen er alt i effektiv samklang med de inddragne monumenter og de ikke sjældent overraskende eksempler på historiske artefakter.

Allerede i fremstillingens første sætning slår MacGregor fast, at monumenter i Tyskland er anderledes end i andre lande. Han påpeger således, at f.eks. Münchens Siegestor på forsiden hylder den tapre bayerske hær for dens indsats under Revolutions- og Napoleonskrigene, hvorimod den under 2. Verdenskrig beskadigede bagside nu blot fremviser en stenflade med påskriften *"Dem Sieg geweiht, von Krieg zerstört, zum Frieden mahnend"*. Fordums storhed modstilles her eftertidens fiasko og skyld. Monumentet er i sig selv et paradoks, da Bayern i det meste af Napoleonskrigene kæmpede sammen med Frankrig mod de andre tyske stater. Modsætninger og stærke følelser opstår også, hvor store tyske personligheder optræder, således koryfæet Frederik den Store. I Preussen er han nationalhelt, i Sachsen en slyngel. Overalt i Tyskland gælder dog, at man er mærket af fire store traumer, der lever videre i den nationale erindring.

Traumerne er Trediveårskrigen, Revolutions- og Napoleonskrigene og Det tredje Rige. Trediveårskrigen ødelagde Tyskland, og dens økonomiske konsekvenser anses for mærkbare helt ind i 1800-tallet. Trediveårskrigens gru, alle kriges gru, blev siden udmalet af Bertold Brecht i teaterstykket *"Mutter Courage"*, der blev skabt samtidigt med og som en reaktion mod de nazistiske hæres nedkæmpelse af Polen i 1939. Det var en næsten profetisk vision om det drama, som skulle udspille sig gennem de følgende år.

I 1792 blev Rhinlandet invaderet og store dele af det vestlige Tyskland besat af franske revolutionsarméer. Senere, i 1806 efter slagene ved Jena og Auerstädt, indtog en triumferende Napoleon Berlin, og i 1812 var hele Tyskland reelt besat og blev udsat for den ydmygelse at skulle levere tropper til Frankrigs felttog i Rusland. Erindringen herom kunne mærkes igennem og ud over 1800-tallet. Nazismens Tyskland og dets forbrydelser og den rolle, som næsten hver eneste tyske familie spillede, er den dag i dag en højspændt erindring: *"... ingen har overbevisende været i stand til at få Tysklands intellektuelle og kulturelle bedrifter i 1800- og 1900-tallet og nazisternes moralske afgrund til at udgøre et forståeligt billede. Her er tale*

om en historie, der er så skamferet, at den ikke kan repareres ..." (s. 32). Tyskland har, påpeger MacGregor, gennem de seneste årtier med konsekvens og integritet gennemført den offentlige, pinefulde undersøgelse af erindringerne om og ansvaret for nazitiden, hvilket ingensinde ikke skete i Østrig. I værkets femte del, der bærer overskriften 'Faldet', belyses tiden før 'die Stunde Null' glimrende gennem regimets udrensning af alt, hvad der ikke vægtede racerenhed, det at være arisk eller nordisk, det at ligne ægte fuldblodstyskere, og gennem koncentrationslejren Buchenwald, der ligger lige uden for Weimar, klassicismens og Bauhaus' højborg. Man betræder lejren gennem en port af jern, som bærer det ildevarslende motto "*Jedem das Seine*" udført med elegant Bauhaus-typografi. Mottoet læses inde fra lejren. Koncentrationslejrene levendegjorde Heinrich Heines ord fra 1821: "*Hvor man brænder bøger, ender man med også at brænde mennesker*" (s. 499).

Da det kun er muligt i denne anmeldelse at kommentere nogle få ting i MacGregors omfattende værk, vil jeg afslutningsvis pege på hans interessante billedtegning af det altfavnende og altbeherskende renæssancemenneske Albrecht Dürer. Han er den arketypiske tyske kunstner og kendes af alle tyskere. Især hans kobberstik var berømt allerede af samtiden. Om to kobberstik, "Ridderen, Døden og Djævelen" fra 1513 og "Melankolien" fra 1514, er sagt, at de udtrykker grundlæggende tyske kvaliteter og er et dobbelt selvportræt af Tysklands to modsatte aspekter. Ridderen repræsenterer den kraftfulde handling, Melankolien den indadvendte kontemplation. Disse fortolkninger gav genklang gennem århundreder og fik en særlig betydning under Napoleons besættelse af Tyskland. Det var næsten forventeligt, at man efter 1945 ikke længere opfattede Ridderen som ædel, heltmodig og stræbsom, men som en lovløs røverridder, der førte Døden og Djævelen med sig. Kunstkritikerne koncentrerede i stedet opmærksomheden mod Melankoliens kreative kamp.

Illustrationsmaterialet, som er af helt afgørende betydning for dette værks formidling af sine analyser og konklusioner, er i særklasse. Materialet omfatter ca. 350 billeder af god kvalitet, hvoraf mange er helsides eller dækker et opslag. Det er righoldigt og præsenterer på glimrende vis århundreders tysk kultur gennem dens monumenter, monumentale bygningsværker og museumseffekter, men også gennem simple ting til hverdagsbrug eller livets opretholdelse. Der er seksten sider med kort over Tyskland og Mellemeuropa fra ca. 1500 til i dag. Fremstillingen er ledsaget af en fortegnelse over illustrationernes proveniens, en afsnitsrelateret litteraturliste med engelsksprogede værker, nogle 'Takkeord' og et register.

Ole Halding

Demokratiseringen af Danmark som konflikthistorie

RENÉ KARPANTSCHOF: "De stridbare danskere – efter enevælden og før demokratiet 1848-1920". Gads Forlag 2019. 542 sider. 350 kr.

René Karpantschof er nok mest kendt som sociolog, selvom han oprindeligt er uddannet historiker. Han er også kendt for at have en fortid i det københavnske BZ-miljø i 1980'erne, (hvilket han selv gør opmærksom på i indledningen). Det sidste er nok grunden til, at man har fundet det nødvendigt at forsyne bogen med et forord, hvor Jan Pedersen fra Saxo-instituttet står inde for, at der er tale om "en afbalanceret fremstilling". Selv kalder Karpantschof i indledningen fremstillingen "skævvredet".

Her er jeg nok mest tilbøjelig til at give Jan Pedersen ret, selvom fremstillingen selvfølgelig er skrevet ud fra et bestemt perspektiv.

Inden for sociologien skelner man mellem konfliktteoretiske retninger og retninger der fokuserer på det, der holder samfundet sammen. Den foreliggende fremstilling har et klart fokus på, hvordan samfundsmæssige konflikter har drevet demokratiseringsprocessen frem, men uden helt at miste blik for den sociale integration, der også fandt sted i perioden.

Bogen bygger på en imponerende samling af såvel sekundærlitteratur som samtidige kilder. Respektindgydende er ikke mindst en række databaser over forskellige protestaktiviteter som forfatteren selv har udarbejdet (til dels i samarbejde med Flemming Mikkelsen) i forbindelse med forskellige akademiske afhandlinger. Baserne gør det muligt at udtale sig om den kvantitative udvikling i protestaktiviteterne, men ikke mindst rummer de en guldgrube af konkrete eksempler som Karpantschof kan øse af.

Der er flere forskellige databaser, som ikke alle har den samme detaljeringsgrad, hvilket man også kan se af fremstillingen. I behandlingen af perioden frem til ca. 1864 er spekteret af konflikter, der inddrages forholdsvis traditionelt, og de aktører der træder frem er velkendte. F.eks. kommer Grevinde Danner næsten til at fremstå som klassekampens spydspids i 1850'erne (s. 226ff). Hun er sammen med Johanne Louise Heiberg, så vidt jeg har kunnet registrere, den eneste kvinde, der nævnes fra perioden før 1870.

Selvom persongalleriet er forholdsvis traditionelt så er det befriende, at det så tydeligt påvises, at alliancen mellem de nationalliberale og tilhængerne af demokrati var taktisk. Junigrundloven betød ikke demokratiets indførelse i Danmark, (sådan som det ellers stadig fremstilles i en række bøger til brug i

gymnasieskolens historieundervisning). Den var tværtimod (fra de nationalliberales side) tænkt som "Et værn mod demokrati" (kapitel 7). De demokratiske elementer som grundloven trods alt indeholdt, skyldtes ikke mindst "Frygten fra 1848", som en række bondeoprør, især på Sjælland, havde udløst. (Parallellen til "Den store frygt" i forbindelse med 1789-revolutionen er tydelig). Der ud over var der selvfølgelig behov for at sikre bondsoldaternes loyalitet under borgerkrigen mod slesvig-holstenerne.

Under junigrundloven og i årene efter var det kun en lille del af de, der havde mulighed for at stemme, der benyttede sig af denne rettighed. Det var først fra midten af 1880'erne, at et "folkeligt gennembrud" førte til stigende politisk aktivitet (s. 295ff). Denne aktivitet gav sig mange, forskelligartede udtryk. Ud over traditionel politisk aktivitet i partier, foreninger, fag- og andelsbevægelse hører vi bl.a. om uorganiseret protestaktivitet i form af ildspåsættelser m.m. Det mest vidtgående oprør inden for riget brød allerede ud i 1878, hvor *The Fireburn* spredte sig over St. Croix. I det egentlige Danmark var det at brænde gårde af en mere individuel protestform for det underkuende tyende.

Vigtige skridt på vejen til demokratiets indførelse var selvfølgelig kongens de facto-accept af parlamentarismen i 1901 og udvidelsen af valgretten med 1915-grundloven, men Karpantschof daterer først demokratiets indførelse til 1920, hvor Christian 10.s forsøg på statskup slog fejl. Forud her for var gået en periode med omfattende social uro, og revolutionær aktivitet på den yderste venstrefløj. Vi hører en del om anarkister, syndikalister og andre revolutionære, (bl.a. baseret på hemmelige politirapporter), men de bliver egentlig ikke skildret med større sympati end de mere reformistiske dele af arbejderbevægelsen.

Det nævnes enkelte steder i bogen, at andre historikere mener noget andet, men egentlig forskningsdiskussion er der ikke noget af. Det må man nok gå til Karpantschofs akademiske udgivelser for at finde.

Denne bog er nok tænkt som folkelig historiefortælling, og som sådan fungerer den strålende. René Karpantschof er en levende og medrivende fortæller, bl.a. i kraft af hyppig brug af citater fra kilderne. Henvisninger er placeret ved afslutningen af afsnit – ikke umiddelbart efter citater. Derfor er det desværre nogle steder svært at gennemskue, hvor det enkelte citat stammer fra.

"De stridbare danskere" er nomineret til prisen for "Årets historiske bog 2019", og jeg synes, at den er en rigtigt god kandidat. Bogen er alt for lang for vores elever, men man kunne måske lokke Karpantschof til at ridse nogle af hovedsynspunkterne op i en artikel i et fremtidigt nr. af *Noter*.

David Kyng

Til kamp mod bolsjevikkerne!

MIKKEL KIRKEBÆK: Den yderste grænse – danske frivillige i de baltiske uafhængighedskrige 1918-1920, bind I: Politik og ideologi (532 sider), bind II: Krig og efterkrigstid (680 sider). Lindhardt og Ringhof, 2019. Illustreret. Samlet pris: 600 kr.

Årene fra 1918 til 1920 betegner det store skred i Europas og Mellemøstens historie. Her er det 20. århundrede i støbeskeen. *Mikkel Kirkebæks* murstens-værk handler om *Dansk Baltisk Auxiliær Corps (DBAC)*, der i marts 2019 blev udsendt fra København til kampe i Estland og Letland. Dette korps af frivillige lejesoldater er på flere måder et tidstypisk fænomen og et led i tidens store opbrud. Samtidig anslår korpsset af politisk 'tændte' frivillige et helt nyt tema, der bliver fulgt op af de spaniensfrivillige i 1930'erne, de finlandsfrivillige i 1939, Frikorps Danmark i 1941 og her på det allerseneste de danske IS-krigere i Syrien og Irak. *Mikkel Kirkebæks* omfattende og dybtgående undersøgelse af DBAC rummer derfor et spændende og perspektivrigt bidrag til forståelse af et ikke-statsligt militært samspil mellem Danmark og krige i den store verden.

I marts 1919 stævnede en damper ud fra Københavns havn med kurs mod Helsingfors. Om bord var 184 danske mænd, der i de følgende måneder kom til at opleve borgerkrigens barske virkelighed i Estland, i Letland og et godt stykke ind i Rusland. Med sig havde de et antal af de eftertragtede Madsen-rekylgeværer, der forener maskingeværets slagkraft med let mobilitet. Til gengæld lod korpssets øvrige udrustning og uddannelse meget tilbage at ønske. Der var enkelte veluddannede officerer, men de fleste havde så godt som ingen militær træning. Motiverne til at melde sig har været en blanding af ideologi, eventyrlyst og håb om økonomisk gevinst.

Oprettelsen af DBAC indgår i et kompliceret storpolitisk spil, hvor den danske Zahle-regering træder med meget forsigtige kattepoter. Den provisoriske estiske regering anmoder om militær støtte til kampen mod de bolsjeviske styrker. Trods engelsk pres afviser regeringen denne opfordring under henvisning til den danske neutralitetspolitik. I stedet udnytter rigmanden Aage Westenholz sit store netværk i officerskorpsset og i erhvervslivet til at sætte en privat – og ulovlig – hverveproces i gang, der i løbet af vinteren 2019 fører til dannelsen af DBAC. Omkring 2000 melder sig, men det bliver altså kun en mindre kvote, der kommer af sted. Den danske regering vælger at lukke både øjne og øren. Først bagefter, da

resterne af korpset er hjemme igen og den engelske interesse er fordampet, bliver der rejst sag mod Westenholz.

Den estiske regering skal betale transport og lønninger, men det får den meget svært ved at leve op til, og det er en væsentlig grund til, at ikke flere kommer af sted. Den britiske regering bidrager med lidt udrustning, men i store træk er det Westenholz, der kommer til at betale gildet. Kampen mod bolsjevismen koster ham i omegnen af 100.000 kr. (svarende til 3 mio. 2020-kr.) Han har betragtet det som en nødvendig investering i kampen mod de stærke revolutionære kræfter, der både i øst og i syd angreb kapitalismen.

Mikkel Kirkebæk udfolder en bred fremstilling af den komplekse militære og politiske situation i Baltikum i 1919 og følger det danske korps i dets militære fremstød ind i Letland og senere i Pskov-regionen i Rusland. Der bliver tale om meget hårde kampe og der sker en betydelig forråelse af de danske frontsoldater med overgreb på civilbefolkningen, nedskydning af krigsfanger m.v.

Der er betydelige tab under kampene, og i midten af august bliver korpset trukket væk fra frontlinjen og returnerer i september til Danmark uden de hjemsendelsespenge, som de ifølge kontrakten havde krav på. Mange får svært ved at vende tilbage til det civile liv. Frontsoldaternes anti-bolsjevisme har været forbundet med en veludviklet antisemitisme. Nogle vender tilbage til frontlivet i tjeneste hos hvide feltherrer. Andre engagerer sig i danske højrefløjsbevægelser og DNSAP. Enkelte er med til at grundlægge Frikorps Danmark.

Den yderste Grænse I og II bygger på en beundringsværdig forskningsindsats.

Mikkel Kirkebæk har været omkring et enormt kildemateriale. Det er bøgernes styrke, men i en vis forstand også deres svaghed. Den kildenære fremstilling rummer lange citater og detaljerede referater, der får det samlede volumen til at løbe op i mere end 1200 sider. Det er meget om et ganske lille hjælpekorps. Men i kraft af sin bredde er *Den yderste grænse* et værdifuldt bidrag til forståelse af de brudflader og de bevægelser, der præger Danmark og Østersøregionen i kølvandet af Første Verdenskrig.

Knud Holch Andersen

Noget om verden (op til) i dag

SØREN MØRCH: *Utilsigtede hændelser*. 54 fortællinger om verden, som den blev. Politikens Forlag. 544 sider, illustreret. 400 kr.

Søren Mørch er en rigtig god, vidende og engageret historiefortæller, som kan holde sin læser fast med spændende skildringer af stort og småt i verdenshistorien. Med til det at være historiefortæller hører det nok også ofte at være lidt snakkesalig og begive sig ud i digressioner. Således også hos Mørch.

Mørchs stil er uhøjtidelig, nærmest hverdagsagtig, og ironiker og nøgtern realist og i flere tilfælde lidt af en Rasmus Modsat kan han sikkert også hævdes at være.

Fordi Mørch i høj grad har blikket rettet imod det ofte oversete i historien, kan læseren få ny oplysning som fx i det følgende: "Versaillestraktatens Polen blev genetableret i ny skikkelse af Sovjetunionen og blev flyttet 400 km mod vest – ind i egne, der havde været tyske siden middelalderen. Befolkningerne blev flyttet med. Et par millioner polakker og endnu flere millioner tyskere blev jaget fra hus og hjem og bevægede sig fra 1944 til 1950 vestpå i den største, mest omfattende folkevandring, historien kender til" (86).

Bogen er i høj grad orienteret efter den samfundsmæssige udvikling i de store vestlige lande, Storbritannien, Tyskland og USA, samt i Sovjetunionen i det 20. og 21. århundrede, især efter 2. Verdenskrig. Desuden er der kapitler om det moderne Iran og det afkoloniserede Afrika og det hele garneret med biografiske afsnit, bl.a. om Winston Churchill.

Mørch fremsætter til slut i bogen nogle videnskabsteoretiske overvejelser. Han siger således: "Man må indse at Fortiden er for-tid. Den er ikke virkelighed. Den findes ganske vist i bevidstheden hos alle mennesker, men bevidsthedsfænomener er individuelle og altid nutidige. Det er altid NU, man tænker, også selv om det, man tænker på eller skriver om, er fortidige bevidsthedsfænomener". Og videre: "Sproget kan kun komme til orde i sproget. Det ene udsagn kan være lige så gyldigt som det andet, og de alle kan være ligegyldige" (495). Men sproget har dog immervæk et fundament i tingene og begivenhederne uden for bevidstheden, derfor er en form for objektivitet, der ikke er ensbetydende med absolut erkendelse, dog mulig, om end perspektivet på tingene og begivenhederne og deres betydning forandres med tiden og omstændighederne. Mørch synes dog i sidste ende at kunne være enig heri, når han skriver: "Antallet af muligheder for

historisk undersøgelse er uendeligt, men det gør på ingen måde historieforskning eller -skrivning relativ eller relativistisk" (497).

Bogen som helhed kan siges at bidrage med nogle brikker til en forståelse af den moderne verden.

Poul Ferland

En rapkæftet kvinde med utydelige spor

LONE KROGSHOLM: "Dristig som en mand".
Storyhouse 2019. 256 sider, 250 kr.

Den historiske biografi har altid (måske undtagen en kort periode i 1970'erne) været en populær genre. Det gode biografier kan, er at vise individets placering i spændingsfeltet mellem det historieskabte og det historieskabende. Den historiske biografi kan ligge tæt op ad romangenren, men bygger på en læserkontrakt, der i højere grad end fiktionen er forpligtet på kildematerialet. En god biografi forudsætter derfor et interessant kildemateriale.

Her ligger tilsyneladende grunden til svaghederne ved "Dristig som en mand". Genstanden for biografien er Renna Hauch, som levede fra 1811 til 1896. Hun blev som kun 17-årig gift med forfatteren og naturvidenskabsmanden Carsten Hauch. Hun kendte og plejede omgang med en række af århundredets mest fremtrædende personer som f.eks. Oehlenschläger, H.C. Andersen, Johanne Louise Heiberg, Ingemann og ikke mindst Georg Brandes. Hun havde stærke meninger om mange ting, og gjorde et stort indtryk på familie og omgangskreds, men efter læsning af biografien står det ikke lysende klart hvorfor. Hun manglede ifølge Lone Krogsholm "evne til at udtrykke sig skarpt og livfuldt på skrift" og "Hun var stærkest mundtligt og i smågrupper – allerhelst på tomandshånd" (s. 8). Hun udgav nogle noveller, men uden den store succes, og om én af dem skriver Krogsholm f.eks., at den "i sin form ikke løfter sig væsentligt over en banal ugebladsnovelle" (s. 194). Bogens titel stammer fra et ikke-offentliggjort digt Rennas mand Carsten Hauch skrev til og om hende. Forholdet mellem de to var langt fra uproblematisk, og med tiden drev de stadig mere fra hinanden. Trods titlen er der dog ikke meget queer-teori over bogen.

Biografien er i høj grad forpligtet på kildematerialet, hvilket bl.a. fremgår af næsten 500 noter. Renna og Carsten fik 8 børn, svigerbørn og et utal af børnebørn. Kildematerialet består ikke mindst af breve til og fra dem. Hun gik meget op i deres ve og vel, selvom hun ikke var lige tæt knyttet til alle. F.eks. er man ikke i tvivl om,

at yndlingssønnen Adams puddelhund Hundis velbefindende lå hende stærkt på sinde.

En god historisk biografi knytter den store og den lille historie sammen, men det sker ikke i særlig høj grad her, og når der gøres forsøg på at sætte familiens historie i en større kontekst, er det ikke altid med lige stor præcision. I 1845 fik Carsten Hauch en stilling på universitetet i Kiel, og flyttede derfor dertil med familien. Det fremstår som om der allerede ved ankomsten var opstået "en slesvig-holstensk oprørshær, som modarbejdede den danske regerings plan" (s. 74). Senere får vi at vide, at ophidselsen i marts 1848 nåede nye højder, men det nævnes ikke, hvad der var sket i mellemtiden.

Renna havde frisindede synspunkter på mange spørgsmål. Hendes syn på børneopdragelse virker til at have været inspireret af Rousseau, dog ikke hans syn på differentieringen af de to køns opdragelse. Hun tog på sine ældre dage afstand fra kristendommen, hvilket gav anledning til en del familiekontroverser, da nogle af hendes døtre var gift med præster. Hun meldte sig ind i Socialdemokratiet og Dansk Kvindesamfund, men tog under sædelighedsfejden Brandes parti, og meldte sig i den forbindelse ud af Kvindesamfundet.

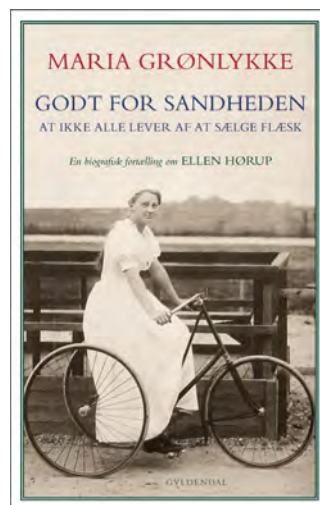
Renna Hauch har uden tvivl levet et spændende liv, men jeg synes ikke, at det kommer tydeligt nok til udtryk i bogen – måske fordi kildematerialet ikke er til det. I hvert fald kommer hendes dristighed og store indflydelse på omgivelserne i for høj grad til at fremstå som et postulat.

David Kyng

Et usædvanligt menneske

MARIA GRØNLYKKE: Godt for sandheden at ikke alle lever af at sælge flæsk. En biografisk fortælling om Ellen Hørup. Gyldendal 2019. 212 sider, 250 kr.

Forfatteren kalder sin bog for en biografisk fortælling og ikke en biografi som sådan. I forordet beskriver forfatteren sine overvejelser om det stof, hun arbejder med. Skal det ende med en roman eller en biografi? Resultatet er så denne biografiske fortælling, som i modsætning til den traditionelle biografi er bygget op som brudstykker fra Ellen Hørups liv og samtid, kombineret med forfatterens nutidige kommentarer. Forfatteren tager udgangspunkt i et omfattende materiale. Det betyder, at fremstillingen enkelte

steder kan virke lidt for indforstået, og bogen præges af mange personnavne, der kan virke lidt forvirrende.

Der er virkelig et spændende stof at arbejde med. Viggo Hørups datter Ellen er et spændende menneske. Jeg skriver med vilje menneske lidt i opposition til forfatteren, som lægger meget vægt på, at hun er kvinde. Kvindens stilling i samfundet indgår naturligvis også i hendes engagement i tidens debat, men det er ikke kvindesagen som sådan, hun er engageret i! Bogens fortælling er dog naturligvis præget af, at vi har at gøre med en kvinde med et usædvanligt livsforløb.

Bogen er ikke konsekvent kronologisk. Den giver et overblik over afgørende faser i Ellen Hørups liv. Barndom og ungdom i den kendte familie og hendes stærke relation til begge forældre beskrives.

Hun bliver uddannet tandlæge, men praktiserer meget lidt. Hun begynder tidligt at skrive og med sit sprog talent at oversætte bøger. Hun bliver gift med juristen Vilhelm Nielsen. Ægteskabet beskrives som et fornuftsægteskab drevet af Ellens families økonomiske situation på tidspunktet for ægteskabet. Senere bliver hendes forældre ret så velhavende, og familien skaber det økonomiske fundament, der betyder, at Ellen kan leve et så usædvanligt liv.

Ægteskabet varer i mere end 25 år, og de får en adoptivdatter. Det eneste, vi hører om datteren, er, at hun i modsætning til moderen vælger at satse på ægteskab og moderskab.

Ellen Hørups rejse til Rom i en alder af 50 år betyder meget for fortællingen. Her møder hun en 10 år yngre munk, forelsker sig i ham og lever med ham de næste mange år. I disse år begynder hun også for alvor at være aktiv skribent.

Denne usædvanlige kærlighedshistorie beskrives grundigt. Da den rinder ud efter en del år, engagerer Ellen sig i fredsarbejde og frihedsbevægelsen i Indien med udgangspunkt i en stor interesse for Gandhi.

I årene efter skilsmissen i 1920'erne og i 1930'erne er Ellen Hørup en sand kosmopolit. I en række år bor hun i Geneve. I hele perioden skriver hun artikler til Politiken og udgiver egne tidsskrifter om fredssagen og Indien.

Bogens titel *"Godt for sandheden, at ikke alle lever af at sælge flæsk"* refererer til hendes reaktion på, at hendes redaktører på Politiken ofte forsøgte at dæmpe hendes kritiske artikler om Tyskland og England.

Hun opholder sig i Danmark under besættelsen. Hun kan i den periode ikke beskæftige sig med udenrigspolitik med sit kritiske sindelag. Hun kaster sig derfor i stedet over børnesagen. Hun er i disse år kritisk over for de forhold, som hersker i børneforsorgen.

Efter krigen, hvor hun er 75 år, fortsætter hun sit fredsarbejde og den hektiske rejseaktivitet, som var tilfældet før krigen.

Ellen Hørup fortsætter til det sidste med at kæmpe for det hun tror på. Med sit intellekt fører hun den kritiske og engagerede ånd fra sin berømte fader videre. I begravelsestalen i Gentofte kirke bliver det fremhævet:

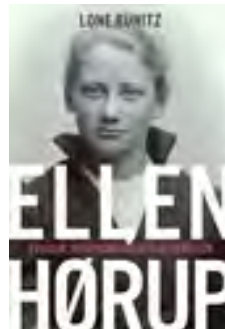
“Hos Homer lærte vi om hvordan Pallas Athene sprang levende ud af pandebrasken på sin far Zeus... Sådan ja netop sådan, var Ellen Hørup sin far Viggo Hørups levendegjorte tanke. Som sprunget ud af pandebrasken på ham med pennen som sit våben, sin klare dokumentation som skjold. Hans ord imod militarisme og al dens uvæsen gjorde hun til sine” (side 208).

Bogen er en spændende og underholdende fortælling om et usædvanligt menneske, som bryder grænser og lever et engageret liv både i lyset af sin samtid, men også fra en nutidig synsvinkel.

Johannes Lebech

Ellen Hørup – en særlig kvinde

LONE RÜNITZ: Ellen Hørup. Kvinden, verdensborgeren og rebellen, Syddansk Universitetsforlag 2019. 351 sider, 348 kr.

Ellen Hørup blev født i 1871. Hun var datter af Viggo Hørup, en af Politikens stiftere, og som sådan født ind i en efter datidens normer ganske utraditionel familie. Viggo Hørup var en del af kredsen omkring Brandes brødre og aktiv i det moderne gennembrud. Ellen Hørup var stærkt knyttet til sin far og hendes barndom var præget af faderens politiske arbejde som et markant folketingsmedlem for partiet Venstre. Viggo Hørup døde i 1902 og Ellen Hørup fastholdt hele livet en nærmest grænseløs beundring af sin far.

I Lone Rünitz' biografi om Ellen Hørup kommer vi tæt på Ellen Hørup som privatperson, idet biografien blandt andet bygger på Ellen Hørups dagbøger. Desuden er Ellen Hørups brevkorrespondance anvendt som materiale samt hendes omfattende skribentvirksomhed. Ellen Hørups virke som journalist er grundigt beskrevet, og der anvendes mange citater fra Ellen Hørups mange kronikker og artikler, hvilket giver et godt indblik i Ellen Hørups synspunkter på tidens store spørgsmål.

Ellen Hørups liv var helt igennem atypisk for datidens kvinder. Allerede som ung gjorde hun op med tidens kvindeideal. Ellen Hørup var aktiv sportsudøver. Hun var en af de absolut første kvindelige cyklister og deltog i væddeløb i Norge og Sverige. Hun var kaproer, tennisspiller og pistolskytte. Ellen Hørup uddannede sig til tandlæge i 1893, drog efterfølgende til Paris for at supplere sin uddannelse, vendte hjem til Danmark 1894 og brugte kun uddannelsen i et ganske kort vikariat.

Ellen Hørup blev gift omkring 1895 og hendes ægteskab med Vilhelm Nielsen varede i 27 år. Vilhelm Nielsen var jurist, politiker og bestyrelsesformand for Politiken og som sådan en kendt skikkelse blandt borgerskabet i København. Ægteskabet var på ingen måder konventionelt og fra i hvert fald omkring 1910 var ægteskabet mere eller mindre slut, da Ellen fandt sammen med en ældre irsk – amerikansk læge i Italien. Første verdenskrig satte en stopper for eventyret og først i 1920 genså Ellen Italien. Som 50 årig blev Ellen forelsket i en ung katolsk pater, og de indledte et forhold, der var præget af stærke følelser på godt og ondt, og som varede helt frem til Ellens død i 1953.

Ellens Hørups egentlige karriere som journalist begyndte, da hun var først i 50'erne. Hun skrev som freelance – journalist blandt andet 183 kronikker til Politiken. Ellen Hørup havde en mening om det meste. Hun beskæftigede sig med tidens store spørgsmål såsom fascismen i Italien, hun rejste til Indien og mødte Gandhi i 1929 og blev stærkt engageret i den indiske frihedskamp. Hun grundlagde med udgangspunkt i Geneve et tidsskrift, der i 30'erne beskæftigede sig med europæisk politik, og ganske kontroversielt blev hun fortaler for, at små lande skulle forlade Folkeforbundet, da der alligevel ikke var beskyttelse at hente i forhold til overgreb fra andre og større lande. Desuden var hun dybt bekymret og meget kritisk i forhold til behandlingen af tyske flygtninge i såvel Danmark som resten af Europa efter den nazistiske magtovertagelse i Tyskland i 1933.

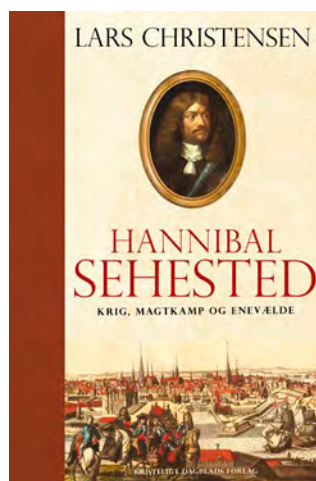
Ellen Hørup var en velhavende kvinde, der velvilligt delte ud af sin formue. Hun støttede således flygtningearbejdet i Danmark, og under den tyske besættelse, hvor Ellen Hørup opholdt sig i Danmark blev hun børneværnets fjende nr. 1. Hun påtalte de ringe forhold, der var på datidens børnehjem, samt den udbredte brug af prygl og anden fysiske brutalitet, der mødte anbragte børn. Hun brugte desuden en stor del af sin formue på socialt hjælpearbejde i Danmark. Efter besættelsen drog Ellen Hørup igen ud. Hun rejste igennem Europa, og så krigens ofre, og i sommeren 1945 skrev hun uforfærdet om, at man ikke kunne give hele det tyske folk skylden for det, der var sket. I 1950 tog Ellen Hørup 5 måneder til USA og rejste som 80 årig rundt med bus og tog for ved selvsyn at opleve kapitalens højborg. Ellen Hørup døde i 1953.

Det har været spændende at læse Lone Rünitz skildring af Ellen Hørups liv. Der er ingen tvivl om, at Ellen Hørup var en helt igennem anderledes kvinde, der fik sat store aftryk i sin samtid både som kvinde og som meningsdanner. Det kan undre, at Ellen Hørup ikke har fået mere plads i fortællinger om store personligheder i det 20. århundrede. Lad os håbe, at biografien om Ellen Hørup åbner op for en fornyet interesse for denne type kvindeskæbner. Det vil være en god bog at anskaffe til biblioteket, og den kan fint anvendes i forbindelse med større opgaver f. eks. DHO eller SRP.

Det farlige liv i magtens centrum

LARS CHRISTENSEN: Hannibal Sehested. Krig, magtkamp og enevælde i 1600-tallet. Kristeligt Dagblads Forlag 2019. 400 sider. 300 kr.

Emnet for bogens undertitel er ikke netop et uudforsket område i Danmarks historie, og heller ikke personen Hannibal Sehested er ligefrem uberørt. I sin indledning vedgår forfatteren dette og anerkender sin skyldighed overfor sine forgængere, ikke mindst professor C. O. Bøggild-Andersen, der med sin over 1000 sider store biografi om Hannibal Sehested fra 1946 (bd. 2 1970) måske skulle synes at have sagt det sidste ord om denne bogs hovedperson.

Lars Christensen anfører et par punkter som begrundelse for at han alligevel tager emnet op: Han sætter spørgsmålstegn ved Bøggild Andersens opfattelse af Hannibal Sehested som skandinavist, og han mener også at forgængerens ”lige så sikre overbevisning om, at Sehesteds genialitet var et offer for smålige og misundelige mennesker” kan tåle et nærmere eftersyn. Dertil kommer jo at hver tidsalder har sine måder at anskue og fremstille historien på. Lars Christensen skriver det ikke direkte, men det må indrømmes at Bøggild-Andersens bog for langt de fleste nutidsdanskere vil forekomme en smule svært fordøjelig.

Bogen er opbygget kronologisk, så vi følger hovedpersonens hurtige opstigning til ”konge af Norge” under Christian IV, hans bratte fald i begyndelsen af Frederik III’s regeringstid og hans tilbagevenden til magtens centrum i 1660. Det er unægtelig en dramatisk og spændende historie; man aner at forfatteren gerne ville fortælle lidt mere om Sehesteds rent personlige oplevelse af alle disse omskiftelser, men må give op overfor manglen på kildemateriale. Men man kan jo altid komme med formodninger.

Fremstillingen er professionel, med henvisninger, litteraturliste og det hele, men den er også livlig og interessevækkende. Den afbrydes ind imellem af eksplicite diskussioner med forgængerne og lægger således op til at den engagerede læser kan danne sig sin egen mening. Til ære for læsere uden særlige forudsætninger er

der indskudt små forklaringer, når det skønnes nødvendigt (f.eks. at et rigsråd ikke er det samme som et moderne parlament).

Var Sehested skandinavist? Lars Christensen skriver lidt ironisk om Bøggild-Andersens "Helgenkåring" af Sehested (s. 367). Dertil er at sige, at dette mest kommer til udtryk i det posthumt udgivne bind 2, til allersidst, hvor en forfatter vel har lov at lade tanken flyve lidt højere end man normalt gør. Hvad angår den konkrete skildring af begivenhederne, er de to historikere ikke særlig uenige. Det gælder også fremstillingen af forhandlingerne med Sverige i 1664, som Sehested gerne ville have fortsat (s. 312), efter at alle andre havde opgivet dem. I Sehesteds såkaldte politiske testamente, der refereres s. 354, står der direkte at "Konsekvensen burde være, at Danmark og Sverige forsonede sig og sluttede alliance". Er dette ikke en slags skandinavisme?

Hvad angår Sehesteds rolle i statsomvæltningen i 1660 er der næppe heller den store uenighed. Begge giver Sehested en fremtrædende rolle, og begge er enige om at det resultat der kom ud af det, enevælden, ikke var det Sehested ønskede. Lars Christensen argumenterer overbevisende for at "hverken han (Sehested) eller andre havde en masterplan for, hvordan stændermødet skulle føre fra et trivielt spørgsmål om nedrustning og nye skatter til en statsforandring i form af enevælde" (s. 254). Men har nogen hævdet det? I så fald har masterplanen da slået fejl.

At Lars Christensen måske af pædagogiske grunde har skærpet Bøggild-Andersens konklusioner en smule for bedre at kunne argumentere mod dem, ændrer ikke på at den foreliggende bog er særdeles læseværdig og en gave til det læsende publikum af i dag, der ikke har tid til de mere omstændelige fremstillinger. Den er også udmærket anvendelig i vor sammenhæng. Specielt er der gode muligheder for at interesserede elever kan tage nogle af diskussionerne op og demonstrere deres kritiske evner.

Axel Moos

Breve

SIMON SEBAG MONTEFIORE: "Breve fra historien. Ord som ændrede verden", Gads Forlag 2019. 296 sider, 250 kr.

Den engelske forfatter, Simon Sebag Montefiore, har en alsidig produktion bag sig. Den omfatter både faglitteratur, fiktion, børnebøger, en cd (med taler, der ændrede verden) og manuskripter til primært tv. 2018 udkom denne kommenterede samling af breve i England, og bogen er nu oversat til dansk af Uffe Gardel.

Denne oversættelsesproces er i sig selv noget kringlet. Montefiore har en ganske grundig oversigt over rettighederne til de anvendte breves oversættelser. Uffe Gardel har faktisk valgt selv at oversætte et mindre antal breve: ganske prisværdigt, fra originalsproget, men de fleste har været gennem dobbeltoversættelser, hvilket er noget problematisk. Men Gardels versioner er mundrette og let læste, blot kniber det med hans/hendes og sin. Det burde det ikke gøre!

Udvalget stritter i alle retninger, samlet tematisk i kapitler som kærlighed, familie, turisme, dårskab etc. Uddragene er meget varierende i længde, men generelt med en fyndig introduktion, så læseren ikke er ladt i stikken, selv i de bidder, der er meget små.

Som underholdning og lystlæsning keder man sig ikke, fordi alvor, sorg, glæde, sex og samvær blandes med griskhed, forførelse, manipulation, underkastelse og intimitet. Men det bliver ikke til mere end en introduktion, måske en inspiration. Skal brevene bruges i fagligt øjemed, dur Montefiores samling ikke. Der skal man have fat på nogle bedre udgivelser.

Personlige favoritter må være forfatterinden Fanny Burney, som i 1812 meget malende og intenst beskriver sin brystoperation i et brev til sin søster, Esther. Det er grum læsning over knap fem sider. Også Columbus' brev (1493) til kong Fernando af Castillien og dronning Isabella af Aragonien er en til tider munter vildfarelse, fordi den italienske opdager åbenlyst er på Herrens Mark.

Mindre muntre er Trumans forsvar for brugen af atomvåben (skrevet i 1963 til journalisten Irv Kupcinec, som i en artikel havde støttet Trumans beslutning) og Plinius den Yngres klassiske beskrivelse af Vesuvs udbrud og onklen, Plinius den Ældres død. Brevet til Tacitus er skrevet omkring et kvart århundrede efter katastrofen, men er en enestående kilde.

Gandhis nyttesløse opfordring til Hitler, hvor han forklarer diktatoren sit syn på briterne og brugen af vold, er politisk og ideologisk et fremragende udgangspunkt for en diskussion af såvel 2. verdenskrig som imperialismens meningsløshed, men er i øvrigt medtaget som et eksempel på anstændighed.

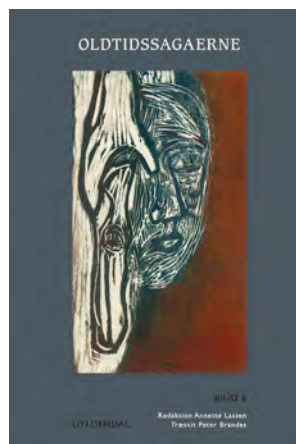
Og så er der selvfølgelig det ikoniske brev fra Emile Zola, dateret d. 13. januar 1898, til den franske præsident, Felix Faure - "J'accuse", som vi almindeligvis kalder brevet. Lidt uheldigt er det oversat fra en engelsk udgave. Det er en usik for denne type udgivelser. Det burde nok kunne lade sig gøre at oversætte direkte fra fransk til dansk. Det er altså ikke et "hvilken som helst" brev!

Hans-Henrik Christensen

Flere oldislandske løgnehistorier. *Oldtidssagaerne* har nået sin afslutning

ANNETTE LASSEN (red.): *Oldtidssagaerne* VII (156 sider)-VIII (136 sider), Gyldendal 2019. Ca. 230 kr. hver.

Så lagde Gæst sig ned. Han bad da om at få den sidste olie. Det lod kongen ske. Da det var gjort, stod kun en smule af lyset ubrændt tilbage. Man kunne da mærke, at Gæst var ved at sove hen. Og det skete på den samme tid, at lyset brændte ud, og at Gæst gik bort, og alle syntes, at hans død var underfuld ().

Således dør den mystiske Norne-Gæst, en vandrende historiefortæller ved Kong Olav Trygvesøns hof i Norge i totten med hans navn. Den findes i det ene af de to netop udgivne bind af *Oldtidssagaerne*, og med disse to bind når oversættelsen af samtlige oldtidssagaer til dansk samtidig sin afslutning. Og det turde være en afgjort sag, at enhver efter endt læsning vil tænke om værket, at det er underfuldt. – Og heldigvis dør værket ikke som Norne-Gæst med afslutningen af hans fortælling; derimod har de gamle historier nu fået nyt liv på dansk, hvilket vi må takke Annette Lassen og hendes medoversættere for!

Med de otte bind forligger nu alle 29 sagaer og syv mindre fortællinger, totter kaldet, i dansk oversættelse. Flere af teksterne for første gang på dansk (og i de allerfleste tilfælde erstatter den nye oversættelse en omtr. 200 årig forgænger). Oldtidssaga-genren er en særlig gruppe inden for den islandske middelalderlitteratur, der behandler stof fra den nordiske oldtid. Stoffet er undertiden ældre end de overleverede tekster (f.eks. i *Vølsungernes saga*); stilen er derimod som oftest ikke gammel, men derimod meget tidssvarende (dvs. for middelalderens tilhørere), og heltene kunne derfor ofte passe bedre ind i en ridderroman end den nordiske oldtid.

Oldtidssagaerne omfatter danske kongesagaer, f.eks. *Ragnar Lodbrogs saga*, *Skjoldungernes saga* og *Rolf Krakes saga*, sagamæssig fremstilling af gamle germanske historier, f.eks. *Vølsungernes saga*, *Sagaen om Hervør og Hejdrekr*, og – navnlig - forskellige mere eller mindre fantastiske fortællinger om norske oldtidshelte, *Fridtjof den Modiges saga*, *Ketil Høngs saga*, *Pile-Ods saga* o.m.fl.

Der er stor variation mellem de enkelte sagaer hvad angår stil. Men som udgangspunkt må de alle betragtes som skrevne kompositioner, omend mundtlig stof sagtens kan udgøre større eller mindre dele af det formidlede stof. Interessant i

denne forbindelse er, at oldtidssagaerne er den genre fra den islandske middelalder, der kan levere flest motiver og strukturer fra folkeeventyrernes og folkevisernes verden, hvilket evt. kan sige en hel del om, hvilken grundindstilling man skal møde værkerne med.

Oldtidssagaerne behandler mytologiske og eventyrlige emner. Man kunne derfor komme på den tanke, at de for en historiker ville være ganske uinteressante. Og all den stund, man må medgive, at der næppe er meget historisk kød på disse ben, så kan de dog være nyttige som kilder til det sindelag og de tanker, man havde om historieskrivning til forskellig tid. Som eksempel på dette, kan man fremhæve, at Saxo Grammaticus i første del af sin *Danmarkshistorie* benytter lignende fortællinger, ligesom vi har adskillige eksempler i islandske middelalderskrifter - også i oldtidssagaerne selv - på overvejelser over, hvorvidt denne eller hin begivenhed i sagaerne vitterligt er sket sådan eller ej. Et andet eksempel er 1600-tallets lærde, der benyttede oldtidssagaer som kilder til oldtidens Norden, ja, det var en oldtidssaga, der som den første sagatekst fandt vej til trykken, nemlig *Gøtreks saga* trykt med oversættelse i 1664 i Sverige (bd. 3). Derfor må oldtidssagaerne være af indlysende interesse for historikeren med interesse for udøvelsen af sit fag i tiden fra middelalderen frem til det 18. århundrede.

Bd. 1 indeholdt en i øvrigt læseværdig indføring på et halvt hundrede sider, i hvilken disse dele bredes ordentlig ud. Desuden omtales køn i sagaerne, gudernes optræden i dem, ligesom der gives en kort receptionshistorie. Således er læseren grundigt udrustet til at gå i lag med historierne. I øvrigt indeholder hvert bind foruden et navneregister en ordliste over forskellige ord, man støder på i teksterne, der kræver en nærmere udredning for at være forståelige for den uindviede. Det drejer sig først og fremmest om forskellige kulturord, som f.eks. **primsigne**, **sejd**, **skåle**. I den løbende tekst er listernes ord markeret med "o", så man ved, hvornår man skal se efter en forklaring.

Efter hver tekst følger et kort afsnit, hvor oversætteren redegør for tekstens handlingsgang, litterær sammenhæng og et antydningstvist oprids af tolkningsmuligheder. Afsnittet rundes af med en angivelse af, hvor teksten findes overleveret, oversættelsesgrundlag og evt. tidligere oversættelser til dansk.

Med *Oldtidssagaerne* får vi således ikke blot en samling af gamle og vældig underholdende tekster, men ligeledes et udsigtspunkt for dem, der vil gå videre med arbejdet med dem. Hvert bind og hver saga er således i sig selv et monument i sig selv over fortidens litteratur og kan forhåbentlig som sådan bringe mange adskillige timers læsende fornøjelse; men de er samtidig et trin for forskeren og den studerende, der vil bevæge sig videre ind i oldtidssagaernes verden af den ene eller anden grund.

*

I de to nye bind præsenteres vi for syv sagaer og fem totter. Der er noget for enhver smag. Fra det komiske, småerotiske over det slagfærdige til fjerne ekkoer af heltetiden. Et eksempel på det sidste er *Totten om Norne-Gæst*, der blev citeret i anmeldelsens begyndelse. Det er en interessant tekst, fordi den er bevidst om, at den er noget andet end de overlevere- ældre - tekster. Tottens hovedperson, Gæst, kommer til den norske konges hof og beretter om sit liv. Da Gæst er meget gammel (tre hundrede år) omfatter hans fortælling historier om Vølsungerne og Starkad, historier, som vi kender fra f.eks. bd. 1 af *Oldtidssagaerne*. Gæst har et lys, der betegner hans liv; når det brænder ud, dør han. Hos Kong Olav og ved mødet med kristendommen, beslutter Norne-Gæst, at nu kan han dø i fred. Han lader derfor lyset tænde og udånder, da det brænder ud. På sin vis er denne historie en kommentar til det overlevere- selvom gamle dage kunne byde meget godt og det er store konger, der prises, så er dog kristendommen og Kong Olav større.

Bind VIII rundes af med den pudsige tot, *Totten om Vølse*. Handlingen foregår også med en norsk konge som central person, og ligeledes en Olav. Denne gang dog ham, der fik tilnavnet den Hellige, søn af Harald. Nu er det imidlertid kongen, der rejser sammen med to fæller (man kan ikke lade være med at tænke på de mytologiske fortællinger, hvor Odin rejser med to rejsefæller f.eks. i *Snorris Edda*). De er forklædte og kommer til en fjerntliggende gård. På denne gård, foregår der imidlertid sære ting. Hver aften lader bondekongen et afhugget hestelem bære frem, og hele husstanden skal derpå digte et vers til dens pris. Dette huer naturligvis ikke den kristne konge, så da lemmet kommer hen til ham griber han det og kaster det hen til hunden, der straks fortærer det. Forskningen har set på denne fortælling på to måder: Enten har man set ægte rester af gammelt hedenskab i den, eller også er den en senere tids latterliggørelse af hedenskaben. – Om det er den ene eller den anden, der er den rette forklaring, kan være svært at afgøre (selvom den sidste står stærkt); men måske er det heller så meget dét, man skal lægge vægt på. Som Lassen gør opmærksom på:

Historiens lære er klar: Sagaskriveren ønsker at vise Olav den Helliges store indsats mod hedenskaben. Kongens hellighed stiger, groft sagt, proportionalt med hedningenes latterlighed og den hedenske tros absurditet (s. 121).

Der er trods alt tale om en fortælling, der har sin bestemte plads og funktion i et litterært værk, og ikke om konkret indsamlede folkeminder.

Som et sidste eksempel skal en saga, der ligeledes findes i bind VIII, nemlig *Sagaen om Erik den Vidtberejste*, nævnes. Den befinder sig typemæssigt næsten i den diametralt modsatte ende af det genremæssige spektrum, ikke mindst i forhold til

Totten om Vølse. Sagaen handler om Erik, der vil rejse ud i verden, men da han først er kommet derud slår teksten over og bliver en tour de force gennem højmiddelalderens fremmeste videnskabelige litteratur, f.eks. *Elucidarius*, et oversigtsværk om teologi, astronomi, naturlære og geografi, og *Etymologia* af Isidor, biskop af Sevilla (omtr. 560–636); *Etymologia*, biskoppens hovedværk, er en af de første encyklopædier. Men ikke kun dét; historien fortsætter ind i gabet på en drage, hvor igennem hovedpersonen Erik med en følgesvend kommer til

et smukt land. Planterne var blanke som purpur og havde en sød duft og mange blomster, og der flød bække af honning alle vegne i landet (s. 42).

Som *Totten om Vølse* skal vise noget om den norske konge og kristendommens fortrin frem for hedenskaben, angiver forfatteren af *Sagaen om Erik den Vidtberejste* til sidst, at

[d]en, der skrev denne bog, anbragte denne eksempelfortælling først i den, fordi han ønsker, at alle skal vide, at det eneste, man med sikkerhed kan tro på, er Gud. For selvom hedninge vinder stor berømmelse ved deres bedrifter, så er der den store forskel, når de slutter dette timelige liv, at de da har modtaget deres løn gennem folks ros for deres mod, men kan vente straf for deres forbrydelser og mangel på tro, fordi de ikke kender deres skaber (s. 44–45).

– Således bringer *Oldtidssagaerne* os tekst efter tekst fra land til land, fra verden til verden, og åbner atter og atter døren på klem ind til den rige, middelalderlige fantasi.

*

Oversættelserne er fortaget så tro mod originalteksten, som det har været muligt, men man har samtidigt villet bevare 'et mundret og læseligt dansk', uden at teksterne kom til at 'fremstå for moderne'. Således har man forsøgt at undgå arkaiske ord og vendinger, og man har, hvis et fremmedord dækkede 'betydningen af et ord i originalen bedre og mere præcist end et ord af germansk oprindelse', benyttet dette. Og hermed stemmer man helt overens med originalteksterne selv. Oldtidssagaforfatterne er på ingen måde bange for at benytte fremmedord, tværtimod. Oversættelserne er gode og meget læsbare, ikke mindst egner de sig ofte til højtlesning.

Alle bindene prydes, uden på og inden i, af Peter Brandes' træsnit, hvilket giver en pudsigt nutidig vinkel på fortiden - uden at den bliver for moderne. Brandes navn og værk er især med hans illustrationer til antikke tekster (bl.a. *Iliaden* og *Odyseen*) blevet en slags konglomereret synonym med dét, der ligger bag historien og

forbinder os i dag med dem dengang. En herlig berigelse af udgaven.

Hele rækken på 8 bind af *Oldtidssagaerne* kan bestemt anbefales enhver, der har blot den mindste gnist af interesse for den nordiske middelalder og dens fortælletradition: allerede efter læsningen af de første par sider af denne strålende nye oversættelse vil denne gnist have antændt, hvad der var af gammelt træværk, lommeuld og gamle kvitteringer, og man vil villigt kaste sig ud på en trefoldig rejse ind i historie, litteratur og myte.

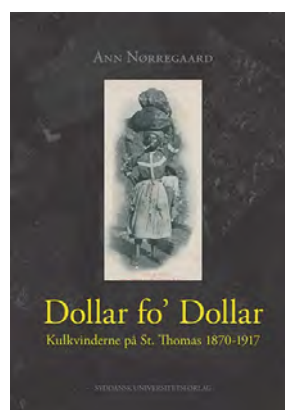
God læsning!

Johnny Lindholm

Vestindien - kulkvinderne

ANN NØRREGAARD: "Dollar fo' dollar. Kulkvinderne på St. Thomas 1870-1917". Syddansk Universitetsforlag 2019, 148 sider inklusivt billedmateriale, appendix samt kilde- og litteraturfortegnelse, 249 kr.

Med sin centrale beliggenhed i Vestindien havde naturhavnen på Skt. Thomas lige siden koloniens anlæggelse i 1672 været et knudepunkt for vareudveksling. Dette forhold afspejles bl.a. i frihavnsordningen af 1764, hvor øen så at sige rives ud af det danske merkantilistiske system for at blive en tiltrækkende og driftig transithavn.

Øens egentlige storhedstid indtræder med revolutionerne i Sydamerika i første halvdel af 1820'erne, der åbnede havnene for andre end de gamle kolonimagter. Skt. Thomas lå centralt på ruten imellem Europa og Sydamerika, og her havde man blik for de nye muligheder. Havnen udviklede sig til et centralt bunkringssted, hvor anløbende skibe kunne proviantere, få vand ombord samt udveksle post, nyheder og passagerer inden den videre fart.

Årtierne efter 1820 skulle således blive en ren guldalder for Skt. Thomas, og allerede midt i 1830'erne blev Charlotte Amalie med sine 11.000 indbyggere Monarkiets næststørste by.

Med dampskibenes indtog fandt også en ny nøglevare vej til øen: Kul til kedlerne. De tidlige dampskibe kunne – selv med hjælp fra sejl – endnu ikke klare turen fra Europa uden at bunkre kul undervejs, og dette afspejledes i handelsforholdene på Skt. Thomas, eftersom import af bunkerkul efterhånden blev øens hovederhverv.

Kullene blev sejlet fra Europa til Vestindien i sejlskibe, og da lasten ikke fragtede sig selv i depot efter ankomsten, opstod der med denne nye vare også et nyt erhverv i skikkelse af kullempere, der først bragte kullene i land fra forsyningsskibene og senere igen bar dem ombord i de anløbende dampskibe.

Det er disse kullempere, der er bogens emne.

Efter at være blevet sat ind i den mere generelle handelsudvikling på Skt. Thomas får vi igennem en række samtidige (hvide) iagttagere et billede af disse kvinder og deres arbejde.

Kullemperne var nemlig primært kvinder, da det stort set var deres eneste mulighed for at få ufaglært arbejde i byen, og da der grundet jævnlige epidemier og sygdomme efter 1850 var brug for deres arbejdskraft.

Det var ikke et job for mænd. Nørregaard citerer (s. 41) et par samtidige iagttagere, der belyser kønsrollerne: *"Det var ofte sådan, at manden blev hjemme, mens konen arbejdede og tjente til livets ophold for familien. Medens hun var borte, blev de små børn tøjret med et reb om livet og bundet til et træ i gården, hvor der var skygge. Her lå de, indtil moderen kom hjem. Mødrene var meget optaget af deres børn og var gode ved dem"*. Nørregaard sammenfatter sine iagttagelser i, at kvinderne fremstår som hårdtarbejdende og ansvarsfulde over for deres børn, mens mændene karakteriseres som dovne. Et synspunkt, der heller ikke var enestående i samtiden.

Kullemperne eksisterede allerede før emancipationen i 1848. Her lejede agenter slaver fra ejerne og satte dem til at fylde eller tømme anløbende skibe for kul. Efter emancipationen var arbejdet ret frit. Kvinderne kunne tage arbejde i et hvilket som helst firma i havnen, de kunne forlade arbejdet, når de mente at have tjent nok den pågældende dag, og de kunne blive hjemme, hvis de ville.

Arbejdet foregik ved, at kvinderne i gåsegang bar kullene til og fra skibene i kurve á ca. 40 kg på hovedet. Det blev aldrig rigtigt mekaniseret, da det viste sig, at kvinderne kunne arbejde lige så effektivt som elektriske kraner, og denne arbejdsgang fortsatte faktisk helt frem til 1935!

I afsnittet *"Kulkvindernes Charlotte Amalie"* (s. 97-127) får vi på grundlag af de 4 folketællinger 1870-1911 – tællingen fra 1890 er gået tabt – en del oplysninger om kulkvinderne af mere sociologisk art. Her indkredsnes bl.a. deres bopæl, antal, alder, religiøse tilhørsforhold, civilstand m.m. Vi får således at vide, at kulkvinderne først rigtigt begyndte at gøre sig gældende i 1870'erne. Antallet angives i tællingerne til 41 i 1870, 103 i 1880, 146 i 1901 og 157 i 1911. Kvindernes aldersmæssige tyngdepunkt lå i 20'erne, omend de også træffes ned til 15 år og helt op til 75 år. Langt de fleste kulkvinder var ugifte, selvom en del af dem levede i ægteskabslignende forhold med børn. I følge folketællingen i 1880 kom kun de færreste kulkvinder fra Skt. Thomas. Langt de fleste kom fra Tortola, men også Skt. Croix, Skt. Jan samt andre småøer i Caribien anføres som oprindelsessted. Dette afsnit giver interessante oplysninger, men har grundet arbejdsmetoden – at gå ned i de enkelte folketællinger i kronologisk orden – desværre også et opremsende præg.

Der bruges en del plads på kularbejderstrejken 10. - 12. september 1892. Strejken udløstes af, at lønnen, der udbetaltes i mexicanske sølvdollars, grundet faldende sølvpriser efterhånden havde tabt halvdelen af sin købekraft. Kularbejderne reagerede og krævede at blive aflønnet *"dollar fo' dollar"* i dansk mønt, som imidlertid var en mangelvare på øerne. Det franske kulværf – der ellers i årevis

havde hævdet, at 1 dollar var 1 dollar, enten den var vestindisk eller mexicansk – ville kun gå med til at betale 75 danske cents for 1 mexicansk dollar, hvorfor kularbejderne gik i strejke. De ville have omregnet den mexicanske dollar til dens faktiske værdi. Resultatet af strejken blev dog, at arbejdsgiverne måtte give sig.

Strejken udløste utilsigtet nogen tumult i byen, og vi forstår på politiprotokollerne, at tilløbere af *”byens vagabonderende yngre og ældre befolkning”* pustede til ilden ved bl.a. stenkast mod myndighederne.

En gennemgang af strejkens årsager og udvikling kan være interessant, men selvom Nørregaard (s. 56) *”har valgt at gå let hen over de politiforhør, der ikke kaster videre lys over begivenhederne til fordel for en mere detaljeret gennemgang af de forhør, der angiver, hvem der er indblandet, samt hvorfor og hvor i byen tingene spidser til”*, ser stoffet her alligevel ud til at være løbet af med hende. Det forekommer således anmelderen at være skudt over målet, når forfatteren over mere end 20 sider kronologisk gennemgår retslige forhør med vidners og anklagedes forklaringer samt genforhør med eventuelt ændrede forklaringer – alt garneret med en del biografiske tilføjelser. De fleste har ifølge eget udsagn selvfølgelig aldrig gjort noget, og spørgsmålet er, hvor meget nyt lys disse – udvalgte – gennemgange af protokollerne egentlig kaster over kulkvinderne?

Bogen opviser her en påfaldende asymmetri, idet strejken i 1892 behandles over hele 40 sider, mens strejken i december 1916 kun tildeles 5 sider.

Mens vi er i det kritiske hjørne, er fodnoterne sine steder indholdsmæssigt ret omfangsrige. Også for omfangsrige. Et noteapparat er efter anmelderens opfattelse primært til litteratur- og kildehenvisninger. Denne praksis kan naturligvis diskuteres, men det bør i hvert fald undgås, at noterne udvikler sig til hele paralleltekster, der *”konkurrerer”* med hovedteksten, og det er der flere eksempler på her.

Bogens store værdi ligger i, at forfatteren tager et emne op, der stort set er forbigået i de bredere værker om øernes historie. Når kulkvinderne endelig er blevet nævnt, har det kun været i enkelte bisætninger, selvom udviklingen i den travle havn på Skt. Thomas havde været utænkelig uden disse kvinder.

Leif Calundann Larsen

En tung togtur

TORBJØRN FÆRØVIK: *Orientekspresen. En togrejse. På dansk ved Lone Østerlind*. Kristeligt Dagblads Forlag 2019 (norsk 2016), 592 sider, 300 kr.

I denne bog tager den norske journalist Torbjørn Færøvik (f. 1948) på en togrejse fra London til Samarkand i Uzbekistan, som han foretog i foråret 2015. Bagsiden fortæller os, at bogen *”... genopliver togturen som en*

langsom og bæredygtig rejseform med tid og plads til at lade sansninger, historiens vingesus og eksistentielle refleksioner rodfæste sig,”

Det er ganske rigtigt, at Færøvik rejser med tog, men når det er sagt er der ikke meget af bogsideteksten som holder stik. Det bliver undervejs i bogen tydeligt, at Færøvik er en belæst herre, som ikke kan drikke en kop kaffe i Wien uden at fortælle over fem sider om Kejserinde Sisi. Selv om mange af de historiske begivenheder, personer og steder som Færøvik beskriver, er vigtige og centrale for Europas historie, er de mennesker som Færøvik møder på sin egen rejse påfaldende uinteresserede i fortidens hændelser. Da forfatterens iagttagelsesevne og selvstændige refleksioner over historiske begivenheder, der samtidig lader noget tilbage at ønske samtidig med at selve togrejsen fylder ganske få af bogens mange sider, fremstår det levende vibrerende værk om Europa og dets fortid som bogsideteksten lover snarere som et eksempel på gammeldags og bagklog historieskrivning uden kritisk sans eller forståelse af fortidens relevans for nutiden. Bogen anbefales derfor ikke til brug i historieundervisningen i gymnasiet.

Rasmus Thestrup Østergaard

Den korte historie om Tyskland

JAMES HAWES: Den korte historie om Tyskland. Bilgrav
2019. 240 sider. 249 kr.

Hvad er det nu en kurfyrste er? Hvorfor var Tyskland helt op i 1800-tallet delt op i et utal af stater? Og hvor og hvornår var det nu, at Wittelsbacherne, Hohenzollerne og Habsburgerne sad på tronerne?

Det er nogle af de spørgsmål, som britiske James Hawes besvarer i sit ambitiøse projekt - at beskrive Tysklands historie igennem to tusinde år. Det er også et vigtigt projekt, for Tyskland var og er den måske vigtigste enkeltaktør i europæisk historie.

Der er tale om klassisk historieskrivning – kronologisk opbygget og med fokus på politiske historie.

Første del handler om den periode, hvor der ikke var noget Tyskland, men et område med germanske stammer, som romerne kæmpede mod og nogle gange med. I perioder havde de romerske legioner kontrol med store dele af Germanien, området øst for Rhinen. I andre blev de presset tilbage bag *limes*, grænsen mellem civilisation og barbari. I sidste ende var det også angreb og indvandring fra de germanske områder i folkevandringstiden, der førte til Roms undergang.

Ånden fra Rom levede dog videre hos Karl den Store og hans frankiske efterkommere – den glørværdige romerske fortid var ikke glemt. Under Otto den Store formuleredes således idéen om *translation imperii*, dvs. at man som frankisk konge kunne overtage kejsertitlen og værdigheden og dermed videreføre Romerriget.

Det krævede naturligvis samarbejde med pavemagten, der skulle forlene kongen med kejsertitlen – det gik fint, så længe Pavemagten var svag og afhængig af verdslig opbakning. Snart fik pavemagten både flere verdslige muskler og mere selvtillid, hvilket resulterede i investiturstriden, der afslørede, at kejsernes magt i virkeligheden ikke var så stærk. Riget var ikke ét samlet rige, og de virkelige magthavere var kurfyrsterne og andre fyrsteslægter, som havde magten til at vælge kongen.

I starten af 1400-tallet svingede magtens pendul tilbage mod kejsermagten, hvor habsburgerne i praksis satte valgkonedømmet ud af funktion og sikrede sig retten til at kalde sig tysk-romerske kejsere.

Luthers reformation blev skelsættende for al efterfølgende tysk historie, og Hawes minder om konfliktens voldsomhed. Tredivårskrigen årtier lange næsten totale ødelæggelse af store dele af Centraleuropa, illustreret af eksemplet Magdeburg: I 1631 havde byen 20.000 indbyggere, i 1649 450! Politisk betød reformationen både en stabilisering af kejsermagten, men cementerede samtidig den voldsomme politiske fragmentering af det tyske område.

De første 1500 års historie indtil reformation afhandler Hawes på godt 70 sider. Trods det, er det faktisk bogens stærkeste del. Ambitionsniveauet medfører naturligt forenklinger og overspring – f.eks. i omtalen af korstogene mod venderne i det nuværende Polen i 1100-tallet, hvor kun Den Tyske Orden er nævnt, mens danske konger glimrer ved deres fravær.

Desværre er beskrivelsen af perioden efter 1500 mindre analytisk interessant, fordi Hawes klare antipatier kommer til at dominere.

For det første kommer Elben som en grænse mellem et civiliseret, fornuftigt og moderne Vesttyskland og et primitivt og farligt Østelbien (Østtyskland) til at determinere fortællingen. For det andet afskyer Hawes Preussen og preussere så meget, at alle nuancer går tabt – preussiske interesser ses pr. definition som værende i modsætning til sande (vest)tyske interesser. Eksempelvis forklares AfD's valgsucces i det østlige Tyskland i de seneste valg med 'junkermentalitet' i Østelbien – uden skelen til, at området i 40 år var tvangspålagt et totalitært kommunistisk system, eller at der kunne findes reelle politiske og sociale årsager til udviklingen.

Antipatien gør sig også gældende med hensyn til protestantismen. Hawes sammenligner i ramme alvor protestantiske billedstormere med Islamisk Stats ødelæggelser af fortidsminder i Syrien, og efterfølgende relateres protestantismen som central årsag til alt lige fra antisemitisme, Kejserrigets opståen og undergang, den nazistiske magtovertagelse og RAF's terror i 1970'erne. Hawes synspunkt synes at være, at protestanter altid er mere autoritetstro, mere lydige og mere ekstremistiske end katolikker – især hvis de bor i Østtyskland. Den opfattelse kan der stilles store spørgsmålstejn ved.

Bogens sidste 150 sider om Tysklands samling i anden halvdel af 1800-tallet, verdenskrigene og den kolde krig er godt formidlet, men uden samme analytisk interesse som første del af bogen. Til gengæld er der gennem hele bogen mange gode kort, billeder og figurer, og som en introduktion til tysk historie kan bogen anbefales.

Martin Jensen

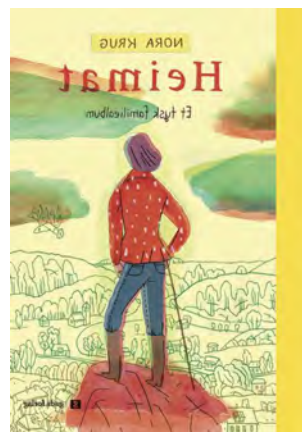
Hvordan finder jeg min historie?

NORA KRUG: Heimat. Gads Forlag 2019. 288 sider, 300 kr.

Nora Krug, der er født i Tyskland, men nu bosiddende i USA, oplevede allerede som teenager i udlandet fordomme mod tyskere – på grund af nazismens forbrydelser – og konfronteres også, da hun senere gifter sig med en amerikansk jøde, med det, hun kalder "sin tyske skam".

Hun beslutter sig derfor for at undersøge sin families historie – hvad gjorde de 1933-1945? Hun ved, at hendes farbror faldt i Italien for hans grav på en tysk soldaterkirkegård har de engang besøgt – men hvem var han? Han var 18 år, da han døde – og hendes egen far – født efter krigen – har fået samme navn – Franz Karl. *"Jeg stod ved hans grav og ønskede, at jeg kunne forstå, hvordan det havde været at være ham. Var han stolt over at deltage i krigen? Var han bange? Hvad var det sidste, han så, det sidste, han tænkte?"*

Nora er heldig – for der er faktisk gemt nogle ting fra farbroderen - gamle fotografier og et par af hans stilehefter – men Nora leder desperat efter ham selv mellem linjerne i de propagandistiske stile. *"Det var som at lede efter sprækker i en betonmur."*

Og hvad med Morfaderen - Willy? Er det rigtigt, at han hjalp sin jødiske arbejdsgiver? Hun går sammen med sin mor og moster i gang med også at stykke hans liv sammen. Hvad stiller man op, når man ser, at han efter krigen ser sig selv om "Mitläufer" (medløber) – han havde været medlem af NSDAP – men hvorfor? Og er det retfærdigt, at han ikke kan få lov til at genåbne sin køreskole efter krigen – fordi han var medlem af partiet fra før 1. maj 1937 bliver erklæret for "skyldig"? Og pludselig kommer det meget tæt på Nora – for det er jo hendes mor og moster at han har svært ved at forsørge uden arbejde.

Bogen er en grafisk erindringsbog – Nora Krug er forfatter og illustratør – og bogen er gennemillustreret med tegninger og billeder – mellem hendes overvejelser omkring sin egen historie. Vi får virkelig "den lille historie i den store historie". Den er let læst og den kan inspirere vore elever til selv at arbejde med deres families historie. Det er f.eks. inspirerende at læse om, hvordan hun finder fjerne slægtninge over nettet – og hvordan det lykkes hende at finde en søn til den Albert W., der var gift med en jødisk kvinde og som efter krigen giver et vidneudsagn til fordel for morfar Willi – Albert står "til enhver tid og under ed" inde for hendes morfars uskyld – præcist det, som hun indtil da ikke selv havde kunnet. Men da hun til sidst når dokumentet, hvor Willis dom ændres fra "skyldig" til medløber, er hun egentlig lettet. Og samtalen med sønnen til Albert W. er meget bevægende læsning – han prøver at få Nora til at forstå, at der ingen grund er til, at hun skal føle sig skyldig.

Bogen vil være oplagt til et fællesfagligt projekt med faget tysk – bl.a. for at få det fulde udbytte af titlen "Heimat" – selvom der er en fin oversættelse af forklaringen fra den store tyske BROCKHAUS-encyklopædi.

Otto Rühl

Inkvisitionen

LARS ANDERSEN: Den glemte inkvisition. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Vi danskere bryster os ofte med, at vi har en fair retsstat. Sådan har det imidlertid ikke altid været. Under enevælden havde en person, der blev anklaget, ikke de store chancer for at blive frikendt. Processerne var hemmelige, og forhørsleder og dommer var samme person, og det var tilladt at bruge tortur i form af prygl og varetægtsfængsling evt. i form af isolation i usle rum for at få en tilståelse frem. Hvad værre er, at dette system fortsatte de første 70 år under demokratiet efter grundlovens indførelse 1849.

Først med retsplejereformen i 1919 begyndte man at bruge vidneforklaringer og mere neutrale dommere, ligesom domsmænd blev en del af det danske retsvæsen.

Dette emne har Lars Andersen skrevet en meget læseværdig bog om, hvor han på den ene side ikke lægger skjul på, at der i 1700- og 1800-tallet fandtes hårdkogte forbrydere i Danmark (f.eks. i Vendsyssel), der med rette blev anklaget for mordbrand overfald og drab. Omvendt var det nærmere reglen end undtagelsen med hårde domme, da de emsige embedsmænd så en stor ære i at få dømt så mange forbrydere som muligt, selv om det ofte medførte, at mange uskyldige blev idømt hårde straffe og kun i få tilfælde blev "renset" og evt. fik erstatning.

Den enevældige stat var ved at bukke under for mange uopklarede og ustraffede forbrydelser, så i 1790'erne blev der under ledelse af Christian Colbiørnsen, der var generalprokurator for Danske kancelli, ændret på lovgivningen med to forordninger i 1796 og 1819, der indførte det inkvisitoriske princip: en anklaget blev stillet for en dommer, der både var forhørsleder og altså dommer.

Bogen giver flere eksempler på retssager, hvoraf nogle som sagen mod Ole Kollerød (1830'erne), der var morder, nok er kendte for mange historikere, mens andre som Fejøsagen (1880'erne) er ukendte for andre end lokalhistorikere. Her blev en uskyldig ung pige, Ane, og hendes mor anklaget og dømt for at have myrdet et nyfødt barn, som pigen skulle have født. Efter nogle år blev de dog frikendt. Det viste sig, at birkedommeren, C.A. Freuchen, led af en sygelig fantasi og fanatisk vilje til at få dem dømt, selv om det senere viste sig, at den unge pige var jomfru(sic!). Ane havde udelukkende tilstået for at slippe for Freuchens hårde forhørsmetoder. Når der var sket en frifindelse, gjorde de statslige embedsmænd alt, hvad de kunne, for at sagen ikke kom frem. Der kunne jo ikke være tale om en systemfejl!

På grund af forfatningskampen og fordi nogle mente, at vidnefremførelse kunne gøre mere skade end gavn, blev retssystemet først ændret i 1919, hvor de radikale og Socialdemokraterne havde fået mere magt, og resterne af det gamle Højres indflydelse var blevet mindre. Denne spændende historie kan læses i Lars Andersens bog.

Lars Andersen kan konkludere, at dette strafferetslige inkvisitionsprincip nærmest var et slags juridisk parallelsystem med egne regler ("en stat i staten"). Som han skriver "Domhusets tykke vægge på Nytorv var borgerskabets sikre bastion mod den københavnske underverden. Forhørsdommerne stod på skansen og sikrede, at bedsteborgerne kunne sove trygt". Han filosoferer også over, hvordan det kan være, at dette mørke kapitel i landets historie nærmest er gået i glemmebogen og sjældent er blevet diskuteret i de historiske fremstillinger. Det hænger delvis sammen med, at det ikke ligefrem pynter i glansbilledet af Danmark som en demokratisk retsstat efter 1849.

Bogen er et bind i forlagets serie om 100 emner fra Danmarkshistorien. Den bør være pligtlæsning for enhver historielærer.

Kai Verner Nielsen

Værdierne i den moderne verden

MORTEN FREDERIKSEN (red.): Usikker modernitet. Danskernes værdier fra 1981 til 2017. Hans Reitzels Forlag 2019, 475 sider, 280 kr.

Siden 1981 har der kørt et større projekt, *European Values Study* og *World Values Study*, hvor befolkningernes værdier og tankegang i op mod 100 lande bliver undersøgt ved store spørgeskemaundersøgelser der foregår hvert niende år, sidst i 2017. Heri indgår også den Danske Værdiundersøgelse. Denne bog præsenterer de danske resultater. En lang række emner indgår: den nationale stolthed, bekymring for indvandring, politisk deltagelse, politiske værdier, holdninger til overvågning og miljøbeskyttelse, frivilligt arbejde, religion, medborgermoral, ligestilling, opdragelse, oplevelse af ulykkelighed. Flere af spørgsmålene har gået igen i alle undersøgelser, og derfor kan man analysere hvilken udvikling der er sket. Denne type forskning begyndte først efter 2. verdenskrig, og den tog fart efter de værdimæssige skred i 1960'erne og 1970'erne. På den ene side var nogle bekymrede for et moralsk forfald, på den anden side var nogle optimister, idet de så en udvikling mod større frigørelse, mere demokrati og individuel frihed.

Bogens kapitler har forskellige forfattere. Hvert kapitel har sine egne henvisninger og sin egen litteraturliste. Værket afsluttes med et appendiks med en række tabeller. Desuden er der en forfatteroversigt og et register. Forfatterne er forskere og undervisere, mange med tilknytning til Aalborg Universitet.

Det første kapitel fokuserer på tiden fra den næstsidste undersøgelse i 2008 til den sidste i 2017. Ifølge bogen er det kendetegnet ved en fortsættelse af tidligere tendenser vedrørende "tiltro til rationaliteten, retliggørelse, industrialisering, kapitalisme, individualisering og ikke

mindst opgivelsen af værdimønstre knyttet til religion, patriarkat, tradition og lignende”(s. 11). På nogle punkter er der sket et værdimæssigt tilbageslag (eller *cultural backlash*) ”væk fra moderne rationelle og selvudfoldelsesorienterede værdier mod mere traditionelle og overlevelsesorienterede værdier som nationalisme, respekt for autoriteter, immigrationsskeptiske værdier”(s. 10). Kapitel to hedder ”Glæde over Danmark”. Titlen er taget fra et digt fra 1820 af Poul Martin Møller (som kaldes Hans i bogen). Forfatterne skelner mellem *patriotisme*, der ses som et positivt fænomen der skaber sammenhængskraft i samfundet, og *nationalisme*, der ses som et negativt fænomen der vender folk mod deres medmennesker og fører til fjendskab. Det kan i praksis være svært at skelne mellem de to begreber. Undersøgelserne viser en stigende stolthed over at være dansk helt fra 1981 til 2017, og bogen konkluderer at ”den stigende stolthed kan skyldes patriotisme (medborgerlig nationsforståelse) snarere end stigende nationalisme (etnisk nationsforståelse)”(s. 53). Det tredje kapitel handler om holdninger til indvandrere og flygtninge. Her kan forfatterne også støtte sig til opinionsmålinger i forbindelse med folketingsvalg. Undersøgelserne viser stor stabilitet i andelen der ser indvandrere som en trussel mod vores nationale identitet. Samtidig er der en vis stigning i den andel der mener at arbejdsgiverne bør prioritere danskere frem for indvandrere. Dette gælder især folk med lav uddannelse.

Kapitel fire handler om aktivisme og politiske værdier. ”Nye politiske grupperinger er kommet til, og den traditionelle venstre-højre modsætning omkring fordelingspolitikken er i stigende grad blevet erstattet af værdimæssige modsætninger omkring vækst, klima og etnisk mangfoldighed” (s. 81). Spørgsmålet er så om dette har skabt øget samfundsmæssigt engagement i befolkningen eller om det har skabt resignation og faldende opbakning til de demokratiske principper. Bogen undersøger dette ved at se på fire aktionsformer: demonstrationer, overenskomststridige strejker, underskriftindsamlinger og boykotter. Dette anses for legitime og demokratiske former for aktivisme. Bogen konkluderer at den ”kritiske borger” forekommer lige så hyppigt i dag som tidligere, altså at der ikke er en stigende resignation. De højt uddannede er de mest aktive. De unge er ikke så aktive på de traditionelle måder, men de udtrykker sig gennem ”uformelle netværk”(s. 110).

I femte kapitel ser man på klasse, klasseidentitet og politiske værdier. Den traditionelle opdeling mellem overklasse og underklasse, højrefløj og venstrefløj, er siden 1980’erne blevet afløst eller suppleret af andre

forhold, nemlig værdipolitiske konflikter, f. eks angående nationale og kosmopolitiske værdier. Bogen konkluderer dog at klassebegrebet stadig er meget relevant i 2018, idet den taler om et "materialistisk tilbageslag" (s. 136).

Næste kapitel handler om et emne der kun blev spurgt til i undersøgelsen 2018: danskernes syn på overvågning. Der blev spurgt om holdningen til tre kategorier: videoovervågning på offentlige steder, overvågning af e-mail m. v. og informationsindsamling uden folks viden. Vi er mest positive over for videoovervågning og mere kritiske over for de øvrige typer af overvågning. De unge og dem med længere uddannelse er de mest kritiske.

Kapitel syv undersøger holdningerne til miljøbeskyttelse. Det er et emne der har fået større opmærksomhed de sidste 40 år, og det fylder mere i medierne. Man har undersøgt vores villighed til at betale for miljøforbedringer, og den er ikke steget i perioden. Modstanden er størst hos de gamle og de unge samt hos dem med de laveste uddannelser. Højrefløjen er mindre villig til at betale end venstrefløjen.

Ottende kapitel handler om forandringer i foreningsmedlemsskab og frivilligt arbejde. Der analyseres to aspekter af dette: udviklingen af medlemsskaber af frivillige foreninger og udviklingen i den frivillige indsats. Dette undersøges på tre måder. Den første drejer sig om ændringer i forskellige aldersgruppers engagement. Den anden drejer sig om, hvorvidt der er sociale forskelle. Den tredje undersøger om religiøse, politiske og ideologiske værdier efterhånden spiller en mindre rolle, idet mange foreninger blev grundlagt af folkelige bevægelser af forskellig art i slutningen af det 19. århundrede. Men konklusionen bliver at "foreningsmedlemsskaber og frivillige indsatser holder sig på et overraskende højt og stabilt niveau" (s. 223). Det er især de unge og de ældre der tager fat. De sociale forskelles betydning er næsten væk. Desuden er kønsforskellene udlignet.

Kapitel ni tager fat på udviklingen i (ikke)religiøsitet. Her har der traditionelt været to teorier. Den ene går på sekularisering, altså at religiøsiteten er aftagende. Den anden kaldes individualiseringsteorien. Tanken er at religiøsiteten ikke forsvinder, men at den antager nye former. Religion bliver et personligt anliggende. Fornylig er der fremsat en tredje teori, som bogen kalder kompleksitetsteorien, som går ud på at religion skal forstås som "et bredere spektrum hvor der på samme tid sker religiøs svækkelse,

vækst og skift" (s. 233). Bogen finder ikke entydige tegn på sekularisering i den behandlede periode, og individualiseringsteorien må nuanceres. Folks religiøse holdninger korrelerer med andre sociale værdier ang. familie, moral og miljø. Værdierne optræder i mønstre. Endelig konkluderes det at "man kan være religiøs eller ikke-religiøs på forskellige måder" (s. 259). Det at være ikke-troende kan både betyde det at afvise religion og ikke at vide hvad man tror på. Nogle tror både på Gud og på en særlig åndelig kraft. Nogle tror ikke på Gud, men på en åndelig kraft.

Tiende kapitel hedder Sædelighed og medborgermoral. De kan ikke finde et bedre ord end sædelighed når det drejer sig om moralske grænser i det private liv. Emnerne er f.eks. abort og homoseksualitet. Her er vi blevet mere bløde i tiden siden 1981. Medborgermoral handler om at man er ærlig, overholder regler og ikke overtræder love. Det kan dreje sig om bestikkelse, skattesnyd, snyd med sociale ydelser, korruption. Her er der kommet en større accept på nogle områder, men generelt er der kommet en hårdere medborgermoral.

Kapitel 11 undersøger holdningerne til dobbeltforsørgermodellen, hvor både mand og kvinde er udearbejdende, mens de små børn passes i institutioner. Denne model er vundet frem siden 1960. Det viser sig at der er en stor og stigende opbakning til denne livsform

I kapitel 12 undersøges opdragelsesværdierne. De har ikke ændret sig meget siden 1990. De foretrukne opdragelsesværdier er selvstændighed, ansvarsfølelse, tolerance og gode manerer.

Kapitel 13 hedder "Fald i den danske lykke og flere decideret ulykkelige". Omkring 2008 blev Danmark udråbt til verdens lykkeligste land, men siden er der sket et lille fald i lykken. Bogen har mange teorier om årsagen til dette, men ikke nogen endegyldig forklaring. Man kan heller ikke helt forklare, hvorfor der er flere ulykkelige, men man kan pege på en række faktorer.

Danskernes tillid til hinanden er emnet for kapitel 14. Danmark omtales som et højtillidssamfund, dvs. vi har tillid til hinanden og til samfundets institutioner. Dette er noget forholdsvis nyt, og en af årsagerne er det stigende uddannelses- og velstandsniveau. Dog er der sket et fald i tilliden i de seneste år, dog kun blandt folk med lav indkomst og uddannelse. Bogen giver en grundig analyse af årsagerne til dette.

Kapitel 15 handler om den metodiske baggrund for Den Danske

Værdiundersøgelse 2017. Alle bogens kapitler indeholder også afsnit om metoder og teorier, og desuden indeholder de en række tabeller og grafer. Bogens sætninger er gennemgående lange, og der bruges mange sociologiske begreber – uden at de forklares for læseren. Det forudsættes at vi kender dem. Det er en bog der er skrevet af akademikere for akademikere. Mange kapitler handler om emner som det også kan være relevant at tage op i gymnasiet. Men hvis værket skal bruges i ungdomsuddannelserne, kan det kun være som lærerens bog.

Jørgen Krøigård

Flystyrt i Danmark 1939-45

OLE STEEN NIELSEN: "Skudt ned – Flystyrt i Danmark 1939-45".
Turbine 2018. 432 sider. 350 kr.

Bogen er rigt illustreret med både historiske fotos, plakater, avissider og tryksager fra anden verdenskrig, samt fra mindesmærker og andre relevante historiske lokaliteter. Desuden er der måske lidt usædvanligt, rigtigt mange fotos fra museer og udstillinger i dag, inklusiv af flymodeller. Det fungerer dog fint, og da bogen er i stort format, kan man rigtigt nyde detaljerne. Derfor er det lidt mærkeligt at forsiden synes at være en grafisk illustration (der oplyses ikke kilde), der leder tankerne hen imod de gamle krigstegneserier.

Bogen er som udgangspunkt inddelt kronologisk med kapitler om "Den stille start 1939-40", "De Første år 1940-42", "Luftwaffe i Danmark 1940-45", "Hovedoffensiven 1943-44", "Minekrigen 1940-45", "SOE-flyvninger 1941-45", "Sidste krigsår 1944-45". Dertil er der en indledning om "Luftkrigen" og en slags opsamling i kapitlet "Minder". Hvorfor de mere tematiske kapitler om Luftwaffe og SOE smides ind i midten, giver ikke umiddelbart mening for sammenhængen og overblikket mistes lidt, selvom de enkelte kapitler godt kan stå alene.

Bogen er fyldt med interessant viden og nye detaljer som man ikke normalt støder på, f.eks. om hvor omfattende udlægningen af miner

var i Danmark, hvor mange fly der nødlandede i Sverige, samt meget spændende historier om de enkelte flystyrt og besætningernes skæbner. Herunder f.eks. fortællingen om en polsk RAF-besætning der under minelægning i Vejle fjord, rammer vandet og styrter ned. To mand overlever og bliver reddet i land af nogle lokale, der får dem ind på Vejle Sanatorium. Her finder tyskerne dem senere efter at en stikker har afsløret dem. Overlægen havde efterfølgende problemer med at forklare hvorfor der blev råbt "hurra" da den første pilot blev afhentet, men han forsøgte sig med, at sådan gjorde man altid når en patient forlod stedet!

Derudover er der også masser af billeder der illustrerer de mange personlige historier omkring nedskudte piloter, bl.a. af en række mindesmærker og gravpladser. Det fungerer rigtig godt i forhold til at gøre historierne om de personlige skæbner nærværende og aktuelle. Desværre er der ikke et sted eller navne register, så bogen kan ikke bruges som opslagsværk over lige din egn, eller under research. Hvilket klart er en streg i regningen.

Indledningen, som kaldes "Flykrigen", giver en kort historisk introduktion fra de første flyvere over 1. verdenskrig, bombningen af Guernica, oprustningen i mellemkrigstiden, og selve udviklingen af flyvevåbnet under krigen. Det lykkedes derigennem at danne rammerne for luftkrigen i Danmark under anden verdenskrig, men der er en mere klar flyinteresserede vinkel end decideret krigshistorisk. Selve afsnittet starter f.eks. med ordet "Begejstring"! Hvilket synes lidt underligt, selvom at det fortsætter med, "Begrebet er helt centralt, hvis man skal forstå luftkrigen over Europa under Anden Verdenskrig. Ikke begejstring for død og ødelæggelse, men begejstring for flyvemaskinen. Begejstring drejer sig om denne nye opfindelse, som tilsyneladende gjorde alt muligt...". Det uddybes senere med samtids, specielt i diverse flyvevåbners overdrevne tiltag til deres taktiske og militære betydning, herunder ikke mindst "Bomber- Harris" fra RAF, hvilket militærhistorisk er meget interessant, og betragtes som en af de største strategiske fejltagelser under Anden Verdenskrig. Ikke mindst fordi besætningerne på de allieredes bombefly havde nogle af de allerhøjeste tabstal. Men fokuset på begejstring synes stadigvæk at være fejlplaceret når man f.eks. tænker på ovenstående fejltagelse, og ikke mindst terrorens betydning lige fra starten, med bombningen af Warszawa, anvendelse af de berygtede Stuka'er, Blitzten i London, og ikke mindst de militærmæssige unødvendige bombninger af Dresden og andre tyske byer i slutningen af krigen.

Anvendelse i undervisningen?

Selve det faghistoriske arbejde er der også nogle ridser i. Forfatteren nævner f.eks. selv, at "Der er anvendt mange kilder som baggrundsmateriale til denne bog" hvorefter han nævner nogle spændende hjemmesider, der arbejder detaljeret med emnet, og som han synes at lægge sig tæt op af. Afsnittet afsluttes med "Den

anvendte baggrundslitteratur ses bag i bogen" - m.a.o. synes der ikke at være anvendt en systematisk kildekritisk tilgang til kilderne, og da litteraturlisten bl.a. indeholder en liste over "Anvendte Hjemmesider" uden links, virker det lidt uheldigt.

Dette ikke mindst fordi bogen er spændende og nem at læse, og indeholder massive mængder af relevant viden om emnet, samt en række spændende kilder, som breve, plakater m.m. Men som undervisningsbog i gymnasiet er det svært at se den i spil, idet den er svær at overskue uden de relevante registre, og manglende præcise kildehenvisninger, samt dens opbygning. Men den fungerer stadigvæk som en spændende indgang til en del af besættelseshistorien vi ikke normalt giver megen opmærksomhed, nemlig de allierede flyvere der gav deres liv over Danmark i kampen mod Nazi- Tyskland.

Allan Nielsen

"Ytringsfriheden" møder hensynet til samfundets bedste.

LARS-MARTIN SØRENSEN: "Sidste nyt fra Berlin". Lindhardt og Ringhof 2019 312 sider, 350 kr.

Film- og mediehistorikeren Lars-Martin Sørensen har med sin seneste bog, "Sidste nyt fra Berlin", behandlet dansk presses ageren i forhold til nyheder fra Tyskland, som deres udenrigskorrespondenter og kommentatorer bragte hjem til aviserne i perioden 1933-1940. Det er en velskrevet bog, der viser, hvor kompleks problemstillingen om den fri information og ytringsfriheden var for samtidens journalister og avisredaktører.

Bogen bygger primært på Lars-Martin Sørensens egne undersøgelser af avisernes nyhedsdækning. Hvor der er relevante detailundersøgelser af enkelte sagsområder, nøjes han med loyalt at referere til konklusionerne i disse undersøgelser og undgår på den måde lange lange referater. Bogen bygger således oven og videre på dette forskningsfelt.

Et af bogens centrale områder er berlinerkorrespondenternes udfordringer over for det tyske propagandaministerium under Joseph Goebbels. Lars-Martin Sørensen påviser, hvordan korrespondenterne måtte balancere mellem at formidle sanddru

informationer til den danske offentlighed og deres egen forringede mulighed for at fortsætte i jobbet, såfremt de videregav indtryk, holdninger og informationer, som Goebbelsministeriet fandt anstødelige. Forfatteren viser også, at selv dygtige journalister lod sig påvirke af propagandaen, som ministeriet hele tiden udsatte korrespondenterne for, og som konsekvens heraf smittede den også af på deres dækning af begivenhederne i Nazityskland.

I bogen undersøger L. Sørensen, hvordan en række konkrete begivenheder blev dækket. For eksempel vedtagelsen af Nürnberglovene (1935), Berliner Olympiaden (1936), Krystalnatten (1938) og situationen forud for 9.4.1940. Han viser, hvor svært korrespondenterne og aviserne havde ved at være kritiske og gennemskuende. Dækningen af disse og andre begivenheder (herunder en reportage fra KZ-lejren Dachau 1933) viser sig i mange tilfælde at være himmelråbende skandaløse, og i visse tilfælde direkte nazi-forherligende. En anden central problemstilling i bogen drejer sig om avisredaktørernes sikkerhedspolitiske dilemma. SR-regeringen Stauning-Munch lagde i stigende grad pres på aviserne om ikke at skrive ting, der kunne provokere Nazityskland. For den danske regering handlede det dels om at undgå diplomatiske kriser og sanktioner mv. Vigtigt var også at sikre, at det sønderjyske grænsespørgsmål ikke blev vagt til live i den tyske offentlighed, sådan som spørgsmålet om Saarland, Sudeterlandet og Danzig var blevet det. Bogen viser, at jo tættere man kommer på 9.4.1940, jo mere accepterer og underlægger aviserne sig den selvpålagte censur under hensynet til det danske samfunds interesser.

Generelt kan man sige, at alle aviserne med undtagelse af nazisternes "Fædrelandet" og Jyllandsposten konsekvent tog afstand fra antisemitismen. Derudover var aviserne delt mellem en venstrefløj ("Arbejderbladet" og "Socialdemokraten"), der grundlæggende var modstandere af eller holdt afstand til Nazityskland og en højrefløj, Berlingeren og Nationaltidende, der i højere grad vægtede "fremskridtene" i nabolandet. For Politikens vedkommende er billedet mindre klart.

Bogen er velskrevet og veldokumenteret. Detailundersøgelserne i den er interessante og grundige. Den er forsynet med noter, navne og emneregister og en fin litteraturliste. Den rundes af med et alt for langt efterskrift, hvor spørgsmålene om hvorvidt historien gentager sig i form af "Fake news"/Propaganda og højre populismens sejrsgang diskuteres. Afsnittet indeholder dog én tankevækkende pointe, nemlig at både i 1930'erne og i dag gennemlever vi en medierevolution, hvor de etablerede medier (dengang aviserne, i dag Radio og TV) udfordres af nye medier. Goebbels havde radioen, Trump har Twitter. Den slags forandringer giver de årvågne og magtglade muligheder. Pointen kan også danne et godt udgangspunkt for årvågne elever, der skal skrive opgave her til sommer.

Ytringsfriheden er fundamental for det liberale demokratiske samfund og danner en absolut skillelinje mellem autoritære og diktatoriske regimer... siger vi. Vi er opflasket med forestillingen om "den næsten omkostningsfrie ytringsfrihed". Vi er som danskere overbeviste om, at vi kan sige hvad som helst om andre uden at det har konsekvenser for os selv. Muhammedkrisen viste os dog noget lidt andet, hvilket kom som et chok for det danske samfund. At brugen af "ytringsfriheden" kan have store omkostninger og må begrænses af hensyn til almenvellet er dog langt fra noget nyt. Lars-Martin Sørensen "Sidste nyt fra Berlin" dokumenterer, hvordan det forhold også var aktuelt i fortiden, og med en noget højere indsats end smørekporten til Saudi-Arabien.

Jeg kan i høj grad anbefale at læse bogen, og at man har den i tankerne, når nu SRP/SSO osv. vejledningen starter efter jul.

Jørgen Lassen

Modstandskampen

NIELS-BIRGER DANIELSEN: "Modstand – Den skærpede kamp 1943-44". Politikens Forlag, 2019. 600 sider, 350 kr.

Dette er tredje og næstesidste bind i Niels-Birger Danielsens store serie om modstandskampen. Dette bind omfatter perioden fra efteråret 1943, hvor samarbejdspolitikken er brudt sammen og frem til sommeren 1944, som stod i folkestrejken tegn. Over 600 sider inklusive noter og litteraturliste fortælles historien præcis på samme måde som de foregående bind. De indebærer en meget aktørbaseret fremstilling, hvor vi gennem hele bogen hopper fra en ene person til den anden i små glimt på 1-2-3 sider. Geografisk springes der frem og tilbage og man skal holde tungen lige i munden for at følge med i den store historie samtidig og ikke alene fortabe sig i de mange spændende og dramatiske fortællinger fra modstandskampen.

Niels-Birger Danielsens serie om modstandskampen i Danmark baserer sig på den righoldige litteratur, der siden krigen er udkommet i et overvældende omfang og hvor forfatteren først og fremmest trækker på den også meget omfattende erindringslitteratur. De betyder at vi ofte får historien fortalt fra aktørerne selv snarere end fra de mere forskningsbaserede fremstillinger og det er nok medvirkende til det aktørbaserede fokus. Der inddrages enkelte ikke-publicerede kilder og et par interviews. Forfatteren har ikke været i arkiverne som sådan og har – hvis man ellers er ekstremt velbevandret i litteraturen – ikke nye historier til

læseren. Men for langt, langt de fleste er det altså en kærdkommen lejlighed til at få læst en slags kondenseret udgave af de hundredevis af erindringsbøger.

Som i det foregående bind, som jeg også anmeldte her, savner jeg stadig at forfatteren, der virkelig ved alt hvad der er værd at vide om modstandskampen, hæver sig over materialet og samler mere op undervejs. Konkluderer på hvad der sker, byder ind med tolkninger af strømninger og betydninger. Vi ved stadig ikke hvor mange der egentlig var med på bestemte tidspunkter – naturligvis et kvalificeret gæt! – og hvor mange kvinder var egentlig aktive? Hvordan var forholdet mellem land og by hvad angik modstand og hvordan bedømmer forfatteren de forskellige organisationers evner? Det sker sjældent og vi må virkelig sætte vores lid til at fjerde og sidste bind afser plads til dette. Man kan godt have sine bange anelser for at det kan nås, for sidste bind skal dække en periode, der er lige så lang som tredje binds, men hvor modstanden jo for alvor udfolder sig og hvor man vel for første gang reelt kan tale om en egentlig bevægelse og hvor det politiske spil for alvor kommer op i gear. Og hvad med tiden der fulgte? Modstandsfolkene i efterkrigstiden, historieskrivningen, populærkulturen og så videre? Det bliver interessant at se om serien fører os videre. Undertitlen på det annoncerede fjerde bind kan godt give lidt bange anelser. Der kommer titlen kommer til at hedde "Med hos de allierede" hvis man tror bagflappen eller "Med på allieret side" i forordet – uanset hvad lader det tilsyneladende til at binde an til en udbredt misforståelse i dag, nemlig at Danmark var allieret i krigens sidste tid. Det skal blive spændende at følge dette store, ambitiøse værk til ende allerede næste år.

Jakob Sørensen

Sønderjyder i krig

HANS BOLL-JOHANSEN: "Sønderjyder i krig – En europæisk historie", Gyldendal 2019. 225 sider, 299 kr. (inkl. moms).

Hans Boll-Johansen er sønderjyde og (tidl.) kaptajn af reserven, og længe pensioneret docent i fransk litteratur, oplyser forlaget på bogens omslag. Det skal forstås som en nøgle til bogen, idet forfatteren i en tilbagelænet causerende og personlig stil blander historien om især sønderjyden Kresten Andresens krigsbreve med blandt andet egne erfaringer og egne læse- og rejseoplevelser i sporet på første verdenskrig. Lyder det forvirrende? Det er det også.

Starter læseren på forsiden, ses titlen "Sønderjyder i krig – En europæisk historie" ovenpå Nevinsons kendte maleri "La Mitrailleuse" fra 1915, et maleri i

ekspressionistisk stil af *franske* soldater, malet i øjenhøjde. Sønderjyderne kæmpede som bekendt på tysk side. Forsiden fremstår altså uklar og repræsenterer i en vis forstand indholdet.

Sønderjyden Kresten Andresen døde i tysk krigstjeneste under slaget ved Somme i 1916, og hans lig er aldrig fundet. Men inden da nåede han at skrive en lang række breve og dagbøger, der siden er udgivet flere gange, sidst af Claus Bundgård Christensen i 2012. Og det er med en fuldt forståelig fascination af Kresten Andresen og de andre sønderjyder i 1. verdenskrig at denne bog starter.

Forfatteren gør sit ærinde klart s. 13: "Kresten er en central skikkelse i denne bog. Det betyder ikke at det er en biografi [...] eller en bog udelukkende om Første Verdenskrig. Den er tænkt som en refleksion over krigens væsen med eksempler fra denne og andre krige". Og så går det ellers over stok og sten i halsbrækkende stormløb. I Krestens fodspor – både i citater fra brevene og langs fronten: "Da jeg andægtigt fulgte i Krestens fodspor ind ad den tunge kirkedør, havde den katolske kirkes evige, tyste kvinder, selv svøbt i sort, iklædt kirken et hvidt blomsterflor med en omhu og kærlighed som gjaldt det mindet om familiens døde sønner".

Citatets blomsterflor kan også dække bogens egen skrivestil i de afsnit, der handler om Kresten Andresen. Men vi føres vidt omkring i krigen, i skrivelier og litteratur om krigen og i forskellige krigsteoretikere fra forskellige tider. Og meget mere. På den måde er bogen ikke en bog om "Sønderjyder i krig", men om forfatterens overvejelser over og vurderinger af krig på mange forskellige niveauer. Der er næsten lige så meget om Napoleon, som om Kresten Andresen, og der citeres løst fra utallige værker og namedroppes henkastet forfattere i overflod. Viggo Calving, Stendhal, Clausewitz, Kant, Nietzsche, Jünger og mange flere. Thomas Dinesen (Karens bror) frakendes sit Victoriakors undervejs, og Herman Bangs "Tine" påstås at handle om kampene på Als i 1864.

Om den type krigselsker, som Ernst Jünger var (han opstilles udmærket som modsætning til Kresten Andresen) hedder det, "Enkelte beklæder fremtrædende poster i konkurrencesamfundet". I dag, forstås.

Vi føres igennem mange sider af krigen: fronten, bordellerne, hjemmefronten, Sønderjylland og genforeningen, krigspropagandaen og brevene hjem. Interessant nok kunne et brev i 1916 nå en ukendt frontadresse på 4-5 dage, noget Post Nord nok kunne lære af i dag. Og vi kommer igennem et tæppebombardement af mere abstrakte overvejelser om krig som mytologi, krig og kærlighed, det strategiske niveau og meget, meget mere. Foruden altså forfatterens egne erfaringer som barn under besættelsen, hans militære karriere og så videre og så videre. Gennemgående suppleret med udmærkede billeder.

Hvordan skal man vurdere sådan en bog? Det bliver nok først og fremmest et spørgsmål om man kan lide forfatterens associerende essayistiske (og stakåndet ufokuserede) stil og henkastede betragtninger om og nedslag i stort og småt. Hvis man tænker bogen som en indføring i den sønderjyske krigsindsats, bør man hellere læse Claus Bundgård Christenses fremragende ”Danskere på Vestfronten” fra 2012. Vil man vide mere om det sønderjyske spørgsmål og genforeningen, findes der bedre bøger. Interesserer man sig for Kresten Andresen, bør man nok læse de udgivne breve om end de mange citater her kan give appetit. Er det 1. verdenskrig, så er der et utal af udgivelser, der er klarere, mere uddybende og mere præcise. I forbindelse med undervisning i gymnasiet kan enkelte kapitler måske bruges, fx ’Krig og kærlighed’ eller ’At fortælle om krigen’. Men det er ikke en bog for unge, hertil er beskrivelsen af krigen alt for overordnet og tilfældig. Så bogen er nok ment som en appetitvækker for et læg-publikum, der har en vis viden om 1. verdenskrig og krigshistorie i forvejen. Og som sådan kan den godt fungere. For andre vil den nok opleves som meget for lidt om lidt for meget.

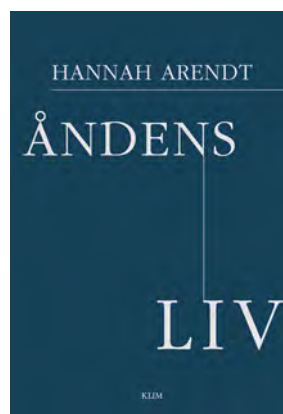
Poul Kristensen

Noget om åndens liv

HANNAH ARENDT: Åndens liv. Oversat fra engelsk af Joachim Wrang. Introduktion. Ved Hans-Jørgen Schanz. Forlaget Klim 2019. 529 sider. 350 kr.

Den tysk-jødiske filosof Hannah Arendt (1906-1975) skrev indtil sin sidste levetid på det, der skulle have været et trebindsværk om hhv. at tænke, at ville og at dømme. Imidlertid nåede hun ikke selv at færdiggøre arbejdet; der forelå ganske vist ved hendes død manuskripter til de to første dele, At tænke og At ville, men det udgivne værk forblev en torso og blev altså udgivet posthumt, redigeret af Mary McCarthy, Arendts ”veninde og litterære eksekutor”, som denne præsenterer sig selv i en indledende bemærkning til bogen. Tredje del af bogen, At dømme, som Arendt altså ikke selv nåede at påbegynde – men ikke derfor nødvendigvis den mindst interessante del, består af uddrag af hendes forelæsninger om den tyske filosof Immanuel Kants politiske filosofi. Første gang udkom de tre dele samlet i et bind på engelsk i 1977 med titlen *The Life of the Mind*.

Den tyskfødte Arendt levede i eksil fra 1933, først i Paris og fra 1940 i USA, hvor hun i 1950 fik statsborgerskab og hvor hun levede til sin død i 1975.

Arendt selv lagde vægt på, at hendes tænkning var en "tænkning uden gelænder", dvs. en tænkning uden faste holdepunkter. Men, som idéhistorikeren Hans-Jørgen Schanz rammende gør opmærksom på i sin introduktion, har Arendt i denne bog etableret et solidt 'fodfæste' i form af flere af filosofihistoriens berømte navne som Aristoteles, Augustin, Kant og Heidegger. Bogen er således i høj grad en mere eller mindre kritisk fortolkning af andre tænkere, som hun bygger på.

Derfor kan det være svært at få øje på hendes originalitet i dette værk, uagtet hendes uomtvistelige sprænglærthed, der kvalificerer hende som en fremragende idé- og åndshistoriker og uanset, at bogen indeholder mange klart formulerede og ikke uspændende tanker. Fx denne: "Det ikke at tænke, der forekommer så anbefalelsesværdig en tilstand for politiske og moralske anliggender, har imidlertid også sine farer. Ved at beskytte folk mod farerne ved at undersøge ting lærer ikketænkningen dem at fastholde de til enhver tid foreskrevne regler for adfærd i et givent samfund. Det, som folk så vænner sig til, er ikke så meget reglernes indhold (...) som at være i besiddelse af regler, som alle enkeltheder kan indordnes under. Hvis der så dukker en person op, som af den ene eller anden grund ønsker at afskaffe de gamle 'værdier' eller dyder, vil han finde det ganske let, forudsat at han tilbyder et nyt regelsæt, og han vil ikke behøve i særlig vidt omfang at ty til tvang eller overtalelse – et bevis for, at de nye værdier er bedre end de gamle – for at gennemføre det. Jo stærkere folk klyngede sig til det gamle regelsæt, jo ivrigere vil de tilpasse sig det nye, hvilket i praksis betyder, at de, som er mest villige til at adlyde, vil være dem, som var de mest respekterede og bærende kræfter i samfundet, og som var mindst tilbøjelige til at tænke tanker – farlige såvel som ufarlige – mens de, som efter alt at dømme var den gamle ordens mest upålidelige elementer, vil være de mindst medgørlige" (202-3). Med andre ord: de, der 'ikke tænker', vil ifølge Arendt sandsynligvis være blandt dem, der er lettest til fals for en autoritær samfundsorden og omvendt.

En kernetanke i bogens del om "at tænke", hvilken jeg ser som bogens centrale del, formuleres bl.a. på denne måde: "Fornuftens behov er ikke foranlediget af en søgen efter sandhed, men af en søgen efter mening. Og sandhed og mening er ikke det samme" (54; bogens kursiv).

Det er mildest talt en opsigtsvækkende tese, hvis sandhed (eller måske mening?) er svær at indse. Arendts skelnen mener hun at kunne bygge på Kants skelnen imellem på den ene side forstanden, der kan erkende tingene, sådan som de foreligger for os, men ikke tingene i sig selv, og på den anden side fornuften, der ikke i samme forstand erkender noget. Og dog, kan man her indvende imod Arendt, bygger Kants begreb om fornuften i realiteten på sådan noget som erkendelse af en tingenes egen, formodede eller sandsynlige sammenhæng, når den, altså fornuften – dog uden at være naiv – formulerer sine ideer, fx at verden er en enhed.

Man kunne vel forstå det, såfremt Arendt havde knyttet meningen (med tilværelsen) til troen. Men at knytte den til en fornuft, der ikke stræber efter sandhed, er svært fatteligt. En fornuft, der ikke stræber efter sandhed, må holdes for ufornuftig, og den giver tilligemed ingen mening.

Men hvad kunne da trods alt "meningen" med tilværelsen være efter Arendts opfattelse? Som det ser ud – men jeg savner oprigtig talt Arendts egen sidste og måske også næstsidste hånd på værket til eventuel yderligere afklaring og opklaring, bor denne mening i viljen, i "at ville". Det må her erindres, at Arendt er stærkt påvirket af eksistensfilosofi – ikke mindst læremesteren og den tidligere amourøse forbindelse Martin Heideggers – og dens betoning af hin enkeltes valg og vilje. Hun taler således om, at "prisen for viljens frihed er at være fri i forhold til alle genstande" (362). Denne viljens frihed ser hun øjensynlig som såvel positiv som negativ, idet den også har en "pris"; kun den enkelte selv står til ansvar for valget. Men der er stadig ikke meget nyt under solen.

Den sidste del om dømmekraften drejer sig bl.a. i meget fragmentarisk form om, hvorvidt og hvordan det er muligt at tænke og behandle det specifikke – ikke mindst mennesker – uden at underordne det under det almene eller et almenbegreb. Heller intet nyt herfra.

Arendt bringer imidlertid et citat af den romerske statsmand Cato d.æ., som jeg gerne til slut vil viderebringe af den simple grund, at jeg vældig godt kan lide det: "Den sejrriige sag behagede guderne, men de besejrede behagede Cato" (239). Af det kan vi lære, at skønt det at søge berømmelsen, magten og æren i bedste fald bringer en højt på strå, så bør politikere, forskere, lærere, kunstnere og alle andre på den måde, det passer sig for vedkommende og dennes faglige gebet, langt snarere tale de svages og besejredes sag.

Man kan givetvis blive klogere af denne meget lange bog. På min personlige kanon ryger den imidlertid ikke ind.

Poul Ferland

Bibelens historie i Danmark

CARSTEN BACH-NIELSEN: Bibelen i Danmark. 500 års kirke- og kulturhistorie. Bibelselskabets Forlag 2019. 448 sider. 350 kr. (vejl.)

Bach-Nielsen gennemgår i denne omfangsrige bog Bibelens historie, bl.a. dens oversættelser til dansk og

diskussionerne heraf samt de varierende receptioner og forståelser af den især i Danmark fra middelalderens slutning til i dag.

I middelalderen var der udelukkende tale om, at de lærde teologer og præster docerede kristendommen og Bibelens lærdom for menigheden på baggrund af den på latin affattede, katolske bibel, Vulgata.

De første danske oversættelser af Det Ny Testamente kom i hhv. 1524 ved Hans Mikkelsen og 1529 ved Christiern Pedersen. Imidlertid sætter Bach-Nielsen spørgsmålstegn ved den udbredte opfattelse, at reformationen i 1500-tallet netop på den tid gav menigmand reel mulighed for selv at læse og studere Bibelen. I 1738 tryktes nemlig i lille format den såkaldte Lutherbibel, der var blevet oversat til dansk i 1633, og det kommenterer Bach-Nielsen med disse ord: "Med langt over et århundredes forsinkelse fik den danske læser endelig Luthers bibel i hånden. Det skyldes ikke en lydhørhed over for krav nedefra, men først og fremmest, at et par boghandlere øjnede et marked og en indkomst ved trykningen. Dette burde rykke lidt, eller en hel del, ved den forestilling, man har skabt om reformationen, at den gav menigmand Bibelen i hånden. Det var nok ikke sandt alligevel – på den måde (s. 105). I det hele taget beholdt øvrigheden, og nu især den verdslige, altså kongen, den formelle myndighed til at præge befolkningens kristne forestillinger. Det hedder således om kongens opgave i perioden efter reformationen: "I sidste ende var det den kristelige konges opgave at sikre den enkeltes evige frelse gennem den kontrol, kirken og dens tjenere ydede. Danmark blev hurtigt, allerede under Christian III, en kirkestat" (s. 86). Chr. III var også kongen, der udgav den første samlede danske bibel i 1550. Men langt vigtigere dengang end Bibelen, der skulle høres af menigmand og -kvinde og ikke læses, var katekismen, der var "opbygget som forklaringer af trosbekendelsen, de ti bud og fadervor" (113). Troen stod således altid over Bibellæsningen for lutherdommen..

For grundtvigianeren fra 1800-tallet og frem er Bibelen en "inspirationsbog", mens den for den indremissionske er at anse for "en forpligtende bog, der er uomgængelig i sin fordring til mennesket" siger forfatteren (s. 332), Trods 17- og 1800 tallets historiske og naturfaglige Bibelkritik bestod Bibelen altså som religiøs kilde på den ene eller anden måde.

Bogen er en nøgtern gennemgang af sit emne, men imod slutningen, da den nærmer sig nutiden og forfatterens samtid og diskussionerne i forbindelse med den nyeste, autoriserede danske oversættelse fra 1992, kommer der en delvis polemisk tone: "Det store mantra blev nu autorisation. Denne skulle ifølge Bibelselskabets generalsekretær Niels Jørgen Cappelørn sikre lægfolket imod vildledelser. Med en kongelig autorisation satte Margrethe II sin underskrift på, at den nye bibel var norm og rettesnor. Dette var et klart relikv fra reformationens kirkestat og enevælden. I Søren Kierkegaards fødeland kunne man åbenbart stadig nære tiltro til, at det kongeligt autoriserede også borgede for den højeste sandhed" (417).

I dag kan man måske kalde det almindelige Bibelsyn for liberalt: "Bibelen er ikke længere en entydig bog, en enhedspublikation, men splittet op i mange forskellige bibler til forskellige brugere og læsere" (s. 431). Dette kan være et problem, dersom Bibelen skal have betydning som fælles helligskrift, ifølge Bach-Nielsen.

Bogen er rig på oplysninger, og måske lidt for rig; i hvert fald kan den store mængde af faktuelle oplysninger gøre, at det besværliggøres noget at se skoven for bare træer. Det kan således være vanskeligt at overskue, hvad der er særligt ved den enkelte Bibeludgivelse, og hvordan den skulle forstås og blev forstået til forskellig tid. En tidstavle med de vigtigste årstal og oversigt over centrale begivenheder og opfattelser af Bibelen ville være til stor gavn.

Poul Ferland

Anmeldelser 225

Peter Frederiksen: Vores Verdenshistorie 2. Brydningstid. Columbus 2019. 279 sider. (Europæernes opdagelsesrejser og ekspansion I Amerika, Afrika, Asien).

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien. Renæssancen. Pantheon 2020. 216 sider, 230 kr.

Steen Christophersen og Lars Peter Visti Hansen: Storbritanniens historie – fra Britannia til Brexit. Columbus 2020. 240 sider. Skolepris: 189 kr.

Hans Trier: Angst og engle. Den spanske syge i Danmark. Gads forlag 2018. 263 sider. 300 kr.

Tommy Heisz: Den spanske syge - da historiens mest dødbringende epidemi kom til Danmark Politiken 2018, 82 sider, 300 kr.

Bernard Eric Jensen: Historiebevidsthed/fortidsbrug. Teori og empiri. Historia 2018, 450 sider, 200 kr.

Peter Lauritsen: Hvad skal det nytte? På sporet af Hørups dømmekraft. Gad 2020, 160 sider, 200 kr.

Philip Chr. Ulrich & Rasmus Dahlberg: Præsidenter. Fra Washington til Trump. Lindhardt & Ringhof 2020. 720 sider, 400 kr.

Kim Hjarðar: Havets herskere. Vikinger i krig og fred. Turbine 2020, 214 sider, 300 kr.

Sissel F. Plathe: Gotikkens kalkmalerier. De oversete dekorationer i Danmarks kirker. Gads Forlag 2019. 288 sider. 350 kr.

Jonathan Phillips: Sultan Saladin. En mellemøstlig legende. Kristeligt Dagblads Forlag. 576 sider. 300 kr.

Slagmark: Middelalderisme. Aarhus Universitetsforlag 2019. 205 sider

Kåre Johannesen: Danmarks middelalder. Turbine 2020. 366 sider, 350 kr.

Peder Dam: Kortlægningen af Danmark. Lindhardt og Ringhof 2019. 400 sider, 600 kr.

Rüdiger Barth og Hauge Friederichs: Banemændene. Weimarrepublikkens sidste vinter. Gyldendal 2020. 410 sider, 350 kr.

Jesper Skov & Mikkel Thrane Lassen: den europæiske koncert. Europas historie 1814-1914. Gyldendal 2019. 228 sider, 245 kr.

Poul Villaume: Frygtens logik. Den kolde krig – en ny global historie 1917-1961. Gad 2020. 528 sider, 350 kr.

Hans Bonde: Sundhedsapostlen J.P. Müller. Bind 1: Det kropsligt moderne gennembrud 1864-1904.

Syddansk Universitetsforlag. 524 sider. 325 kr. Mark Karlsen OK

EVA MORTENSEN OG RUBINA RAJA (red.): Store danske arkæologer – På jagt efter fortidens byer. Aarhus universitetsforlag 2019. 299 sider rigt ill. 300 kr.

Hans Bonde: Fra udkant til forkant. Kampen om gymnastikken gennem 100 år. Syddansk Universitetsforlag. 319 sider. 298 kr. Mark Karlsen OK

Elisabeth Aasted Schanz og Nils Arne Sørensen: Grænsen er nået. Agitationsplakater fra grænselandet 1920. Gad. 176 sider. 250 kr.

Axel Johnsen: Grænsen, folket og staten. Grænseforeningens historie 1920-2020. Gyldendal og Grænseforeningen 2019. 443. sider. 300 kr.

Thomas Lyngby "Frederiksborg Slotskirke", Gad 2017. 222 sider, 300 kr.

Simon Kratholm Ankjærgaard: Genforeningen 1920. Da Danmark blev samlet. Storyhouse 2019. 400 sider, 400 kr.

Jan Grarup: Hvor jernkorsene gror. Gyldendal 2019. 304 sider, 300 kr.

Hans Gregersen: Verden er ny. Historier fra de brølende 20'ere. Turbine 2019. 404 sider, 300 kr.

Peter Henningsen: Dengang vi var bønder. Gad 2019. 368 sider, 350 kr.

Hans Henrik Appel: Barrison feberen – historien om Sisters Barrison. Haase 2020. 423 sider, 300 kr.

Helge Kragh: Den sære historie om Venus' måne – og andre naturvidenskabelige fortællinger. Lindhardt & Ringhof 2020, 344 sider, 300 kr.

Kristian Hvidt: Europa - 1000 års historie. Gyldendal. 200 kr. Opdateret og revideret 3.udgave

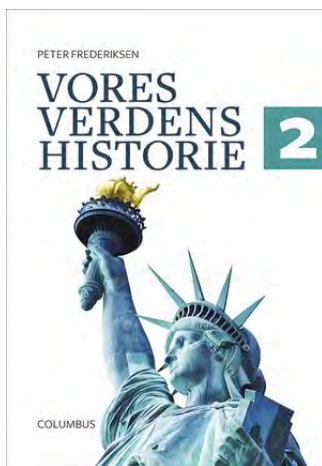
Brendan Simms: Hitler. Kun hele verden var nok. Gad 2019. 896 sider, 400 kr.

Luke Daly-Groves: Hitlers død. Sagen mod konspirationsteorierne. Turbine 2019. 278 sider. 300 kr.

Peer E. Sørensen: Modernismens ansigter. Aarhus Universitetsforlag 2019. 452 sider, 400 kr.

Verdenshistorie

PETER FREDERIKSEN: *'Vores verdenshistorie 2, Brydningstid'*, af, Columbus 2019. 279 sider, 216 kr.

Introduktion.

2. del af Peter Frederiksens verdenshistorie spænder fra Marco Polos rejser i 1200-tallet til tiden før 1. verdenskrig, der er dog hovedvægt på forskellige perioder under og efter Oplysningstiden.

Der er 7 hovedafsnit: Opdagelsernes tid; Oplysningstiden; Ideologiernes tid; Kulturmødernes tid (Osmanniske rige); Imperialismens tidsalder; Kinas sidste kejserdynasti og Drømmen om Amerika. 2 ud af 7 afsnit fokuserer på områder udenfor Vesten (Osmanniske rige og Kina)

Bind 2 har samme struktur som bind 1 med fakta orienterede fremstillingstekster, der løbende suppleres af korte kildeuddrag og 20 fokuspunkter. Hvert af de 7 afsnit afsluttes med tjekspørgsmål og overblik over kernestof.

Balance mellem alvidende beskrivelser og mere reflekterende tilgange.

Fremstillingsteksten er beskrivende, og det er forfatterens stemme, som fortæller eleven, hvordan fortiden var. Kildeuddragene kan være med til at skabe variation og motivation, når eleven hele tiden kan få en følelse af at være tæt på fortiden, dog bruges uddragene oftest til at understøtte fremstillingsteksten og ikke til at vise mulige fortolkninger af historien. Der er enkelte gange, hvor man forsøger at tydeliggøre årsagsforklaringer f.eks. i afsnittet 'Hvordan kan erobringerne (af inkariget) forklares' (s.52), hvor der er opstillet tydelige faktorer. Man kan dog diskutere, hvor meget tydeliggørelsen af årsagsforklaringer kan bryde med den sammenhængende fremstilling, men ville det mon være relevant for elevens

problemorienterede forståelse med flere tydelige årsagsforklaringer f.eks. af den Amerikanske og Franske Revolution? Eller af Storbritanniens erobringer? Fremstillingsteksten bevæger sig også fra beskrivelsen af fortiden til mere reflekterende niveauer, når man fortolker opdagelsernes betydning (s. 39). Synspunkter på imperialismen (s. 207) og ikke mindst på s. 157-159, hvor man i et kort kapitel fokuserer på Orientalisme. Dette kapitel afviger fra resten af fremstillingsteksterne ved en mere teoretisk tilgang, og derfor minder det mere om bogens fokuspunkter.

I bind 1 fungerede fokuspunkterne som gode refleksive afstikkere, hvor elevens historiebevidsthed kunne styrkes, fordi man fik lov til at dvæle ved mulige fortolkninger og syn på fortiden. Igen i bind 2 fungerer de fleste fokuspunkter rigtig godt, fordi de potentielt bryder og til tider diskuterer med fremstillingstekstens beskrivende entydighed. Det er f.eks. tilfældet på s. 57 i fokuspunktet 'Etnocentrisme og eurocentrisme', hvor eleven skal finde eksempler på etnocentrisk historieskrivning i samme kapitel af bogen. Flere af bogens fokuspunkter kan derfor stimulere elevens arbejde med historiebevidsthed, og det kan nedslagene med historiebrug også, f.eks. om 'Den sidste kejser' (s. 212), 'De dødes dag' (s. 47) og 'Slaveri' (s. 257). Fokuspunkternes korte format betyder, at man som lærer formentlig skal instruere eleven lidt, hvilket bl.a. er tilfældet med det spændende punkt om diskurser (s.226).

Europæiske perspektiver på verden?

I bogen er der en tendens til at vægte de europæiske perspektiver fremfor at forstå andre grupper og befolkninger. I afsnittet om den spanske erobring af Aztekerriget er der dog en balanceret vægtning mellem spanske og aztekiske materialer og synspunkter.

I afsnittet om Oplysningstiden og revolutioner er der gode beskrivelser og delvis forklaringer på udviklingerne i England, Frankrig og Amerika, dog kan man savne forklaringer på, hvordan de borgerlige revolutioner havde betydninger i resten af verden f.eks. i forbindelse med de latinamerikanske og caribiske frihedskampe.

I 'Imperialismens tidsalder' beskrives opbygningen af det britiske imperium. Indien skrives ind i en diskurs som 'imperiets juvel', fordi Storbritannien tjente mange penge på handelen med Indien. Afsnittet har fokus på den handel, som det ostindiske kompagni opbyggede, og flere steder nævnes det, at kompagniet lavede aftaler med og fik kontrol over områder. I det hele taget kan man få det indtryk, at Indien blev fredeligt overtaget, fordi erobringskrigen, som Storbritannien gennemførte, nedtones. En mere balanceret fremstilling kunne måske spørge til, hvad inderne fik ud af koloniseringen?

Afrika får en historie, når europæerne kæmper om at erobre kontinentet, når Stanley og Livingstone udforsker Afrika og når Englænderne snyder kong Lobengula.

Endelig ses tendensen også i 'Mødet med indianerne' hvor det beskrives hvordan indianerne handlede med nybyggerne i 'frontier'- områderne, og hvordan indianerne blev bekæmpet af både nybyggere og staten. Kapitlet afsluttes med formuleringen: '*indianernes sidste krampetrækning fandt sted i 1890*', da de blev mejet ned ved byen Wounded Knee (s.256) og kan næsten give eleven det indtryk, at indianerne blev udryddet, fordi kapitlet samtidig slutter. I undervisningen kan man evt. supplere bogen med, at indianerne fortsat lever og kæmper for rettigheder, og i en historiebrugskontekst kunne det være relevant at nævne, hvordan American Indian Movement besatte Wounded Knee i 1973.

Afslutning.

Samlet fortsætter bind 2 de gode takter med at anspore eleven til mere problemorienterede refleksioner i fokuspunkterne, og fremstillingen indeholder gode indslag om historiebrug, der tilsammen giver bogen en god retning mod læreplanen. Samtidig er det også vurderingen, at 'Vores verdenshistorie 2' overvejende beskæftiger sig med europæiske og vestlige udviklinger og synspunkter på bekostning af resten af verden.

Niels Nøddebo Petersen

Danmark i renæssancen

JOHNNY THIEDECKE: Skæbnestunder i Danmarkshistorien. Renæssancen. Forlaget Pantheon 2020, 116 sider, 184 kr. uden moms.

Bogen fortsætter, hvor "Skæbnestunder i Danmarkshistorien. Middelalderen" (anmeldt i NOTER nr. 224, marts 2020 side 69-70) slap, hvorfor der ikke skal redegøres i detaljer for bogens opbygning her.

Bogen dækker perioden fra Chr. 2s storhed og fald til og med enevælden. Nedslagspunkterne er Det Stockholmske blodbad, Kongens fald, reformationens indførelse, Chr. 4 og 30-årskrigen, Roskildefreden, stormen på København og naturligvis enevælden.

I forbindelse med hvert nedslag (skæbnestund) er der ledsagende brødtekst og en pæn mængde kilder og senere historikeres vurderinger af begivenhederne og naturligvis kort og billeder. Til afsnittet om enevælden er der et helt billedgalleri lige fra Chr.5s kroning til rytterstatuerne på Kongens Nytorv og Amalienborg. Og kobberstikkene til Det stockholmske Blodbad er gengivet i høj kvalitet, ligesom reformationsmonumentet fra 1943.

Meningen er, at eleverne i undervisningen både læser om baggrunden og beskæftiger sig med relevante kilder og så får mulighed for at kikke historikerne efter i kortene og selv fungere som små historikere. Ligesom i bindet om middelalderen synes jeg, at missionen er lykkedes i høj grad. Der er rigeligt stof med i bogen, så alt afhængig af forløb vil det være nødvendigt at være selektiv eller uddelegere tekster og opgaver i (matrix)grupper.

Som eksempel vil jeg bruge Chr. 2s fald. Dette første kapitel indledes med 5 sider (på to spalter hver) som baggrund og 4 billeder af Chr. 2. Derpå følger mange kilder, billeder og vurderinger af det stockholmske Blodbad i 1520, der som nævnt er en af skæbnestunderne i sig selv. Til selve nedslaget om Chr. 2s fald gengives den jyske adels opsigelsesbrev, Frederik 1s kansler von Utenhofs beretning om kongens sejlads over Lillebælt (fra 1539), Johannes V. Jensens berømte kapitel om samme sejlads fra romanen "Kongens fald" (1900-1901) og Jeppe Büchert Netterstrøms vurdering fra 2011. Endelig er der en vurdering fra 1977 af kenderen af emnet, historikeren, Mikael Venge, der i 1970'erne udgav "Christian 2. fald" (1972) og "Når vinden føjer sig", Spillet om magten i Danmark marts-december 1523 af (1977) – og i øvrigt en lille kildeantologi, "Bondekær eller tyrann" (1975). Herefter følger folkevisen Ørnevisen (formentlig fra slutningen af 1520'erne) og Thiedeckes diskussion af Carl Blochs billede fra 1871, hvor Chr. 2 slider en rille i bordet på Sønderborg slot. Det kan undre, at der ikke er fundet plads til at inddrage de to seneste bøger om Chr. 2: den svenske historiker, Erik Pettersson: Fyrste af Norden. En biografi om Chr. 2 (2018) og den danske historiker, Lars Bisgaard: Chr. 2. En biografi (2019).

De andre skæbnestunder belyses på tilsvarende manér, og det må siges, at Johnny Thiedecke, der helt tilbage i 1982 udgav to gode og i undervisningen meget anvendte (også af undertegnede) bøger om samme tidsperiode ("Fattigdom og Forbrydelse. Samfundets bund i renæssancens Danmark" og "Satans store port. Kvinderne og børnene i renæssancens Danmark", har beriget faget og undervisningssektoren med en absolut brugbar bog.

Småfejl og slåfejl er få og små; f.eks. henvises der side 71 til tre kilder xx, men den opmærksomme læser finder dem hurtigt. På side 69 staves Karl 5. én gang med lille (to gange med stort). Det kan virke lidt pudsigt, at kilder, der i mange tilfælde er tilpasset moderne sprog eller oversat af den flittige forfatter, somme tider tituleres med hele navnet (tekst nr. 37-38 og 45), andre steder blot med JT (tekst nr. 50-55 og 61-62). Det ærgrer læseren, at der kun er bragt 2 - meget flotte billeder - af de 4 sider af føromtalt reformationsmonument på Bispetorvet (ved det gamle Historiske Institut), når nu reliefferne er så vigtige i receptionshistorien.

Bogen har mange gode pointer og sjove bemærkninger undervejs. Som eksempel på det første vil jeg anbefale at læse side 114-115 om mødet mellem Chr. 4 og Gustav Adolf i Ulvsbæk og diskussionen om Chr. 4 egentlig var skyld i Danmarks nedtur. Som eksempel på det sidste vil jeg nævne Thiedeckes fremhævelse af den engelske gesandts kommentar til Torstenssons invasion af hertugdømmerne december 1643, som kom helt bag på Chr. 4, selv om han havde fået rapporter om svenske troppesamlinger fra den danske gesandt i Stockholm, at det "næppe var Gustav Adolfs hensigt at erobre Nordpolen"! Tør man håbe på, at der kommer endnu et bind om tiden under enevælden til moderne tid? Undertegnede finder i hvert fald såvel dette værk som "Middelalderen" et godt bud på lærebogsmateriale til historiefaget.

Kai Verner Nielsen

Teori og metode

CHRISTIAN LUND OG BRIAN DUPONT LARSEN: *På sporet af historien – opslagsbog til historiefagets teori og metode*, Gyldendal 2019

Lad det være sagt med det samme: dette er ikke en undervisningsbog. Det er som titlen også indikerer en opslagsbog; et minileksikon om man vil. Bogen handler om historiefagets teori og metode, og den er et tydeligt eksempel på, hvordan de metodiske aspekter af vores historiefag er blevet styrket gennem de sidste måske 20 år. Specifikt for gymnasiet har faget AT (som er udgået på STX, men har fået en renæssance på HHTX) og på det seneste fagkonsulent Christian Vollmond været bannerførere for denne udvikling. Dette skal imidlertid ikke ende i en stor diskussion af dette skifte fra indhold mod form. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at det har styrket historieundervisningen, at vi nu tør at inddrage eleverne i de mere videnskabelige dele af faget, om end vi bevæger os i vanskeligt terræn her, eftersom metodeundervisning bliver meningsløs uden koblingen til konkret faglig viden. Netop her skal vi passe på, at vi ikke svigter eleverne, vores fag og faglighed.

Overordnet set er det min vurdering, at nærværende bog vil kunne være til gavn for eleverne som et supplement, når metodiske aspekter af vores fag behandles, men bogen kan på ingen måde blive fagligt rammesættende for undervisningen.

Bogen indeholder 26 opslag, der hver især introducerer en historiefaglig tilgang, synsvinkel eller metode. Opslagene er inddelt i alfabetisk rækkefølge, hvilket gør bogen overskuelig i sin opbygning og tilsyneladende let at orientere sig i. Som i ethvert leksikon eller ordbog er denne alfabetiske inddeling også et problem, da man skal vide, hvad man leder efter, inden man går i gang med at lede for reelt at være i stand til at finde det, man leder efter. Når man kigger bogen igennem, vil det også hurtigt gå op for læseren, at 1/3 af bogens opslag begynder med "H" – dvs. "historie" et eller andet. Det er også tydeligt, at navngivningen af de forskellige opslag ikke har været helt let, da det langt fra i alle tilfælde er entydigt, hvad bestemte metode eller historiske tilgange til stoffet hedder. I realiteten har vi altså at gøre med en bog, som læreren nok ret let navigerer i, hvorimod eleverne ikke finder megen hjælp og må søge på må og få.

Kvaliteten af de enkelte opslag er svingende fra det ganske fremragende til det mere middelmådige. Det er i sig selv en bedrift at præsentere en synsvinkel eller metode kort og præcist, men det lykkes flot i flere af de lange opslag. Eksempelvis er kapitlet "Erindringshistorie" glimrende. Her præsenteres læseren for perspektiver på erindringsfeltet med konkrete eksempler og biografier af berømte historikere inden for området. Det er spændende, brugbart og informativt. Kapitlet lige derefter om "filmanalyse" i historie er derimod kort og indforstået, og kan mest af alt bruges til at få øje på, at filmanalyse også er et område, man kan beskæftige sig med i historiefaget, hvorefter man andetsteds vil skulle opsøge mere information. Det samme kan man sige om afsnittet "Historisk forklaring". Overskriften indikerer, at der her formentlig er tale om noget vigtigt, men indholdet er kortfattet og vanskeligt at forholde sig til; mest af alt er det en indviklet snak om årsagerne til udbruddet af Første Verdenskrig.

Afsnittet kaldet "Historisk fortælling" er modsat hertil meget vellykket – i hvert fald set fra lærerens perspektiv. Det handler om forholdet mellem historiefaget som videnskabsfag på den ene side og spændende og fængende narrativ på den anden. Undervejs bliver Hayden White og hans hovedværk "Metahistory" (1973) introduceret i en biografisk boks. Bogen giver i dette afsnit endda en anvisning på, hvordan man kunne forsøge at angribe en såkaldt "narrativ analyse" af et historisk værk; det er dog svært at forestille sig særligt mange gymnasieelever, der vil nå hertil i historieundervisningen i gymnasiet, men hvem ved, om ikke en universitetsstuderende i ny og næ også ville kunne bruge bogen.

Samlet set er der tale om en bog, som læreren med fordel vil kunne bruge som miniopslagsværk til historiefagets metode. I forbindelse med eksempelvis en SRP-opgave, vil læreren kunne kopiere relevante

afsnit til eleverne som inspiration og metodisk rettesnor. Jeg har også tænkt mig fremadrettet at krydse udvalgte metodiske tilgange af i bogen, når jeg har inddraget dem i min undervisning over mine treårige historieforløb. Hermed vil jeg kunne sikre en større grad af systematik i min metodeundervisning. Jeg vil foreslå min faggruppe på skolen, at vi køber bogen i et eksemplar til hver af lærerne, men jeg kan ikke se, at den vil være relevant som klassesæt til eleverne – hertil er den for vanskeligt tilgængelig og vil ganske enkelt ikke i tilstrækkeligt omfang kunne komme i spil i den daglige undervisning.

Anders Bærholm Frikke

Fin lærebog om Storbritanniens historie

STEEN CHRISTOPHERSEN OG LARS PETER VISTI HANSEN: Storbritanniens historie – fra Britannia til Brexit. Columbus 2020, 240 sider, 189 kr. ekskl. moms.

Så længe jeg har undervist, har der ikke været en samlet fremstilling af Englands/Storbritanniens historie, men det er der nu rådet bod på med denne fine bog skrevet af to erfarne undervisere fra Frederiksborg Gymnasium. Tak for det!

Bogen er blevet ganske omfattende, og derfor har forfatterne rigtigt valgt at lægge de 51 kilder på forlagets hjemmeside, og de er forsynet med gode spørgsmål, men af en eller anden mærkelig grund følger opdelingen af kilderne ikke bogens kapitelinddeling – men pyt med det!

Lærebogen, der også med fordel kan læses af andre interesserede, er delt op i 24 kapitler, og bogen er karakteriseret ved meget fine illustrationer forsynet med gode billedtekster, og hvert kapitel indledes med et flot billede over to sider – det er indbydende!

Bogen har mange kvaliteter. Den er gennemarbejdet og skrevet i et godt sprog, der vil være let tilgængeligt for næsten alle elever på ungdomsuddannelserne. Der er i fremstillingen lagt vægt på, at vi får hele

historien med i mange dimensioner. Det er nemlig ikke kun Englands historie, men både Wales', Skotlands og (Nord-)Irlands historie er med i selvstændige kapitler. Der er også flere selvstændige afsnit/kapitler om Londons historie – fint for dem, der skal på studietur til denne by!

Forfatterne har heller ikke glemt, at historie er andet end politik, krige, økonomi, sociale forhold, industrialisering, imperialismen og ulighed. Den kulturelle historie har også fået sine små lommer i fremstillingen. Eleverne kan læse om Shakespeare, om Händel og hans musik, om Oscar Wilde og den forfærdelige behandling af homoseksuelle i datiden og om popkultur med Bealtemania i mere moderne tid – det er spændende!

Bogens undertitel er "fra Britannia til Brexit", og det betyder desværre, at et af de kendteste historiske monumenter Stonehenge ikke falder indenfor rammen. På den anden side er fremstillingen ført helt op til nutiden med vedtagelsen af Brexit og usikkerheden om, hvordan den gamle, noget forslåede imperiemagt vil klare sig i en fremtid uden for det europæiske fællesskab – det er det store spørgsmål!

Med sine 240 meget tætskrevne sider i to spalter vil det ikke være en lærebog, som man læser fra ende til anden med et historiehold. Som forfatterne også gør opmærksom på, kan læreren vælge ud og vælge fra. Men vil man give sig i kast med bogen, kan man let finde de rigtige sider. Det vil være oplagt at gribe fat i den engelske udvikling fra 1700-tallet og frem, hvor der ud af Nordsøens tåger dukker den revolutionerende industrialisering i 1700-tallet og den efterfølgende globale imperiemagt, der kom til at dominere verden i 1800-tallet og frem til Første Verdenskrig.

I fremstillingen lægges der vægt på at få det hele med. Når fx industrialiseringen formidles, bliver der peget på mange opfindelser, nybrud, nye maskiner, nye kanaler, nye veje, nye sociale forhold og meget mere. De forfærdende sociale forhold under den tidlige industrialisering får også en god dækning. Men i den meget indholdsmættede fremstilling savner jeg nogle oversigter, sammenfatninger og hovedlinjer, der kunne gøre det lettere for den forudsætningsløse elev at holde sammen på den kæmpe historie, der præsenteres. Hvad var det nu, der var de vigtigste punkter? Hvad er det særligt interessant at lægge mærke til? Her må læreren træde til med arbejds spørgsmål, oversigter og nogle vigtige holdepunkter.

I den sammenhæng kunne forfatterne måske også have suppleret den grundige fremstilling af historie, som noget, der bare skal læres, med nogle spørgsmål eller opstillet nogle vigtige problemstillinger. For det første: Hvor er historikerne uenige? For det andet: Hvordan skal vi i dag forholde os til historien? De mindre glørværdige sider af historien som slavehandelen, uligheden eller den victorianske snerpede (dobbel-)moral? Og hvad med den engelske imperialismen med racisme, hensynsløshed og herskermentalitet? Og på den anden side Englands vigtige bidrag til udvikling af demokratiet, menneskerettighederne og naturvidenskaben?

Storbritanniens historie udfylder et tomrum i lærebogssamlingen, og den vil være uundværlig for såvel historie- som engelsklæreren i de kommende år. Ikke hele bogen vil blive brugt, men den solide gennemarbejdede fremstilling, de flotte illustrationer og de gode kilder vil gøre den til grundbogen i mange år. Godt arbejde!

Værre end COVID-19

TOMMY HEISZ: Den spanske syge. Politikens Forlag 2018. 384 sider. 300 kr.

Det forekommer nærliggende at markere 100 året for den spanske syge med en bog, og med udbruddet af COVID-19 er historiske epidemier jo mere aktuelle end nogensinde. Efter forfatterens mening har den spanske syge desuden slet ikke fået den plads i historien der tilkommer den, og navnlig har han ønsket at "give stemme til de danske, som var øjenvidner til katastrofen" (s. 10). Det er klart at disse stemmer er det vigtigste for forfatteren, ikke tal og statistikker.

Der er gået et solidt arbejde forud med at finde stemmerne, og selv om forfatteren ikke har brugt præcise henvisninger "for ikke at forstyrre læseren unødigt", er man sjældent i tvivl om hvor indholdet stammer fra. For hvert kapitel er det anført hvilke kilder det hovedsagelig bygger på, og desuden er der mange citater hvor ophavsmanden er nævnt i teksten. Der er også en omfattende kildeliste til sidst i bogen.

Bogen består af mange, små kapitler, hver især bygget op som en avisartikel – naturligt for en forfatter der er journalist. Det gør bogen let at læse, man kan tage den op og lægge den fra sig igen uden at miste noget af sammenhængen. De korte kapitler gør så at længere fremstillinger af begivenhedsforløb bliver delt op i flere kapitler der ikke nødvendigvis står i forlængelse af hinanden.

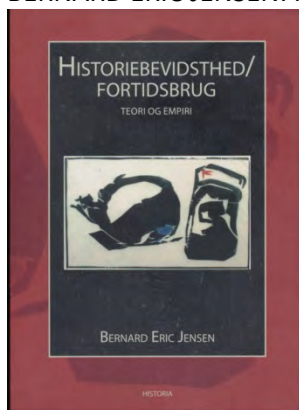
Bogens primære indhold er øjenvidneskildringerne. Der er også mere "neutrale" fremstillinger af epidemiens forløb og foranstaltningerne mod den, men det er helt klart "stemmerne" der er det bærende element. Stemmerne taler om personlige tragedier, med navne og baggrund. Det gør bogen medrivende og underholdende, men unægtelig vanskelig at anvende i undervisningssammenhæng. Overvægten af dramatiske og tragiske sygdomsforløb kan også let give et fortegnet billede af sygdommens dødelighed. Forfatteren har ikke vovet sig frem med tal for hvor stor en del af de smittede der rent faktisk døde af sygdommen. I en anden bog om samme emne, også fra 2018, anføres et tal på ca. 2 % (Hans Trier: Angst og engle). Det er nok væsentlig lavere end man ville have gættet på efter læsningen af Heisz's bog.

Hvis man leder efter tal og statistikker, kan man finde ganske mange i Triers bog. Der er blandt andet en særdeles tankevækkende tabel der viser den samlede dødelighed i Danmark i årene 1916-20. Den spanske syge, som Heisz udnævner til "historiens mest dødbringende epidemi", får ikke den samlede dødelighed til at stige nævneværdigt i de kritiske år 1918 og 1919. I hele perioden ligger dødeligheden stabilt på lidt under 40.000 pr år. Det må så betyde at andre sygdomme "gav plads" til de 12-15.000 der menes at være døde af den spanske syge i løbet af de to år. Normalt har man betragtet den spanske syge som en "demokratisk" epidemi, der ikke gjorde forskel på rig og fattig, sund og rask, men måske har den alligevel mest haft bud efter dem der på en eller anden måde var svagest og ellers ville være bukket under for andre sygdomme.

Axel Moos

En nærværende historie

BERNARD ERIC JENSEN: Historiebevidsthed/fortidsbrug – Teori og empiri. Historia 2018. 450 sider. 200 kr.

Når dansk historiedidaktiks *grand old man*, Bernard Eric Jensen, udgiver en ny bog, er det på sin vis den samme bog han udgiver igen, eller i hvert fald de samme temaer han gennemspiller med lidt skiftende accenter. Men det er altid interessant at læse hvordan han denne gang "iskriftsætter" det velkendte arsenal af begreber. I 2003 udgav han en større, samlet præsentation af sin opfattelse af historiefaget i "Historie – livsverden og fag". Den foreliggende bog er det seneste (sidste?) monument over hans historiedidaktiske paradigme.

Bogen falder i to hoveddele: en teoretisk og en empirisk. I titlen er begrebet *fortidsbrug* blevet sidestillet med det klassiske *historiebevidsthed*. (Samme forskydning kan man i parentes bemærket finde i de nye læreplaner for historiefaget på de gymnasiale uddannelser). Man kunne tro, at denne forskydning var udtryk for et forsøg på at distancere sig en smule fra et subjektbegreb, der kan klinge lidt *altmodisch*, men det er der ikke tale om. Det fremgår tydeligt af den første del af bogen, hvor de teoretiske forudsætninger for BEJs historiedidaktiske paradigme ridses op tydeligere end jeg har set det før.

Opgøret med det "fortidsfikserede" historiebegreb til fordel for et handlingsteoretisk er helt centralt for BEJ. Men en forudsætning for det handlingsteoretiske historiebegreb ("mennesket som historieskabende") er et handlingsdueligt subjekt. Derfor ridses to positioner op, som BEJ forsøger at navigere imellem som var det Skylla og Charybdis. På den ene side har vi den neopositivistiske position, som repræsenteres af BEJs gamle lærer fra filosofikum Jørgen Jørgensen. På den anden side har den ligeså farlige, radikalt socialkonstruktivistiske position, som repræsenteres af (den tidlige) Michel Foucault.

For at placere sig mellem disse insisterer BEJ på eksistensen af såvel et medfødt, før-kulturelt "kerneselv" som et kulturelt opbygget selv. Konsekvenserne af dette gennemspilles i den teoretiske del af bogen i forhold til en række grundbegreber som livshistorie, livsverden, handleformåen og læghistorie.

Ifølge BEJ er læghistorien mere grundlæggende end faghistorien, og "mennesketid"/historisk-social tid mere grundlæggende kronologisk tid. Præferencen for den identitetsnære læghistorie underbygges, som sædvanligt hos BEJ, med henvisning de samme empiriske undersøgelser – (først og fremmest Rosenzweig og Thelens *"The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life"* (1998) og den komparative, europæiske "Youth and History"-undersøgelse fra 1990'erne).

I den empiriske del af bogen gennemgår BEJ dels en række værker baseret på identitetsnær historiebrug og dels foretager han selv analyser af eksempler på historiebrug, især med tilknytning til besættelsestiden. Han præsenterer bl.a. Carolyn Steedman's *"Landscape for a Good Woman"* som kredser om to personers livshistorie: Carolyn Steedman's og hendes mors. Historieskrivningen får her nærmest karakter af (selv)terapi. Det samme gælder til en vis grad i Art Spiegelmans grafic novel *"Maus"* om bedsteforældrenes erfaringer fra Auschwitz. Jeg mener, at BEJ har behandlet den før, men kan ikke lige komme i tanke om hvor.

BEJ bevæger sig der efter væk fra det rent familiehistoriske til analyser af ungdomsoprøret. Her er det kollektivet, der er i fokus, som i *"Autobiography of a Generation"*. Men det er stadig en pointe, at historikeren og historiens genstand ikke kan adskilles, da det, der analyseres, er en formativ periode fra historikerens ungdom, hvor vedkommende selv var en aktiv deltager i de processer, der analyseres.

BEJ's egne analyser i den empiriske del af bogen, handler som sagt om besættelsestiden. Det drejer sig bl.a. om hvordan forskellige aktører (PH, Hal Koch, Kaj Munk m.fl.) bringer fortider i spil i identitetspolitiske kampe om, hvordan man skal forstå det forestillede fælleskab "det danske folk", om forskellige fremtidsforestillinger under besættelsen, og diskussionen om et fremtidigt demokrati i årene efter besættelsen. Der er tale om spændende og perspektivrige analyser, men her bevæger vi os væk fra det umiddelbart identitetsnære.

Hermed nærmer vi os også et problem i BEJs historiedidaktiske paradigme. Nogle gange formulerer han sig som om historie kun kan være vedkommende, hvis den knytter an til det identitetsnære i en meget bogstavlig (familiehistorisk) forstand. Andre steder taler han om, at selv "fortider, der på et bestemt tidspunkt er fraværende og derfor uvirksomme, fordi de fx er blevet glemt eller fortrængt, kan gøres nærværende og virksomme ved at blive opsporet og brugt" (s. 417).

Jeg tror, at en alt for dogmatisk opfattelse af, hvad der er identitetsnær historie, kan føre til en meget uheldig indsnævring af historiefaget – både når vi taler om videnskabs- og undervisningsfaget. Også det der umiddelbart ligger langt væk (i tid såvel som i rum) kan blive virksomt i dannelsen af et senmoderne individs mange identiteter.

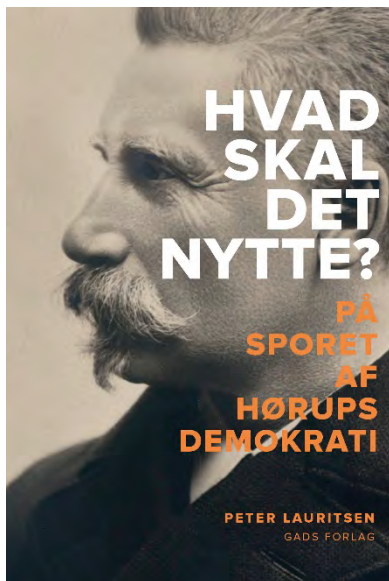
På det teoretiske plan har BEJs historiedidaktiske paradigme for længst gået sin sejrsgang i det danske skolesystem – både i grundskolen og gymnasieskolen. I hvor høj grad det er slået igennem i den pædagogiske praksis kan man have sin tvivl om. Måske pga. uklarheden om, hvad det egentlig vil sige at gøre historie nærværende.

Knud Holck Andersen

Hørup

PETER LAURIDSEN: *Hvad skal det nytte? På sporet af Hørups demokrati*. Gads forlag 2020

160 sider, 200 kr.

Bogens titel antyder, at bogen ikke er en traditionel biografi om Viggo Hørup. Forfatterens ambition er at beskrive, hvilken betydning Hørups tanker kan have i nutiden for vores opfattelse af demokratiet.

“Hvis vi glemmer Hørup og den værdidebat, han var en del af, mister vi vores demokratiske rødder” (side 7)

Bogen er efter en kort introduktion delt i tre dele. Første del er en traditionel biografi. Anden del giver en karakteristik af Hørups “politiske filosofi”, som forfatteren finder ved tværlæsning af Hørups store, ret uoverskuelige, produktion af artikler. Hørup skrev aldrig en bog. I tredje del giver forfatteren nogle eksempler på Hørups tanker i relation til nutiden.

Man skal ikke forvente at få en detaljeret beskrivelse af Hørups livsforløb og arbejde i den ret korte biografiske 1.del.

Hovedmålet med bogens 2. del er at beskrive Hørups “politiske filosofi”. Der fokuseres på en række temaer som debatkultur, lighed, grundlov, folketingets rolle og selvfølgelig militarisme i et afsnit med titlen *“Hvad skal det nytte”*, et af Hørups berømteste citater. Udgangspunktet er den aktuelle politik i de politiske kampår i slutningen af 1800-tallet, men forfatteren trækker linjer fra den historiske sammenhæng til nutidens politik. I afsnittet *“del jer efter anskuelser”* vises, hvordan Hørup understreger vigtigheden af, at politikere står ved deres synspunkter og ikke af strategiske grunde tilpasser sig modpartens for at flytte vælgere. Det er også centralt for Hørup, at der i anskuelserne ikke afspejles egeninteresse, men et fællesskabsperspektiv. Beskrivelserne af Hørups synspunkter følges af hyppige direkte citater. Forfatteren lægger så meget vægt på direkte citater, at han i et appendiks har suppleret bogen med mere løsrevne Hørupcitater. Det kan kræve lidt koncentration at læse Hørups sprog, selvom han er ophavsmand til mange fyndord, der stadig citeres.

I det afsluttende afsnit undersøger forfatteren, om Hørups tanker kan bruges i politik i dag, selvom de er bundet til en anden historisk tid.

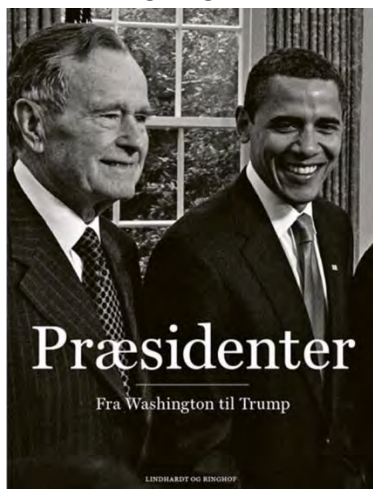
Han fremhæver først spørgsmålet om “nytte”, hvor han tager et direkte opgør med det såkaldte paradigmeskifte i dansk politik. Her menes et opgør med den udlændinge- og symbolpolitik, som det politiske flertal har stået for efter Anders Foghs magtovertagelse i 2001. Han mener ikke, at den politik kan leve op til Hørups krav om “nytte”! Derefter tager han fat på Hørups krav om, at vi skal dele os efter anskuelser. Her argumenterer han for, at de nye tendenser til forvrængede informationer, designede udmeldinger, spin doktorernes manipulerede viden og forenkling af komplekse sager forhindrer vores muligheder for at dele os efter anskuelser.

Han slutter med, hvad han kalder Hørupmanifestet, hvor han opregner 10 principper, som kan sikre en bedre demokratisk kultur. Forfatteren hævder, at disse kan danne grundlag for alle. Heri tager han nok fejl. Specielt i dette sidste afsnit, der er meget holdningspræget, vil en del læsere stå af. Og det er nok bogens største svaghed, men også dens styrke. For læsere med sympati for holdninger i nærheden af det radikale venstre vil bogen blive opfattet som en fin og værdifuld reminder om Hørups store betydning for den demokratiske kultur. Læsere med en anden politisk holdning vil nok finde, at dele af bogen bliver for holdningsprægede og kun en hyldelse til et radikalt ikon.

Johannes Lebech

Et godt og solidt opslagsværk (2,8 kg)

RASMUS DAHLBERG OG PHILIP CHR. ULRICH (red.): Præsidenter. Fra Washington til Trump. 4. udg. Lindhardt og Ringhof 2020. 720 sider. 399,95 kr.

Siden bogen udkom første gang i 2001, er den flere gange blevet revideret og suppleret. Denne gang er de sidste tre præsidenter kommet med, og man har tilføjet en mængde små, ensides temaartikler på passende steder, f.eks. om Monroedoktrinen, den transkontinentale jernbane, borgerkrigen, Mccarthyismen og Teapartybevægelsen. Sammen med et indledende afsnit om præsidentembedet, en velvalgt ordliste og en række flotte, historiske kort er det med til at give denne håndbog lidt karakter af en USA-historie. Men den er – og skal være – en opslagsbog, først og fremmest.

Det man kan slå op i den er, som titlen siger, alt – eller næsten alt - om USA's første 45 præsidenter. Man følger her et helt fast skema:

- Antal stemmer og valgmandsstemmer ved præsidentvalg, tillige med konkurrenternes. Vicepræsidentens navn.
- En rating, baseret på et "rundspørge blandt præsidentielle historikere" (s. 29). (Gennemslagskraft, politiske visioner, forholdet til Kongressen, internationale relationer, ikonstatus i dag).
- Forældre, opvækst, skolegang, militærtjeneste, uddannelse, ægteskab, børn.
- Politisk karriere, synspunkter, netværk
- Sejre og nederlag, indenrigspolitisk og udenrigspolitisk
- Valgkampagner
- Pensionisttilværelsen

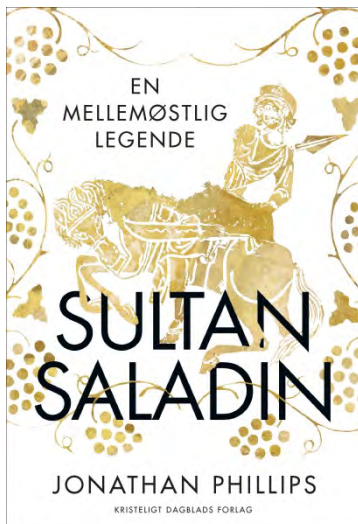
Bogen er, som sagt ovenfor, godt og solidt arbejde, og den bør forefindes på ethvert skolebibliotek.

Den kan imidlertid godt benyttes lidt mere aktivt end blot til enkeltopslag. Hvis man gerne vil udskrive elevopgaver der ikke er alt for svære, kan man sætte opgaveskriverne til at tælle og lave statistik på forskellige af de ovennævnte punkter, hvorefter de kan tilsætte forklaringer af hjertens lyst. Det er denne bogs forfattere nemlig lidt tilbageholdende med.

Axel Moos

Den ridderlige fjende

JONATHAN PHILLIPS: Sultan Saladin. Kristeligt Dagblads Forlag 2020. 576 sider. 299,95 kr.

Mens man i Vesten er ved at banke de sidste rester af forgyldningen på korstogenes helte – og det gælder ikke bare i den historiske forskning, men også i de mere populære fremstillinger – stråler helteglansen

stadig lige stærkt fra Mellemøstens helte, ikke mindst fra Sultan Saladin, der er emnet for den foreliggende bog. Saladin var, og er, berømmet og agtet af både venner og fjender, så emnet er velvalgt og spændende.

Bogen er en sjælden kombination af grundig og professionel forskning på den ene side og livlig og interessevække fremstilling på den anden. Det anvendte kildemateriale er enormt og dokumentationen grundig, der er ikke givet køb på fagligheden, og alligevel er bogen spændende at læse som en roman. Det er flot af Kristeligt Dagblads Forlag at udgive en sådan bog; lad os blot håbe de også får den solgt.

At bogen sigte er dobbelt gør den dobbelt interessant: På den ene side giver den en kronologisk skildring af Saladins liv og bedrifter, på den anden side analyserer den brugen af Saladin-skikkelsen i Mellemøstens kultur og politik lige op til nu. Det sidste udgør ikke den mindst spændende del af bogen.

Fremstillingen er som nævnt overvejende kronologisk, og det gør at de mere tematiske dele bliver fordelt på de kronologiske afsnit og somme tider fordelt på flere. Således er fænomenet gavegivning overvejende placeret i kapitel 7 og læger og lægekunst i kapitel 17. Det vanskeliggør brugen af bogen til tematiske formål en smule. Temaet hellig krig er naturligvis centralt og behandles mest i kapitel 3. Phillips hævder at interessen for hellig krig var svækket en smule i Mellemøsten, men blev genoplivet af Saladins forgænger Nur al-Din – og naturligvis videreført af Saladin. Det kan måske nok passe på Mellemøsten, men bestemt ikke på den muslimske verden generelt. Helt ude mod vest, i Maghreb, var almohaderne siden 1121 i gang med at skabe et stærkt, fundamentalistisk imperium, der i lang tid (frem til 1212) så ud til at kunne bremse reconquistaen i Spanien. Det er vel snarest sådan at begrebet hellig krig er latent, parat til at blive taget op og brugt i mange sammenhænge.

Det der gør Saladin-skikkelsen interessant, er ikke målet om at fordrive korsridderne fra Palæstina. Det var der så mange, der ville. Det interessante er at det lykkedes for ham. Til det formål fik han magten over det nuværende Syrien og Egypten, Jordan og det nordlige Irak, og fik dermed skabt en ressourcemæssig basis stærk nok til at erobre Jerusalem og de fleste af korsriddernes besiddelser. Det var unægtelig noget af en bedrift; Mellemøsten dengang virker mindst lige så kompliceret som Mellemøsten i dag. At det lykkedes, skyldes en række fremragende lederegenskaber samt en smule held. Modstanderne var mange, dels lokale muslimske fyrster, der blev overvundet eller købt, dels korsridderne med deres notoriske indre kævl og mangel på disciplin, men også seldsjukkerne i Lilleasien og, måske mere mærkeligt, kaliffen i Bagdad, der opfattede Saladin som en alvorlig trussel.

Phillips beskæftiger sig en del med spørgsmålet om hvorfor Saladin i Vest blev "den ridderlige fjende". Der er utvivlsomt en del saglig substans i det, men skyldes måske også behovet for at dokumentere at korsriddernes nederlag var forståeligt og undskyldeligt.

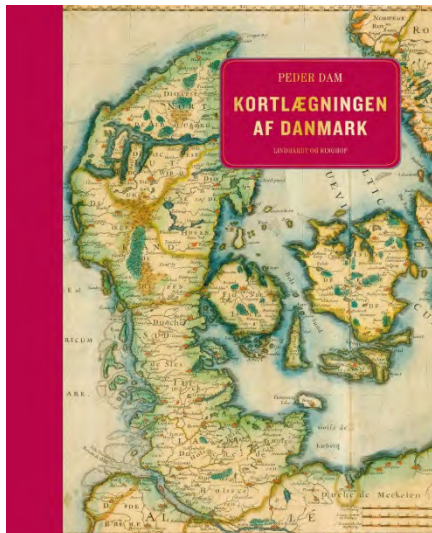
I Mellemøsten overlevede Saladin-myten gennem alle århundrederne, men har ikke mindst fået stigende betydning i de senere år. Adskillige mellemøstlige herskere har forsøgt at identificere sig med Saladin, blandt andet Nasser, Saddam Hussein, Assad, Arafat og sågar Gaddafi, for disse er det nok den verdslige side af Saladin, der tæller mest, men også religiøse bevægelser som Det Muslimske Broderskab og Hamas har taget Saladin til sig. Osama bin Ladens sammenkædning af "jøder og korsfarere" tager også indirekte Saladin til indtægt (men af gode grunde ikke det iranske præstestyre, Saladin var jo sunni-muslim og afskaffede det shiitiske kalifat i Egypten). Er der brug for et samlende symbol i kampen mod Israel og Vesten, står Saladin parat.

Denne her er en af årets virkelig gode bøger.

Axel Moos

Kortlægningen af Danmark

PEDER DAM: "Kortlægningen af Danmark". Lindhardt og Ringhof 2019. 400 sider, 600 kr.

I beskrivelsen af Danmarks kortlægning findes der to sværvægttere. I det ene hjørne står en gammel klassiker: N. E. Nørlunds *Danmarks Kortlægning* fra 1943 (2. udg.), der blev udgivet, som en del af serien *Geodætisk Instituts skrifter* i anledning af instituttets 100-års jubilæum. Her er tale om en sværvægter; ved indvejningen sprang bogen min køkkenvægts skala, så vægten må være 5kg+ med målene 50x32,5x4cm. Værket er tilmed flankeret i ringhjørnet af tre sekundanter; supplementbindene om Grønland, Island og Færøernes kortlægning. Værket har udover sin lidt tunge beskrivende del hele 105 udfoldelige kort.

I det andet hjørne står det nye kartografiske værk af Peder Dam: *Kortlægningen af Danmark* (2019). Her er ligeledes tale om én af de tunge drenge, hvor køkkenvægtsens nål først stoppede v. 4,3kg. Værket er også ét, som optager en del plads på bogreolen med sine 38x30x4,5 cm og mere end 200 farvetrykte kort. Og hvad *Kortlægningen af Danmark* ikke har i bredde, højde, tyngde ift. Nørlunds værk, har det til gengæld i dybden i mere end én forstand.

Imellem de to titaner står en fluevægter fra 1952; Bo Bramsens *Gamle Danmarkskort*, som med sine 35x26x2,5 cm har sværvægterpotentiale, men mangler tyngden med sine blot 1,3 kg. Dog var værket det første, der med sin håndterlige størrelse; sine gode silhuetter af danmarkskortets udvikling; og "*sin friere og lettere tilgængelige behandling*" (Bramsen, s.9) formidlede emnet ud til den brede befolkning. Dette til trods for at det primært trak kraftigt på Nørlunds

formidlingsmæssigt tungere værk ovenfor. Bramsen er endt som en klassiker, der anvendes af auktionshuse, når gamle danmarkskort skal identificeres inden de skal under hammeren.

Bramsens klassikerstatus er dog under voldsomt pres fra den nye dreng i ringen. Peder Dam har begået et værk, som er formidlingsmæssigt i topklasse. Sproget er let og levende; de trykte kort er store, så detaljerne kan ses; og værket tager læseren i hånden og følger denne fra kartografiens start med indridsninger på skiffersten, over de antikke kort til danmarkskortene. Men danmarkskortet er mere end bare Danmark; derfor har Peder Dam i tråd med Nørlund også inkluderet kort af Grønland, Island og Færøerne, men tager skridtet videre, når kort af de danske kolonier, Norge og endelig kort/prospekter af danske byer inkluderes. Det gøres uden at den røde tråd tabes gennem værket. Og stadig er der plads til den gode historie; én er historien om Jens Sørensens spionkort af Karlskrona, som skulle laves uden at sveskerne opdagede det; en anden er historierne om den bevidstløse kopiering af danmarkskort, som viderebragte de samme fejl i årti efter årti. Eksempelvis sagnbyen *Vendsyssel*, som skulle ligge midt i landsdelen og som eksisterer på samtlige danmarkskort fra midten af 1500-tallet til langt op i 1700-tallet. Byen har da også fra tid til anden i tidsskriftet *Skalk* vakt spekulationer om den rent faktisk skulle have eksisteret? Et sidste eksempel er Sophieodde på Vestfyn (ved Strib) lige overfor Frederiksodde (det nuværende Fredericia). Anlæggelsen af fæstningsbyen Fredericia, opkaldt efter Frederik III, skulle akkompagneres af en tilsvarende by på modsatte side af bæltet, som bar dronning Sophie Amalies navn. Da Karl-Gustav krigene brød ud, bestod Sophieodde af et par skanser og få huse, og efter krigen blev Sophieodde aldrig etableret i modsætning til Fredericia. Dog levede byen gladeligt videre på kort helt indtil midten af 1700-tallet, hvor udenlandske kartografer i stedet begyndte at kopiere danske kort fremfor andre udenlandske, hvorefter byen forsvandt.

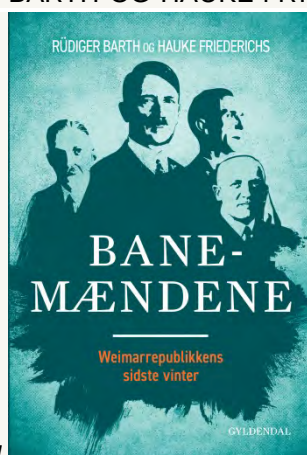
Kortlægningen af Danmark blev ikke uden grund nomineret til Weekend Avisens litteraturpris 2019. *Taktisk* har bogen de bedste elementer med fra sine forgængere; Nørlunds mange kort og Bramsen gode formidling. *Teknisk* kommer udviklingen i trykketeknikken bogen til gode, da de store farvetrykte kort fremstår farverige og skarpe ift. sine forgængere. Dog er der én anke på værket og det er *udholdenheden*. Da selve bogblokken er usædvanligt stor og tung, opstår der en stor belastning på forsatspapiret, som er det papir, der foran og bag en bog er limet mellem bogblokken og bogomslaget. Forsatspapiret styrker bogblokkens forbindelse med bogbindets sider (for- og bagperm), men af uransagelige årsager, har Lindhardt og Ringhof ikke valgt at forstærke forsatsbladet. Resultatet vil formodentligt vise sig om føje år i hyppigt anvendte eksemplarer af værket; omslaget vil simpelt give op og skille sig fra bogblokken. Til sammenligning anvendte Munksgaard på deres forlagsbind af Nørlunds *Danmarks kortlægning* seks brede stykker 'sportstape' under forsatsbladet for at holde bogblok og omslag sammen - og de holder stadig knap 80 år efter.

Peder Dams *Kortlægningen af Danmark* har en fremtrædende - men skånsom - plads på min bogreol ved side af sine forgængere. Jeg spår, at denne sværvægter - på trods af sin achilleshæl - i mange år frem bliver referenceværket for Danmarks kortlægning.

Lasse Taagaard

Klokkerne ringer for Weimarrepublikken

RÜDIGER BARTH OG HAUKE FRIEDERICHs: Banemændene – Weimarrepublikkens sidste vinter

(Gyldendal 2020). 410 sider. 349,95 kr.

De senere år har Death-of-democracy-bøger udviklet sig til en selvstændig subgenre, som har fostret talrige internationale bestsellers. Det kan derfor ikke undre, at alle døde demokratiers moder, Weimarrepublikken, bliver taget op til selvstændig behandling.

Forfatterne til "Banemændene" er både historikere og journalister, hvilket skinner tydeligt igennem i den måde bogen er bygget op på. Udviklingen fra 17. november 1932 (hvor von Papen gik af som kansler efter årets andet rigsdagsvalg) til 30. januar 1933 (hvor Hitler blev udpeget til rigskansler) skildres bogstavligt talt dag for dag.

For hver dag indledes fremstillingen med et par klip fra dagens aviser. Ofte er der lidt om hvordan vejret var den dag, og nogle gange fodboldresultater eller lidt om hvilke tilbud forretningerne kunne friste med. Ellers består skildringen af dagen mest af forholdsvis korte afsnit om, hvad forskellige aktører eller observatører oplevede eller tænkte den dag. Der er tale om en slags montage, hvor synsvinklen stifter hyppigt, og hvor begivenhederne nærmest følges i realtid. Normalt er jeg ikke tilhænger af anvendelse af dramatisk præsens i historiebøger, men her synes jeg faktisk, at det er på sin plads.

Weimarrepublikkens død tilskrives 5 banemænd: præsidenten Paul von Hindenburg, general Kurt von Schleicher, som var rigskansler det meste af den behandlede periode, Franz von Papen, som blev afsat i starten af perioden og endte med at danne regering med den næste banemand, Adolf Hitler, nazistpartiets Fører og endelig samme partis propagandachef Joseph Goebbels.

På forsiden er der kun blev plads til 4 banemænd, da Hindenburg er udeladt. Ingen af de 5 nærede varme følelser for Weimarrepublikkens demokrati, men samtidigt konspirerede de heftigt imod hinanden. Goebbels optræder ikke i så høj grad som selvstændig aktør, men næsten udelukkende som loyal væbner for Hitler.

For bogens fremstillingsform er samtidige dagbøger og lignende centrale. Den eneste af banemændene, som vi har dagbøger fra, er Goebbels. De andre må så følges via andres observationer, mødeprotokoller m.m. Bogen sluttet af med en litteraturliste, men der mangler noter. I nogle af de små afsnit som bogen består af, er det åbenlyst, hvad der bygges på, men i andre er det ikke. Det er selvfølgelig en svaghed. Det er ikke kun de centrale aktører vi følger. Andre observatører, der måske ikke befinder sig i magtens allerinderste cirkler, kan også bidrage til at belyse udviklingen i de skæbnesvangre dage. En af de mest benyttede er den amerikanske fagforeningsfunktionær med russisk baggrund, Abraham Plotkin, som ankom til Berlin 22. november. Som nysgerrig udefrakommende, er han i stand til at belyse mange sider af det tyske samfund. Han havde ikke mindst gode forbindelser til den tyske fagbevægelse, men han møder også op, når nazisterne kalder til møde i Sportpalast. En anden meget brugt observatør i "Banemænd" er Bella Fromm, societyreporter på *Vossische Zeitung* med et godt øje til von Schleicher, som også kommer i mange kredse, men generelt lidt højere end Plotkin.

Blandt de udefra kommende stemmer, der kommer til orde, og som er med til at give et alsidigt billede af det tyske samfund, er også Christopher Isherwoods. Det udarter dog ikke til overdreven dyrkelse af chik Weimardekadence a la *Cabaret* eller *Babylon Berlin*.

Det billede bogen samlet set efterlader er, at det på ingen måde var en uundgåelig følge af begivenhederne, at nazisterne overtog magten. Tværtimod var den nazistiske bevægelse præget af dyb krise i perioden. Økonomisk var den på fallittens rand, hvilket bl.a. vanskeliggjorde finansieringen af SA's aktiviteter. Politisk var tilslutningen til nazistpartiet vigende, hvilket kom til udtryk ved valget til rigsdagen i november og i en række lokalvalg. Internt var der dyb splittelse. Partiets nummer 2, Gregor Strasser, ønskede at forhandle med von Schleicher om regeringsdeltagelse, men Hitler afviste at indgå i en regering, der ikke havde ham selv som kansler. Indtil Strasser trak sig fra alle poster i partiet 7/12, havde han opbakning blandt de fleste gauleitere. Det var langt fra givet, at Hitlers risikable strategi ville lykkes. Men det gjorde den – måske fordi von Papen var mere fokuseret på at få vippet Schleicher af pinden, end at undgå Hitler. Resten er, som man siger, historie.

"Banemænd" rummer ikke betragtninger om, hvilke bagvedliggende, strukturelle forhold, der "i virkeligheden" drev begivenhederne frem. Udsigtspunktet befinder sig dybt neddykket i begivenhedernes malstrøm. Forfatternes egne "stemme" er meget tilbagetrukket, næsten fraværende. Den dukker kun lejlighedsvis frem som spørgsmål. F.eks. 29/1: "Hvordan har de sovet i nat? Hvordan vågner beboerne i Wilhelmstrasse denne søndag morgen?" (s.346).

Alligevel er forfatterne selvfølgelig til stede som dem der udvælger og "klipper" imellem vidnesbyrd. Begivenhederne skildres (i hvert fald tilsyneladende) uden bagklogskab. Det gør ikke nødvendigvis fremstillingen mere "sand" end andre, men den er ikke desto mindre dybt fascinerende.

Hvordan man skal bruge den i en undervisningssammenhæng ved jeg ikke rigtigt. Læs den og tænk på, at selv om vi lever i tider med corona-virus, europæisk opløsning og en Donald Trump på vej mod genvalg (?), så er demokratiet ikke uigenkaldeligt dødsdømt.

David Kyng

Harmoni og disharmoni

JESPER SKOV OG MIKKEL THRANE LASSEN: Den europæiske koncert. Gyldendal 2019. 228 sider. 306 kr. inkl. moms.

Det er ikke nogen dårlig ide at skrive en bog om perioden 1814-1914. Det var et århundrede med en rivende udvikling på mange felter. Der var ikke helt så mange krige som der plejede at være, men til gengæld epokegørende begivenheder inden for teknologi, økonomisk og social udvikling, finkultur og anden kultur. Det kunne være fristende at betegne det som en take-off periode i forhold til udviklingen af i dag.

Men dette gør det ikke ligefrem nemmere at skrive om. Der skal holdes styr på vældig mange tråde på en gang, tråde der oven i købet er vævet ind i hinanden. Forfatterne har, naturligt nok, valgt en tematisk disposition, med et kronologisk afsnit, præget af den internationale politiske udvikling, i starten og i slutningen, og emneafgrænsede kapitler ind imellem, om politiske bevægelser, ideer og strømninger, urbanisering m.m., diverse "drifter", kønsroller, og imperialismen. Uundgåeligt kommer der en del gentagelser, når samme fænomen behandles i forskellige sammenhænge, men det er nærmest en fordel hvis og når bogens enkelte kapitler læses hver for sig. Bogen rækker bevidst ud til litteraturundervisningen.

Jo større et emne er, og jo mere begrænset sidetallet, i jo højere grad plejer fremstillingen at blive præget af en eller anden historisk helhedsopfattelse, implicit eller eksplicit, men det ses nu ikke at være tilfældet her, hvis da ikke man vælger at tolke det indledende og det afsluttende kapitel om international politik som en slags bestemmende ramme.

Bogen er udstyret med et udvalg af kilder til hvert kapitel og et omfattende og varieret billedmateriale. For hvert kapitel er der desuden et par "læs mere" forslag, men der er ikke nogen længere litteraturliste,

hvilket er ærgerligt nok. I det mindste kunne man da have anført nogle af de mange bøger til undervisningsbrug der er udkommet til hjælp for undervisere og elever der har brug for supplerende materiale i let tilgængelig form. Hvis man savner tekster og tabeller til den industrielle revolution, vil jeg tillade mig at anbefale Jensen og Kledals ældgamle og klassiske bog: Den industrielle revolution.

Når man tager luppen frem, får man fornemmelsen af at det på et tidspunkt er gået lidt stærkt med at få bogen færdig. Der er en del steder hvor henvisninger til billeder og tabeller ikke er der eller er vanskelige at bruge (f.eks. s. 7, 11, 48, 94, 95, 169). Og der er oplysninger der umiddelbart ikke giver mening, f.eks. s. 42 hvor billedet ikke passer med billedteksten, s. 45 hvor en engelsk kilde benyttes vedr. stemmerettens udbredelse i Danmark (hvorfor dog en engelsk kilde?) og modsiges s. 95 uden diskussion (andel af voksne mænd vs. andel af befolkningen), England, Frankrig og Tyskland er ikke angivet på lagkagediagrammet s. 136, s. 137 skal målestokken på den lodrette akse sandsynligvis ganges med 10, og s. 183 bruger man et kort over nutidens Rusland. Det "ungarske" frimærke s. 128 har forfatterens elever sikkert moret sig en del over. Ok, ok, den slags forekommer i stort set alle bøger, men der er for meget af det i denne bog.

Kapitel 1 om den internationale politiske udvikling 1814-71 har naturligt nok fokus på Wienerkongressen og på den europæiske koncert, men også på Krimkrigen og Bismarcks krige. Det danske nederlag i 1864 indpasses fint i den europæiske sammenhæng. Efter denne anmelders mening er man lidt for flink ved Napoleon I, der vel godt kunne konkurrere med sin nevø om pladsen som "Europas første moderne diktator" (s. 17).

I kapitel 2 om religion betones det med rette (s. 50) at det var kirken som institution der var under angreb, ikke kristendommen selv. Men man har dog ikke fundet plads til en omtale af de mange mere eller mindre fundamentalistiske sekter der opstod i forbindelse med vanekristendommens svækkelse ved folkevandringen fra land til by.

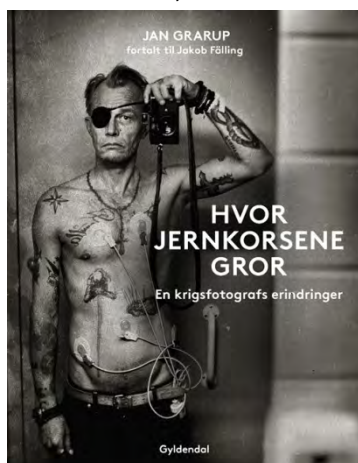
Kapitel 3 om ideer og strømninger giver en udmærket og forholdsvis grundig fremstilling af romantik og nationalisme mens de øvrige "ismer" ikke har fået helt så meget plads. (Sammenstillingen kaffebar-oplysningstid med opiumshule-romantik er pædagogisk – og provokerende?) Konservatismen er ret stedmoderligt behandlet. Hvad fænomenet "wife sale" skal i den forbindelse, er lidt sværere at se. Det fremstilles nærmest som om det var alment udbredt.

Emnet kønsroller behandles flere steder i bogen. Jeg vil anbefale at de ses i forbindelse med vandringen fra land til by og opløsningen af familien som produktionsenhed, og med vægt på den dybe forskel mellem de to kvindelivsformer i hhv. arbejderklassen og borgerskabet. Arbejde uden for familien, omend til en beskedent indkomst, og mulighed for at klare sig økonomisk alene, overfor borgerkvindens totale afhængighed.

Det afsluttende kapitel, om koncertens sammenbrud, som forfatterne sætter så sent som efter Bismarcks afgang, må være virkelig svært at skrive, specielt hvad angår det indædte spørgsmål om skylden for Første Verdenskrig. Det er næppe muligt at fremsætte en påstand uden at andre historikere har hævdet det modsatte. Kapitlet skal med, naturligvis, men beskæftiger man sig specielt med emne, skal der suppleres med andet materiale.

Fotografi af en fotograf

JAN GRARUP (fortalt til Jakob Fälling): Hvor jernkorsene gror. En krigsfotografers erindringer. Gyldendal 2019. 304 sider. 299,95 kr.

Bogens hovedperson har siden sin ungdom været udsendt til en række af verdens brændpunkter som fotograf – krigsfotograf, kalder han det selv: Nordirland, Kroatien, Tyrkiet, Jordan, Mostar, Sarajevo, Rwanda, Iran, Sudan og Haiti. Han har fotograferet for Ekstra Bladet, Politiken og for sig selv som freelance, og han har arbejdet sammen med en række stjernereportere, hvoraf mange ligeledes har skrevet deres erindringer. I øvrigt er det forfriskende nyt at se de samme sager fra fotografens synspunkt.

Bogens målgruppe er formodentlig ret bred, mennesker der gerne vil vide lidt mere om hvordan alle de spændende billeder de ser i aviserne, egentlig er blevet til, eller som gerne vil vide lidt mere om det spændende liv som stjernereporterne og -fotograferne fører. Anvendelse i historieundervisningen er der næppe tænkt på. Det udelukker selvfølgelig ikke at der kan være noget at hente.

Bogens bærende skelet er beretningen om udsendelsen til ovennævnte brændpunkter, i kronologisk rækkefølge. Den er meget personlig, med tekniske detaljer og moralske og professionelle overvejelser, men iblandt er der spring frem og tilbage i tid og indblik i hovedpersonens privatliv. Efterhånden som bogens skrider frem, bliver disse private indblik flere og flere, så at de til sidst kommer til at dominere. Forståeligt nok bliver han på et tidspunkt ramt af PTSD, men han kommer også i overvejelser om den rolle han har spillet i formidlingen af krig og ulykke. Som en konsekvens heraf og af sine internationale triumfer forlod han aviserne og blev freelance, og hans fotografier blev mere kunstneriske.

Som historiske kilder er fotografier fra krige og katastrofer ikke uden problemer. "Fotografisk dokumentation" er vel i sig selv ikke noget. Dette oplevede bogens hovedperson i øvrigt selv under en udsendelse til Rumænien i 1989, hvor han fotograferede "ofre for Securitate", der viste sig at være lig fra en dissektionsstue. Men bortset fra at fotografier kan være fup, er der altid problemet med

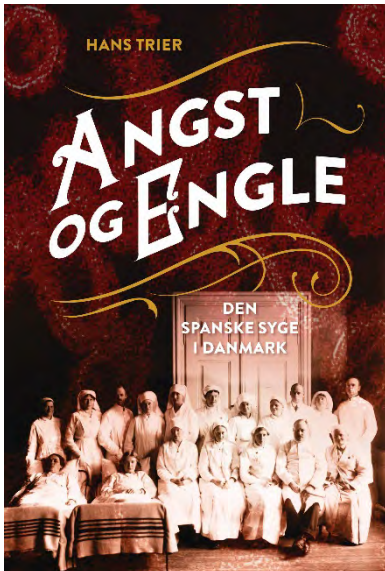
repræsentativitet og det problem at fotografier i reglen taler til følelserne mere end til forstanden, og dette gælder da ikke mindst den type af fotografier der er tale om her.

I og med at fotografierne, som der naturligvis er talrige eksempler på bogen igennem, er af begrænset pædagogisk interesse, er deres tilblivelse det naturligvis også. Måske vil lærerne i samfundsfag kunne se det som en del af emnet "massemediernes produktions- og markedsforhold". Muligvis vil man i psykologi finde det interessant at følge en særdeles dedikeret professionel personlig udvikling.

Axel Moos

18.000 døde

HANS TRIER: Angst og engle. Den spanske syge i Danmark. Gads forlag 2018. 263 sider. 299,95 kr.

Allerede i forordet omtaler forfatteren "formodningen om, at der på et tidspunkt vil komme en influenzaepidemi med samme høje dødelighed". Det må sige at være nærmest profetisk. Og bogen er i lyset af Covid-19 pandemien uhyggelig aktuel.

Bogen udkom i 2018, 100 året for den spanske syges udbrud. Forfatteren vil sætte et monument over dem der blev ramt af hvad han kalder "en monumentløs katastrofe", og over dem der hjalp de ramte. Han skulle med sin baggrund som dels speciallæge i samfundsmedicin og dels cand.mag. i historie, være den rette til det.

Bogens kildemateriale er særdeles omfattende, både førstehåndsberetninger, ganske vist ofte nedskrevet mange år senere, og lægevidenskabelige tidsskriftartikler. Materialet afspejler en todeling af bogens indhold: En analyserende og informativ del (den store historie) og en mere individuelt beskrivende del (den lille historie).

Bogen er umiddelbart og eminent anvendelig, dels rent historisk, men også hvis man vil beskæftige sig med den nuværende pandemi. Fremstillingen er factmættet, og analyserne er overbevisende og samtidig holdt i et sprog der ikke burde give problemer for læseren. Forfatteren er heller ikke bange for at indrømme når hverken han eller den øvrige sagkundskab er kommet til en sikker konklusion.

De analyserende og informative kapitler handler blandt andet om sygdommen influenza, om pandemiens forløb, om forsøgene fra offentlig side på begrænsning af smittespredningen (måtte godt have været lidt mere systematisk og detaljeret), og om behandling og forebyggelse. Hospitalernes indsats har en fremtrædende plads, ligesom de praktiserende lægers og ikke mindst sygeplejerskernes, både de autoriserede og de mange frivilliges. Det er en væsentlig pointe at sygeplejerskernes indsats formodentlig var mere virkningsfuld end lægernes, i og med at man ikke havde en egentlig kur mod sygdommen som sådan, men vel var i stand til at mindske risikoen for at de syge skulle dø af alt muligt andet under sygdomsforløbet – netop sygeplejerskernes område.

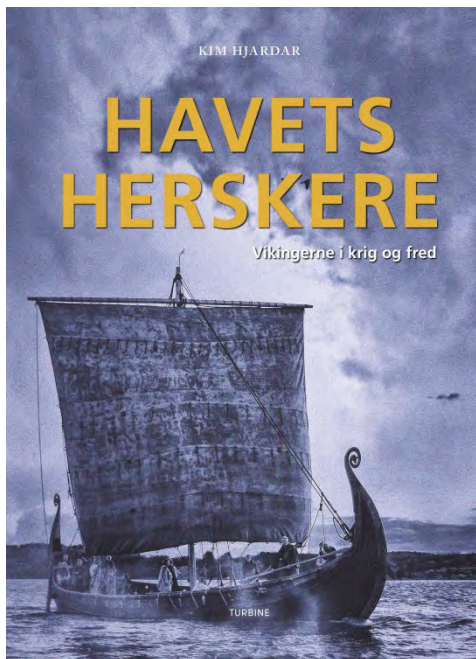
I mere emotionelle afsnit beskrives opofrende ”engle” og den angst der greb syge og efterladte, med mange direkte citater.

Bogen rundes af med nogle generelle overvejelser om epidemiens betydning. Et ubesvaret spørgsmål er stadig hvorfor Danmark blev mindre hårdt ramt end sammenlignelige lande – således var, trods et samlet dødstal for epidemien i Danmark 1918-20 på ikke mindre end 18.000, den samlede dødelighed stort set uændret fra 1916 og 1917! I mangel af en skudsikker konklusion spekulerer forfatteren over om årsagen måske i virkeligheden var ”englene”, det danske civilsamfunds sammenhold og solidaritet.

Man kan måske undre sig over – og det gør forfatteren – hvorfor den spanske syge ikke har fået en stærkere placering i historieskrivningen. Forklaringen er nok de samtidige, voldsomme begivenheder: Krig og fred, social uro, økonomiske rutsjeteure, genforeningen osv, men vel også at sygdom er noget der rammer individuelt. For de ramte betyder det alt, mens de ikke ramte fortsætter det normale liv så godt de kan – hvad skulle de ellers gøre?

Axel Moos

Havets herskere

KIM HJARDAR: Havets Herskere. På dansk v. Sigurd Toftdal Terkelsen. Forlaget Turbine 2020, 214 sider, 300 kr.

For tiden er vikingetiden populær hos de danske forlag. Det århusianske forlag Turbine er også kommet på banen med en vikingedgivelse - *Havets herskere*. Den er skrevet af nordmanden Kim Hjarðar som er uddannet fra *Senter for studier i vikingetid og tidlig middelalder ved Universitetet i Oslo*. Hjarðar har skrevet flere bøger om vikingetiden og medvirket i flere TV-udsendelser. Han var desuden historisk konsulent ved det digitale oplevelsescenter *The viking planet* i Oslo (2018-19). Der er ingen tvivl om, at han kender vikingetiden og der heller ingen tvivl om, at Kim Hjarðar er en fremragende formidler.

Bogen er opbygget med indledning og seks kapitler, kapitlernes emner er; Vikingernes samfund, En krigerisk verden, Religion, myter og kult, Vikingernes kunst, Vikingerne angriber Europa og Vikingernes kamp om Norden, og herudover er bogen forsynet med et lille efterord, tidstavle og kilde- og litteraturliste. I denne fortegnelse er indsat en liste over primærkilder i dansk oversættelse, en glimrende ide. Der er ikke noget register, men bogens indholdsfortegnelse er opdelt i under og underunderpunkter og det gør det nemt at finde det man søger.

Bogen er rigt illustreret med flotte fotos, det er en fornøjelse at blade i den. I de enkelte kapitler er der indlagt opslag omhandlende ofte kulturhistoriske emner, f.eks. øldrikning til jul, tidsregning, Odins krigere – bersærker og ulvepelse og mange andre. Disse små kulturhistoriske indskud er fremragende.

Der er flere ting som det er værd at fremhæve ved *Havets herskere*, kapitlet om vikingernes samfund er bragende godt, det giver en fin og ret detaljeret skildring af det daglige for vikingerne, ungdom og alderdom, sex og ægteskab, politiske forhold (tinget), musik, sport og fritid. Det er også værd at kvittere for, at i kapitlet om Religion, Myter og Kult er indlagt et forholdsvis stort underkapitel om menneskeofringer. Man kan ikke beskyldte Kim Hjarðar for at skabe et glansbillede af vikingerne, det billede der står tilbage på nethinden når man har læst bogen, ligger meget fjernt vor tids humanistiske opfattelse af verden, en sætning som "Vikingerne værdsatte ikke mennesker, som ikke kunne bidrage" er rammende

for forfatterens tilgang til perioden. Det er ikke romantisk historieskrivning, det er en hudløs ærlig fremstilling. Enhver forestilling om demokratiets fødsel på vikingetidens tingsteder manes i jorden; "Tingene var imidlertid ikke demokratiske – høvdinge og kongerne sad på magten ... Bønderne satte deres liv og ære i fare, hvis de ikke støttede deres ledere."

Min alvorligste anke mod denne bog er det næsten totale fravær af kristendommen. Harald Blåtand blev kristen i midten af 900-tallet, Norges kristningshistorie strækker sig over tre konger: Håkon Adalsteinsfostre, Olav Tryggvason og Olav Haralds den hellige. Dette er et af de vigtigste kapitler i vikingetidens historie. Med kristendommen indledes en ny epoke i Nordens historie. Det er en alvorlig mangel ved denne fremstilling af vikingetiden, at kristendommen kun nævnes i enkelte sætninger hist og pist. I forhold til dette er det af mindre betydning, at man ikke gør meget ud af vikinger der slog sig permanent ned f.eks. i England.

Bogen er usædvanligt godt skrevet, med et indbydende layout og med billeder der ikke er dekoration, men som udvider teksten. Det er en nordmand der har skrevet bogen, der giver den et lidt andet perspektiv, end hvis den var skrevet af en dansk forfatter. Det gør bestemt ikke bogen dårligere, snare tvært imod. Den er velskrevet og grundig. Læseren får med denne bog et godt overblik over vikingetiden før kristendommen, og den kan derfor anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Gotikkens kalkmalerier

SISSEL F. PLATHE: Gotikkens kalkmalerier. De oversete dekorationer i Danmarks kirker. Gads Forlag 2019. 288 sider, 350 kr.

Kalkmalerierne og ornamentikken på kirkers vægge og hvælvinger har mere end en gang stjålet min opmærksomhed fra præstens budskab. Mag. art og kunsthistoriker Sissel Plathe må have haft samme oplevelse, da hun har skrevet en uhyggelig interessant og øjenåbnende bog; i det mindste for mig. Plathes fagkundskab giver hende et skarpt øje for selv de mindste detaljer i kalkmalerierne, som hun beredvillig deler med læseren gennem tekst og ikke mindst gennem billeder fanget af fotografen Roberto Fortunas tilsvarende skarpe linse. Roberto Fortuna kendes måske af flere læsere, da det også var ham, der bidrog med fotografier til en anden af Nationalmuseet nylige udgivelser; *Danmarks Runesten*.

I dag finder man gotiske kalkmalerier i omtrentligt 600 danske kirker. At antallet er så højt skyldes bl.a., at malerierne er lavet over en lang periode på cirka 250 år fra midten af 1200-tallet til starten af 1500-tallet. Men herudover fik flere kirker også i 1400 og 1500-tallet indbygget hvælv, hvorefter hvælv som vægge blev ny-udsmykket og de eksisterende romanske kalkmalerier overmalet.

De gotiske kalkmalerier skiller sig ud fra romanske malerier. Fremfor at være malet på væggene i lange bånd, blev de placeret mere vilkårligt på væggene. Bibelske scener fra Jesu barndoms- og lidelseshistorie var altid populære, men med indvarslingen af gotikken blev galleriet at bibelske personer udvidet sammen med antallet af scener fra den hellige bog.

Men hvem var skaberne bag disse dekorationer på kirkernes vægge? Der findes kun meget sparsomme oplysninger om middelalderens bygmestre. En af de få findes i Torslev kirke i Vendsyssel, hvor en indskrift i skibets midterste fag fortæller, at hvælvingen var udført af Jenvoldh Murmester i 1512. Netop muremestrene menes at stå bag de mange malerier. Sissel Plathe peger på muremesteren i middelalderen som en slags totalentreprenør, der udførte eksempelvis ingeniørarbejdet, murarbejdet og stenhugningen. Det var også muremesterens folk, som stod for dekorationerne i umiddelbar forlængelse af hvælvslagningen inden stilladset blev pillet ned. Det ses på hovedparten af dekorationerne, da malerne har ridset hjælpelinjer ind i hvælvingernes fugtige puds inden bemalingen.

Sissel Plathe identificerer i bogen hele 26 muremesterværksteder - heraf 23 nye, som navngives efter den kirke, der har de mest bevaringsværdige kalkmalerier. Typologiseringen foretages vha. stilen, som anvendes af det enkelte værksted; e.g. Liljeværkstedet, hvis karakteristiske element er en fransk lilje eller Ørumværkstedet, hvor en passerroset bl.a. går igen.

Gotikkens Kalkmalerier er en rigt illustreret bog groft inddelt i en introducerende del; en central del, som periodiserer og typologiserer de forskellige værksteder af kalkmalerier; og ét afsnit, der behandler forskellige bemalingsemner, som træsko, indskrifter og bibelske fortællinger. Bogen rundes af med en god fortegnelse over de forskellige muremesterværksteder; hvor de har haft entreprisen og placeringen af kalkmalerierne i kirkerne.

Bogen har stort potentiale som fremtidigt trykt referenceværk og glimrer ved et godt sprog og gode billeder; men sandelig også en god dybde. Især er forskningsdiskussionen om opfattelsen af bygmestre og forskningens forsøg på typologisering af mureværksteder værd at nævne. Weekendavisens anmelder Lisbeth Smedegaard Andersen efterlyste en ordliste til ikke-fagfolk i sin anmeldelse af bogen i januar 2020, da der indgår en del fagudtryk i bogen. Jeg synes dog ikke, at dette er et nævneværdigt problem, da fagudtrykkene ofte illustreres på billederne på samme eller næste side i bogen.

Efter endt læsning af *Gotikkens Kalkmalerier* må præsten lægge sig endnu mere i selen for at holde mit fokus på prædiken, hvis kirkerummet er dekoreret med kalkmalerier.

Lasse Taagaard

Middelalderen som proces

KÅRE JOHANSEN: *Magt og mennesker i Danmarks middelalder*, Turbine 2020, 366 sider, illustreret i farver, 350 kr.

I denne bog beskriver historikeren Kåre Johansen (f.1964) kampen om magten i Danmark i Middelalderen. Selv om Johansen på side 43 foreslår at mordet på Knud den Hellige i 1086 er et godt tidspunkt at starte overgangen fra vikingetid til middelalder, er det ikke her bogen starter. I stedet starter vi ved årstusindeskiftet og slutter med reformationens indførsel i 1536.

Bogen er bygget kronologisk op og skildrer kampen om magten i Danmark i forskellige perioder. Hertil kommer tretten tematiske nedslag som bryder kronologien og præsenterer emner som **riddere, børn og barndom og overtro og sære væsener**.

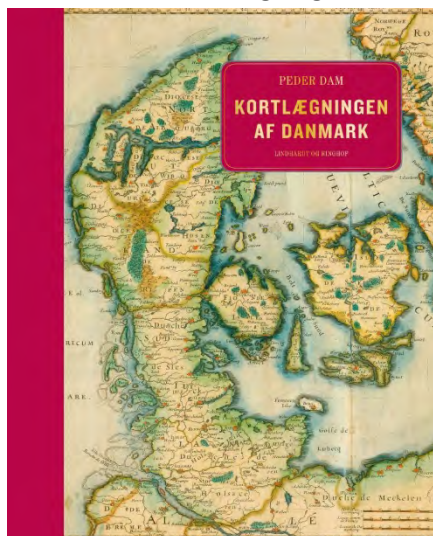
Bogens overordnede pointe er allerede kendt gennem en årrække, nemlig at middelalderen ikke var en statisk størrelse. Eksempelvis kunne det være et en vigtig pointe for mange gymnasielærere, at begrebet feudalisme (s.116-117) nærmest ikke giver mening at bruge om middelalderens samfund eller at det er meget vanskeligt at datere og definere Middelalderen (s.11-20). I stedet må fokus være på udviklingen, hvor Johansens pointe er at man bliver nødt til at studere de konkrete forhold og det derfor giver god mening at se perioden som udviklingsperiode.

Dette sker med udgangspunkt i samtidige kilder, arkæologiske fund og eksperimentel arkæologi, hvor Johansen i et frisk og nutidigt sprog trækker sine pointer op. Samtidig er bogen smukt illustreret med samtidige billeder og en række fotos fra Johansen tid som museumsdirektør på Middelaldercentret i Nykøbing Falster. Bogen kan i uddrag bruges i gymnasiet og anbefales derfor til skolens bibliotek og til den læser som gerne vil have et mere nuanceret og levende billede af en vigtig periode i Danmarks historie.

Rasmus Thestrup Østergaard

Kortlægningen af Danmark

PEDER DAM: "Kortlægningen af Danmark". Lindhardt og Ringhof 2019. 400 sider, 600 kr.

I beskrivelsen af Danmarks kortlægning findes der to sværvægtre. I det ene hjørne står en gammel klassiker: N. E. Nørlunds *Danmarks Kortlægning* fra 1943 (2. udg.), der blev udgivet, som en del af serien *Geodætisk Instituts skrifter* i anledning af instituttets 100-års jubilæum. Her er tale om en sværvægter; ved indvejningen sprang bogen min køkkenvægts skala, så vægten må være 5kg+ med målene 50x32,5x4cm. Værket er tilmed flankeret i ringhjørnet af tre sekundanter; supplementbindene om Grønland, Island og Færøernes kortlægning. Værket har udover sin lidt tunge beskrivende del hele 105 udfoldelige kort.

I det andet hjørne står det nye kartografiske værk af Peder Dam: *Kortlægningen af Danmark* (2019). Her er ligeledes tale om én af de tunge drenge, hvor køkkenvægtens nål først stoppede v. 4,3 kg. Værket er også ét, som optager en del plads på bogreolen med sine 38x30x4,5 cm og mere end 200 farvetrykte kort. Og hvad *Kortlægningen af Danmark* ikke har i bredde, højde, tyngde ift. Nørlunds værk, har det til gengæld i dybden i mere end én forstand.

Imellem de to titaner står en fluevægter fra 1952; Bo Bramsens *Gamle Danmarkskort*, som med sine 35x26x2,5 cm har sværvægterpotentiale, men mangler tyngden med sine blot 1,3 kg. Dog var værket det første, der med sin håndterlige størrelse; sine gode silhuetter af danmarkskortets udvikling; og "*sin friere og lettere tilgængelige behandling*" (Bramsen, s.9) formidlede emnet ud til den brede befolkning. Dette til trods for at det primært trak kraftigt på Nørlunds formidlingsmæssigt tungere værk ovenfor. Bramsen er endt som en klassiker, der anvendes af auktionshuse, når gamle danmarkskort skal identificeres inden de skal under hammeren.

Bramsens klassikerstatus er dog under voldsomt pres fra den nye dreng i ringen. Peder Dam har begået et værk, som er formidlingsmæssigt i topklasse. Sproget er let og levende; de trykte kort er store, så detaljerne kan ses; og værket tager læseren i hånden og følger denne fra kartografiens start med indridsninger på skiffersten, over de antikke kort til danmarkskortene. Men danmarkskortet er mere end bare Danmark; derfor har Peder Dam i tråd med Nørlund også inkluderet kort af Grønland, Island og Færøerne, men tager skridtet videre, når kort af de danske kolonier, Norge og endelig kort/prospekter af danske byer inkluderes. Det gøres uden at den røde tråd tabes gennem værket. Og stadig er der plads til den gode historie; én er historien om Jens Sørensens spionkort af Karlskrona, som skulle laves uden at sveskerne opdagede det; en anden er historierne om den bevidstløse kopiering af danmarkskort, som viderebragte de samme fejl i årti efter årti. Eksempelvis sognbyen *Vendsyssel*, som skulle ligge midt i landsdelen og som eksisterer på samtlige danmarkskort fra midten af 1500-tallet til langt op i 1700-tallet. Byen har da også fra tid til anden i tidsskriftet *Skalk* vakt spekulationer om den rent faktisk skulle have eksisteret? Et sidste eksempel er Sophieodde på Vestfyn (ved Strib) lige overfor Frederiksodde (det nuværende Fredericia). Anlæggelsen af fæstningsbyen Fredericia, opkaldt efter Frederik III, skulle akkompagneres af en tilsvarende by på modsatte side af bæltet, som bar dronning Sophie Amalies navn. Da Karl-Gustav krigene brød ud, bestod Sophieodde af et par skanser og få huse, og efter krigen blev Sophieodde aldrig etableret i modsætning til Fredericia. Dog levede byen gladeligt videre på kort helt indtil midten af 1700-tallet, hvor udenlandske kartografer i stedet begyndte at kopiere danske kort fremfor andre udenlandske, hvorefter byen forsvandt.

Kortlægningen af Danmark blev ikke uden grund nomineret til Weekend Avisens litteraturpris 2019. *Taktisk* har bogen de bedste elementer med fra sine forgængere; Nørlunds mange kort og Bramsen gode formidling. *Teknisk* kommer udviklingen i trykketeknikken bogen til gode, da de store farvetrykte kort fremstår farverige og skarpe ift. sine forgængere. Dog er der én anke på værket og det er *udholdenheden*. Da selve bogblokken er usædvanligt stor og tung, opstår der en stor belastning på forsatspapiret, som er det papir, der foran og bag en bog er limet mellem bogblokken og bogomslaget. Forsatspapiret styrker bogblokkens forbindelse med bogbindets sider (for- og bagperm), men af uransagelige årsager, har Lindhardt og Ringhof ikke valgt at forstærke forsatsbladet. Resultatet vil formodentligt vise sig om føje år i hyppigt anvendte eksemplarer af værket; omslaget vil simpelt give op og skille sig fra bogblokken. Til

sammenligning anvendte Munksgaard på deres forlagsbind af Nørlunds *Danmarks kortlægning* seks brede stykker 'sportstape' under forsatsbladet for at holde bogblok og omslag sammen - og de holder stadig knap 80 år efter.

Peder Dams *Kortlægningen af Danmark* har en fremtrædende - men skånsom - plads på min bogreol ved side af sine forgængere. Jeg spår, at denne sværvægter - på trods af sin achilleshæl - i mange år frem bliver referenceværket for Danmarks kortlægning.

Lasse

Taagaard

Verden er ny – Historier fra de brølende 20'ere

HANS GREGERSEN: "Verden er ny – Historier fra de brølende 20'ere", Turbine 2019, 390 sider, 300 kr.

I 2013 fik Florian Illies velfortjent succes med bogen "1913 – århundredets sommer", der kronologisk gennemgik året før verdenskrigen med småhistorier og notitser om stort og småt. Det er tydeligvis dette værk, der er forlægget for Hans Gregersens "Verden er ny – Historier fra de brølende 20'ere". Her er 100-årsperspektivet bibeholdt, nu blot med fokus på årtiet frem for året, og bogen ligner sin inspiration i kronologien, i kapitelindledningerne og i tonen. Digteren Per Højholt har sagt, at man skal vælge sine forbilleder med omhu, og det har Hans Gregersen gjort, for der er kommet en ganske læseværdig og velillustreret bog ud af det.

Altså: Læseren får præsenteret et år fra 1920'erne ad gangen. Her serveres små fortællinger om især bemærkelsesværdige personligheder og tidens nye medier, gerne garneret med finurlig trivia som "I 1928 henter folk med recept helt legalt i alt 73 kg morfin og heroin på storbyens [Berlins] apoteker". Det er en række gennemgående ikoniske personligheder, vi møder igen i forskellige år, fx Hemingway (i Paris), men der er ikke nogen gennemgående fortælling ud over nedslag i tidens gang. Der er tale om det forventelige slæng af berømtheder, hvis glans stadig holder her et århundrede senere. Der er forfattere som Blixen, F. Scott Fitzgerald, Mann, Kafka, Joyce, Brecht m.fl. Der er politikerne som Wilson, Hitler, Mussolini. Blandt billedkunstnerne møder vi Picasso, Dali og Miro. Der er filmikonerne Chaplin, Keaton, Greta Garbo, Leni Riefenstahl, Marx Brothers. Og andre berømtheder som Roald Amundsen, Louis Armstrong, arkæologen Carter, Josephine Baker, Al Capone, you name it. Foruden en række danskere som Asta Nielsen, Fy og Bi,

Thit Jensen, maleren Lundstrøm, Storm P., Chr. X osv.

Tilsammen giver blandingen af alle disse tidstypiske (og tidsformende) mennesker et flimrende billede af tiden, der godt kan minde om en af Liv Thomsens levende dokumentarserier (fx "Digtere, divaer og dogmebrødre"). Gregersen skriver ganske fermt og stramt, og sprogligt er bogen holdt i dramatisk nutid med cliffhangere og forudgreb som "Året efter kommer Mussolinis store chance". Og det fungerer. Titlens hentydning til den moderne verden er dog lidt misvisende. Man savner flere historier om videnskab, opdagelser og opfindelser. Bohr nævnes, det samme gør penicillin og astronomen Hubble, men det er også nærmest det. Og verden er i bogen USA, Europa og Danmark. Afrika er kun med via Blixen og arkæologen Carter. Atatürk, Gandhi og Mao nævnes i forbifarten, that's all folks.

Billedsiden af bogen er god, de sort-hvide fotografier er for en gangs skyld store nok til at man kan gå på opdagelse i dem, omend man savner farvegengivelser af de mange omtalte malerier. Men så må man jo google. Bogen er under alle omstændigheder en appetitvækker, ikke en analyse eller en præsentation af ny viden. Som sådan er den faktisk udmærket som uforpligtende og underholdende sommerlæsning på terrassen.

Poul Kristensen

12 videnskabshistoriske essays

HELGE KRAGH: *Den sære historie om venus' måne* og andre naturvidenskabelige fortællinger. Lindhardt og Ringhof 2020, 343 sider, illustreret S/H, 300 kr.

I denne fortrinlige bog har dansk naturvidenskabshistories grand old man Helge Kragh skrevet et dusin essays om forskellige naturvidenskabelige emner. Hertil kommer et kapitel om navngivning i naturvidenskab, et kapitel om nobelprisen og endelig et efterskrift som kan tjene som anmeldelse af bogen. Her skriver Kragh om sin bog:

"Jeg har valgt at fremhæve det idehistoriske perspektiv, idet kapitlerne på hver deres måde relaterer udviklingerne i naturvidenskaben til bredere strømninger inden for idé- og kulturhistorien, herunder områder som filosofi, religion og litteratur. Det valgte fokus betyder også at andre og meget vigtige aspekter af naturvidenskaben kun optræder sporadisk og med lav prioritet. Dette gælder videnskabens instrumenter og teknologiske anvendelser, og det gælder for dens institutioner og generelt dens sociale og økonomiske forandring."

Konsekvenserne af disse valg betyder at set med en historielærer i gymnasiets øjne er der relativt lidt at hente i bogen. Skulle man pege på nogle kapitler som kunne bruges vil jeg anbefale kapitel 4 om naturlig teologi, som kan læses i forbindelse med et forløb om oplysningstiden eller kapitel 10 om relativitetsteorien som kort beskriver udviklingen af tysk fysik under nazismen. Alt i alt er der dog for langt mellem snapsene til at bogen kan bruges i historieundervisningen. Til gengæld er bogen et must, hvis man er en videnskabsteoretisk lægmand som i denne bog bliver tilbudt en tour de force gennem specielt udviklingen af kemi og fysik som kun kan skrives, hvis man som Helge Kragh har arbejdet med emnet igennem et helt liv. Har man en sådan interesse anbefales bogen på det varmeste.

"man sørger ofte over anden mands gavn"

PETER HENNINGSEN: Dengang vi var bønder. Gads Forlag 2019.

Illustreret. 303 sider. 350 kr. inkl. moms.

Peter Henningsen (f. 1964), der er historiker og etnolog, er ansat ved Nationalmuseet som leder af Frilandsmuseet Det gamle Danmark i Lyngby og Nationalmuseets Fartøjssamling. Værket tager afsæt i 1700-tallets traditionelle bondekultur. Bøndernes levevis, forestillingsverden og værdigrundlag følges gennem de store landboreformer med udskiftningen ca. 1770-1810, udflytningen og overgangen fra fæste til selveje. Enevældens afvikling og folkestyrets indførelse i 1848 påvirkede bondens personlige frihed og hans muligheder i samfundet i særlig grad. Hans selvbevidsthed voksede og kunne grænse til selvhævdelse. Bøndernes og partiet Venstres fremdrift kulminerede ved Christian 9.'s udnævnelse af det første Venstre-ministerium, Systemskiftet, i 1901.

Bøndernes vilkår var underkastet overordentligt store regionale forskelle, f.eks. mellem Vestdanmark, landet vest for den midtjyske højderyg, i Vendsyssel og Thy, og Østdanmark, og, før reformperioden, forskelle affødt af det i landsdelene fremherskende fæstegårdssystem, om det var såkaldt rentegods, eller det var hovedgårdsdrift. Generelt befandt bonden sig før 1800-tallets midte nederst i samfundet. Han var et socialt underlegent individ, et 'homo rusticus' besjælet af en underdog-mentalitet. Forfatteren påpeger, at for os er fortiden et fremmed land. Fortidens mennesker levede i en anden virkelighed, i en anden tid med andre normer og værdier. For dem syntes alt bestemt af skæbnen på forhånd, som det ikke kunne nytte at kæmpe imod. For dem var det rationelt at tilskrive naturfænomenerne personlige overnaturlige kræfter. Landsbyen var omgærdet af utallige overnaturlige skabninger: nattejægeren, en særligt grim godsejer, ombragte børn og andre genfærd, åmænd, nøkker og brøndmænd, bjerg- og elverfolk, lygtemænd og mosekoner, hekse, varulve og helheste og selvfølgelig nisser. Først i reformperioden ændredes grundlaget for overtroens mangfoldighed. I hverdagen gled landsbyens bygninger og bygningernes indvånere i et med hinanden. Ingen ønskede, eller vovede, at skille sig ud, ligesom man drog omsorg for, at heller ikke naboen forrykkede ligevægten. Indtil reformerne slog igennem, holdt bønderne sig selv i skak.

Bemærkelsesværdig og hyppigt kommenteret var bøndernes levevis, herunder deres manglende sans for at gøre deres hjem 'hyggeligt, renligt, sundt og velgørende'. Det var før 1800-tallets midte; det skulle ændre sig i løbet af opgangsårene, der fulgte. I 1792 skrev en sjællandsk præst, at deres lave og beklumrede stuer er usunde; "... *just i dette våningsværelse er så mange ting, der tilvejebringer en usund luft: Senge - gåsebænke, tranlampe - tobaksrøg - små børn - våde klæder, som tørres ved og på kakkelovnen, en halv*

snes mennesker, fugtige lergulve m.v., og da der aldrig åbnes et vindue ... så kan man let forestille sig det kaos af dunster, som stuen må indeholde ...". Hovedparten af gårdens rum var viet til produktionen, og endnu i 1800-tallets midte berettes fra Aalborg-egnen, at bønderne opbevarede 'kartofler og andre havesager' under sengene, ofte under sengehalmen, og 'pølser, fårelår, fisk og andre husholdningsartikler' hang til tørring og opbevaring over bilæggerovnen (s. 158 ff.).

I værkets anden del behandler forfatteren bondens og bondekulturens vej på museum, især frilandsmuseerne, og bondegårdsstudierne. I første halvdel af 1900-tallet gennemførtes en ihærdig indsamlingsaktivitet med henblik på at bevare viden for eftertiden om vor ældgamle historie som bønder og landbrugsland. Bebyggelser, gårde, bygninger og detaljer opmålt, aftegnes og fotograferedes, og beretninger blev indsamlet. Det omfattende materiale fastholdt imidlertid ikke nye forskningsstrømningers bevågenhed, og siden 1960'erne var materialet opslugt af Nationalmuseets arkiver, og glemsel, henlagt under betegnelsen Nationalmuseets Bondegårdsundersøgelser. Disse udgør et utroligt basismateriale til belysning af landsdeles eller egne byggeskikke, såvel i hovedtræk som variationerne, dertil de regionale forskelle. Analysen underbygger ikke nogen klassisk evolutionistisk kulturforståelse, som lå til grund for materialets indsamling. Den udførlige, detaljerige gennemgang fører til den konklusion, at, hvad husene angår, så eksisterede tre former, selvfølgelig med variationer, og de eksisterede sideløbende. Der var højremshuset eller udskudshuset, der er treskibet, sulehuset, der er toskibet, og det egentlige bindingsværkshus. Sidstnævnte er den almindeligst forekommende konstruktion, enskibet og nærmest at beskrive som et elementbyggeri.

Forfatteren formidler sin store faglige viden og det omfattende arkivmateriale på pædagogisk vis. Fremstillingens stil er causerende, følgelig med en del gentagelser, og overvejelser og vurderinger fremlægges afvejet og i balance. Blot forekommer det mig, at han skyder noget over målet i forbindelse med de grundtvigianske højskolekredsens agitation i afsnittet "Folkeånd og bondekultur" (s. 119 ff.), næsten at sidestille N.F.S. Grundtvigs national- eller bonderomantiske, og ganske rigtigt tågede, forestillinger om folkeånden med chauvinistiske forestillinger i begyndelsen af sidste århundrede og nationalsocialismens morderske racisme.

Fremstillingen er isprængt knap 90 tekstbokse; en er ved en fejl trykt to steder på bekostning af en anden. De fleste rummer citater af autoritative observanter af bondekulturen fra 1700-tallet indtil industrisamfundets tagen over fra 1950'erne. Sognepræsterne dominerer blandt bidragyderne, men der er også repræsentanter for landboerne selv og bl.a. hjemstavnsforfattere, folkemindeforskere og højskolefolk.

Billedmaterialet er afgørende for formidlingen og er omfattende. Der er over 250 illustrationer af god kvalitet, deriblandt et stort antal fotografier hidrørende fra bondegårdsundersøgelserne. Der er kort, planer, konstruktionstegninger, grafiske tryk og tegninger, og 1700- og 1800-tallets malerkunst er, som forventeligt, repræsenteret anført af pastorale bondeidyller af Jens Juel og C.W. Eckersberg. Fremstillingen er ledsaget af en ordliste over landbosamfundets fremmedartede begreber og genstande, af henvisninger kapitelvis til tekstboksens citater samt af en litteraturliste omfattende ca. 300 enheder. Afslutningsvis er der noter opdelt kapitelvis og et register over person- og stednavne.

Ole Halding.

Bombemål Shellhuset og katastrofen ved Den Franske Skole

CHRISTIAN AAGAARD: Bombemål Shellhuset. Lindhard og Ringhof 2020. 353 sider samt noter, litteraturliste og stikordsregister, 300 kr.

Med 75 års jubilæet for afslutningen på 2. Verdenskrig i Danmark og dermed også 75 års dagen for angrebet på Shellhuset, fristes man måske til at tro, at dette angreb er et færdigbehandlet kapitel i Danmarkshistorien. Ikke mindst fordi der allerede er skrevet en række bøger, som behandler emnet; nogen grundigt, andre mindre grundigt. Imidlertid er der noget, der gør, at 2. Verdenskrig tilsyneladende aldrig bliver et færdigbehandlet kapitel i Danmarkshistorien, men med dette værk bidrager Christian Aagaard til, at historieskrivningen om Shellhuset nærmer sig sin slutning.

Shellhuset var ved krigens begyndelsen en moderne kontorbygning, og da Gestapo efter samarbejdspolitikens sammenbrud, fik vokseværk, blev Shellhuset beslaglagt og efterhånden også barikeret. Endvidere blev der indrettet fængselsceller på øverste etage, hvor prominente fanger måtte agere menneskeskjold. Da Gestapo i 1944 havde fået et solidt tag om modstandsbevægelsen, ytrede modstandsbevægelsen over for RAF, at man gerne så Shellhuset bombet, og efter nogen tøven imødekom RAF dette ønske. 20 Mosquito-bombere med jagereskorte lettede derfor fra England den 19. marts 1945 og fløj under radaren mod København. Under indflyvningen mod målet ramte en af bombemaskinerne imidlertid en lysmast og styrede ned i et garageanlæg, og da de efterfølgende flyvere dernæst kastede deres bomber efter røgskyen, blev Den Franske Skole og et nærliggende boligkvarter sønderbombet.

Bogen er et digert værk på 353 sider bestående af tekst – og ikke så få billeder. Billedsiden må fremhæves som særdeles interessant og mere herom senere. Bogen er inddelt i seks kapitler, som langsomt zoomer ind på Operation Carthage, som RAF havde døbt angrebet på Shellhuset. Dvs., at først er der et meget overordnet afsnit om overgangen fra samarbejde til sammenbrud, og dernæst et afsnit om hvordan dette kom til at påvirke Gestapos ankomst til Danmark. Herefter følger et afsnit om optakten til og planlægning af angrebet, et kapitel om selve angrebet samt et kapitel om katastrofen ved Den Franske Skole. Endeligt slutter bogen af med et kapitel om efterspillet; dvs. hvordan blev bombningen dækket i pressen, både den censurerede og den illegale, samt hvordan danskerne reagerede på bombningerne umiddelbart efter og også efter befrielsen.

Bogens tekst er god og grundig. Der er en nøgtern beskrivelse af de faktiske forhold fra begyndelsen af 2. Verdenskrig hen mod danske forhold, der er vigtige for forståelsen af bombningen af Shellhuset, og der er endvidere en kort, meget kort, beskrivelse af den histografi, som bombningen efterfølgende har haft. Teksten bidrager måske ikke med så meget nyt i forhold til, hvad der er skrevet andetsteds, men bogen samler sammen på dette og giver en klar fremstilling.

Bogen dvæler ikke ved maleriske beskrivelse af nazisternes grusomheder; det er heller ikke nødvendigt. Der er dog korte beskrivelser af torturen i Shellhuset og andre steder. Der er heller ikke dramatiske beskrivelser

af nazismens ideologi og lignende, men dette er også så rigeligt at finde andetsteds, så det er slet ikke nødvendigt. Derimod er der et fokus på detaljen, som formodentligt hænger sammen med det rigelige billedmateriale.

Billedmateriale er bogens absolut stærkeste kort, og da bogen endvidere er udgivet i det forfatteren kalder stort format og forbedret kvalitet, er det en anderledes og meget spændende oplevelse at læse bogen. Med sine 254 billeder (plus omslagets tre billeder) er det således en meget visuel bog, som på en anden måde, end hvad tekst alene kunne have gjort, beskriver bombningen. Bogen indeholder dog meget forskellige billeder, og det er måske mindre interessant at se portrætbilleder af tyskernes danske håndlangere, end det er at se billeder af et sønderbombet København. De sidste er dog heldigvis i klart overtal, og det er således en rigtig spændende sofabordsbog.

Forfatteren viser sig flere gange som meget detaljeorienteret. Fx diskuterer han antiluftskytskanonen på toppen af Shellhuset; er det mon en 37 mm eller er det en fransk 25 mm? Ligeledes påpeger han hvordan man ved at kigge på nummerpladen kan se, hvilket værn bilen tilhørte. Nogen kunne måske finde på at hævde, at dette er en meget lidt vigtig detalje, men forfatteren må roses for sin omhyggelighed i denne og andre sammenhænge.

Bogen er næppe velegnet til klassesæt, da den dykker meget dybt ned i et meget snævert emne, og selvom de først kapitler introducerer til besættelsen af Danmark på en overskuelig måde i et lettilgængeligt sprog, er bogen alligevel mest henvendt til de, der har et vist kendskab til besættelsen i forvejen. Det betyder dog ikke, at ethvert bibliotek med respekt for sig selv burde have den stående. Bogen kan let finde anvendelse i forbindelse med DHO eller SRP, og selv om bogen fokuserer på Shellhuset, rejser den alligevel universelle spørgsmål om prisen for krig; dels gennem udtalelser fra de mænd, der tog beslutningen; dels er bogen nærværende i forhold til ofrene.

Kim Hornbech

De 5 danske Barrison søstre

HANS HENRIK APPEL: Barrisonfeberen. Historien om Sisters Barrison. Haase Forlag, 2020, 423 sider, 300 kr.

I 1870'erne fødtes 5 søstre i en københavnsk familie med efternavnet Bareisen. Familien udvandrede i 1880'erne til USA og endte med at slå sig ned i New York. Omkring 1890 begyndte pigerne at optræde i forskellige sammenhænge med sang og dans, og det var pigernes optræden, der gav familien et indtægtsgrundlag i New York. I 1891 blev dansk – amerikaneren William Fleron manager for familien, og Sisters Barrison blev fra nu af markedsført som en pigegruppe med sang og dans som speciale.

William Fleron havde i 1880'erne været en aktiv del den socialistiske og anarkistiske bevægelse og har blandt andet boet i London. Han var især optaget af anarkistiske miljøer, der anså vold som en vej til at opnå en anden samfundsstruktur. Efter 2 år med politisk aktivitet og agitation var Fleron kommet i modvind i Danmark, idet Socialdemokratiets ledere tog kraftigt afstand fra hans metoder og agitation. Desuden var han i politiets søgelys grundet sine politiske aktiviteter, der i 1882 medførte en fængselsstraf på 30 dage på vand og brød. I 1883 tog William Fleron retur til USA.

I Hans Henrik Appels bog kommer vi tæt på søstrenes udvikling fra dansende småpiger til en gruppe bestående af kortskørtede, benspjættende, kantede piger optrædende med kattekillinger gemt i en lomme under skørterne, hvor sangens omkvæd: "Do you want to see my pussy" taler for sig selv. Gruppen havde debut i Paris i 1894 og optrådte frem til 1897 – 98 i forskellige europæiske storbyer, hvor især Berlin og Budapest kom til at stå som en hel særlig scene for pigerne. William Fleron havde som manager et helt specielt talent for markedsføring af gruppen, hvor sladder og fake news var en del af strategien

Barrisonpigerne blev dyrket og tilbudt på en måde, som det ikke var set før. Pigerne blev udgivet som postkort, påklædningsdukker, glansbilleder for slet ikke at nævne alle kopigrupperne, der optrådte som Barrison Sisters.

I slutningen af 1890'erne blev gruppen opløst og søstrene optrådte efterfølgende i forskellige sammenhænge. Især den ældste søster Lona Barrison, der var gift med William Fleron, fortsatte sin karriere som erotisk, vovet danserinde. Det er interessant at læse om den særegne kraft, der må have drevet Fleronparret som et kendispar, der hele tiden udfordrede tidens kønsmoral. Parret var konstant i myndighedernes søgelys, og Lona oplevede gentagne gange at få forbud mod at optræde. Først i 1907 lykkedes det at få tilladelse til at optræde i København dog uden den store succes.

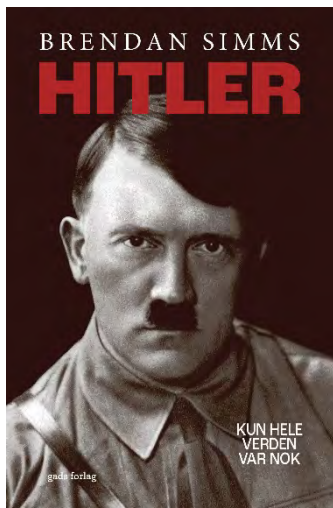
I Hans Henrik Appels bog er begrebet fin de siècle et vigtigt omdrejningspunkt, idet Appel ser en nøje sammenhæng mellem den særlige stemning, der er repræsenteret i århundredes sidste årti og Barrisons søstrenes gennembrud og succes. Skal man tro datidens anmeldelser var søstrenes optræden på ingen måde talentfuld – de kunne tilsyneladende ikke synge og deres dans var heller ikke noget særligt. Gruppens succes skal således ses i en særlig blanding mellem bizar erotisk optræden og Flerons talent for markedsføring gennem fake news og tidsånden.

Det har været spændende at læse Hans Henrik Appels bog om Barrison søstre. Det virker, som om alle mulige tænkelige kilder har været inddraget i fremstillingen, hvilket i sig selv er en fornøjelse at følge. Hertil kommer beskrivelserne af tidens kamp om kønsmoral, hvor borgerskabets moralister bliver sat op over for 5 unge kvinder, hvis optræden i den grad er med til at rykke i tidens syn på kvinder og køn.

Susanne Geisler

Problematisk biografi om Hitler

BRENDAN SIMMS: "Hitler – Kun hele verden var nok". Gads Forlag, 2019, 896 sider, 400 kr.

Adolf Hitler er utvivlsomt – dette er et postulat! – den mest biograferede person i verdenshistorien og med god grund. Mennesket Adolf Hitler og politikeren Adolf Hitler er personer som rummer så mange gåder og selvmodsigelser, at vi nok aldrig bliver færdige med at forsøge at forstå hvordan en tilsyneladende falleret ung mand kunne forvandle sig til en diktatorisk demagog. Hvordan man kunne gå fra et mildt sagt umuligt kupprojekt i den berømte ølstue i München til få år senere at få magten gennem en demokratisk valghandling. Hvordan man på få år kunne forvandle kulturnationen Tyskland til et af de sorteste, mest inhumane og perverterede regimer i menneskets historie, der jo ellers ikke mangler eksempler på nådesløse ledere.

Der er skrevet en række fremragende biografier, der enten forsøger sig med en totalbeskrivelse af Hitlers liv eller tager fat i en mindre del. Brendan Simms murstensbiografi følger Hitler fra de unge år til undergangen i Berlin og har – hvad der jo i princippet er en beundringsværdig tilgang – forsøgt at se Hitler i et nyt lys for at vi bedre kan blive kloge på ham. Men her starter problemerne for Simms og det bliver kun værre som bogen skrider frem. Normalt har ”vi” jo i forståelsen af Hitlers og det nazistiske projekt betonet racespørgsmålet, kampen for lebensraum mod Øst for de ariske tyskere og den kolossale skæbnekamp mod Sovjetunionen. Sådan ser Simms det ikke. Han er gennem bogen optaget af at Hitlers egentlige projekt var rettet mod USA, som i Simms udlægning bliver Hitler og Tysklands egentlige hovedfjende. For at nå derhen skal der virkelig klippes nogle hæle og hugges nogle tæer, for kildematerialet der støtter den mere traditionelle udlægning af Hitlers politik er mildt sagt overvældende. At kampen mod Sovjet og den hensynsløse fremfærd mod andre racer er en eller anden form for omvej inden det egentlige opgør med USA virker meget fortænkt og overbeviser ikke.

Der er med andre ord ingen grund til at tage Simms bog ned fra reolen, hvis man vil blive klogere på Hitler. Her kan man med fordel læse Ian Kershaws biografi, der også findes på dansk, eller hvis man ikke har mod på bøger i 1000-siders klassen, så kan Sebastian Haffners lille, effektive biografi stadig anbefales, selvom den har en del år på bagen efterhånden.

Jakob Sørensen

Hitlers død

LUKE DALY-GROVES: ”Hitlers død – sagen mod konspirationsteoriene”. Turbine, 2020, 278 sider, 300 kr.

Siden Hitler begik selvmord i sin sofa i Førerbunkeren under Berlin i Anden Verdenskrigs sidste dramatiske dage har rygterne om at han ikke begik selvmord floreret og dukker stadig op med jævne mellemrum i pressen og mere kulørte historiebøger. Siden sin død er Føreren blevet set i det meste af verden, selvom der er en vis overvægt af vidner, der har set ham i Sydamerika. I "Hitlers død" tager historikeren Luke Daly-Groves fat om alle de mange konspirationer og giver dem en faghistorisk rusketur, så alle kan se at der ikke er fugls føde på de historier.

Bogen baserer sig på forfatterens universitetsopgaver og der er noget dejligt nostalgisk over at møde en oprigtigt indigneret ung historiker, der "hele sommeren 2014 læste alle bøger jeg kunne opstøve om Hitlers død" og nu har sat sig for én gang for alle at lukke alle tossernes historier ned. Det lykkedes delvis, men mere om det senere.

"Alle" ved jo hvordan Hitler døde, fordi så mange af os i nyere tid har set den epokegørende spillefilm "Der Untergang", hvor Hitlers selvmord i sofaen side om side med sin nyslåede brud er en af filmens stærke scener. Vi ser ikke selve handlingen, det er som om at filmen alligevel synes at Hitler skal have dette øjeblik for sig selv. Lidt privatliv mens verden styrter sammen om Det Tredje Rige. Og det samme gælder historieskrivningen, hvor den mest endevendte person i menneskets historie ender med at dø uden for rækkevidden af vores nysgerrige blikke og uden det definitive kildegrundlag, man måske kunne ønske sig. Hvem der bare havde et knivskarpt foto fra gerningsstedet! Og så alligevel. Der er talrige vidneudsagn, der beskriver den sidste dag på jorden for Adolf Hitler og efter hans død, hvordan ligene af Hr. og Fru. Hitler bliver lagt på jorden og brændt af mens de russiske granater slår ned rundt om. Kort efter begraves de netop i et granathul og dét var det.

Men så nemt går det ikke, for som nævnt har der siden været den ene historie efter den anden om øjenvidner, der har set Hitler i Italien, i et hollandsk kloster, i Sverige, Finland, USA, i Haderslev og så videre og så videre. Daly-Groves redegør fint for hvordan de forskellige britiske og amerikanske myndigheder tålmodigt tager disse sager alvorligt og efterforsker dem. Uden resultat. Paradoksalt nok er det vand på konspirationens mølle, for hvis myndighederne ved at Hitler er død, hvorfor så undersøge det? Er det mon ikke fordi man dækker over noget?

Ved hjælp af flere centrale historikeres livslange arbejde med Hitlers liv og levned og via inddragelse af materiale fra britiske myndigheder slår forfatteren fast hvad langt, langt, langt, langt de fleste af os regnede med i forvejen, så hvad skal det egentlig til for? Han præsenterer ikke et definitivt bevis, der vil kunne lukke munden på forhærdede tosser som f.eks. Gerrard Williams and Simon Dunstons bog "Grey Wolf – The Escape of Adolf Hitler" (2014) som dette værk gentagne gange refererer til og skriver sig op imod. Har man allerede som det forfatterpar udgivet 350-siders pure opspind, skal der nok mere end kildekritik og sund fornuft til at få folk til at rette ind. Gennem bogen gøres flere af konspirationerne til skue, ved f.eks. at understrege det paradoksale i at alle teorierne jo ikke kan passe. Hitler kan ikke både være vinbonde i Italien og gemme sig i Argentina med ny kone og en lille søn.

Tilbage står vi ved noget, som er en væsentlig pointe i historieskrivningen: Fraværet af definitive kilder betyder ikke at der er frit slag for højstbydende. Det mest sandsynlige er det mest sandsynlige af den grund. Når nu der er så mange stort set sammenfaldende vidneudsagn fra Førerbunkeren og når nu et patetisk selvmord når alt håb var ude virker rimeligt, så er det nok også forklaringen. Med al sandsynlighed - og lidt til.

Jakob Sørensen

Den kolde krig

POUL VILLAUME: "Frygtens logik - Den Kolde Krig – en ny global historie 1917-1961," 528 sider. Pris: 349,95 kr. Gads Forlag. 1. udgave 2020.

Poul Villaume er professor emeritus v. Saxoinstituttet og kendt for igennem en menneskealder at have beskæftiget sig med den kolde krig. Hans bog "Frygtens logik" er det første af to bind om den kolde krigs historie. Bogen er en detaljeret gennemgang af den kolde krigs tidlige forløb, hvor læseren kronologisk indføres i de mange enkeltbegivenheder, som var, eller ufrivilligt blev, en del af konflikten. Derudover følger man løbende forhandlinger, analyser og beslutningsprocesser hos navnlig den amerikanske administration, men også hos den sovjetiske modpart i det omfang, kildematerialet giver mulighed for det. Bogen tilbyder altså sine læsere indblik i såvel det historiske forløb som de storpolitiske ræsonnementer bag disse. Det er en meget stor kvalitet ved dette værk, og for øjeblikket findes der mig bekendt ikke tilsvarende tilgængeligt på dansk.

Bogen er inddelt i 5 hovedafsnit. Villaume tager udgangspunkt i perioden 1917-1947, hvor han pointerer, hvordan mistillid og den gensidige undergravende virksomhed prægede relationen mellem de to parter: USSR og det liberale og konservative "vesten". Anden verdenskrig tvang de to parter ind i en fælles alliance mod Nazi-Tyskland, trods gensidig mistænksomhed og modsatrettede interesser. Alliancen holdt så længe den fælles fjende stadig kæmpede, men umiddelbart efter krigen fortsatte konflikten, blot i et nyt internationalt miljø.

Næste afsnit går fra 1947/48 til 1950 og omhandler perioden, hvor konflikten for alvor skærpes, og hvor konfliktniveauet er tæt på at udløse en rigtig krig. Begge parter rustet sig gennem sovjetisk kontrol af

Østeuropa og dannelsen af NATO, samtidig med at kommunisterne får magten i Kina. I Berlinkonflikten og Koreakrigen står parternes militær direkte over for hinanden.

Tredje afsnit behandler perioden 1950-1954, hvor magtskiftet i USSR bringer folk med en lidt anden dagsorden for USSR's samfundsudvikling end Stalin til magten, samtidig med at der i USA føres en radikal antikommunistisk og anti sovjetisk indenrigs og udenrigspolitik ikke mindst begrundet med Koreakrigen. Den fjerde periode går fra 1955 til 1957, hvor dialog og internationale konferencer kom til at spille en vigtig rolle i kampen om verdensopinionen. Vesteuropas accept bliver vundet til fordel for amerikansk hegemoni i en evt. konflikthåndtering. Mellemøstens, Asiens og Afrikas rolle ændres med afkoloniseringen, og stormagterne må tilrettelægge en strategi for at "vinde deres hjerter".

Det sidste afsnit går fra 1957/58-1961, hvor militærteknologien med de interkontinentale raketter og en voldsom udvidelse af A-og B-våbenbeholdningen, ifølge Villaume, åbner de to førstemænds (Eisenhower og Krustjov) øjne for nødvendigheden af en diplomatisk aftale omkring våbenbegrænsning, som så ikke bliver til noget pga. U2 affæren.

Da den kolde krig var en global konflikt, blev også lokale konflikter hvirvlet ind i bipolaritetens logik. Villaume gennemgår de mange eksempler herpå som fx Tyrkiet/Iran-krisen 1945-1946, Iran/Mossadeq 1953, Guatemala/Arbenz/1954, Ungarn 1956 og Suez/1956, Congo/Lumumba 1960, for ikke at nævne de løbende kriser og konflikter omkring Kommunistkina/Taiwan, Syrien/Libanon, Vietnam, Cuba, Laos mf. Forfatteren påviser logikken bag stormagternes adfærd ved at gennemgå amerikanske analyser som NSC68, Solaririum-gruppernes analyser og de strategiske overvejelser i den amerikanske administration samt de tilsvarende problemstillinger sådan, som de så ud for den kommunistiske verden. Man kunne godt have ønsket sig, at de sovjetiske sikkerhedspolitiske analyser blev inddraget her som et modbillede til NSC68 og de øvrige amerikanske strategipapirer, men vi er nok ikke nået så langt med åbningen af de gamle sovjetiske arkiver, at det kan lade sig gøre.

Villaume finder flere steder plads til en fortolkning af den kolde krigs historie i sin bog. Det forhold har givet anledning til flere bryske anmeldelser, der i mine øjne mest har haft noget med gammelt nid og nag og politiske uenigheder at gøre. Jeg kan anbefale, at man indsamler omtalen af bogen (det kan let gøres via søgning i infomedia). Man kan gennem studier af de forskellige anmeldelser se, hvordan den gamle konflikt mellem de såkaldte traditionalister og revisionister lever i bedste velgående her 30 år efter konfliktens afslutning og USSR og kommunismens bortgang. Det er godt stof til en diskursanalyse og til at dække dimensionen i fagets formål om at give :"*indsigt i fortidsfortolknings betydning for både individers og fællesskabers identiteter.*" Villaumes brøde, ifølge disse kritikere er, at han hævder, at på grundlag af det kildemateriale, han har haft adgang til i Rusland, at kunne konkludere, at USSR aldrig ønskede en krig med Vesten, og at man ikke havde ekspansionistiske, geopolitiske ambitioner. Kontrollen over de østeuropæiske lande havde udelukkende et defensivt militært formål. Det var den sovjetiske leder Nikita Khrusjtjovs intention at neddrøse konflikten og derved bruge flere ressourcer på at forbedre levekårene for den sovjetiske befolkning. Baggrunden for det var, at man vidste, at USA var USSR militært overlegen. En viden, som amerikanerne også havde, men som man holdt skjult, for gennem et trusselsbillede af USSR's kapacitet og hensigter at kunne mobilisere befolkningen og alliere sig til fortsat oprustning og dermed hegemoni på lang sigt. Hvis ikke U2-affæren var opstået, kunne øst-vest topmødet i Paris 1960 have ført til afspænding, ifølge Villaume.

Jeg er ikke selv overbevist om, at fortolkningen holder vand. Det er ikke, fordi jeg er i tvivl om, at Villaume bygger sin opfattelse på vigtige kilder med en høj forklaringskraft, og at det er udtryk for et langt og respektindgydende arbejde med stoffet. Min personlige tvivl skyldes primært billedet af N. Krustjov og de sovjetiske ledes manglende enighed og evne til at afvige fra frygtens logik og evne til at forfølge fredelige mål, som Villaume også påviser. At den amerikanske administration var kapabel til at indgå en aftale om et fredsregime med USSR forekommer mig heller ikke videre sandsynligt efter at have læst bogen. Hvorvidt øst-vest topmødet i Paris 1960 repræsenterede en spildt afspændingslejlighed er noget, vi sikkert vil blive klogere på i løbet af de kommende årtier, efterhånden som flere russiske arkiver forhåbentlig bliver tilgængelige for historikerne.

Det er i høj grad en bog, man kan få forstand af at læse, og jeg vil anbefale den til alle kolleger, der interesserer sig for perioden. Det er nok ikke en bog, jeg selv ville anbefale til en almindelig elev, uden nærmere vejledning og præcise sideanvisninger. Dertil er den nok lidt for krævende.

Jørgen Lassen

Grænseforeningen som græsrodsbevægelse

AXEL JOHNSEN: Grænsen, folket og staten. Grænseforeningens historie 1920-2020. Gyldendal 2019. 443 sider, 300 kr.

Grænsen, folket og staten er et bestillingsarbejde. Alex Johnsen har skrevet bogen på opfordring af og med finansiell støtte fra Grænseforeningen (s. 408). Det bærer bogen nu ikke præg af. Johnsen er bestemt ikke ukritisk over for hverken Grænseforeningen eller dens skiftende formænd.

Man skal heller ikke lade sig skræmme af, at bogens emne måske ikke virker som det mest sexede: en forening hvis betydning og virke, det i dag kan være svært at få øje på. For det er faktisk en rigtig god bog Alex Johnsen har skrevet. Dels er han en glimrende formidler, dels er den historie han fortæller i lange stræk både relevant og elementært spændende, selv om man kan diskutere om den – efter 100 år - har fået en happy end.

Grænseforeningens historie begynder, før den blev dannet og før genforeningen, og derfor handler bogens første kapitel om forhistorien 1888-1920. Akademiske kredse diskuterede mulighederne for, at Danmark i tilfælde af at Tyskland blev svækket, kunne få Slesvig tilbage. Allerede her opstod der to grupper som havde forskellige opfattelser af, hvad Danmark mere præcist skulle have. *Aabenraa-standpunktet* argumenterede for, at kun de områder hvor dansksindede var i flertal skulle være danske, og det skulle afgøres på demokratisk vis ved en folkeafstemning. Mens *Dannevirke-standpunktet* fremførte historiske argumenter for, at hele Slesvig skulle tilbage til Danmark.

Det svækkede Tyskland kom som bekendt efter nederlaget i 1. verdenskrig, og Danmark fik i 1920 den nordligste del af Slesvig tilbage på basis af Aabenraa-standpunktets argumentation – og to folkeafstemninger. De frustrerede Dannevirke-folk kom derfor i høj grad til at præge den nye

grænseforenings mål og arbejde i de første årtier, hvor målet var en grænseændring, og foreningen fungerede som en græsrodsbevægelse.

En grænseændring forblev Grænseforeningens mål til midten af 1950'erne. Men i takt med det vesttyske Wirtschaftswunder skabte velstand syd for grænsen, svækkedes opbakningen til det danske mindretal i Sydslesvig nord for grænsen. Efter 1955 koncentrerede Grænseforeningen sig om at skabe biblioteker, skoler og institutioner til mindretallet i tæt samarbejde med den danske stat. Den store nationale vision blev afløst af mange mindre praktiske projekter.

Grænseforeningens medlemstal kulminerede i 1949 med ca. 200.000 medlemmer. Men efterhånden som det blev klart, at grænsen lå fast, og den danske stat økonomisk stod bag størsteparten af foreningens projekter faldt medlemstallet støt, så det i 2018 lå på omkring 12.000. Man kan hævde at grænseforeningen i nogen grad har sejret sig ihjel, så den i dag er et hensygnende foretagende uden noget konkret mål og med en række aktiviteter omkring kulturmøder og tværnationalt samarbejde.

Axel Johnsens bog sætter foreningens historie fint ind i en både national og international kontekst. Den beskriver også foreningens udvikling fra politiseret græsrodsbevægelse til en pragmatisk organisation, som er stærkt knyttet til den danske stat.

Men det er også en bog for dem der er meget interesserede i Grænseforeningen. Johnsen gør omhyggeligt rede for interne organisatoriske og økonomiske forhold, for fløjkrige i foreningen og giver karakteristiker af de ledende personligheder. Ikke alt dette virker relevant for læsere uden tilknytning til Grænseforeningen. Hermed også sagt at alene bogens omfang gør den uegnet til undervisningsbrug. Men kan anbefales til skolens studiecenter.

Henrik Bonne Larsen

Fra udkant til forkant – Kampen om gymnastikken gennem 100 år

HANS BONDE: Fra udkant til forkant. Syddansk Universitetsforlag. Kampen om gymnastikken i 100 år. 319 sider, 298 kr.

Bogen er skrevet i anledning af Ollerup Gymnastikhøjskoles 100 års jubilæum i samarbejde med Syddansk universitetsforlag. Det er en flot bog, som præsenterer en god opsætning, der gør den let at gå til og læsevenlig for læseren. Derudover indeholder bogen en lang række af flotte billeder fra gymnastikhøjskolen og betydende begivenheder, som har haft indflydelse på højskolens og gymnastikkens historie. Det er tydeligt, at Hans Bonde ikke er uerfaren i formidling af historie, og han har med denne bog formået at gøre et jubilæumsskrift interessant for flere end blot gamle elever og ansatte på Ollerup

Gymnastikhøjskole.

Bertel Haarder har skrevet et flot forord til bogen, som giver et indtryk af hvordan politik, kultur og idræt er bundet sammen i et samfund som det danske. Dermed er tonen også lagt an til mere end blot et jubilæumsskrift. Hans Bonde har valgt at forklare bogens struktur i første afsnit, og dette giver rigtig god mening, da der er tale om et videreudviklet jubilæumsskrift. I det indledende afsnit "Indmarch" stilles der en række hovedspørgsmål, som forsøges besvaret igennem bogen.

Først kan man som læser selv finde mulige svar på spørgsmålene. Dette kan læseren gøre igennem læsning af bogens anden del, som består af opslag for hvert enkelt år i gymnastikhøjskolens historie (Et billede og en tekst). Det er også denne del af bogen, som præsenterer historiens kilder igennem billedmaterialet og personlige udtalelser. Læser man årstalsopslagene igennem kronologisk, kan man selv vurdere og reflektere over mulige svar på rækken af spørgsmål, som Hans Bonde præsenterer i bogens "Indmarch". Man får som læser ikke lov til at gøre alt arbejdet selv i forhold til at finde svar. I bogens "Udmarch" følger Hans Bonde op på spørgsmålene og kommer med en konklusion, som er forsøgt bundet op på

årstalsopslagene.

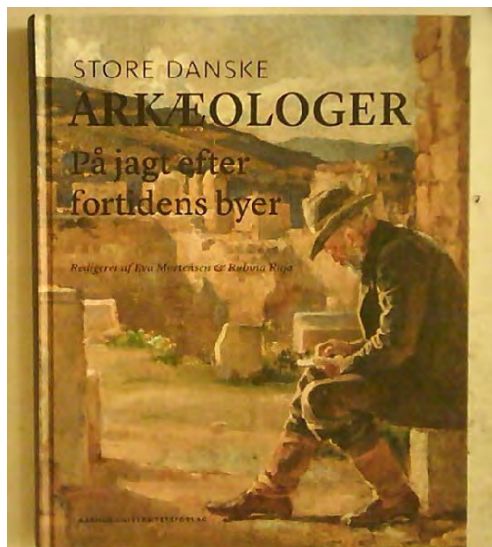
Det er afsnittene "Indmarch" og "Udmarch", der specielt løfter bogen væk fra et mere traditionelt jubilæumsskrift. Bogen kommer med dens struktur til at fungere godt og give indsigt i gymnastikken og højskolekulturens indflydelse på det omkringliggende samfund og hvordan samfundets udvikling har krævet udvikling af gymnastikken og højskolebevægelsen. De mest springende punkter i bogen er behandlingen af Niels Bukhs tyske forbindelse og hvordan traditionalisterne eller de der dyrkede den Bukhske kult har haft vanskeligt ved de krav og forandringer, som det omkringliggende samfund med tiden har krævet.

Det er ofte hårdt at gøre op med fortiden, specielt for de indblandede parter, hvilket også kommer til udtryk i bogen. I sidste ende er bogen et positivt udtryk for, hvad et krævende opgør med traditioner og krav om fornyelse kan medføre. Det er dog muligt at fastholde nogle traditioner og samtidig være nyskabende. Højskolebevægelsen og Ollerup har gennemgået en stor forandring fra deres begyndelse til i dag, men deres indflydelse på elever og mennesker og samfund omkring dem er stadig stor. Bogen er god til at give et hurtigt og klart indtryk af gymnastikken og samfundets gensidige indflydelse for skabelsen af menneskelig identitet så vidt dengang som i dag.

Mark Karlsen

Store danske arkæologer

EVA MORTENSEN OG RUBINA RAJA (red.): Store danske arkæologer – På jagt efter fortidens byer. Aarhus universitetsforlag 2019. 299 sider rigt ill. 300 kr.

Universitetsforlaget i Aarhus har en vis forkærlighed for bøger i stort format. I august 2019 udkom endnu en bog i dette format: *Store Danske Arkæologer*. Formatet giver mulighed for flotte billeder og bogen ser imponerende ud på kaffebordet, men det er et format der ikke egner sig til arbejdsbordet, det er klodset – tungt og fylder for meget. Jeg skal gerne indrømme, at jeg ikke bryder mig om disse pralebøger, men jeg må give Aarhus forlag, at denne bog er blevet udsædvanligt vellykket.

Bogen *Store danske arkæologer* er en flot bog, der tegner et utroligt præcist og spændende billede af en vigtig del af dansk videnskabshistorie. Bogen er en hyldest til en række store danske arkæologer, P.O. Brønsted, skrevet af John Lund, K.F. Kinch, skrevet af Stine Schierup, Harald Ingholt skrevet af Rubina Raja, Frederik Poulsen & Ejnar Dyggve skrevet af Søren Handberg & Signe Barfoed, P.V Glob skrevet af Steffen Terp Laursen, P.J. Riis skrevet af Eva Mortensen, Kristian Jeppesen skrevet af Poul Pedersen & Birthe Poulsen og som afslutning et kapitel om byarkæologien i Ribe *Siden Stiftsgysikus Kiær* skrevet af Morten Søvsø. De enkelte fortællinger er godt skrevet og smukt illustreret og giver en fin skildring af at danske arkæologer har været med til at præge den internationale arkæologiske videnskab, derfor er bogen relevant og værd at læse.

I bogens introduktion, giver redaktørerne en fin indføring i dansk arkæologis historie. Det er glimrende at man også fortæller om finansieringen af udgravningerne. Her har fonde og ikke mindst Carlsberg fonden spillet en afgørende rolle. Uden fondsstøtte havde der ikke været meget dansk arkæologi at skrive om. Det er prisværdigt at man i bogen giver plads til dette emne, som alt for ofte forbi går i tavshed. Det er ikke nok at være en dygtig arkæolog, vedkommende skal også have sans for at kunne rejse midler til de ofte meget dyre udgravninger. Bogen giver også et indblik i vanskelighederne med at få lov til at grave i udlandet, f.eks. Globbs epokegørende udgravning i Bahrain der kom i gang ved et rent lykketræf - plat eller krone afgjorde at det blev Århus Universitet, og ikke University of Pennsylvania, der kom til at stå for udgravningen.

Kapitlet *Kristian Jeppesen – jagten på et antikt underværk og dets by, Halikarnos*, indeholder en meget spændende sammenstilling af udgravningerne i Halikarnos med den antikke forfatter Vesuv's beskrivelser.

Det der gør dette kapitel ekstra spændende er, at den ene af forfatterne til dette kapitel, Poul Pedersen, selv fra 1987 til 2015 har ledet projektet i Halikarnos.

De enkelte kapitler formår at give nogle fine skildringer af en lang række af dansk arkæologis store personligheder. Med disse tekster føler man, at man kommer ind bag den arkæologiske forskning og kommer til at kende mændene bag forskningen. I bogen møder man også den brutalitet og rivalisering der er i forskningsverden, f.eks. kampen om hvem der skulle efterfølge Bencard i Ribe. Det var ikke et smukt forløb, hatten af for at det er blevet medtaget i denne bog. Det er en kvalitet ved denne bog, at man ikke fortier dette.

Når man skal anmelde en bog, er det altid uheldigt, hvis man anmelder det bogen ikke handler om, men der nu en ting, som jeg finder man godt kunne have gjort mere ud af: **projekt middelalderby**. Der under ledelse af rigsantikvar Olaf Olesen, gav en ny forståelse for de danske middelalderbyer, og som vil præge dansk middelalderforskning i årtier. Det er lidt ærgerligt, at dette store og for dansk middelalderarkæologi så vigtige projekt er reduceret til få linjer i et kapitel om arkæologi i Ribe.

Bogen giver et fint billede af nogle af de største personligheder inden for dansk arkæologi og samtidig får læseren en bred og god oversigt over dansk arkæologi, primært i udlandet, fra begyndelsen af 1800-tallet til i dag.

Bogen er både flot og læseværdig og giver en fremragende skildring af humanistisk dansk videnskab på et internationalt niveau. Bogen kan på det varmeste anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

PLAKATBOG OM FOLKEAFSTEMNINGEN 1920

ELSEBETH AASTED SCHANZ OG NILS ARNE SØRENSEN: Grænsen er nået. Afstemningsplakater fra grænselandet 1920. Gads forlag og Plakاتمuseet i Den gamle by 2020. Rigt illustreret i farver. 140 sider, 250 kr.

Elisabeth Aasted Schanz er leder af Dansk Plakاتمuseum i Den Gamle By i Århus. Nils Arne Sørensen er professor i historie ved Syddansk Universitet. Bogen er i stort format, ca. 24 gange 24 cm. Derfor er der god plads til gengivelserne af de mange plakater. Værket falder i to dele. Den første hedder "De dansk-tyske relationer". Den indledes med et kort historisk rids, og derefter vises og omtales en række plakater. Bogen gengiver alle de plakater man har kunnet finde, men gør ikke krav på at være komplet.

Plakaterne vises i fire afsnit efter deres emne. Ind imellem er der historiske afsnit. Et femte afsnit handler om løbesedler. Værkets anden del hedder "Genforeningen i internationalt perspektiv". Den handler om alle de øvrige folkeafstemninger der blev afholdt i Europa efter 1. verdenskrig, inkl. Saar-afstemningen i 1935. Her får vi også en indledning, og derefter vises en række plakater, delt op efter de behandlede områder.

Bogen afsluttes med en litteraturliste. De historiske afsnit er meget kortfattede, men der er jo megen historisk litteratur for dem der vil dybere ind i emnerne.

Bogen er umiddelbart fascinerende på grund af de mange fine illustrationer. Ud over plakaterne er der også avistegninger, karikaturer, fotografier og løbesedler. Bogen kan godt bruges som billedbog hvor man bladrer rundt mellem de mange fint gengivne plakater og andre illustrationer. De fleste af dem oser af nationalisme i forskellige afskygninger. Der er oversættelser ved alle plakater med ikke-dansk tekst. Men både hovedteksten og billedteksterne er helt anderledes. Her er der ikke nogen nationalisme. Det er tydeligt at bogens forfattere tager afstand fra overdreven nationalisme, også den danske. De er tilhængere af den nuværende grænse som er trukket efter sindelag. De er kritiske over for tilhængerne af helstaten i 1800-tallet og over for dem der ønsker en historisk grænse ved Ejderen eller Dannevirke, ligesom de tager afstand fra Flensborg-bevægelsen. I billedteksterne skriver de om hvilke virkemidler der er brugt i plakaterne og hvad der appelleres til. Hele teksten er meget nøgtern og analyserende. Bogens titel skal forstås sådan, at man nu har nået den helt rigtige grænse, hvilket begivenhederne i de forløbne 100 år også viser. Den er udkommet i rette tid til jubilæet. Desværre må vi nu vente med fejringen.

Jørgen Krøigård

Frederiksborg Slotskirke

THOMAS LYNGBY (red.) Frederiksborg Slotskirke. Gads forlag 2017, 222 sider, 300 kr.

Indvielsen af Nordeuropas fornemste lutherske fyrstekapel var i 1617, 100 året efter Luthers offentliggørelse af sine 95 teser. Med denne kirke ville Christian den IV for alvor slå sin stilling fast som religiøst og verdsligt overhoved i Danmark-Norge. Kirken var en del af det nybyggede slot, som kongen lod opføre efter at have revet Frederik II's slot ned. I anledning af 400 års jubilæet har Frederiksborg Slotssogn udgivet en smuk og rigt illustreret bog om kirken.

Bogen er delt op i fem hovedafsnit med forskellige forfattere: *Kongens kirke, Slotskirken teologisk set, Slotskirken som sognekirke, Kunsthistoriske studier og Slotskirken og musikken.*

Umiddelbart er det som "kongens kirke", at man i bred almindelighed kender Frederiksborg Slotskirke. Der har været tradition for at bruge kirken til ceremonielle handlinger i kongehuset som kongesalving, bryllupper og barnedåb. Slotskirken blev også tidligt hjemsted for Ridderordenskapellet, og i kirken er der ophængt nye skjolde for elefantriddere og storkorsridere.

Kirken blev stærkt ødelagt af Frederiksborg Slots brand i 1859, men var den første del af slottet, der blev restaureret. Allerede i 1864 kunne kirken igen tages i brug som sognekirke. Kirken fungerer ikke i dag som en speciel kirke for kongehuset; dog er prins Joachim og Alexandra Manley viet i kirken.

I afsnittet *Slotskirken teologisk set* bliver kirkens mange bibelcitater fremhævet som eksempel på kirken som en afspejling af en ægte luthersk kirke. Det samme er tilfældet med beskrivelsen af kirken som luthersk fyrstekapel, hvor der drages paralleller til tyske fyrstekapeller, specielt kapellet i Torgau, Sachsen. Det kan være svært umiddelbart at forstå, at kongen åbnede det meget personligt indrettede kapel for Hillerøds borgere allerede i 1631, men det kan måske forklares ud fra Christian den IV's valgsprog: "*Regna firmat pietas*", (*fromhed styrker rigerne*).

Afsnittet indeholder også en omhyggelig gennemgang af de bibelske fortællinger på slottets prægtige sølvaltertavler.

Som tidligere nævnt blev kirken tidligt åbnet for menigheden i Hillerød som sognekirke. I den tidligere kirke, bygget af Frederik II, havde der også været adgang for byens borgere til kirken. Da Christian den IV byggede den nye slotskirke, tilrettelagdes også et byggeri af en egentlig sognekirke i Hillerød, men den kirke blev bygget så dårligt, at den ikke kunne bruges. Slotskirken blev derfor allerede i 1631 også sognekirke og har fungeret som sådan, siden kun afbrudt af en kort periode under pesten i 1600 tallet og nogle få år efter slotsbranden i 1859. Der har været den undtagelse, at der aldrig bliver gennemført begravelser fra kirken. Til gengæld er kirken en meget populær bryllupskirke. Der byggedes flere kirker i Hillerød i det 20. århundrede, men slotskirken er stadig kirke for et sogn med en menighed på godt 5000 borgere.

I et kunsthistorisk afsnit gennemgås den imponerende altertavle og prædikestol af sølv, som begge er de originale. Christian den IV sparede ikke på kunsten til sin kirke.

Ved slottets brand i 1859 gik de oprindelige malerier af nederlandske 1600 tals kunstnere i kongens bedekammer tabt. Ved genopførelsen erstattede brygger Jacobsen disse med malerier af den dengang unge kunstner Carl Bloch. Billederne, der er malet på kobber og indsat i de genskabte intarsiapaneler, illustrerer Kristi liv og lidelseshistorie. Udover en omhyggelig gennemgang af de enkelte billeder beskrives billedernes "efterliv" i form af de mange reproduktioner, der er lavet af dem. De har fx været illustration til bibeludgaver, og mormonkirken i USA har vist særlig interesse for billederne og brugt reproduktioner af disse særdeles meget.

I luthersk teologi indgår salmesang og musik som et vigtigt element. Christian den IV var meget interesseret i musik, og musikken fik også en central placering i forbindelse med indretningen af fyrstekapellet på Frederiksborg. Helt konkret i form af ansættelsen af adskillige musikere og anskaffelsen af orgler. Her fremhæves særligt det berømte Comeniusorgel, som blev givet som gave til kongen. Efter en omskiftelig tilværelse, hvor orglet blev reddet fra slotsbrand og andre ulykker, står det nu i slotskirken som et musikhistorisk klenodie. Denne musikalske del af slotskirken beskrives i bogens sidste kapitel.

Alt i alt får man med denne smukke bog et rigt facetteret og detaljeret billede af Frederiksborg Slotskirke og dens teologiske, historiske og kulturhistoriske betydning.

Johannes Lebech

Kampen om grænsen

SIMON KRATHOLM ANKJÆRGAARD i samarbejde med OLE SØNNICHSEN: Genforeningen 1920. Da Danmark blev samlet, Storyhouse.dk – en del af Lindhardt og Ringhofs Forlag. 2019. 400 sider, illustreret. 400 kr.

Det dansk-tyske grænseland er i dag præget af et veludviklet og frugtbart samarbejde hen over de nationale skel. 100-året for denne grænse kan være en god anledning til at erindre om de stærke følelser og de politiske kræfter, der var i spil, da den blev fastlagt. Og det er netop det overordnede sigte med *GENFORENINGEN 1920*.

Bogen bygger på de grundige fremstillinger af Sønderjyllands og genforeningens historie, der allerede foreligger, men den får sit særpræg ved at fokusere på de mænd, der greb til handling, da det tyske nederlag på Vestfronten i 1918 åbnede for en grænseændring. En række personligheder – næsten udelukkende mænd – får lov at træde i karakter, og udviklingen belyses gennem deres rolle og handlinger fra efteråret 2018 frem til den store genforeningsfest i juli 1920.

Den 28-årige *Lorenz Jepsen*, der i efteråret 1918 sad som krigsfange i England, repræsenterer de 26.000 unge dansksindede mænd, der som værnepligtige deltog i verdenskrigen. Ellers bevæger fremstillingen sig overvejende på det politiske niveau. Udgangspunktet er 'det danske trekløver' i Berlin: *Nis Nissen* og *Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager*, der begge var medlemmer af den preussiske landdag, samt *H.P. Hanssen*, der var medlem af den tyske rigsdag. Disse tre dansksindede politikere spiller centrale roller i det komplicerede forløb frem til genforeningen. Den afgørende åbning kom, da den nyindsatte rigskansler *Max von Baden* i oktober 1918 erklærede, at han ville forhandle fred med udgangspunkt i den amerikanske præsident *Wilson*'s krav om 'folkenes selvbestemmelsesret.' *H.P. Hanssen* greb straks bolden og erklærede i en rigsdagstale, at nu var tiden kommet, hvor de danske i Nordslesvig skulle udøve denne ret.

H.P. Hanssen fastholder gennem hele forløbet, at udgangspunktet for en grænseændring skal være den såkaldte 'Clausen-linje,' der med små justeringer følger den nuværende grænse. Denne linje var allerede i 1891 blevet fastlagt af *lektor N.V. Clausen*, Frederiksborg Gymnasium, der havde brugt adskillige sommerferier på grundige sindelagsundersøgelser i alle sogne i det nordlige Slesvig.

Den danske Zahle-regering, der blev kontaktet af *H.P. Hanssen*, tilsluttede sig denne linje. Efter våbenstilstandsftalen 11. november er det de sejrende magters fredskonference i Paris, der får det afgørende ord. Anført af overlæge *Jonas Collin* blev der i disse efterårsmåneder skabt en stærk nationalistisk bevægelse i Danmark og i Slesvig for at etablere Danmarks sydgrænse ved Dannevirke-linjen, kombineret med en internationalisering af Kielerkanalen. Denne bevægelse fik betydelig magt, da dens krav bakkes op af den franske regering. Samtidig splittes den danske vælgerforening i Nordslesvig på spørgsmålet – især knyttet til, om grænselinjen skal forløbe syd eller nord om byen Flensborg.

GENFORENINGEN 1920 følger nøglepersonerne i de dramatiske konfrontationer på Christiansborg, i Slesvig og ikke mindst under de langstrakte fredsforhandlinger i Paris. Et kompliceret politisk spil, der kulminerer i det helt store jordskælv i form af påskekrisen i 1920. Resultaterne af afstemningerne i de to zoner i februar og marts 1920 falder imidlertid ud på en måde, der helt og fuldt bekræfter lektor Clausens sindelagsundersøgelser fra omkring 1890. Og Danmark fik en holdbar sydgrænse.

Bogens styrke er dens fokus på de mange stærke personligheder, deres engagement og handlekraft. Men ind i mellem kammer det over med lidt for detaljerede personbeskrivelser. Det er f.eks. et spørgsmål, om det bidrager væsentlig til forståelsen af regeringens linje i det slesvigske spørgsmål, at statsminister C. Th. Zahle "var en lille lav mand med kort hals og vigende hårgrænse." Læseren kan også godt blive træt af de lange citater af breve og udtalelser, fulgt op af en fortolkende udlægning af teksterne.

Illustrationerne er i særklasse. De er meget store, fylder ofte en hel side eller et opslag. De gamle fotos kan tåle det, og læseren kan gå på opdagelse i billederne. Det har så den ulempe, at billedteksterne lever et lidt hengemt liv. Det kan være svært at finde dem og de er ikke specielt informative.

GENFORENINGEN 1920 er en 'folkebog,' der appellerer til et bredt publikum. Den kan med fordel anvendes af gymnasieelever, der kaster sig ud i en opgave om, hvordan det Danmark, de kender, fik sin sydgrænse.

Knud Holch Andersen

Drømme om middelaldre

SLAGMARK. Tidsskrift for Idehistorie. Nummer 79. Tema: Middelalderisme. Institut for Kultur og Samfund - Idehistorie 2019. Sporadisk illustreret. 205 sider, 150 kr. inkl. moms.

Det for mig temmeligt luftige begreb middelalderisme, fra engelsk medievalism, afspejler, med Umberto Ecos ord, en længsel mod en svunden magt og storhed, som moderniteten spolerede. Formålet med tidsskriftet Slagmarks temahæfte er, ifølge det redaktionelle forord, at give en bred introduktion til middelalderen efter middelalderen, hvordan middelalderen er blevet fortolket, konstrueret, genanvendt, og sat i nye sammenhænge af eftertiden. Det er de seneste årtiers interesse for middelalderen, på tværs af forskningsdisciplinerne, som er samlet under betegnelsen middelalderisme. Betegnelsen er flydende og begrænsningen uafklaret. Uafklaret er, i særlig grad, hvor skellet ligger mellem middelalderisme og middelalderstudier.

Redaktørerne Eva Krause Jørgensen (f. 1987) og Berit Kjærulff (f. 1991) tager i bemeldte forord udgangspunkt i den engelsksprogede litteratur, hvor en Alice Chandler i 1971 påviste, hvordan engelske forfattere i 1800-tallet benyttede en idealiseret middelalder i forsøget på at skabe mening i en kaotisk samtid. Redaktørerne mener, at middelalderforskernes negative holdning til populærkulturen senere blev svækket af en Norman Cantor, som i 1991 påstod, at også forskernes fremstillinger af middelalderen er betydeligt influeret af akademikerens subjektivitet. Cantors angreb kunne ligne et stormløb mod vidt åbne

porte. Over hundrede års historieforskning har erkendt historikerens afhængighed af sin personlighed, sine interesser, miljøet og traditionerne, jf. Wallace K. Fergusons ikoniske opus *"The Renaissance in Historical Thought"* fra 1948. Cantors følgeslutning, at al forskning så skal forstås som en type middelalderisme, forekommer mig uholdbar. Den nyeste vending inden for middelalderismen siges at være, at den skal forme sig som et radikalt samfundsengagement, hvor en af de vigtige opgaver for politisk bevidste forskere er at forsvare misbrug af middelalderen til politiske formål. Det lyder, efter min opfattelse, ikke særligt betryggende, hvis postulatet om forskeres, akademikers, skrøbelige objektivitet fastholdes.

Redaktørerne har i temahæftet indsnævret begrebet middelalderisme fra at omfatte alt, hvad der har med middelalderen at gøre, til alene at omfatte brugen af middelalderen, *"hvordan perioden er blevet rekonstrueret med et bestemt formål, der ikke grunder sig i ren historisk interesse"*. Middelalderen er en del af vor dagligdag: *"... den nemlig en periode, som næsten hvad som helst kan projiceres ind i, og hvori man kan finde ethvert for- eller modbillede"* (s. 11). Det er korrekt, at overordnet set hørte positivt ladede syn på middelalderen romantikken til, negativt ladede renæssancen og oplysningstiden, men det bør understreges, at forskningen for mange årtier siden skrinlagde sådanne kvalitative sammenfatninger. De eksisterer dog stadig, som redaktørerne selv påpeger, bl.a. i almen sprogbrug. Også opfattelsen af middelalderen som værende en afgrænset periode i europæisk historie mødes stadig, f.eks. i den redaktionelle indledning på s. 13, og det selv om det historiefagligt ikke er muligt at præcisere middelalderens afgrænsning hverken til oldtiden eller til renæssancen.

Den redaktionelle indledning følges op af Umberto Eco's (1932-2016) essay *"Drømmen om middelalderen"*, der er et genoptryk fra et tidligere temahæfte. Det er, som forventet af denne elitære forsker såvel som berømte skønlitterære forfatter, lærd og perspektivrig læsning. Eco opfatter middelalderen som roden til alle nutidens brændende spørgsmål, og der er ikke noget overraskende i, at vi søger tilbage til denne periode, hver gang vi spørger os selv om vor oprindelse. Han påpeger dog også, at middelalderen altid er blevet mishandlet for at imødekomme forskellige perioders vitale behov. Han skitserer således ti forskellige små middelaldrer i eftertidens brug af fortiden. Hver gang man taler om en drøm om middelalderen, må man først spørge, siger han, hvilken middelalder det er, man drømmer om. Det *"er det samme som at sige, hvem vi er, og hvad vi drømmer om - om vi blot søger en mere eller mindre hæderlig form for adspredelse, om vi grubler over vores grundlæggende problemer, eller om vi understøtter - måske uden at opdage det - et eller andet reaktionært komplot"* (s. 26 f.).

Hensigten med de påfølgende artikler er at belyse middelalderisme, fortrinsvis skandinavisk middelalderisme på forskellig måde og fra forskellige faglige ståsteder. Der er dog nogle sidestep, således Trine Imer Kappels (f. 1991) artikel om *"Gralen, kætterne og korstoget"*, hvor det ses, at fremstillingen af katharernes kultur i Languedoc er opstået ved en sammensmeltning af historie og myter; dernæst en artikel af Mattias Gori Olesen (f. 1992) om 'islamisk middelalderfilosofi og moderne reformisme' uagtet det problematiske i at anvende begrebet middelalder i en muslimsk sammenhæng. Det er ikke muligt inden for de givne rammer hverken at omtale eller knytte refererende endsige kritiske kommentere til samtlige bidrag. Blot skal jeg anføre, at Pernille Hermanns (f. 1970) artikel *"Middelalderisme og erindring"* behandler Adam Oehlenschlägers anvendelse af vikingetid og nordisk mytologi og betydningen heraf for romantikken og 1800-tallets nationale fællesskab. Artiklen placerer sig således nær det af redaktørerne anførte værk af Alice Chandler. Blandt bidragene er artikler, hvor middelalderen optræder med et politisk sigte eller

udnyttes politisk instrumentalt. I redaktøren Berit Kjærulffs artikel "*Frihed og kong Valdemar!*" er kongeløsets nationale hero Niels Ebbesen i slutningen af 1790'erne anvendt af forfatteren og pædagogen Levin Christian Sanders og af rebellen Malthé Conrad Bruun i samtidens frihedsrøre. I en artikel af Karl Christian Alvestad (f. 1988), "*Middelalders helter og Norsk nasjonalisme før andre verdenskrig*", er Norges frihed i middelalderen efter 1814 anvendt med henblik på at skabe distance såvel til dansk som til svensk overhøjhed, og i en artikel af Jens Tang Kristensens (f. 1971) ses middelalderen anvendt af danske kunstnere omkring 2. verdenskrig, nemlig Asger Jorn, Henry Heerup og Carl-Henning Pedersen, i deres antikapitalistiske kulturkamp.

Efter de i alt ni temaartikler følger en kritik-sektion med tre anmeldelser. Værket afsluttes af resuméer på engelsk og biografiske oplysninger om forfatterne.

Ole Halding

Europa – 1000 års historie

KRISTIAN HVIDT: *Europa - 1000 års historie*. Gyldendal. 200 kr. Opdateret og revideret 3. udgave

Kristian Hvidt er om nogen en kender af Europas nyere historie. Det er glædeligt at forlaget har genudgivet denne bog i en opdateret og revideret 3. udgave. Idéen med en samlet europæisk historie, der giver et indtryk af både den politiske historie og den kulturhistoriske udvikling er fremragende. Vi har som europæer behov for en forståelse for vor fælles fortid, som har formet den nutid vi lever i og som har betydning for fremtiden. Kristian Hvidt har en let flydende pen og evner at holde sine læsere fanget. Så alt i alt, er det med store forventninger man begynder at læse denne bog.

På mange punkter er denne bog en god måde at få et europæisk overblik på. Bogen er godt skrevet og giver en god fornemmelse af den europæiske udvikling. Men svagheden ved *Europas – 1000 års historie* ligger i bogens første kapitler. Bogens to første kapitler behandler tiden frem til år 1700. Indimellem er der tale om faktuelle fejl og sammenblanding af tingene. Et eksempel herpå er forfatterens afslutning af beskrivelsen af korstogene, hvor han skriver ganske rigtigt, at det at paven kunne få igangsat korstogene viser kirkens styrke, men så fortsætter han med at skrive, at de der ikke tog korset kunne købe afladsbreve og fortæller om hvordan man i danske kalkmalerier viser, hvordan sjælende kom i helvedet. Alt sammen ganske rigtigt, men ikke i samme periode som korstogene, den endelige fastlæggelse af skærsilden sker ved koncilerne 1245 og 1274, afladsbrevene hører hjemme i slutningen af middelalderen – kalkmalerier der viser sjæle i helvede er ikke en del af højmiddelalderens kalkmalerier, de kommer først i senmiddelalderen.

I kapitlet 1500-1700 behandles reformationen. Her får vi at vide at Luther oversatte Biblen fra latin – det var fra græsk og hebraisk, vi får også at vide, at Luthers første salme er *Vor Gud han er så fast en bog*, den er først skrevet i 1528 og er ikke Luthers første salme. De her nævnte fejl er jo ganske unødvendige, og burde ikke forekomme i en 3. revideret udgave.

Hans forfatterskab viser en stor interesse og stor viden for Europas nyere historie. Det mærkes også tydeligt i denne bog. Hvidts fremstilling f.eks. af tiden lige efter 2. verdenskrig er forbilledlig, på trods af det begrænsede sidetal er det imponerende hvor mange detaljer der er kommet med i bogen. Ikke mindste er kapitlet *Fra kold krig til oliekrise* virkelig værd at læse.

Bogens sidste kapitel - *Udstigning til fremtiden 2007 – 2016* - slutter med en ret optimistisk stilling til Europa og det er helt tydeligt, at Kristian Hvidt (som stort set alle) undervurderede den konservative til tider reaktionære nationalisme. På tidspunktet hvor bogen blev færdig redigeret kendte forfatteren hverken til det britiske *Brexit* eller til valget af Donald Trump til præsident i USA. Kristian Hvidt gemmer sig ikke bag statistikker og fine floskler, han skriver det han mener, og et godt eksempel på dette er bemærkningerne om den tyske forbundskansler Angela Merkel som han skriver; "... viser sit store format som politiker ved at gennemføre en aftale med Tyrkiet om at standse strømmen af flygtninge". I modsætning hertil bruger han følgende vending om nationalister: "... Vi drukner i muslimer, råber nationalisterne i medlemslandene desperat, mens erhvervslivet omvendt ser indvandrerne som en værdifuld arbejdskraft". Det er tydeligt hvor han har sin sympati.

Bogen er velskrevet og forfatteren har et godt kendskab til den nyere historie. På trods af de faktuelle fejl i de første kapitler, så er bogen absolut værd at læse. Den giver et overblik over Europas historie og det er en kæmpe gevinst.

Torben Svendrup, ph.d.

Den kolde krig

POUL VILLAUME: "Frygtens logik - Den Kolde Krig – en ny global historie 1917-1961," 528 sider. Pris: 349,95 kr. Gads Forlag. 1. udgave 2020.

Poul Villaume er professor emeritus v. Saxoinstituttet og kendt for igennem en menneskealder at have beskæftiget sig med den kolde krig. Hans bog "Frygtens logik" er det første af to bind om den kolde krigs historie. Bogen er en detaljeret gennemgang af den kolde krigs tidlige forløb, hvor læseren kronologisk indføres i de mange enkeltbegivenheder, som var, eller ufrivilligt blev, en del af konflikten. Derudover følger man løbende forhandlinger, analyser og beslutningsprocesser hos navnlig den amerikanske administration, men også hos den sovjetiske modpart i det omfang, kildematerialet giver mulighed for det. Bogen tilbyder altså sine læsere indblik i såvel det historiske forløb som de storpolitiske ræsonnementer bag disse. Det er en meget stor kvalitet ved dette værk, og for øjeblikket findes der mig bekendt ikke tilsvarende tilgængeligt på dansk.

Bogen er inddelt i 5 hovedafsnit. Villaume tager udgangspunkt i perioden 1917-1947, hvor han pointerer, hvordan mistillid og den gensidige undergravende virksomhed prægede relationen mellem de to parter: USSR og det liberale og konservative "vesten". Anden verdenskrig tvang de to parter ind i en fælles alliance

mod Nazi-Tyskland, trods gensidig mistænksomhed og modsatrettede interesser. Alliancen holdt så længe den fælles fjende stadig kæmpede, men umiddelbart efter krigen fortsatte konflikten, blot i et nyt internationalt miljø.

Næste afsnit går fra 1947/48 til 1950 og omhandler perioden, hvor konflikten for alvor skærpes, og hvor konfliktniveauet er tæt på at udløse en rigtig krig. Begge parter rustet sig gennem sovjetisk kontrol af Østeuropa og dannelsen af NATO, samtidig med at kommunisterne får magten i Kina. I Berlinkonflikten og Koreakrigen står parternes militær direkte over for hinanden.

Tredje afsnit behandler perioden 1950-1954, hvor magtskiftet i USSR bringer folk med en lidt anden dagsorden for USSR's samfundsudvikling end Stalin til magten, samtidig med at der i USA føres en radikal antikommunistisk og anti sovjetisk indenrigs og udenrigspolitik ikke mindst begrundet med Koreakrigen. Den fjerde periode går fra 1955 til 1957, hvor dialog og internationale konferencer kom til at spille en vigtig rolle i kampen om verdensopinionen. Vesteuropas accept bliver vundet til fordel for amerikansk hegemoni i en evt. konflikthåndtering. Mellemøstens, Asiens og Afrikas rolle ændres med afkoloniseringen, og stormagterne må tilrettelægge en strategi for at "vinde deres hjerter".

Det sidste afsnit går fra 1957/58-1961, hvor militærteknologien med de interkontinentale raketter og en voldsom udvidelse af A-og B-våbenbeholdningen, ifølge Villaume, åbner de to førstestænds (Eisenhower og Krustjov) øjne for nødvendigheden af en diplomatisk aftale omkring våbenbegrænsning, som så ikke bliver til noget pga. U2 affæren.

Da den kolde krig var en global konflikt, blev også lokale konflikter hvirvlet ind i bipolaritetens logik. Villaume gennemgår de mange eksempler herpå som fx Tyrkiet/Iran-krisen 1945-1946, Iran/Mossadeq 1953, Guatemala/Arbenz/1954, Ungarn 1956 og Suez/1956, Congo/Lumumba 1960, for ikke at nævne de løbende kriser og konflikter omkring Kommunistkina/Taiwan, Syrien/Libanon, Vietnam, Cuba, Laos mf. Forfatteren påviser logikken bag stormagternes adfærd ved at gennemgå amerikanske analyser som NSC68, Solaririum-gruppernes analyser og de strategiske overvejelser i den amerikanske administration samt de tilsvarende problemstillinger sådan, som de så ud for den kommunistiske verden. Man kunne godt have ønsket sig, at de sovjetiske sikkerhedspolitiske analyser blev inddraget her som et modbillede til NSC68 og de øvrige amerikanske strategipapirer, men vi er nok ikke nået så langt med åbningen af de gamle sovjetiske arkiver, at det kan lade sig gøre.

Villaume finder flere steder plads til en fortolkning af den kolde krigs historie i sin bog. Det forhold har givet anledning til flere bryske anmeldelser, der i mine øjne mest har haft noget med gammelt nid og nag og politiske uenigheder at gøre. Jeg kan anbefale, at man indsamler omtalen af bogen (det kan let gøres via søgning i infomedia). Man kan gennem studier af de forskellige anmeldelser se, hvordan den gamle konflikt mellem de såkaldte traditionalister og revisionister lever i bedste velgående her 30 år efter konfliktens afslutning og USSR og kommunismens bortgang. Det er godt stof til en diskursanalyse og til at dække dimensionen i fagets formål om at give :"*indsigt i fortidsfortolknings betydning for både individers og fællesskabers identiteter.*" Villaumes brøde, ifølge disse kritikere er, at han hævder, at på grundlag af det kildemateriale, han har haft adgang til i Rusland, at kunne konkludere, at USSR aldrig ønskede en krig med Vesten, og at man ikke havde ekspansionistiske, geopolitiske ambitioner. Kontrollen over de østeuropæiske lande havde udelukkende et defensivt militært formål. Det var den sovjetiske leder Nikita Khrusjtjovs intention at neddrøse konflikten og derved bruge flere ressourcer på at forbedre levekårene for den

sovjetiske befolkning. Baggrunden for det var, at man vidste, at USA var USSR militært overlegen. En viden, som amerikanerne også havde, men som man holdt skjult, for gennem et trusselsbillede af USSR's kapacitet og hensigter at kunne mobilisere befolkningen og alliere sig til fortsat oprustning og dermed hegemoni på lang sigt. Hvis ikke U2-affæren var opstået, kunne øst-vest topmødet i Paris 1960 have ført til afspænding, ifølge Villaume.

Jeg er ikke selv overbevist om, at fortolkningen holder vand. Det er ikke, fordi jeg er i tvivl om, at Villaume bygger sin opfattelse på vigtige kilder med en høj forklaringskraft, og at det er udtryk for et langt og respektindgydende arbejde med stoffet. Min personlige tvivl skyldes primært billedet af N. Krustjov og de sovjetiske ledes manglende enighed og evne til at afvige fra frygtens logik og evne til at forfølge fredelige mål, som Villaume også påviser. At den amerikanske administration var kapabel til at indgå en aftale om et fredsregime med USSR forekommer mig heller ikke videre sandsynligt efter at have læst bogen. Hvorvidt øst-vest topmødet i Paris 1960 repræsenterede en spildt afspændingslejlighed er noget, vi sikkert vil blive klogere på i løbet af de kommende årtier, efterhånden som flere russiske arkiver forhåbentlig bliver tilgængelige for historikerne.

Det er i høj grad en bog, man kan få forstand af at læse, og jeg vil anbefale den til alle kolleger, der interesserer sig for perioden. Det er nok ikke en bog, jeg selv ville anbefale til en almindelig elev, uden nærmere vejledning og præcise sideanvisninger. Dertil er den nok lidt for krævende.

Jørgen Lassen

Drømme om middelaldre

SLAGMARK. Tidsskrift for Idehistorie. Nummer 79. Tema: Middelalderisme. Institut for Kultur og Samfund - Idehistorie 2019. Sporadisk illustreret. 205 sider, 150 kr. inkl. moms.

Det for mig temmeligt luftige begreb middelalderisme, fra engelsk medievalism, afspejler, med Umberto Eco's ord, en længsel mod en svunden magt og storhed, som moderniteten spolerede. Formålet med tidsskriftet SLAGMARKS temahæfte er, ifølge det redaktionelle forord, at give en bred introduktion til middelalderen efter middelalderen, hvordan middelalderen er blevet fortolket, konstrueret, genanvendt, og sat i nye sammenhænge af eftertiden. Det er de seneste årtiers interesse for middelalderen, på tværs af forskningsdisciplinerne, som er samlet under betegnelsen middelalderisme. Betegnelsen er flydende og begrænsningen uafklaret. Uafklaret er, i særlig grad, hvor skellet ligger mellem middelalderisme og middelalderstudier.

Redaktørerne Eva Krause Jørgensen (f. 1987) og Berit Kjærulff (f. 1991) tager i bemeldte forord udgangspunkt i den engelsksprogede litteratur, hvor en Alice Chandler i 1971 påviste, hvordan engelske forfattere i 1800-tallet benyttede en idealiseret middelalder i forsøget på at skabe mening i en kaotisk samtid. Redaktørerne mener, at middelalderforskernes negative holdning til populærkulturen senere blev svækket af en Norman Cantor, som i 1991 påstod, at også forskernes fremstillinger af middelalderen er betydeligt influeret af akademikerens subjektivitet. Cantors angreb kunne ligne et stormløb mod vidt åbne porte. Over hundrede års historieforskning har erkendt historikerens afhængighed af sin personlighed, sine

interesser, miljøet og traditionerne, jf. Wallace K. Fergusons ikoniske opus *"The Renaissance in Historical Thought"* fra 1948. Cantors følgeslutning, at al forskning så skal forstås som en type middelalderisme, forekommer mig uholdbar. Den nyeste vending inden for middelalderismen siges at være, at den skal forme sig som et radikalt samfundsengagement, hvor en af de vigtige opgaver for politisk bevidste forskere er at forsvare misbrug af middelalderen til politiske formål. Det lyder, efter min opfattelse, ikke særligt betryggende, hvis postulatet om forskeres, akademikers, skrøbelige objektivitet fastholdes.

Redaktørerne har i temahæftet indsnævret begrebet middelalderisme fra at omfatte alt, hvad der har med middelalderen at gøre, til alene at omfatte brugen af middelalderen, *"hvordan perioden er blevet rekonstrueret med et bestemt formål, der ikke grunder sig i ren historisk interesse"*. Middelalderen er en del af vor dagligdag: *"... den nemlig en periode, som næsten hvad som helst kan projiceres ind i, og hvori man kan finde ethvert for- eller modbillede"* (s. 11). Det er korrekt, at overordnet set hørte positivt ladede syn på middelalderen romantikken til, negativt ladede renæssancen og oplysningstiden, men det bør understreges, at forskningen for mange årtier siden skrinlagde sådanne kvalitative sammenfatninger. De eksisterer dog stadig, som redaktørerne selv påpeger, bl.a. i almen sprogbrug. Også opfattelsen af middelalderen som værende en afgrænset periode i europæisk historie mødes stadig, f.eks. i den redaktionelle indledning på s. 13, og det selv om det historiefagligt ikke er muligt at præcisere middelalderens afgrænsning hverken til oldtiden eller til renæssancen.

Den redaktionelle indledning følges op af Umberto Ecos (1932-2016) essay *"Drømmen om middelalderen"*, der er et genoptryk fra et tidligere temahæfte. Det er, som forventet af denne elitære forsker såvel som berømte skønlitterære forfatter, lærd og perspektivrig læsning. Eco opfatter middelalderen som roden til alle nutidens brændende spørgsmål, og der er ikke noget overraskende i, at vi søger tilbage til denne periode, hver gang vi spørger os selv om vor oprindelse. Han påpeger dog også, at middelalderen altid er blevet mishandlet for at imødekomme forskellige perioders vitale behov. Han skitserer således ti forskellige små middelaldre i eftertidens brug af fortiden. Hver gang man taler om en drøm om middelalderen, må man først spørge, siger han, hvilken middelalder det er, man drømmer om. Det *"er det samme som at sige, hvem vi er, og hvad vi drømmer om - om vi blot søger en mere eller mindre hæderlig form for adspredelse, om vi grubler over vores grundlæggende problemer, eller om vi understøtter - måske uden at opdage det - et eller andet reaktionært komplot"* (s. 26 f.).

Hensigten med de påfølgende artikler er at belyse middelalderisme, fortrinsvis skandinavisk middelalderisme på forskellig måde og fra forskellige faglige ståsteder. Der er dog nogle sidestep, således Trine Imer Kappels (f. 1991) artikel om *"Gralen, kætterne og korstoget"*, hvor det ses, at fremstillingen af katharernes kultur i Languedoc er opstået ved en sammensmeltning af historie og myter; dernæst en artikel af Mattias Gori Olesen (f. 1992) om 'islamisk middelalderfilosofi og moderne reformisme' uagtet det problematiske i at anvende begrebet middelalder i en muslimsk sammenhæng. Det er ikke muligt inden for de givne rammer hverken at omtale eller knytte refererende endsige kritiske kommentere til samtlige bidrag. Blot skal jeg anføre, at Pernille Hermanns (f. 1970) artikel *"Middelalderisme og erindring"* behandler Adam Oehlenschlägers anvendelse af vikingetid og nordisk mytologi og betydningen heraf for romantikken og 1800-tallets nationale fællesskab. Artiklen placerer sig således nær det af redaktørerne anførte værk af Alice Chandler. Blandt bidragene er artikler, hvor middelalderen optræder med et politisk sigte eller udnyttes politisk instrumentalt. I redaktøren Berit Kjærulffs artikel *"Frihed og kong Valdemar!"* er

kongeløsets nationale hero Niels Ebbesen i slutningen af 1790'erne anvendt af forfatteren og pædagogen Levin Christian Sanders og af rebellen Malthé Conrad Bruun i samtidens frihedsrøre. I en artikel af Karl Christian Alvestad (f. 1988), *"Middelalders helter og Norsk nasjonalisme før andre verdenskrig"*, er Norges frihed i middelalderen efter 1814 anvendt med henblik på at skabe distance såvel til dansk som til svensk overhøjhed, og i en artikel af Jens Tang Kristensens (f. 1971) ses middelalderen anvendt af danske kunstnere omkring 2. verdenskrig, nemlig Asger Jorn, Henry Heerup og Carl-Henning Pedersen, i deres antikapitalistiske kulturkamp.

Efter de i alt ni temaartikler følger en kritik-sektion med tre anmeldelser. Værket afsluttes af resuméer på engelsk og biografiske oplysninger om forfatterne.

Ole Halding

Europa – 1000 års historie

KRISTIAN HVIDT: *Europa - 1000 års historie*. Gyldendal. 200 kr. Opdateret og revideret 3. udgave

Kristian Hvidt er om nogen en kender af Europas nyere historie. Det er glædeligt at forlaget har genudgivet denne bog i en opdateret og revideret 3. udgave. Idéen med en samlet europæisk historie, der giver et indtryk af både den politiske historie og den kulturhistoriske udvikling er fremragende. Vi har som europæer behov for en forståelse for vor fælles fortid, som har formet den nutid vi lever i og som har betydning for fremtiden. Kristian Hvidt har en let flydende pen og evner at holde sine læsere fanget. Så alt i alt, er det med store forventninger man begynder at læse denne bog.

På mange punkter er denne bog en god måde at få et europæisk overblik på. Bogen er godt skrevet og giver en god fornemmelse af den europæiske udvikling. Men svagheden ved *Europas – 1000 års historie* ligger i bogens første kapitler. Bogens to første kapitler behandler tiden frem til år 1700. Indimellem er der tale om faktuelle fejl og sammenblanding af tingene. Et eksempel herpå er forfatterens afslutning af beskrivelsen af korstogene, hvor han skriver ganske rigtigt, at det at paven kunne få igangsat korstogene viser kirkens styrke, men så fortsætter han med at skrive, at de der ikke tog korset kunne købe afladsbreve og fortæller om hvordan man i danske kalkmalerier viser, hvordan sjælende kom i helvedet. Alt sammen ganske rigtigt, men ikke i samme periode som korstogene, den endelige fastlæggelse af skærsilden sker ved koncilerne 1245 og 1274, afladsbrevene hører hjemme i slutningen af middelalderen – kalkmalerier der viser sjæle i helvede er ikke en del af højmiddelalderens kalkmalerier, de kommer først i senmiddelalderen.

I kapitlet 1500-1700 behandles reformationen. Her får vi at vide at Luther oversatte Biblen fra latin – det var fra græsk og hebraisk, vi får også at vide, at Luthers første salme er *Vor Gud han er så fast en bog*, den er først skrevet i 1528 og er ikke Luthers første salme. De her nævnte fejl er jo ganske unødvendige, og burde ikke forekomme i en 3. revideret udgave.

Hans forfatterskab viser en stor interesse og stor viden for Europas nyere historie. Det mærkes også tydeligt i denne bog. Hvidts fremstilling f.eks. af tiden lige efter 2. verdenskrig er forbilledlig, på trods af det begrænsede sidetal er det imponerende hvor mange detaljer der er kommet med i bogen. Ikke mindste er kapitlet *Fra kold krig til oliekrise* virkelig værd at læse.

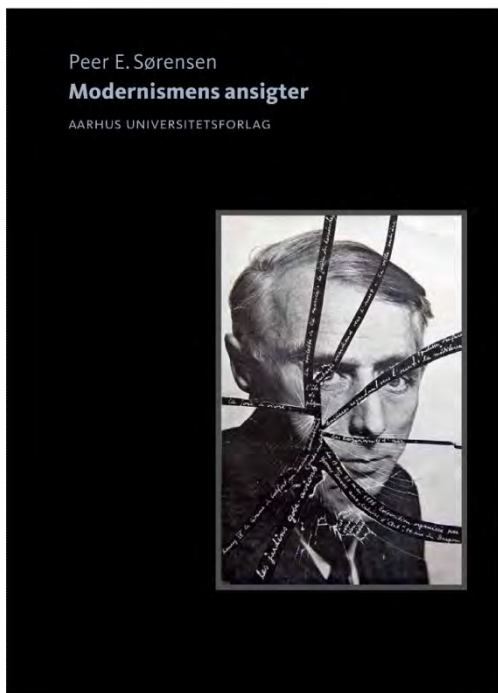
Bogens sidste kapitel - *Udstigning til fremtiden 2007 – 2016* - slutter med en ret optimistisk stilling til Europa og det er helt tydeligt, at Kristian Hvidt (som stort set alle) undervurderede den konservative til tider reaktionære nationalisme. På tidspunktet hvor bogen blev færdig redigeret kendte forfatteren hverken til det britiske *Brexit* eller til valget af Donald Trump til præsident i USA. Kristian Hvidt gemmer sig ikke bag statistikker og fine floskler, han skriver det han mener, og et godt eksempel på dette er bemærkningerne om den tyske forbundskansler Angela Merkel som han skriver; "... viser sit store format som politiker ved at gennemføre en aftale med Tyrkiet om at standse strømmen af flygtninge". I modsætning hertil bruger han følgende vending om nationalister: "... Vi drukner i muslimer, råber nationalisterne i medlemslandene desperat, mens erhvervslivet omvendt ser indvandrere som en værdifuld arbejdskraft". Det er tydeligt hvor han har sin sympati.

Bogen er velskrevet og forfatteren har et godt kendskab til den nyere historie. På trods af de faktuelle fejl i de første kapitler, så er bogen absolut værd at læse. Den giver et overblik over Europas historie og det er en kæmpe gevinst.

Torben Svendrup, ph.d.

Fortrinlig guide til modernismen

PEER E. SØRENSEN: *Modernismens ansigter*. Aarhus Universitetsforlag 2019. 452 sider. 400 kr.

Modernismen er en bevægelse i kunstens verden; der findes således ikke en politisk modernisme, i hvert fald ikke som et alment anerkendt begreb, og der findes heller ikke en filosofisk modernisme, skønt den

tyske filosof Theodor W. Adorno (1903-69) er blevet kaldt den kunstneriske modernismes filosof, især pga. det posthumt udgivne værk *Ästhetische Theorie*, *Æstetisk teori* (1970).

Modernismen er imidlertid også et flertydigt begreb, en samlebetegnelse for forskelligartede fænomener og retninger (fx surrealisme, dadaisme, ekspressionisme, kubisme og kulturradikalisme), og alene af den grund kan titlen på denne bog kaldes meget passende.

Peer E. Sørensens bog spænder fagligt vidt, idet den behandler alle kunstneriske genrer: litteratur, billedkunst og musik, og den behandler såvel den såkaldte 'finkultur' som populærkulturen. Og allerede her finder man divergenser inden for modernismen, idet nogle tager populærkulturen til sig, mens andre, fx komponisten Arnold Schönberg (1874-1951) og kredsen af sk. avantgardekomponister, der i nogle år i 50'erne og 60'erne om sommeren samledes i Darmstadt i (Vest)tyskland, fastholdt det højkulturelle og 'uforståelige'.

Det er dog en sandhed med betydelige modifikationer, når Sørensen ang. Adorno hævder, at "populærkulturen går ikke gnidningsfrit op i kulturindustrien, som Adorno og andre med ham forestillede sig det i 30'erne, 40'erne og 50'erne" (409). For Adorno gik skellet ikke mellem højkultur og populærkultur, men derimod mellem den kultur eller kunst, der havde varekarakter og den, der ikke havde det.

Sørensen ser i høj grad erfaringerne fra *Første Verdenskrig*, der senere forstærkedes af erfaringerne fra *Anden Verdenskrig*, som anstødsstenen for modernisternes brud med den gamle orden på alle områder, som han bl.a. billedillustrerer med grusomt ødelagte ansigter af endnu levende krigsveteraner. Forfatteren siger selv: "Fravær af orden er en vigtig nøgle til forståelse af modernistiske værker" (81). Modernismen var (er?) således kritisk i forhold til alle illusioner om en mere eller mindre fast og sikker orden i tilværelsen og i kunsten, på sæt og vis kulminerende i dadaismens sprogkritik, der forsøger at eliminere sproget som meningsgivende. Det forsøg måtte dog falde delvis mislykket ud, ifølge Sørensen, fordi sproget ikke er tvang, men derimod "en mulighed for en uendelig variationsrigdom" (294).

Modernismen var imidlertid ikke kun kritisk: "De modernitetserfaringer, der kommer til syne i den modernistiske digtning, musik og kunst, er ikke bare udtryk for opbrud, afsked, afstandtagen og kritik, men også for fornyelse, visioner, æstetiske eksperimenter (...)" (10).

Verden består således ifølge modernismen af fragmenter, efter at den så at sige var sprængt i stykker af verdenskrigen, og disse fragmenter måtte så blive udgangspunkt for alt nyt, det være sig socialt eller kunstnerisk. Dette førte hen til kollagen: "Kollagen er formen for den moderne 'identitet': 'Identitet' er en collage" (221), mente i hvert fald billedkunstneren Max Ernst (1891-1976).

Bogen er tematisk opbygget – hovedkapitlerne hedder hhv.: *Tingenes uorden*, *Kompleksitet*, *Brud*, *Kontinuitet*, *Identitet*, *Galskab*, *Det vidunderlige*, *Objektet*, *Autonomi* – kan kaldes et oversigtsværk, der i mindre grad er værkanalyserende. Men læseren får et gedigent indblik i og overblik over modernismen, uden at Sørensen lægger sig fast på nogen entydig definition. Værket er en meget nyttig guide til en væsentlig del af det 20. århundredes kulturhistorie, hvis virkning i dag næppe med rette kan hævdes at være passé.

Poul Ferland

Anmeldelser Noter 226 - oversigt

Henrik Bonne Larsen & Thorkil Smitt: En europæisk verdenshistorie. Gyldendal 2019. 276 sider, 269 kr. + moms

Johnny Thiedecke: Weimarrepublikken. Historie og kultur. Pantheon, 2020. 186 sider, 230 kr.

Steen Christophersen og Lars Peter Visti Hansen: Storbritanniens historie – fra Britannia til Brexit. Columbus 2020. 240 sider. Skolepris: 189 kr.

Johan Klinge Sørensen: Strejftog gennem otte årtier. 1940'erne – 2010'erne. Mellemgård 2019. 288 sider.

Helle Juhl: Barndom på landet. Lindhardt og Ringhof 2020. 256 sider, 300 kr.

Poul Duedahl: Grænseland. Gad 2020. 320 sider. 300 kr.

Martin Schwarz Lausten: Den kirkelige genforening i 1920 og grænselandspræsten Martin Schwarz. Kristeligt Dagblads forlag. 426 sider. 426 sider.

Jens Petersen: Kavalkade over tiden 1848 til 2015. Limbo. Dansk kultur gennem 167 år illustreret ved en tysk families tilværelse.

Hans Bonde: Fra udkant til forkant. Kampen om gymnastikken gennem 100 år. Syddansk Universitetsforlag. 319 sider. 298 kr.

Mikkel Bille, Anders Engberg-Pedersen & Karen Gram-Skjoldager (red.): Verden ifølge humaniora. 40 banebrydende begreber der former vores virkelighed. Aarhus Universitetsforlag 2019. 352 sider, 300 kr.

Hans-Jørgen Schanz: Menneskene og alt andet. Klim 2020.

Hans Petter Hougen: Udenfor skinner solen. En retsmediciners erindringer. Lindhardt og Ringhof 2019. 272 sider, 300 kr.

Jesper Clemmensen: Afhopperne – fra holocaust til fanger bag Jerntæppet. To familiers dramatiske flugt til Danmark. Lindhardt & Ringhof 2020. 408 sider, 300 kr.

Palle Andersen: Holocaust – mordet på de europæiske jøder. Ellekær 2020. 254 sider, 245 kr.

Lewis Dartnell: Oprindelse. Hvordan jorden skabte os. Klim 2020. 344 sider, 300 kr.

Behrouz Boochani: Kun bjergene er min ven. Et vidnesbyrd fra Manus Fængsel. Gyldendal 2020. 405 sider, 300 kr.

Madeleine Albright: Helvede og andre destinationer. Erindringer i det 21. århundrede. Gad 2020. 424 sider, 300 kr.

Sune Engel Rasmussen: Nyt blod. Portræt af Afghanistans generation 9/11. Gyldendal 2019. 300 sider, 300 kr.

Elias Canetti: Masse & magt, bd. 1. Oversat fra tysk af Karsten Sand Iversen. Kbh. 2019. 439 sider. 500 kr.

Ali Alimali: Alis Danmarkshistorie. Gad 2019. 215 sider.

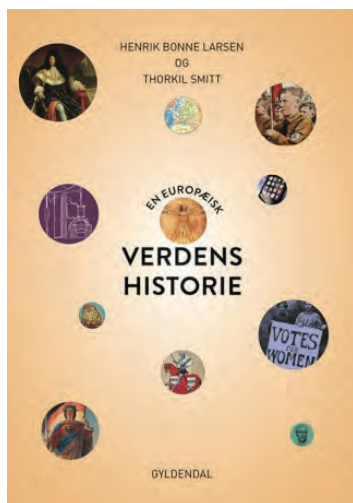
Kjeld Erik Brødsgaard: Kina i moderne tid. Samfund, økonomi og Politik. Hans Reitzels Forlag 2019. 379 sider.

Michel Foucault: Klinikens fødsel. Oversat fra fransk og med indledning ved Henning Silberbrandt. Hans Reitzels Forlag 2019. 2. uændrede udgave. 275 sider. 140 kr.

Anmeldelser:

En Klassisk verdenshistorie

HENRIK BONNE LARSEN OG THORKIL SMITT: En europæisk verdenshistorie. Gyldendal 2019. 276 sider, 269 kr. + moms

Denne verdenshistorie afgrænses ved, at det *'må blive økonomiske, politiske og sociale forhold' der dominerer fremstillingen*, når historien skrives kort. Bogen er opbygget med en dominerende fremstillingstekst og små bokse, der skal *'give plads til den lille personlige historie'*. Det er en rigtig god ide, men koblingen mellem den lille og den store historie er ofte ikke så tydelig. Størstedelen af de 36 infobokse er mere en udvidelse af fremstillingsteksten end de små personlige historier, som læseren ellers stilles i udsigt. Boksene kommer i stedet til at handle om f.eks. trekanthandel og slaveri, hekseprocesser, arkitektur og kunst.

Fremstillingsteksten er i hovedtræk velformuleret, redegørende og konsistent, og det er forfatterne, der kommer med de 'rigtige' tolkninger. Enkelte gange inviteres læseren dog med i forskellige historikers forklaringer, f.eks. i afsnittet 'Fortolkninger af årsagerne til den kolde krigs udbrud' og 'Fortolkninger af afslutningen på den kolde krig'. Disse forklaringer kan i undervisningen bidrage til elevernes dybere refleksioner over historie som videnskabsfag og understrege, hvordan historie hele tiden skabes i nutiden.

Det kan dog virke lidt tilfældigt, hvilke årsagsforklaringer forfatterne har valgt at understrege, f.eks. er der lavet en flot figur, der forklarer drivkræfterne bag fremvæksten af den moderne stat, mens de mange historikere, der har beskæftiget sig med drivkræfterne bag den franske revolution ikke fremhæves.

Bogen præsenterer sig indbydende med figurer, billeder og kort. Det er en klar styrke, at de fleste kort, fotos og malerier ledsages af grundige forklarende tekster. Bogen indeholder ikke skriftlige kilder.

Det europæiske perspektiv

Det er godt at forfatterne tydeligt markerer at emneområdet er den europæiske civilisations historie. Bogen starter derfor ved Grækenland og Romerriget og bevæger sig via Middelalderen til Renæssance, Oplysningstid og den moderne verden. Det indholdsmæssigt bedste kapitel er 'Den gamle verden forsvinder 1750-1914', hvor forfatterne grundigt forklarer de økonomiske og ideologiske baggrunde for industrialiseringen i Storbritannien, og slutter af med udbredelsen af demokratier.

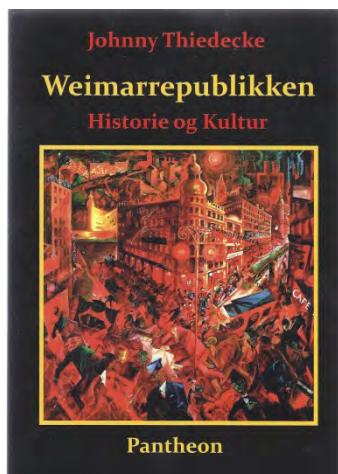
Udfordringerne er samtidig, at bogen er afgrænset ved det europæiske og derfor efterlader underviseren med en række 'cliffhangers' der skal samles op på i de kapitler, hvor de europæiske historier bevæger sig udenfor Europa. F.eks. slutter kapitel 10 med, at Storbritannien via dobbeltaftaler skabte baggrunden for uro i Palæstina i Mellemkrigstiden, men der følges ikke op på det senere i bogen. Det samme gælder for det atlantiske slaveri, som forklares i en infoboks, men hvis baggrunde ikke forklares særlig grundigt, selvom det havde en betydning for udviklingerne i Europa og USA.

Samlet har forfatterne skrevet en solid klassisk fremstilling om Europas historie, hvor de redegør for de centrale økonomiske og politiske udviklinger. Man kunne dog have lagt mere vægt på andre tilgange og udfordret læseren mere ved at tilbyde flere tolkninger og kilder.

Niels N. Petersen

Weimarrepublikken

JOHNNY THIEDECKE: "Weimarrepublikken – Historie og Kultur". Forlaget Pantheon 2020. 186 sider, 230 kr. med moms.

I de seneste år er interessen for Weimarrepublikken (1919-1933) vokset. Det skyldes bl.a. den tyske TV-serie "Babylon Berlin", der blev en stor seersucces. Den nu afdøde skotske forfatter, Philip Kerr, har også med sin "Berlin Noir" serie med kommissær Bernie Gunther øget interessen for Tyskland i Mellemkrigstiden. Begge indgår i Johnny Thiedeckes nyeste bog. For nylig er også kommet den meget roste bog af Rüdiger Barth & Hauke Friedrichs: Banemændene. Weimarrepublikkens sidste vinter (2020), og under Corona-krisen sendte DR-2 dramadokumentaren, "Nazismens vej til magten. Det politiske spil 1930-1934" i 3 dele, så der er rigeligt med "nyt" materiale at gå i gang med.

Nazismens fremkomst og senere succes er naturligvis et vigtigt omdrejningspunkt, men Thiedecke når mange andre aspekter i bogen: de politiske modsætninger mellem nazister, kommunister, Socialdemokrater og borgerlige centrumspartier for blot at nævne nogle, den økonomiske udvikling (1919-1923: krise, 1924-1928: opgang, 1929-1933 krise igen), men også udviklingen inden for kunst (Bauhaus og Ekspressionisme og Dadaisme) og underholdning (film og teater og det dekadente Berlin) samt ikke mindst kvindefrigørelsen.

Bogen udmærker sig med et overvældende materiale af tekster (både samtidige og senere vurderinger) og flot gengivne billeder af alt fra malerier til politiske plakater. Der er en begrænset brødtekst, der forsøger at holde sammen på det hele. I et undervisningsforløb bør den enkelte lærer udover en kildesamling som denne bruge en egentlig grundbog om perioden.

"Weimarrepublikken" begynder med urolighederne i Tyskland 1918-1919, og modsætningerne mellem de moderate Socialdemokrater og de revolutionære "Spartakister" gennemgås på udmærket vis. Herefter følger Versaillestraktaten, Dolkestødslegenden, den økonomiske krise (med den kraftige inflation), der afløses af væksten i midten af tyverne, udenrigspolitikken, krisen 1929 og dens konsekvenser, der i sidste ende fører til Weimarrepublikkens fald. De sidste kapitler om kulturen i Weimartiden, den kvindelige emancipation og "Babylon Berlin" sat ind i en sammenhæng med samtidige film (f.eks. "Den blå Engel" og "Metropolis") vil helt sikkert få selv de mest uinteresserede elever med i undervisningen. Bogen slutter med litteraturliste og register.

Bogen er systematisk opdelt, men kan virke lidt rodet med skiftevis brødtekst og kilder. Personligt vil jeg foretrække, at de relativt få sider baggrundsstof var samlet ét sted, f.eks. forrest efterfulgt af kilderne både de skriftlige og de ikke skriftlige inden for de emner, som forfatteren på udmærket vis har inddelt bogen i.

Det kan virke forstyrrende under læsningen, først at læse f.eks. 1 side om "De gode år 1924-1928" (s 67) efterfulgt af 2 kilder (s 68-69), dernæst 1½ side om udenrigspolitikken (s 69-70) efterfulgt af 3 kilder (s 70-71). Smag og behag er som bekendt forskellig.

En stor styrke ved Thiedeckes bog er, at han med kilderne prøver at problematisere forskellige – omstridte – begivenheder. Det drejer sig bl.a. om, hvorvidt Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht var revolutionære og helte eller skurke (s 6ff), og hvorvidt den tyske økonomiske krise 1921-1923 kun skyldtes krigsskadesbetalingerne (s 62ff), om der var tale om kvindefrigørelse i Weimartiden (tekst nr. 54-59 side 135-141), og hvem der stod bag rigsdagsbranden i 1933 (s 97ff) samt måske det vigtigste spørgsmål: Hvorfor Weimarrepublikken gik under (s 103 ff).

Da undertegnede for mange år siden startede som gymnasielærer, brugte jeg Svend Åge Krarup: Weimarrepublikken" (1976), hvor der var mange kildeuddrag. Det må siges, at Johnny Thiedecke har leveret en værdig afløser – tilpasset nutidens elever - for Krarups bog. Bogens store styrke er de mange skriftlige kilder, som læreren kan anvende selektivt, og de mange billeder, der giver også læsesvage elever muligheder for at brillere i undervisningen. Bogen er selvsagt meget egnet til et undervisningsforløb i historie, men kan også være brugbar i et tværfagligt samarbejde med f.eks. billedkunst, mediefag, dansk, tysk og samfundsfag.

Kai Verner Nielsen

Fin lærebog om Storbritanniens historie

Så længe jeg har undervist, har der ikke været en samlet fremstilling af Englands/Storbritanniens historie, men det er der nu rådet bod på med denne fine bog skrevet af to erfarne undervisere fra Frederiksborg Gymnasium. Tak for det!

Bogen er blevet ganske omfattende, og derfor har forfatterne rigtigt valgt at lægge de 51 kilder på forlagets hjemmeside, og de er forsynet med gode spørgsmål, men af en eller anden mærkelig grund følger opdelingen af kilderne ikke bogens kapitelinddeling – men pyt med det!

Lærebogen, der også med fordel kan læses af andre interesserede, er delt op i 24 kapitler, og bogen er karakteriseret ved meget fine illustrationer forsynet med gode billedtekster, og hvert kapitel indledes med et flot billede over to sider – det er indbydende!

Bogen har mange kvaliteter. Den er gennemarbejdet og skrevet i et godt sprog, der vil være let tilgængeligt for næsten alle elever på ungdomsuddannelserne. Der er i fremstillingen lagt vægt på, at vi får hele historien med i mange dimensioner. Det er nemlig ikke kun Englands historie, men både Wales', Skotlands og (Nord-)Irlands historie er med i selvstændige kapitler. Der er også flere selvstændige afsnit/kapitler om Londons historie – fint for dem, der skal på studietur til denne by!

Forfatterne har heller ikke glemt, at historie er andet end politik, krige, økonomi, sociale forhold, industrialisering, imperialisme og ulighed. Den kulturelle historie har også fået sine små lommer i fremstillingen. Eleverne kan læse om Shakespeare, om Händel og hans musik, om Oscar Wilde og den forfærdelige behandling af homoseksuelle i datiden og om popkultur med Bealtemania i mere moderne tid – det er spændende!

Bogens undertitel er "fra Britannia til Brexit", og det betyder desværre, at et af de kendteste historiske monumenter Stonehenge ikke falder indenfor rammen. På den anden side er fremstillingen ført helt op til nutiden med vedtagelsen af Brexit og usikkerheden om, hvordan den gamle, noget forslåede imperiemagt vil klare sig i en fremtid uden for det europæiske fællesskab – det er det store spørgsmål!

Med sine 240 meget tætskrevne sider i to spalter vil det ikke være en lærebog, som man læser fra ende til anden med et historiehold. Som forfatterne også gør opmærksom på, kan læreren vælge ud og vælge fra. Men vil man give sig i kast med bogen, kan man let finde de rigtige sider. Det vil være oplagt at gribe fat i den engelske udvikling fra 1700-tallet og frem, hvor der ud af Nordsøens tåger dukker den revolutionerende industrialisering i 1700-tallet og den efterfølgende globale imperiemagt, der kom til at dominere verden i 1800-tallet og frem til Første Verdenskrig.

I fremstillingen lægges der vægt på at få det hele med. Når fx industrialiseringen formidles, bliver der peget på mange opfindelser, nybrud, nye maskiner, nye kanaler, nye veje, nye sociale forhold og meget mere. De forfærdende sociale forhold under den tidlige industrialisering får også en god dækning. Men i den meget indholdsmættede fremstilling savner jeg nogle oversigter, sammenfatninger og hovedlinjer, der kunne gøre det lettere for den forudsætningsløse elev at holde sammen på den kæmpe historie, der præsenteres. Hvad var det nu, der var de vigtigste punkter? Hvad er det særligt interessant at lægge mærke til? Her må læreren træde til med arbejds spørgsmål, oversigter og nogle vigtige holdepunkter.

I den sammenhæng kunne forfatterne måske også have suppleret den grundige fremstilling af historie, som noget, der bare skal læres, med nogle spørgsmål eller opstillet nogle vigtige problemstillinger. For det første: Hvor er historikerne uenige? For det andet: Hvordan skal vi i dag forholde os til historien? De mindre glørværdige sider af historien som slavehandelen, uligheden eller den victorianske snerpede (dobbelt-)moral? Og hvad med den engelske imperialisme med racisme, hensynsløshed og herskermentalitet? Og på den anden side Englands vigtige bidrag til udvikling af demokratiet, menneskerettighederne og naturvidenskaben?

Storbritanniens historie udfylder et tomrum i lærebogssamlingen, og den vil være uundværlig for såvel historie- som engelsklæreren i de kommende år. Ikke hele bogen vil blive brugt, men den solide gennemarbejdede fremstilling, de flotte illustrationer og de gode kilder vil gøre den til grundbogen i mange år. Godt arbejde!

Ulrik Grubb

Et generationsportræt

JOHAN KLINGE SØRENSEN: *Strejftog gennem otte årtier 1940'erne – 2020'erne*, Mellemgård 2020, 288 sider, illustreret.

'Strejftog' er et velvalgt nøgleord i denne bogs titel. Et erindringsværk i traditionel forstand er der ikke tale om. *Johan Klinge Sørensen* tager ganske vist afsæt i kapitler om barndom og ungdom og fastholder en kronologisk udviklingslinje. Men de fleste af bogens kapitler er tematiske nedslag, der ofte er knyttet til artikler eller foredrag, der stammer fra den tid og belyser det emne, kapitlet handler om. Det giver de pågældende kapitler en autenticitet og tidsatmosfære, som den tilbageskuende erindring kan have svært ved at fange.

Johan Klinge Sørensen er født i 1939. Han vokser op i en arbejderfamilie på Bispebjerg og søger efter et halvt år i smedelære ind på læreruddannelsens præparandklasse. Senere gennemfører han Danmarks Lærerhøjskoles særlige historiestudium og er i en lang årrække ansat på Københavns Dag- og Aftenseminarium.

Flere af strejftogene tangerer det private, der næppe kan interessere uden for kredsen af slægt og venner, og forfatterens engagement i den socialdemokratiske bevægelse får også lov til at udfolde sig. Men den omstrejfende fortæller har hentet et antal gamle manuskripter fra sit lange lærer- og foreningsliv frem fra

gemmerne, og gennem dem tegnes et stærkt og levende billede af hele den lærergeneration – og måske lidt mere specielt: historielærergeneration – *Johan Klinge Sørensen* hører til.

Allerførst er der det sociale spring. I kraft af præparandklassen var læreruddannelsen den overkommelige vej til uddannelse, hvis man som ung kom fra ploven eller værkstedet. Det er tankevækkende, at HF, som historielæreren *Johan Klinge Sørensen* i høj grad kommer til at udfolde sig i, netop er vokset frem som præparandklassens afløser.

Der er et bærende pædagogisk syn bag forfatterens mangeårige virke, og det har han også tilfælles med rigtig mange jævnaldrende. Det er den elevcentrerede aktivitetspædagogik med afsæt i John Deweys "learning by thinking of, what you are doing." Den får *Johan Klinge Sørensen* lejlighed til at udfolde, allerede, da han er "på græs" i Vendsyssel, og den bliver hans afsæt både i HF-undervisningen og i læreruddannelsen. Det er den pædagogik, der kommer til at præge 1960ernes unge generation af lærere og som – stimuleret af ungdomsoprøret – sætter et afgørende præg på 1970ernes skolekultur.

Inddragelse af virkeligheden uden for skolen og ekskursioner er centrale elementer i denne pædagogik. Også her har *Johan Klinge Sørensen* været godt med og kan berette om et stort antal rejser med både HF-elever og lærerstuderende.

Et stærkt fagpolitisk engagement og en omfattende egenproduktion af undervisningsmaterialer – takket være fotokopimaskinernes banebrydende teknologi – kom til at påvirke denne generation af læreres arbejdsliv. Også her har *Johan Klinge Sørensen* gjort sig gældende. Der var betydelige frihedsgrader i de gældende læreplaner – ikke mindst i HF og gymnasiet – og den enkelte lærer var langt hen ad vejen sin egen didaktiske udvikler. I den forbindelse spillede de kollegiale faggrupper og de faglige foreningers debat og efteruddannelsesaktiviteter en helt afgørende rolle. I en artikel i KDAS-årsskriftet *Kalejdoskop* har Johan Klinge Sørensen under overskriften "Faggruppen – fagforeningen – fællesskabet" behandlet hele denne kollegiale kultur og den grundlæggende tradition for samarbejde og medindflydelse, der prægede skole- og uddannelseskulturen i årtierne efter 1968.

Omkring 1970 fik *Johan Klinge Sørensen* lejlighed til at opholde sig ved et antal skoler i bydelen Bronx i New York. Her oplevede han løsninger på store etniske og sociale udfordringer længe før de blev aktuelle i danske skoler. Senere blev han involveret i undervisningen på seminariets særlige forberedelseskursus for flygtninge og indvandrere. Det førte til, at han besøgte skoler på den anatolske højslette for at få indsigt i den skolekultur, der danner baggrund for de mange tyrkiske indvandrere i Danmark.

Muligheden for - og viljen til - internationalt udblik er også et særkende ved denne lærergeneration.

I en tid, der er præget af målstyret kompetence- og evalueringstænkning og en profileret ledelseskultur med tilhørende stramme arbejdstidsregler, kan *Johan Klinge Sørensen's* 'Strejftog' være en påmindelse om, at for ikke så længe siden var det en helt anden - langt mere selvforvaltende og lærerbaseret - dagsorden, der lagde rammerne for udvikling af danske skoler og uddannelser.

Knud Holch Andersen

Reflekterede erindringer fra efterkrigstidens børneliv på landet i Danmark

HELLE JUHL: Barndom på landet. Erindringer fra efterkrigstidens Danmark. Lindhardt og Ringhof, 256 sider, 299 kr.

Barndom på landet er ikke en historiefagbog i den forstand, at den er skrevet af en historiker eller har en historisk problemstilling, der bliver undersøgt. Forfatteren Helle Juhl er journalist og cand. public i kulturhistorisk formidling og har begået flere netop kulturhistoriske udgivelser om bl.a. barndom og landboliv. Når jeg alligevel lægger ud med at lancere et ord som 'historiefagbog' er det fordi denne skønne publikation rummer et så rigt kildemateriale og så mange nuancerede refleksioner, at den på mange måder faktisk kan bruges i historieundervisningen – selvfølgelig i mindre uddrag, og ikke som samlet lærebogsmateriale.

Hele afsættet og rammen er det landboliv, der formede sig i den umiddelbare efterkrigstid og frem til 1960'erne, hvor Danmark på mange måder overgik til at være et industriland og ikke længere var et landbrugsland. Det er altså en overgangs- eller en forandringshistorie, og det er meget velskrevet, underholdende og nuanceret formidlet. Rammefortællingen er således både en fortælling om barske og fattige kår, der efterhånden blev bedre som den økonomiske højkonjunktur tog til og velfærdsstaten udbyggedes og – på samme tid – en fortælling om de mange former for opbrud i familie- og livsformer og ikke mindst i rammerne for børneliv på landet, der kan ses som et tab. Det er ikke romantiseret, det er nuancerede overvejelser om forandringerne i de måder hvorpå voksne kontrollerer børn og hvordan det at være en del af et (arbejdende) fællesskab havde betydning for både børn og voksne. Hertil kommer en lang række sidegevinster i de løbende fortællinger om kønsroller, arbejdsvilkår, maskinernes betydning og de helt store samfundsforandringer – kold krig, EF osv.

Bogen er struktureret efter årets gang på landet: forår, sommer, efterår og vinter. Under de forskellige årstider og hvad der dertil hørte af arbejde, gøremål, højtider og hverdag, bringes så bogens erindringsselementer i mindre og sammensatte afsnit. Ti mennesker, fem mænd og fem kvinder, har bidraget med deres erindringer til bogen. Det er uklart, hvad kriterierne har været for at det netop er disse ti, der er blevet inviteret til at deltage – udover at de alle voksede op på landet i efterkrigstiden. Nogle er offentligt kendte, andre ikke, nogle voksede op under meget ydmyge kår, andre er rundet af mere velbjergede forhold, både hvad angår uddannelse og økonomi. Vi hører således forskellige stemmer fortælle om deres barndom på godt og ondt, alt sammen koblet til de forskellige årstider, men med ganske forskellige personlige, religiøse, sociale og kønsmæssige perspektiver. Det er ganske enkelt interessant,

rørende, indsigtsgivende og fyldt med små og store oplevelser og sansninger – fra barnets perspektiv, men selvfølgelig fortalt af den erindrende voksne.

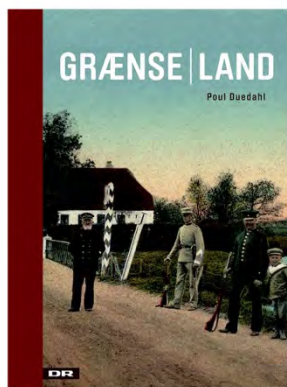
Man kan derfor læse *Barndom på landet* som en herlig og klog kulturhistorisk fortælling og man kan bruge de forskellige erindringsafsnit som kildemateriale til kultur- og socialhistorisk anlagte forløb i undervisningen. Der er masser af kildekritiske problemstillinger at tage fat på, og der er en rigdom af konkrete beskrivende fortællinger, som de fleste elever vil opleve som noget der stammer fra en overraskende anderledes og fremmed hverdag, selvom der tidsmæssigt ikke er tale om 'rigtig gamle dage'. De hverdagsnære beskrivelser bevidner ganske enkelt overgangen fra de sidste rester af de traditionelle arbejdende hushold på landet til den mere moderne kernefamilie – alt sammen helt konkret udfoldet af de erindrende stemmer. Jeg vil have fat på Helle Juhls andre udgivelser og støvsuge dem for mere herligt kildemateriale.

Karen Steller Bjerregaard

Lektor i historie og samfundsfag, Hvidovre Gymnasium & HF

Dat is so gemen un spräken Dänisch

POUL DUEDAHL: Grænse / Land. Gads Forlag 2020. Illustreret. 320 sider, 300 kr.

Grænser skiller, og veje samler, påpeger forfatteren i mere end en sammenhæng. Beretningen om grænselandet mellem Danmark og Tyskland er både grænsernes og vejenes historie med de spændinger og den sameksistens, som er prisen for og værdien af at bo der. Grænselandets historie er efter hans opfattelse et ustabilt og underfortalt vedhæng til den nationale historie. Beretningen tager sit udgangspunkt i året 1842, da grænselandet strakte sig helt fra Hamborg og til Kolding, og hvor Hamborgs brand skulle indlede et begivenhedsforløb, som i lighed med skæbnens ubønhørlige fremdrift i den græske tragedie ledte til katastrofen i 1864. Den slutter i 1920, hvor grænselandet med genforeningen blev indskrænket til et lille område i Nordslesvig med blot en skuffende afglans af danskhed i behold. Ved

beretningens begyndelse var loyaliteten i Slesvig og Holsten til hertugen, Danmarks konge, betinget og under pres. Rigsfællesskabet blev trængt og fortrængt af sprogfællesskabet, og hvad der udsprang af elitære spekulationer i Kiels universitetsmiljø om frihed for fremmedherredømme, lighed gennem demokratisk medbestemmelse og broderskab mellem befolkningsgrupper med samme kulturelle baggrund havde i 1848 karakter af en folkelig nationalitetskamp med skarp sondring mellem, hvad der var tysk og ikke-tysk. Bitterheden var markant ligesom foragten for alt dansk. Fortrængning af det danske sprog skete hastigt, effektivt befordret af tvungen tysk skolegang. I Danmark, det var i maj 1842, præciserede Orla Lehmann i sin nærmest ikoniske skåltale på Skydebanen i København sin opfattelse af, hvor grænsen mellem kongeriget og hertugdømmerne lå. Det var 'en klar og tydelig grænse. En grænse dannet af natur og historie i skøn forening' (s 50). Det var den grænse, der benævnt Ejderpolitikken en snes år senere udløste katastrofen.

Tiden mellem 1848 og 1871 er karakteriseret som frontlinjernes tid, hvor en gordisk knude af uforenelige holdninger og uforligelige gemytter fremkaldte destruktiv splid på alle niveauer fulgt af blodige krigshandlinger, hvis gru pensles rigeligt ud indtil den makabre detalje. Monarkiet opløstes. Ingen part agtede at give op, før den nationale fordring til fulde var opfyldt. Drømme om selvstændighed for hertugdømmerne fordampede efter krigens afslutning i 1864, og frygten for, at preusserne skulle tage over, hvor danskerne havde sluppet, blev til virkelighed. Efter at have besejret Østrig på slagmarken i 1866 oprettede Preussen Schleswig-Holstein som sin tolvte provins i januar det følgende år. Med Frankrigs nederlag i den fransk-tyske krig 1870-71 fordampede også Danmarks håb om en revision af grænsedragningen. Grænselandet mellem Kongeå-grænsen og sproggrænsen med op mod 200.000 dansktalende nordslesvigere var tabt. Det forblev en konfliktzone, hvori særlig optanterne var trykket. Deres børn blev først fra 1907 tyske statsborgere og var altså indtil da statsløse. Wilhelm 2.'s tronbestigelse i 1888 fulgtes af en skærpet fortyskningsproces og en hårdhændet 'afdanskning'. Særlig berygtet fremstår Ernst Matthias von Köllers embedsperiode som provinsens overpræsident 1897-1901. Hans 'jernnæve', som bl.a. omfattede fratagelse af tidligere erhvervet tysk statsborgerskab og masseudvisninger af uønskede elementer, var virkningsfuld og medførte tilbagegang for danskheden. Frem mod århundredskiftet var den nordslesvigske befolknings reaktion, at omkring en tredjedel emigrerede til Danmark eller Amerika.

Da krigsudbruddet i 1914 kom, viste det sig under mobiliseringen, at langt de fleste unge i Nordslesvig var parate til at gøre deres borgerpligt. Man måtte gøre sin pligt for at kunne kræve sin ret. Nogle gjorde det med ulyst, andre var drevet af eventyrlyst. Alle var af propagandaen overbeviste om, at de kunne nå hjem igen og fejre julen. Hver femte, dvs. omkring 30.000, forrettede krigstjeneste på alle fronter og led, som alle andre under 1. Verdenskrig, forfærdende tab og døjede de sværeste afsavn. Af de langt over 5.000 faldne menes tre fjerdedele at have været dansksindede. Efter Alliancemagternes sammenbrud blev med udgangspunkt i præsident Woodrow Wilsons 'punkt' om folkenes selvbestemmelsesret afholdt en folkeafstemning i 1920, der blev overvåget af en international kontrolkommission. Der førtes en valgkamp, hvor alle midler blev taget i brug. Resultatet i den nordligste zone var 74% for Danmark. I den mellemste zone var 80% for Tyskland, hvorfor grænsen fik forløbet nord om Flensborg. Den præcise grænsedragning var tilendebragt i december samme år. Ved grænsedragningen opstod der et tysk mindretal i Danmark på ca. 30.000, hvilket var tre til fire gange større end det danske mindretal i Sydslesvig. Under dyrlæge Jens Møllers ledelse søgte det tyske mindretal fra 1930'ernes midte forgæves at opnå Adolf Hitlers accept af en revision af 1920-grænsen.

Poul Duedahl (f. 1973), ph.d. og forfatter, er professor ved historiestudiet på Aalborg Universitet. Det foreliggende værk udgives i samarbejde med DR, hvis tv-serie "Grænseland" blev sendt på DR1 i maj og juni i år. Fremstillingen har en indledning og afsluttes af et 'bagord'. To kapitler, som behandler de tre årtier fra 1842 til 1871 er vægtet med ca. to tredjedele af stoffet, de næsten fem årtier mellem 1871 og 1920 med ca. en tredjedel. Stilen er causerende og retter udmærket fokus mod befolkningens vilkår i hele dens bredde i de dramafyldte åringer. Illustrationsmaterialet er relevant og omfattende, knap 150 billeder, af hvilke mange er i stort format, helsides eller mere. Der er desuden nogle stills fra tv-serien. I materialet indgår kort, malerier, både samtidige og det tilbageskuende historiemaleri, stik og tegninger samt, selvfølgelig, den fotografiske dokumentation, som er for hånden i størstedelen af det behandlede tidsrum. Afslutningsvis er der en litteraturliste, som andrager ca. 225 enheder, hvoraf en snes er tysksproget. Publikationen omfatter, ganske usædvanligt, ikke et noteafsnit, idet en kapitelvis angivelse af det benyttede stof og de bragte citaters proveniens er forvist til Gads Forlags hjemmeside. Det er en uskik, som jeg opfordrer til ikke må danne præcedens. Der er intet register.

Ole Halding

En Kristi stridsmand

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN: Den kirkelige genforening i 1920. Kristeligt Dagblads Forlag 2020. 426 sider. 300 kr.

Kristeligt Dagblads forlag har været med til at fejre 100 året for genforeningen med udgivelsen af denne bog om genforeningens kirkelige aspekt. Bogen er også en biografi om forfatterens morfar, den tysk uddannede præst Martin Schwarz, der virkede som præst først i Kliplev sogn fra 1910 til 1916 og herefter i Burkal sogn indtil 1940, begge sogne i Mellemslesvig, den allersydligste del af det område der kom til Danmark i 1920, med en stærkt blandet dansk-tysk befolkning, om end overvejende dansktalende. Schwarz var en af de 36 præster i området der fortsatte sin gerning under dansk styre, og forfatteren mener med en

vis ret at hans historie er med til at kaste lys over hele genforeningsproblematikken på det kirkelige område.

Bogens forfatter er professor emeritus i kirkehistorie, og bogen opfylder naturligt de gænge krav til kildegrundlag, dokumentation og metode. Det er omhyggeligt og grundigt arbejde, men man mærker også forfatterens personlige og let forståelige engagement i fremstillingen.

Ved at vælge en oprindelig tysk præst som hovedperson opnår man naturligvis et godt fokus på de nationale problemer (og desuden de politiske, i forhold til nazificeringen af det tyske mindretal), men ikke noget klart billede af hvordan den kirkelige genforening har fungeret for det store flertal af præster, der indvandrede nordfra. Ved tilsvarende "genforeninger" andre steder i Europa (f.eks. i Alsace/Elsass) oplevede man problemer mellem de tilvandrede embedsmænd og den lokale befolkning på grund af forskellige, ikke afstemte og dårligt erkendte forventninger. Det eneste spor af den slags man finder i bogen her, er en bemærkning om at biskoppen fandt det nødvendigt at pålægge de tilvandrede præster at tale langsomt, korrekt og tydeligt for at sønderjyderne skulle kunne forstå dem. Ironisk nok var det lettere at forstå de tyske præsters tillærte dansk. Et andet eksempel er forargelsen over at så mange af de sønderjyske menigheder, både danske og tyske, foretrak at holde fast ved deres præster fra den tyske tid.

Pastor Schwarz var således ikke en typisk sønderjysk præst, men næppe heller typisk for de "tyske" præster. Han var stærkt antinazistisk og stærkt imod den nazistiske version af kristendommen (de såkaldte Deutsche Christen). Han mente f.eks. at Satan med Hitler havde øvet sig på fremstillingen af Antikrist! (s. 300).

Bogen er nok mere en biografi end en generel fremstilling af den kirkelige genforenings historie. Vi får rigtig meget at vide om pastor Schwarz og hans embedsførelse. Som født holstener var han naturligvis oprindelig tysk, men efter 1920, hvor han blev dansk embedsmand, identificerede han sig i stigende grad med det danske – næsten alle hans børn voksede op som danske, og hans klare holdning var at det religiøse vejede tungere end det nationale. Hans kald omfattede både danske og tyske, og hans pligt var at fungere inden for det system han var sat i, om det så var dansk eller tysk.

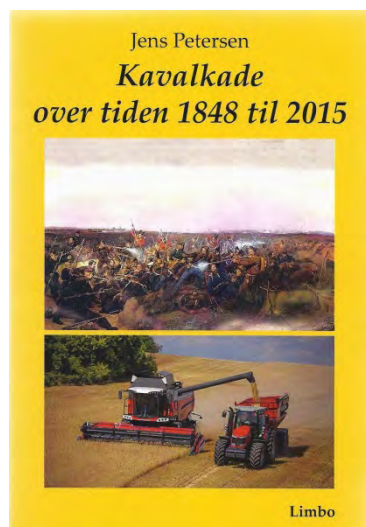
Hans religiøse overbevisning var yderliggående indremissionsk, og han engagerede sig særdeles aktivt i de forskellige bevægelser, strømninger og retninger på egnen og andre steder i Danmark. Han var bevidst om at han af mange blev opfattet som en "svovlprædikant", og de klip der gengives i bogen af hans taler og skrifter, bekræfter i høj grad læseren i denne opfattelse. Men både "svovlet" og hans prioritering af religiøsitet over nationalisme kan ses som logiske konsekvenser af hans fundamentalistiske grundholdning. Han var helt uforstående overfor grundtvigianernes sammenblanding af nationalisme og kristendom.

Bogen er interessant for dem der gerne vil vide mere om de kirkelige forhold i Sønderjylland efter 1920, men også for dem der gerne vil have et levende indblik i en personlighedstype der er svær at finde eksempler på i dag – på disse breddegrader, i hvert fald.

Axel Moos

Danmarkshistorie uden en historie

JENS PETERSEN: Kavalkade over tiden 1848 til 2015, Forlaget Limbo, 194 sider, 199 kr.

Jens Petersen blev født i Midtjylland i 1921. Han voksede op i en familie, der klarede sig, men som ikke på nogen måde var særlig rig – som mange, mange andre familier i den tids Danmark. Han har i denne bog samlet nogle erindringer fra sin egen og sine forfædres tid. Det bliver en mærkelig kalejdoskopisk gennemgang af liv og levevilkår i det midtjyske fra slutningen af 1800-tallet op til nutiden.

Vi begynder med en ganske gribende historie om, hvordan Søren Pejzen og hustru med fire små børn lørdag d. 27. juni 1885 flyttede fra et lille sted ved Vester Mølle til landsbyen Vinding på Fuglsang Gods. Med ko, kalv, end ged med kid, trillebør og tohjulet kærre begav den lille familie sig af sted tidlig om morgenen, og først sent på aftenen nåede de endelig frem til deres kommende lille bolig. Dette sted skulle blive udgangspunktet for en families historie helt frem til vore dage.

Derefter fortælles i det efterfølgende om det liv, som udspandt sig i den og de kommende generationer. Man får som læser et godt indblik i vilkårene for småkårsfolk op igennem tiden, og hvorledes udviklingen langsomt ændrede vilkårene for de små i samfundet. Hvorledes Søren Pejzen med kampesten byggede fundamenter til kirker og andre bygninger, og hvordan jernbanen kom til Jylland og om udvandringen til Amerika. Senere om vilkårene i mellemkrigstiden, besættelsen og tiden efter 4 maj, 1945, hvor Jens Petersen var med, da Montgomery besøgte København. Han var også med i Oksbøllejren med bevogtning af tyske flygtninge og ved minerydningen på Vestkysten.

Efterkrigstiden fremstår noget fragmenteret med forskellige optegnelser om landbrugets mekanisering og 'dollargrin'. Bogen sluttet af med nogle overvejelser om forskellen mellem nu og dengang, hvor landbruget og forholdene på landet dominerede.

Forfatteren kaldt har bogen en kavalkade, og det er en velvalgt titel. Man får et noget usorteret kik på fortiden beskuet fra ét udgangspunkt. Stort og småt blandes med hinanden, og det er som om forfatteren har valgt at skrive om det, som lige falder ham ind. Der mangler en god redaktør, der kunne give forfatteren

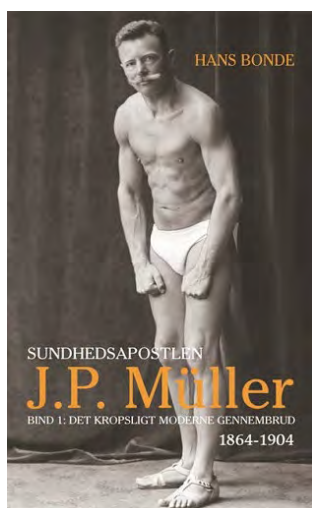
nogle gode rammer at arbejde indenfor. Men værre er det, at der mangler en rød tråd eller en historie, der bærer fremstillingen. Der er ikke en hovedperson eller en jeg-person, som vi som læser kan identificere os med og føle med. Det er nærmere som en lidt tilfældig krønike, hvor alt kan være med – eller ikke med.

Jeg er ikke i tvivl om, at det har været et stort arbejde at skrive kavalkaden, og familien kan med rette glæde sig over denne fastholden af vigtige punkter i slægtens historie. Men for den almindelige læser bliver det lidt tyndt og uvedkommende, når der mangler både en rød tråd og en god fortæller.

Ulrik Grubb

Kampen om gymnastikken gennem 100 år

HANS BONDE: Sundhedsapostlen J.P. Müller – Bind 1: Det kropsligt moderne gennembrud 1864-1904. Syddansk Universitetsforlag. 524 sider. 325 kr.

Denne bog er første bind i et omfattende værk med J.P. Müller som omdrejningspunkt. Hans Bonde udtrykker med dette værk et ønske om at bringe en dansk verdensberømtthed frem af glemslen. Det er tydeligt, at der er brugt meget tid og ressourcer på at frembringe et yderst fyldestgørende værk om personen J.P. Müller. Læseren føres ikke blot ind i J.P. Müllers livsbedrifter, men også ind i en forståelse af datidens samfundsnormer og samfundsforandring. Det er indføringen i datidens samfund, som giver læseren forståelsen af, hvorfor J.P. Müller er en dansk verdensberømtthed.

En bog på ca. 500 sider kræver en god struktur, som kan guide læseren igennem den enorme mængde af information. Hans Bonde griber dette an ved at præsentere læseren for fem nye teser i indledningen, som er rettet mod både bind 1. og 2. Emnerne for de fem teser er i overskrifter: Det sanseligt-erotiske gennembrud, Seksuel omvæltning, Religion, Kroppen og samfundsændringer og Kønnet. Bogen arbejder sig kronologisk frem rent tidsmæssigt, men varierer mellem vægtning af samfundsforandringerne og nogle af tidens øvrige fremtrædende kulturpersonligheder samt J.P. Müllers personlige livsoplevelser og erfaringer.

Dette giver et dynamisk skiftende fokus for læseren. Man bliver som læser først ført ind i datidens samfund med dets traditioner og normer samt forandringernes modtagelse. Dernæst bliver man ført videre ind i J.P. Müllers livsbegivenheder og har dermed god mulighed for forståelse af baggrunden for hans nyskabende tanker på daværende tidspunkt.

Nogle af de mest spændende afsnit i bind 1 er de, som omhandler samlivet og udfoldelse af de seksuelle lyster og sanser mellem J.P. Müller og hans kæreste/kone Marie. Hans Bonde har fået kendskab til dette via en hidtil ukendt brevveksling fra Det Kongelige Bibliotek. Læses disse afsnit alene vil de muligvis ikke virke revolutionerende, da indholdet kan virke nyere end virkeligheden er. Det er netop tiden denne brevveksling er foregået i, som gør den yderst interessant. De gør op med datidens forestilling om mandens seksuelle ret og skriver om at respektere kvindens lyst og begær, som i citatet fra et af Maries breve til J.P. Müller. *"Du min elskede vil fordre af mig. At min lyst skal følge med lejligheden til at elske. Ja! Så har jeg skuffet dig, thi dette er så langt fra tilfældet med mig. Det er snarere modsat med mig, når lejligheden er mindst, er min lyst i reglen størst."* (s.174)

Det kommer tydeligt frem igennem læsning af bogen, hvordan J.P. Müller og Marie har været i front for ændringen af kønsrollemønstret, den seksuelle opfattelse og dertilhørende følelsesliv. Der er ikke tale om, at de var de eneste, som det også pointeres i bogen, men de var nogle af de første og har givet eftertiden mulighed for indsigt heri med bl.a. deres brevveksling.

En anden del af bogen, som er spændende i nutidens øjne, må være J.P. Müllers tanker om kroppen og udviklingen af kroppen via legemsøvelser. Det at dyrke den atletiske, sunde krop passer godt ind i vores tidsalder, og det samme gør hans system med henblik på individuelle øvelser. Det individuelle fokus på kroppen passer godt ind med nutidens individuelle fitnesskultur, hvor mennesker trækker sig fra den organiserede forenings- og holdidræt, som ikke passer ind den voldsomt individualiserede livstil i dagens samfund. J.P. Müller repræsenterer en lang række træk til nutiden igennem sin deltagelse i konkurrencer og hvordan han påvirkes af resultatet i disse konkurrencer. Han fik fx efter at have tabt Københavns Fodsports-Forenings 10-milsløb i 1893 fabrikeret sin egen medalje, hvilket kan tolkes som et behov for selviscenesættelse.

Bind 1 i dette værk er velskrevet og nærværende i forhold til at præsentere læseren for J.P. Müllers tanker og udvikling. Der bliver igennem bogen trukket tråde frem til bind 2 og afslutningsvis også givet en kort appetitvækker til det kommende andet bind fx: Hvordan bliver J.P. Müllers tanker kendt internationalt? Og hvorfor er han nærmest endt i glemsel i dag?

En bog der klart er værd at bruge tid på at læse, om det så er alle 524 sider eller blot enkelte afsnit.

Mark Karlsen

Argumenter for humaniora

MIKKEL BILLE, ANDERS ENGBERG-PEDERSEN OG KAREN GRAM-SKJOLDAGER (red.): Verden ifølge humaniora. 40 banebrydende begreber der former vores virkelighed. Aarhus Universitetsforlag, 2019. 352 sider. Ill.. 300 kr. (vejl.)

Som det uden tvivl er Noters læsere bekendt, lever humaniora i disse år en noget trang tilværelse. Der tvivles fra mange hold på humanioras samfundsværdi, til fordel for de tekniske, naturvidenskabelige, medicinske og erhvervsøkonomiske fag.

Nærværende bog søger at råde bod på denne misere, og det hedder blandet andet i redaktørernes introduktion: "Når det gælder forskningskvalitet, beskæftigelse og samfundsenengagement klarer humaniora i Danmark sig (.) godt trods mediehistorierne om humanioras krise" (15).

Bogen vil nu råde bod på, at humanioras "helt konkrete forskningsmæssige bidrag til samfundet" er gledet i baggrunden. Og det vil man gøre ved med korte smagsprøver – 40 artikler i alt – at give indblik i humanistiske begreber.

Bogen er således bygget op som 40 præsentationer af vigtige begreber i artikler på 5-6 sider. Af de omhandlede begreber kan eksempelvis nævnes: livsverden, ondskabens banalitet, humankapital, performativitet, diskurs, borgerlig offentlighed, erindringssteder, medialisering, paradigme, rekonstruktion og orientalisme. Og bogen er bygget op i hovedafsnit, som benævnes: Mennesket som individ, Mennesket som socialt væsen, Mennesket som sprogligt væsen, Mennesket som politisk og økonomisk væsen, Menneskets hukommelse, Mennesket og teknologierne samt Menneskets videnskab.

Artiklerne, der er forfattet af danske humanistiske universitetsforskere, er stort set alle som en særdeles, ja nærmest pædagogisk, velskrevne, hvilket utvivlsomt bærer vidnesbyrd om en meget grundig redaktionel proces. Og læseren kan let blive klogere af de fleste artikler.

Metoder og teorier som hermeneutik, socialkonstruktivism, dekonstruktionisme og diskursanalyse må siges at være de fremherskende i artiklerne.

Blandt alle de fortrinlige, korte artikler har jeg dog en favorit, nemlig Kasper Risbjerg Eskildsens "Hvad laver din ubegavede fætter på universitetet?" Heri skriver han bl.a. til en samtidsdiagnose af universiteternes

tilstand: "Ligesom det var tilfældet i Tyskland i 1800-tallet, har de seneste årtiers stigning i studentertallet ført til en målretning af undervisningen. Det er nemmere at uddanne studerende til specialiserede vidensarbejdere end til selvstændige tænkere, kritiske intellektuelle eller naturfilosoffer. Det kræver færre forudsætninger hos de studerende, det er billigere, og indholdet af uddannelserne kan standardiseres og kontrolleres" (300f.).

Bogen er således samlet set et habilt argument for humanioras eksistensberettigelse. Men jeg sidder alligevel tilbage med denne tanke: bogen dokumenterer ganske vist, at humaniora har opnået meget vigtige og flotte indsigter, men hvad med alt det tilsyneladende lidet vigtige arbejde, som humaniora uægtelig især består i? Hvad med den sammenlignende analyse af førsokratikerne? Hvad med den sammenlignende undersøgelse af de uregelmæssige verber i de vestnordiske sprog? Hvad med den historiske undersøgelse af forholdet mellem naturalie- og vareøkonomi i middelalderens Viborg? For humaniora kan jo dårligt i fremtiden trives med, at de pengebevilgende myndigheder nok vil investere i fløden, men ikke i resten af mælkeproduktet. Det, den fortræffelige bog viser, tilhører kun toppen af isbjerget.

Men bogen fortjener at blive læst, også for sine kvaliteter som indføring i, hvad humaniora og humanistisk forskning er for en størrelse i dag.

Poul Ferland

Idéhistorie i åndens tegn

HANS-JØRGEN SCHANZ: Menneskene og alt andet. Forlaget Klim 2020. 152 sider. 150 Kr.

Den igennem mange årtier fremtrædende danske idéhistoriker, professor emeritus ved Aarhus Universitet Hans-Jørgen Schanz, har begået denne bog, hvori han ønsker at "fremdrage en række forskellige opfattelser af, hvordan og hvorfor menneskene adskilte sig fra, eller skilte sig ud fra alt andet, der var til" (side 8).

Stik imod forfatterens ambition kan titlen på bogen nok kaldes rigeligt ambitiøs; den kommer til at omfatte alle mennesker, skønt eksempelvis ikke alle mennesker jo endnu er født, og måske er der også noget af alt andet, som Schanz ikke får behandlet i dette skrift. Bogen kunne således være betitlet Mennesker og andet, eller i oplysningstidens beskedne tradition: Om menneskene og alt andet.

Men lad dette nu være en lidt subtil indvending; bogen viser Schanz fra hans stærkeste side, der er hans enorme overblik samt idéhistoriske – og forhistoriske! – viden. Dertil kommer, at han faktisk er en fremragende pædagog, der guider læseren sprogligt og indholdsmæssigt nænsomt igennem stoffet. Så lad det være sagt straks, at bogen bestemt er læseværdig, også som en slags indføring, dog ikke på gymnasieniveau, i almen idéhistorie; lærere i de allerfleste fag kan have gavn af bogen. Bogen er uden noter og litteraturliste og altså essayistisk, sine steder sarkastisk og polemisk stillingtagende, hvad forfatteren ikke skal skoses for. Således hedder det: "Hun (Hannah Arendt) døde længe inden facebook og andre asociale medier var kendt" (141).

Bogen indeholder mange gode og tankevækkende enkeltbetragtninger. Fx er begejstringen i Vesten ved Murens fald, og især tankerne i hælene herpå om historiens afslutning med demokrati og marked, ifølge Schanz snarere end tegn på optimisme omvendt tegn på, at almen vestlig historieopfattelse, der inkluderer det uophørlige fremskridt og ikke en historiens stilstand, var "drænet for kraft".

Schanz er kritisk i forhold til den tiltagende og til slut næsten totale historisering af mennesket, som tog sin begyndelse med filosofferne Herder (1744-1803) og Hegel (1770-1831) i Tyskland i årtierne omkring år 1800 og nåede sin klimaks med Karl Marx (1818-83). Denne historisering varede ifølge Schanz det meste af 200 år, indtil den modsatte opfattelse, mennesket som rent naturvæsen, som ligeledes vækker forfatterens kritik, tog over i slutningen af det 20. århundrede med bl.a. genetikkens DNA-forskning og neurofysiologien. Endvidere har han ikke meget til overs for ideen om 'tabula rasa', det, at mennesket fra starten er en ubeskrevet tavle uden nogen som helst forudsætninger eller forudgivne egenskaber. Så langt kan denne anmelder følge forfatteren.

Helt uenig kan man også dårligt være, når han taler om "det graverende fravær af åndsambition i hele det danske statsligt drevne uddannelsesvæsen, fra folkeskole til og med universitetet. Åndsambitionen er borte som et mål – men ånd findes selvfølgelig, for man kan som bekendt ikke binde ånd, kun undlade at støtte dens tilstedeværelse og tilsynekomst" (114).

Til gengæld er jeg ganske uenig, for det første når Schanz hævder, at FN's menneskerettighedserklæring af 1948 er et "klart vestligt produkt" i en slags modsætning til andre kulturer, hvor ikke hvert enkelt menneske, men en kollektiv størrelse, som fx familien, er rets subjekt. Der er derimod i langt højere grad tale om et internt, demokratisk og i vid forstand politisk liberalt, "vestligt" projekt, rettet imod den fascisme, der havde så fast et tag om adskillige lande og enkeltpersoner i "Vesten" i første halvdel af forrige

århundrede. Projektet er således ikke at forstå som en ideologisk nyimperialisme, men snarere som menneskers selvforsvar imod helt igennem uhyrlige overgreb og samfundsformer.

For det andet er jeg uenig, når Schanz hævder, at Menneskerettighedserklæringen af 1948 ikke beror på sandhed, men på konvention, altså udelukkende på en beslutning om, at den skal gælde. Så meget sandt er der i Schanz' påstand, at erklæringen selv giver udtryk for, at den beror på en fælles overenskomst mellem lande. Men at der ikke skulle kunne argumenteres fornuftigt og overbevisende for frihedsrettighedernes gyldighed i en betydelig grad af overensstemmelse med en universel sandhed, vil jeg i høj grad anfægte.

Om den tyske tænker Martin Heidegger (1889-1976), som Schanz rigtignok stort set er meget kritisk over for, hvilket tjener ham til ære, siger han dog, "at Heidegger (...) kom til at afdække en række grundvilkår for menneskelivet" (105). Tænker Schanz nu på angsten som grundbegreb, så tager han fejl; angsten er ikke et grundvilkår for menneskelivet, for det første fordi, vil jeg hævde, mange mennesker i dag lever uden angst (måske lige bortset fra for corona), hvilket ikke betyder, at angst ikke kan ramme alle, men det er der så meget andet, der også kan. Og for det andet kan angsten som et fremherskende træk i menneskelivet utvivlsomt overvindes igennem historiske fremskridt (ja, jeg bruger uden blusel dette i grunden udmærkede begreb!).

Hvis Schanz desuden tænker på døden som et af Heideggers grundvilkår, så kan tilsvarende siges. "Væren til døden", siger Heidegger – betyder det, at menneskers liv til hver en tid skal gives til døden, som nazisterne ville, eller hvad? – men alles død skal Heidegger ikke være sikker på. Han har kun fortidens begivenheder at bygge sin påstand på, og desuden kan også døden overvindes i fremtiden – måske? Hvem ved, og hvorfor ikke? Heidegger vidste det i hver fald ikke.

Schanz siger videre, at begrebet 'intet' er et grænsebegreb for tanken. Men tanken respekterer ikke grænser, selv om enhver fornuftig tanke godt ved, at den ikke er alt. Men tænkningen har ret til at tænke over alt, hvad den vil, over intet, skabelse, Alt, Gud, hvad som helst.

Schanz nærer øjensynlig en nok ikke ringe veneration for den danske filosof K.E. Løgstrup (1905-81) og den tysk-amerikanske Hannah Arendt (1906-75). Tilsyneladende er det begrebet spontanitet, Schanz er faldet for hos de to, hvilket da også lyder sympatisk, skønt det ikke fremgår helt af bogen, hvad det betyder. Noget sludder er dog den tanke hos Arendt, som Schanz fremfører, at tænkning ikke er rettet imod sandhed, men imod mening. Jeg må indrømme, at jeg nok ikke helt ved, hvad det skal betyde. Men at tænkning ikke skulle være erkendelse, som Arendt siger, idet denne sidste angivelig skulle rette sig imod sandhed, hvad tænkning åbenbart ikke gør, det må jeg anse for meningsløst.

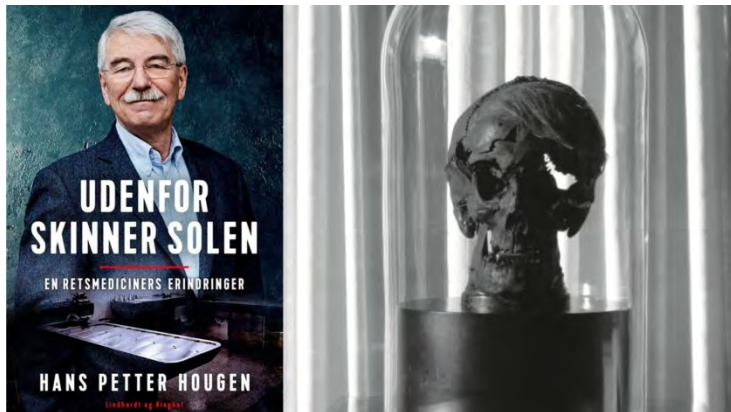
Schanz har også meget til overs for begrebet ånd, hvad der også lyder sympatisk. Men den bliver desværre i lidt for høj grad svævende over vandene uden at komme tilstrækkeligt ned imod jorden; lidt mere formidlet viden om den ville være ønskeligt.

Men som sagt er bogen anbefalelsesværdig for sin idéhistoriske fremstilling, skrevet af en af landets absolut bedste idéhistorikere, såvel forsknings- som formidlingsmæssigt.

Poul Ferland

Retsmedicin

HANS PETTER HOUGEN: Udenfor skinner solen - En retsmediciners erindringer. Lindhardt og Ringhof, 2019, 261 sider.

Jeg har i lang tid haft en fordom om selvbiografier, der i al enkelhed går ud på, at for overhovedet at få ideen om at nedfælde sit liv på papir, så skal der et temmelig stort (og sikkert ulideligt) ego til. Ud fra samme tvivlsomme logik turde det følge at jo ringere en profession og jo mere ukendt et navn der har begået en selvbiografi, jo større (og mere ulideligt) må egoet nødvendigvis være. Derfor burde denne selvbiografi af retsmedicineren Hans Petter Hougen være oplagt til at bekræfte min fordom. I stedet støder man her på et menneske der virker overordentligt sympatisk og ydmygt og som fortæller levende og vedkommende om sin karriere og sine oplevelser og ikke mindst de refleksioner om menneskelivets sammenhæng med samfundsforhold de har afstedkommet og de konsekvenser hans karrierevalg har haft.

Udenfor skinner solen er en meget personlig bog, der starter i 1969 da forfatteren var en tyveårig jurastuderende uden nogen synderlig plan for fremtiden, endsize en tilværelse som internationalt respekteret og anerkendt retsmediciner, og frem til hans gradvise afvikling af karrieren som retsmediciner med et stort internationalt udsyn, professorater og daglig ledelse af retsmedicinsk institut i København.

Undervejs i den fortælling kommer vi omkring Spanien, Mellem og Sydamerika, Miami, Thailand, Norge, kraniet fra Katyn og ikke mindst Gaza i 2014. Især afsnittet om Hans Petters Hougens oplevelser i Gaza er stærkt og vedkommende, da det tydeligt skinner igennem at han til trods for sin erfaring og professionelle distance, har en tydelig grænse for hvor megen lidelse og grusomhed han kan rumme, uden det får personlige konsekvenser. Denne ærlighed og følsomhed er symptomatisk for bogen og er med til at understrege at hvor meget man end som professionel kan fortælle sig selv at *udenfor skinner solen*, så er den stereotype og følelseskolde retsmediciner fra fiktionens verden nok mere et stilgreb end en projektion af virkeligheden.

Den historiske udvikling er ikke bogens primære ærinde, men i kraft af bogens tidsspand er der en vis historisk dimension. Haugen fortæller, for eksempel, om en sag fra 1980'erne hvor en familiefar dræber sig selv, sin hustru og sine to børn. Afsnittet indeholder nogle særdeles detaljerede beskrivelser af både gerningssted og ofre, men de makabre detaljer fremstår ikke som underholdning eller stimulus af nyfikenhed men snarere som en nøgtern beskrivelse af den detaljerigdom man som retsmediciner skal

kunne rumme. Derved får læseren både indsigt i hvad arbejdet består af og derved også at professionel distance ikke betyder at man ikke internaliserer den slags oplevelser – især ikke i 1980'erne hvor debriefing og kriseberedskab ikke var en del af retsmedicinernes hverdagssprog.

Forfatterens år i Miami rummer en kras kritik af den amerikanske samfundsmodel og den røber en tydelig veneration for den skandinaviske velfærdsmodel. Afsnittet rummer mange sager fra Miamis underverden og USA's skyggesider der ikke er for sarte sjæle og de makabre og voldsomme beretninger suppleres af en del stikpiller mod et rigtigt amerikansk samfund og arbejdskultur hvor den skandinaviske lighed og velfærdstanke skattes højt.

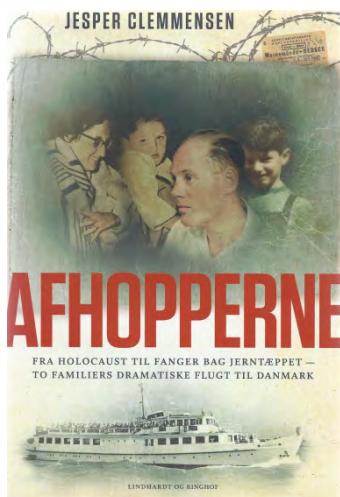
Der er et par skønhedsfejl hist og her, men det føles næsten rart og menneskeligt i en bog der omhandler et emne og en profession der nok for mange er synonymt med sterilitet og distance. Bogen er generelt velskrevet og letlæst men består ikke af tomme kalorier.

Som nævnt er det en udgivelse med en begrænset (professionel) relevans for undervisere i gymnasieskolen, men i tider med fremdriftsreform og ideer om ”drømmestudier” er der noget opløftende og potentielt dannende i at læse om hvor langt man kan komme med tilfældigheder, nysgerrighed, erfaringer og stor portion (med)menneskelighed.

Anders Pultz Lundgaard

Familiefortællinger om forfølgelse og flugt

JESPER CLEMMENSEN: ”Afhopperne. Fra holocaust til fanger bag jerntæppet – to familiers dramatiske flugt til Danmark”, Lindhardt og Ringhof 2020, 408 sider (ill.), 300 kr.

Med ”Afhopperne” fortsætter Jesper Clemmensen i sporet fra sine to første bøger, ”Flugtrute Østersøen” og ”Skyggemand – flugthjælper i den kolde krigs Berlin”. Men denne gang følger Clemmensen to tjekkiske familier med jødisk baggrund fra tiden før Hitlers magtovertagelse i 1933 til deres afhopning i Danmark

1960. Sidenhen kom begge familier videre til USA.

Det er en grum, gribende fortælling, som Clemmensen folder ud. Det er ikke historiefremstilling i klassisk, videnskabelig forstand. Nul noter, nul henvisninger undervejs, men det er et valg, som Clemmensen har taget. Og nok så forståeligt, hvis hans bog skal sælges fra bestseller-bordene i Bog og Idé's voksende antal filialer. Menig mand er ikke til note-hump.

Men dokumentationen har fået sit eget appendix, som viser det omfattende materiale, som "Afhopperne" bygger på. De personlige erindringer fylder allermest, men Clemmensen har sat beretningerne ind i den større, historiske ramme. Vekselvirkningen mellem den lille og den store historie fungerer. Det er ikke på en objektiv basis, men ud fra de to familiers liv, levned og fortælling. Dialektikken foldes først ud omkring den bogstavelige afhopning i Gedser, hvor de to familier vælger den farefulde flugt ud over rælingen på den bizarre rutebåd, "Seebad Ahlbeck", der sejler mellem Warnemünde og Gedser, men ikke tilbyder landgang i det kapitalistiske Gomorra. Her må de heldige DDR-borgere nøjes med et kig ind til Gedser og den familie, der skulle have taget vejen fra BRD til Gedser for i det allermindste lige at få et fjernt vink fra familiemedlemmerne i øst.

Seebad/Søbad skal åbenbart forstås bogstaveligt, hvis passagererne skulle ønske at slippe ud af deres respektive kommunistiske eksperimentarier i DDR og Tjekkoslovakiet. Clemmensen bruger flittigt pressens historier fra afhopningen i Gedser Havn, og blandt disse er "Land og Folks artikler modfortællingen til hovedpersonernes narrativ.

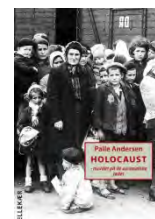
Det sker ikke tidligere i bogen, hvor historiesynet følger et spor, men der er vel heller ikke den store fornuft i at problematisere og tvivle erindringerne om de uhyrlige rædsler fra diverse kz-lejre.

Clemmensen er i øvrigt ferm til at holde spændingsniveauet oppe på alle 400 sider. Det kunne nogle historikere lære af, for man kan jo altid annotere diskret, så fagkollegerne ikke kan klandre nogen for uvidenskabelighed.

Hans-Henrik Christensen

Grundlæggende overblik over Holocaust historie

Palle Andersen: " Holocaust mordet på Europas jøder". Ellekær 2020. 254 sider. 245 kr.

"Holocaust" vil næppe være et ukendt begreb for Noters læserskare og en introduktion vil derfor være unødvendig. Nogle tænker sikkert "har vi virkelig brug for endnu en holocaustbog". Til dem vil jeg svare, at det er et godt tegn, at der til stadighed udkommer bøger om holocaust og antisemitismen. Vi lever i en tid, hvor de sidste af dem, der levede i 1940erne, forsvinder fra rampelyset og den offentlige debat. Der er desværre alt for mange eksempler på, at antisemitismen fortsat er en livskraftig virkelighedsopfattelse til

trods for de åbenlyse skader, den har forvoldt samfund som det tyske mf, ud over selvfølgelig de mange individuelle jødiske ofre og deres efterkommere. Derfor er det nødvendigt at fastholde erindringen om, hvor farlig og ødelæggende dette narrativ er, hvis det opnår et mentalt gennemslag i befolkningen og politisk indflydelse i samfundet.

Palle Andersens bog om holocaust giver læseren overblik over hovedbegivenhederne. Det er en bog, man som SRP-vejleder kan have glæde af at have med til elever, der vil arbejde med emnet. Udgangspunktet er en kort historisk opsummering af antisemitismefænomenet igennem Europas historie. Herefter gennemgås NSDAPs ideologi og magtovertagelse i 1933 sammen med den efterfølgende nazificering af Tyskland i gennem 1930'erne. Selve holocausts historie beskrives såvel ud fra et kronologisk perspektiv såvel som fra et administrativt og politisk perspektiv. Der er en række nedslag i de forskellige tyskbesatte landes holocausthistorie, herunder Danmarks. Der er derudover udmærkede og korte omtaler af centrale personer som Hitler, Himler, Heidrich mv. Palle Andersens bog er righoldig på relevante (og rædselsvækkende) illustrationer i form af billedmaterialer, plakater mv. Der er et særligt kapitel om fotodokumentationen i bogen skrevet af Jens Ellekær. Det er en god ide at holde fokus på den side af sagen, ikke mindst i betragtning af hvor vigtige billeder er (blevet) for vores historiebevidsthed.

Jeg kan godt lide bogen, fordi den åbner muligheder for, at eleverne kan arbejde videre med fx Victor Klemperers dagbog", C. Browning "Ordinary Men", og andet som Andersen løbende introducerer i bogen. I det hele taget kommer Andersen godt rundt om emnet på de godt 200 letlæste sider. Det siger sig selv, at man ikke kommer ned i de nærmere detaljer omkring holocaust, men ønsker man det, må man skaffe sig mere digre værker.

Det fremgår af bogens data, at der er tale om en ny udgivelse. I 2015 udkom Palle Andersen dog med en bog, der hed "Holocaust: forfølgelse og udryddelse af jøderne, 1933-1945", med en identisk indholdsfortegnelse og nogenlunde samme sidetal. Dengang kritiserede B. Blüdnikow bogen for dens mangel på at inddrage nyere litteratur, bl.a. kritiserede han at Niels-Birger Danielsens Werner Best-biografi fra 2014 ikke var inddraget. Det er den stadig ikke, så bogen må nok karakteriseres som en genudgivelse. Har man allerede den stående på hylderne, er der således ingen grund til at anskaffe sig "Holocaust, mordet på Europas jøder". Har man den ikke, så giver det god mening at anskaffe et eksemplar til interesserede elever.

Jørgen Lassen

Flygtningelejr -Australien

BEHROUZ BOOCHANI: *Kun bjergene er min ven*, Gyldendal 2020, 405 sider, 300 kr.

Manus Fængslet - eller Manus Island Regional Processing Centre – eksisterede fra 2012 til 2017. Det var et australsk center for asylsøgere, anbragt 3000 km fra Australien på øen Manus i Papua New Guinea. Langt fra alles opmærksomhed og under virkeligt barske forhold, skulle det få asylsøgerne til at opgive deres ansøgning og rejse hjem. Forfatteren Boochani tilbragte (vistnok) 4 år i denne lejr, og bogen er en slags reportage fra livet i lejren, hvor der kun er anbragt mænd. Vistnok skrevet og sendt i små bidder på en ulovlig, indsmuglet mobiltelefon. Disse ting fremgår ikke klart af teksten, der er endelig redigeret efter han har forladt lejren. Bogen er en lang anklage mod det australske asylsystem, og rummer afskyvækkende beskrivelser af ulidelig, nådesløs varme, utroligt uhumske toiletter, elendig og mangelfuld mad og overfyldte soverum. Alt i alt forfærdelige forhold. Fangerne nedværdiges af de australske G4S-vagter, selvom det aldrig helt forklares, hvori volden og overgrebene består. Mange knækker psykisk og fysisk under opholdet og vender hjem, men ikke bogens forfatter. Bogen er utvivlsomt et væsentligt dokument om et umenneskeligt system, og derfor har den også fået stor opmærksomhed og er oversat til mange sprog, nu altså også dansk, selvom lejren i dag er jævnet med jorden. Imidlertid finder denne anmelder, at det er en problematisk skildring - af flere grunde.

Den første er en metodisk indvending. Den dokumentariske skildrings berettigelse er dens troværdighed. I bogen skildrer Boochani en lang række personer, han møder – Koen, Luderen Maysam, Faren Til Det Lille Barn, Helten m.fl. – og der er tale om ganske rørende beskrivelser i nogle tilfælde. Men samtidig skriver han, at alle personerne er opdigtede, sammensat af elementer fra virkelige personer. For at beskytte dem, det er skrevet, mens han var indsat. Men det tager jo en del af troværdigheden væk, og det efterlader i hvert fald denne læser i en sær tilstand af tvivl. Kan vi så overhovedet stole på det, han skriver? Har det fundet sted?

Den anden indvending handler om stilen. Bogen veksler mellem en slags digte eller lyriske afsnit og så reflekterende prosaafsnit. Digtene er i en stil, der kunne minde om Yahya Hassans, men ærlig talt uden dennes litterære talent. Et af de bedre digte (trods stavefejlen) lyder: *"En ø/Et fængsel/ En jungle/ Et hav/ Eskadriller af fugle/ Hære af frøer/ Orkestre af fårekylinger/ Indtil da havde de ikke oplevet menneskets ånde/ Politiske slogans/ Uberørt natur/ Paradoks/ En landskab fuld af modsætninger."* (s. 341). Overordnet set er denne vekslen mellem to skrivestile ikke nogen gevinst for læseoplevelsen.

Den tredje indvending er en blanding af de to ovennævnte. Det, Boochani dokumenterer, er systemets umenneskelighed. Men det sker sært ukonkret, i mange tilfælde som anklager, der ikke understøttes af eksempler. Samtidig forklares forfatterens egen historie ikke, hvorfor han er flygtning er uklart, og der er

ingen egentlig kronologi i beretningen (bortset fra i starten). Mere om disse forhold ville gøre beretningen skarpere. Det system, han skriver mod, kaldes konsekvent i bogen for Det Kyriarkiske System, uden begrebet rigtigt forklares (bortset fra i en lille fodnote). Til gengæld gentages det i en uendelighed, hundredevis af gange, føles det som. Se fx dette citat: *"Når solen gik ned, samlede fangerne sig foran porten og råbte ad Det Kyriarkiske System: 'Frihed! Frihed!'. De troede faktisk at de kunne starte en revolution. Men de udfordrede ikke Det Kyriarkiske System[...]".* Carsten Jensen forklarer i bogens forord: *"[...] kyriarki, som er hentet fra feministisk teori, hvor det beskriver et kompliceret hierarki af undertrykkelse, hvor undertrykte grupper spilles ud mod hinanden gennem en selektiv tildeling af privilegier, så de aldrig forener sig i en solidarisk modstand [...]"*. Måske er denne læser bare ikke woke nok, men altså, det er svært at se, at det skulle gøre beretningen klarere, og ikke bare forplumre og abstrahere det, der ville stå stærkere som konkrete beskrivelser fremfor forfatterens fortænkte fortolkning.

Carsten Jensen har forsynet bogen med et meget carstenjensensk forord. *"Politikere i Vesten misunder Australien, når det kommer til flygtninge"*, skriver han, og fortsætter et par sider senere *"Vidnesbyrd om nazismens udryddelseslejre fik vi af de få overlevende, forfattere som italieneren Primo Levi [...] Flygtningelejrene har fundet deres Primo Levi i Behrouz Boochani"*. For så at ende i: *"Du bliver ikke myrdet i flygtningelejren, men psykologisk bliver du suget ind i en proces, der kun kan betegnes som en parallel til koncentrationslejrens fysiske tilintetgørelse. Det gælder for lejrene på Manus og Nauru i Stillehavet [...] Det gjaldt for Sjælsmark, det gælder for Ellekær og statsfængslet på Kragsskovhede [...]"*. Auschwitz = Manu = Ellekær, ikke sandt? Men Boochani er ingen Primo Levi, dertil er hans beretning for uklar. Den har nok imidlertid været medvirkende til at lukke Manu-lejren, og på den måde er den jo vellykket. Som læseoplevelse er den det ikke.

Poul Kristensen

Af jord[en] er du kommet

LEWIS DARTNELL: Oprindelse. Hvordan Jorden skabte os. På dansk ved Steffen Rayburn-Maarup, Forlaget Klim 2020 (en. 2019), 339 sider, illustreret S/H, 300 kr.

Englænderen Lewis Dartnell (f.1980) er uddannet biologi med et særligt fokus på astrobiologi. Denne tilgang giver forfatteren en "naturlig forklaring" på en række faktorer som har præget menneskehedens historie.

Blandt mange interessante iagttagelser beskriver bogen hvordan de fleste tidlige civilisationer opstår hvor de tektoniske plader støder sammen. Her har vulkanbrud og dermed god landbrugsjord skabt nogle særlige forudsætninger for udvikling. I forlængelse heraf beskriver Dartnell i et afsnit, hvordan civilisationen i forbindelse med den neolitiske revolution og i forbindelse med domesticeringen af dyr for alvor tog et tigerspring. Som hos biologen Jared Diamond betones her samspillet mellem de eurasiske civilisationer, mens manglen på lastdyr hæmmede civilisationerne i Amerika.

Et andet eksempel på Jordens betydning ser Dartnell i havenes betydning og beskriver her blandt andet betydningen af Middelhavet og det Indiske Ocean. Hvad angår Middelhavet, får vi en forklaring på, hvorfor den europæiske del af Middelhavet har de bedste udviklingsmuligheder og hvorfor de mange øer i Sydøstasien forhindrer opkomsten af et imperium. På lignende vis udforskes Nordsøen, hvor de særlige kendetegn ved "vores hav" førte til udviklingen af kapitalisme.

Bogen fortsætter i samme spor i de kommende kapitler og kan trække tråde fra alt over monsunvindenes betydning for de store opdagelser, betydningen af kontrollen med søvejene fra den Peloponesiske Krig til i dag til hvordan stemmeafgivningen mellem demokrater og republikanere kan forklares ud fra gamle havbundssedimenter.

Et andet vigtigt element i bogen spiller de særlige materialer som har spillet en rolle i menneskehedens historie. Vi kommer ind på jordens særlige geologiske kendetegn og hvordan sten, olie, metaller med videre er opstået og er brugt i forskellige perioder af menneskehedens historie. Her kan specielt nævnes kapitel 6, som ser på både bronzealder og jernalder, men også giver en lang række eksempler på metallernes afgørende betydning i dag.

Samlet set giver bogen et anderledes syn på en verdenshistorie end man er vant til. Dartnell skriver i sit forord, at han ville ønske sig, at folk stillede de samme grundlæggende spørgsmål som børn gør. Dette lever han op til, og selv om bogen ikke kommer med ny historisk viden, vil bogen kunne bruges som et eksempel på et mere materialistisk historiesyn på en række af de emner, som typisk behandles i historieundervisningen på ungdomsuddannelserne. Bogen anbefales derfor til skolens bibliotek.

Rasmus Thestrup Østergaard

Madeleine Albright

MADELEINE ALBRIGHT: Helvede og andre destinationer. Erindringer i det 21.århundrede. Oversat af Uffe Gardel. Gads forlag 2020, 424 sider 300 kr.

Madeleine Albright var i Bill Clinton's præsidenttid (1993-2001) først USAs ambassadør ved FN og siden udenrigsminister, den første kvinde på posten. Hun er således en af de førende udenrigspolitiske aktører hos Demokraterne og blev kendt som noget af en høg, der godt kunne tale stærkt for brug af USAs militærmagt, f.eks. på Balkan. Og sådan endte det jo dér.

Madeleine Albright har tidligere skrevet erindringsbøger om sin tid i regeringen, "Madame Secretary" og om sin barndom, "Vinter i Prag". Hun er nemlig født i Prag som datter af en tjekkisk diplomat, der under den tyske besættelse af sit land søgte tilflugt i London. Siden emigrerede han i 1950 efter den kommunistiske magtovertagelse til USA, hvor han endte som professor i international politik ved universitetet i Denver. Som en anden berømt amerikansk udenrigsminister, Henry Kissinger, er Madeleine Albright altså indvandret til USA i kølvandet på mellemkrigstidens store politiske opbrud i Europa. Titlen på tredje del af hendes erindringer refererer til en sætning, hun ofte har sagt, "der findes et særligt sted i Helvede til kvinder, som ikke hjælper andre kvinder". De dækker tiden fra hun efter regeringsskiftet i 2001 blev forhenværende til 2019, en periode, hvor hun ikke længere var en af USAs mest magtfulde personer, men kan udnytte sine erfaringer og sin indsigt i internationale forhold friere. Det er der kommet en interessant, letlæst bog ud af, der giver et billede af en engageret, kyndig og hyperenergisk politiker, og samtidig rummer den nedslag i centrale udfordringer og begivenheder i de sidste 20 års amerikanske og internationale historie. Hendes bog er meget professionelt skåret til med bistand fra talrige hjælpere – "jeg er en umættelig storforbruger af hjælp", skriver hun selv i efterordet. De mange hjælpere er også en forklaring på, at hun har overkommet så meget, som hun kan berette om i de sidste 20 år, for det virker voldsomt, hvor mange råd, kommissioner, udvalg, kongresser osv. hun har deltaget i.

Bogen er delt op i små ca. 10-12 sider store kapitler, der ofte tager udgangspunkt i en personlig anekdote, f.eks. et personligt møde med en vigtig person, et besøg i en flygtningelejr, en barndomserindring, og derefter får vi udfoldet en af hendes mange aktiviteter. Den skrider kronologisk frem, idet hun fortæller om de mange oplevelser og opgaver i den rækkefølge, hun får dem, men med talrige tilbageblik, samtidig med at de temaer, der bliver anslået, følges til ende. Således undgår hun fuldstændigt en triviell opremsning af,

hvad hun foretog sig år for år. Vi følger, hvordan den da 63-årige Madeleine skulle opfinde sig selv efter udenrigsministertiden og gjorde det ved at holde taler og foredrag, stifte et konsulentfirma, blive tilknyttet Georgetown University som underviser i international politik og skrive de nævnte erindringsbøger. Efterhånden kommer ganske mange hverv til som formand for diverse kommissioner og organisationer, f.eks. National Democratic Institute, der søger at fremme international demokratisk udvikling, CCEP, der vil give juridisk bistand til undertrykte i verden uden for USA, og hun kommer såmænd ind i bestyrelsen for Wall Streets NYSE. Da Obama blev præsident og Madeleine Albrights gode veninde, Hillary Clinton udenrigsminister i 2009, bliver der endnu mere brug for hendes erfaring i ekspertgrupper om NATO, Mellemøsten, CIA m.m., og samtidig kan hun fortælle om, hvordan hendes rådgivningsfirma giver et godt økonomisk overskud.

Ind imellem den politisk betonedede aktivitet væves personlige detaljer om hendes skilsmisse tilbage i 1982, børn og børnebørn, om vægttab og alderdom, om hendes religion og tv-optræden, og om hendes store samling af brocher. Den politiske udvikling i USA kommenterer hun uden overraskelsesmomenter. Hun er kritisk over for George W. Bush's Iraq-politik uden plan for genopbygning af landet, positiv og engageret i Hillary Clinton's kampagner i 2009 og 2017, men nærer også respekt og beundring for Obama, og på spørgsmålet, om Trump er fascist, svarer hun, at "han er den præsident i nyere amerikansk historie, der har de mest antidemokratiske tilbøjeligheder". Men hun viser, hvor svært det er at komme til rette med Trump-fænomenet, idet hun på den ene side skriver, at historikerne en dag, "hvis de kan, bestemt vil adskille præsidentens personlige egenskaber fra hans betydning for verden..", og samtidig konkluderer hun sin egen fremstilling af Trump's handlinger med at skrive "som menneske frastøder han mig langt mere, end han interesserer mig".

En dybere analyse af udviklingen i det amerikanske politiske landskab i de sidste 20 år er ikke bogens ærinde, og selv om hun bestemt er klar til at indrømme personlige fejltagelser, får man gennem bogen et indtryk af at holde sig på overfladen af et succesrigt liv og en karriere, der førte en 13-årig indvandret tjekkisk pige frem til USAs tredjevigtigste regeringsembede. Bogen er fyldt med sympatiske ønsker for verdens udvikling, et kommende samarbejde internt i USA med gensidig politisk respekt, med megen tillid til ungdommen, tro på demokratiet – og diplomatiet, og ikke mindst engagement i ligestillingsspørgsmål. Det er svært at være uenig med hende.

På ét punkt bliver bogen mere personlig, nemlig når hun fortæller om, hvordan hun først i 1990'erne blev klar over, at hendes slægt var jødisk. Først da erfarede hun, at hendes mormor ikke døde af alderdom, som den lille Madeleine fik fortalt, men blev deporteret og endte som offer for holocaust. Mormoderens dagbog fra de første måneder af 1942 afslutter bogen. Det er tydeligt, hvordan hendes tjekkiske barndom bliver nærværende, når hun med sine børnebørn opsøger faderens hjemstavn, og hun forbinder sin fortid med sit personlige møde med Tjekkiet efter 1989 og ikke mindst dets præsident, Vaclav Havel, som hun giver et meget positivt, men også nuanceret portræt af. Det er absolut et af bogens højdepunkter.

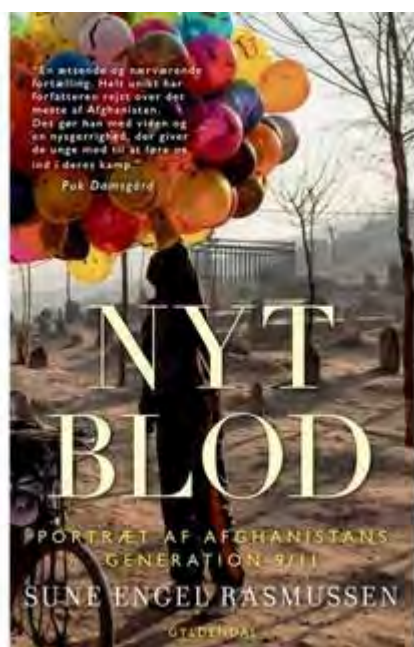
Overordnet får man gennem endes erindringer mange indblik i, hvordan det amerikanske regeringssystem fungerer i praksis, bl.a. ved magtskifter. Efter et præsidentvalg, der bringer det andet parti til magten, strømmer masser af kvalificerede folk ud af regeringskontorerne til tænketanke, konsulentfirmaer, universiteter, bogprojekter med meget mere, og der overvintrer de – pension er sjældent en realistisk

mulighed - indtil deres eget parti igen kommer til magten. Undervejs, som også Madeleine Albright ærligt vedgår, er der gode muligheder for at tjene de mange penge, som regeringsarbejdet i sig selv ikke kaster af. Hvis der til november, som der i skrivende stund er en realistisk mulighed for, sker et præsidentskifte, sidder mange klar bl.a. i Madeleine Albrights konsulentfirma til at rykke ind i regeringskontorerne, og mon ikke der også kan blive brug for hende selv til en enkelt ekspertgruppe eller to? Hun er trods alt kun 83 år.

Mads Pedersen

Afghanistans tragedie

SUNE ENGEL RASMUSSEN: Nyt blod. Portræt af Afghanistans Generation 9/11. Gyldendal, 300 sider, 300 kr.

Bogens forfatter er journalist og skriver for flere internationale aviser og magasiner. I Danmark skrev han i flere år for Weekendavisen. Han boede i Kabul 2014 til 2017, men rejste meget rundt i landet. Han beskriver forholdene i Afghanistan via fortællingen om tre personers udvikling. De har det tilfælles at de kun husker tiden efter 9/11. Faktisk har bogen en fjerde hovedperson, nemlig forfatteren selv. Vi hører om hans liv i Kabul og om hans ophold i forskellige provinser. På den måde får han samtidig fortalt en mængde om Afghanistans nyere historie, og vi får et indtryk af de besøgte provinser. Vi hører om de forskellige folkeslag, om shia og sunni samt om de stridende parter: regeringen, Taleban, Islamisk Stat. Desuden gennemgås forholdet til nabolandene, især Iran og Pakistan. Flere af navnene er pseudonymer af hensyn til personernes sikkerhed. Bogen bygger i høj grad på interview med de tre hovedpersoner.

Den første hovedperson er Omari. Han ser USA's tilstedeværelse i landet som en besættelse. Han siger til sin familie at han vil rejse til Europa, men i stedet slutter han sig til Taleban. Bevægelsen siger at de også har brug for højt uddannede folk, så han bliver sendt på universitetet i Kabul for at studere. Han bliver nødt til at aflægge sin landlige klædedragt for ikke at vække for meget opsigt. Og han bliver nødt til at lade være

med at kigge i den retning hvor de kvindelige studerende sidder, for de går uden hovedbeklædning. I pauserne fra universitetet deltager han stadig i kampene.

Den anden hovedperson er Saif. Han tilhører hazara-folket og er shiamuslim. Først bliver han soldat i den afghanske hær, men han forlader den da han finder ud af hvor korrupt og inkompetent ledelsen er. I stedet slutter han sig til Irans revolutionsgarde, og efter træning bliver han sendt til Syrien for at kæmpe mod Islamisk Stat. Ind imellem hviler han ud hjemme i Afghanistan.

Den tredje hovedperson er Zahra. Hun blev tvangsgift som 12-årig, og hendes lidelser i de følgende år er så frygtelige, at jeg næsten ikke kan referere dem. Hovedpunkter: Voldtægten på bryllupsnatter og hendes første barns fødsel før hendes krop er moden til det, så det bliver vanskabt og dør som spæd. Hendes mand er meget voldelig, han er også opiumsmisbruger, og han støttes af sin familie. Zarah tjener pengene, og han bruger dem på opium. Jeg kom til at sammenligne med den vestlige verdens kvinder. Den diskrimination, som mee-too-bevægelsen påpeger, er reel nok. Men hvis vi sammenligner den med bump på den lange vej mod ligestilling, så må Zarah bestige høje bjerge. Det samme gælder alle kvinderne i Afghanistan, især uden for Kabul, og i flere andre asiatiske lande.

Bogen indledes med et enormt bombeangreb i Kabul, og der kommer flere af dem bogen igennem. Ved de første rejser rundt i landet ser forfatteren flere af de skoler og sundhedsklinikker som blev bygget for danske bistandsmidler. De er forladt nu, nogle er kun ruiner. Taleban vinder frem trods regeringens og amerikanernes forsøg på at holde bevægelsen tilbage. Ude på landet trives kun opiumsdyrkningen og opiumshandelen. Ved rejserne i de følgende år konstaterer han at udviklingen går fra slemt til værre. Nogle landsbyer kan han ikke besøge længere, da de er erobret af Taleban. De tidligere gårdejere genser han i hovedstadens slum.

Vi hører også om andre afghanere end de tre hovedpersoner. Flere af dem har et hårdt liv. Og så er der Mads fra Svendborg. Han er officer i den danske hær og har ansvaret for sikkerheden, da der en dag er fint besøg af bl.a. amerikanske officerer. Det går slet ikke godt. USA har ikke mistet så højtstående officerer siden Vietnam.

Under læsningen sad jeg og tænkte: er der da slet ingen lyspunkter i denne bog? Jo, efter 200 sider kommer der et lyspunkt: det lykkes Zarah at flygte fra landsbyen til Kabul med sine to halvstore børn. Hun blev skilt, men svigerfamilien narrede hende så den fik børnene. Da Zarah har samvær med børnene, narrer hun både svigerfamilien og sin egen familie og rejser til Kabul, hvor de ikke kan finde hende. Hun får et godt arbejde og kan forsørge dem alle tre. Dette havde ikke kunnet lade sig gøre uden USA's invasion.

Forfatteren rejser fra Kabul til Beirut da forholdene for udlændinge bliver alt for usikre. Han er en dygtig journalist, og bogen er meget velskrevet. Men de forhold som beskrives er helt forfærdelige. Man mister enhver illusion om en god fremtid for Afghanistan under læsningen. Det værste er næsten den massive indoktrinering som børnene udsættes for fra de er ganske små. Her udklækkes nye krigere og selvmordsbombere

Kan bogen bruges i ungdomsuddannelserne? Ja, men sikkert kun til opgaver om Taleban og Afghanistan.

Befaling – død

ELIAS CANETTI: Masse & magt, bd. 1. Oversat fra tysk af Karsten Sand Iversen. Kbh. 2019. 439 sider, 500 kr.

Den østrigsk-engelske forfatter Elias Canetti (1905-94) var barn af jødiske forældre, og i 1938, efter Anschluß, måtte han da også fra sin bopæl i Wien gå i eksil i England, hvor han siden blev statsborger. Denne ikke usædvanlige, jødiske skæbne i 30'erne og 40'erne som forfulgt af den tyske nazistiske antisemitisme synes klart, men ikke udtalt, at præge de bærende tanker i dette værk, udkommet første gang på tysk i 1960, trods dets helt igennem meget nøgterne, analytiske, men immervæk ikke ukritiske eller uskarpe, tone.

For nu at springe til værkets nok centrale tese i stedet for at krybe i det: drabet er fra begyndelsen kernen, substansen i al magt, hvilket enhver, og ikke mindst enhver magthaver, uden illusioner bør gøre sig helt klart. Canetti nøjes imidlertid ikke med det; drabet hævdes at være en grundsubstans i alle mennesker: "Mennesket vil dræbe for at overleve andre. Det vil ikke dø for ikke at blive overlevet af andre" (218). Ja, man kan næsten trække en slags parallel til Canettis samtidige østrigske landsmand, Sigmund Freud, der i øvrigt også som jøde drog i eksil i England i 1938, som gjorde seksualiteten til den altoverskyggende kerne i sin psykoanalytiske antropologi eller menneskeopfattelse.

Magthaverens dominerende "lidenskab for at overleve" gør altså ham/hende til potentiel morder til hver en tid, hvilket også er den iboende mening i denne sætning: "Det er den dybeste tendens i enhver 'ideel' magthaver at være i live som den sidste" (389).

Befalingen er denne magts, altså de facto dødens, mest tjenstivrige redskab: "Uanset hvilken side man betragter den fra, er befalingen i den kompakte, færdige form, den har i dag efter en lang historie, blevet det farligste element i menneskers sameksistens". Men der er dog et vist håb og fremtidige muligheder for den syndige menneskehed: "Man må have modet til at sætte sig op mod den (befalingen) og røkke ved dens herredømme. Der må findes midler og veje til at holde størstedelen af mennesket fri af den. Man må

ikke tillade, at den mere end ridser huden. Dens torne skal blive til burrer, der kan børstes af med en let bevægelse" (291). Bindets slutord har samme indebyrd: "Befalingernes system er almindeligt anerkendt. Mest udpræget er det vel i armeerne. Men mange andre områder af det civiliserede liv er grebet og præget af befalingen. Døden som trussel er magtens mønt. Det er nemt at lægge mønt på mønt og samle enorme kapitaler. Den, der vil komme magten til livs, må uden frygt se befalingen i øjnene og finde midlerne til at berøve den tornen" (413).

Magtens tendens går hen imod produktionen af massen – og produktion, arbejde er i det hele taget et nøgleord for magten, ifølge Canetti, som hævdes at have disse karakteristika: vækst (antal), tæthed, lighed (enshed) og rettethed (samme mål). Man genkender sikkert træk fra dette begreb om massen fra nazismen og sovjetkommunismen, og man kan således sige, at Canetti primært taler om magten i dens fuldt udfoldede, 'moderne' skikkelse, som han også empirisk har kunnet iagttage.

Endnu en interessant iagttagelse – ganske vist efter omvejen ad en analyse af paranoiaen, hvilken Canetti mener har tydelig affinitet til magten – af magtens fænomen hos Canetti er "tendensen til at gribe verden med ord, som om sproget var en næve og verden lå i den" (397). Dvs., at såfremt man kan sætte det korrekte ord på alle ting og forhold, ifald man kan afdække alle ting som og i deres kausalitetsforhold eller årsags-/virkningsforhold, så har man greb om verden og holder den fast i sin knyttede næve. For magten er således ikke tavsheden, men derimod talen, guld og tavsheden kun affald.

Canetti har som blot få et mikroskopagtigt og yderst sensitivt øje for den mindste detalje og det mindste tegn på magtens prægning af menneskers mimik, gestik og interaktion, af forhold og sammenhænge. Eksempelvis anser han stivnede ansigtstræk, ansigtets ubevægelighed hos nogle mennesker for tegn på magtens gennemførte krav om let at kunne gennemskue vedkommende, hvilket det levende, livlige ansigts uforudsigelighed umuliggør. Ansigtstrækkene skal så at sige være døde selv i livet for magten. Desuden kan den observation nævnes, at i lande, der som England lægger vægt på selvstændighed ('at stå selv'), står folk mere op end sidder ned, fx på pubber!

Canettis usædvanligt skarpe, røntgenagtige blik til trods er det imidlertid ikke alle de talrige iagttagelser og analyser, det er muligt at dele med ham i det mindste for denne anmelders vedkommende, skønt mange af dem rigtignok er yderst interessante og originale – og det gælder også i mange af de tilfælde, hvor selve sandhedsværdien er tvivlsom. Et udsagn kan nemlig godt være særdeles spændende og interessant, selv om dets gyldighed ikke er indlysende, og sådan er det fat med meget i denne bog. En hel del i den forekommer i grunden eksperimenterende og undersøgende måske mere end postulerende. Men som det turde være fremgået, har Canetti altså også nogle klare pointer.

En af bogens analyser finder jeg imidlertid værd at fremhæve, nemlig den, der ser en analogi, ja rent ud en klar sammenhæng mellem økonomisk inflation og menneskelig værdiforringelse: "Inflationen ophæver forskelle mellem mennesker, forskelle, der synes skabt for evigheden, og kaster mennesker, der normalt knap ville hilse på hinanden, sammen i én og samme inflationsmasse. En pludselig værdiforringelse af personen glemmes aldrig, den er for smertelig. Man bærer den med sig hele livet, medmindre man kan kaste den af på en anden. Men massen som sådan glemmer heller ikke sin værdiforringelse. Den naturlige tendens er da at finde noget, der er endnu mindre værd end en selv, noget, man kan foragte på samme

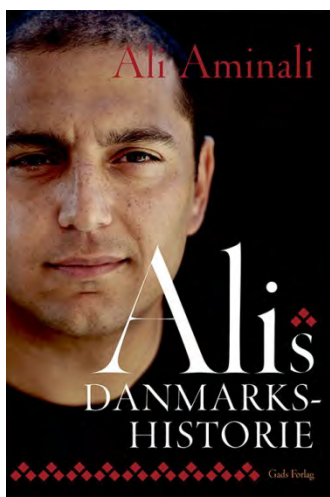
måde som man selv blev foragtet. Det er ikke nok at overtage denne foragt som man forefandt den, holde den på samme niveau, som den havde, inden man greb efter den. Det, man har brug for er en dynamisk fornedelsesproces. Man må behandle noget sådan, at det bliver mindre og mindre værd, ligesom pengeenheden under inflationen, og denne proces skal fortsætte, indtil objektet har nået en tilstand af komplet værdiløshed. Så kan man smide det væk som papir eller sende det i papirmøllen. Under den tyske inflation fandt Hitler jøderne som objekt for denne tendens" (160).

Denne udgave af bogen har et par ikke helt uvigtige mangler, som altså ikke skyldes forfatteren; det fremgår ikke, at det foreliggende bind er det første af to – dette sidste er mig bekendt (endnu?) ikke udkommet, og slutnoternes sidehenvisninger passer som vinden blæser.

Poul Ferland

Karikatur af en debatbog

ALI AMINALI: Alis Danmarkshistorie. Gads Forlag 2019. 216 sider. 250 kr.

Lad det være sagt med det samme: dette er ikke – som titlen kunne antyde – en Danmarkshistorie set fra muslimsk perspektiv. Tværtimod fristes man til at sige. Ali Aminali's bog er en debatbog, der bygger på Alis egne erfaringer, dels som iransk indvandrer i Danmark (han været her siden han var 5 år), dels som socialrådgiver siden 2014. Og selv om Ali vist nok stadig er muslim, har han målbevidst arbejdet på at frigøre sig fra den muslimske religions normer og værdier.

Ifølge bogens forord er formålet: "... både at give en indsigt i en flygtningefamilies gradvise vej mod den perfekte integration og rejse en debat om den førte integrationspolitik i Danmark" (s.8).

Derfor falder bogen i to dele. Den første – som er langt den mest læseværdige – handler om Ali og hans families ankomst til Ålsgårde i Nordsjælland, og hvordan familien, som mange flygtninge fra Iran i kølvandet på 1979-revolutionen, relativt ubesværet glider ind i det danske samfund. Anden del har på basis af Alis ret

kortvarige erfaringer som socialrådgiver fokus på de problemer, det danske samfund ifølge Ali Minali har med at integrere indvandrere.

Ali Ainali er folketingskandidat for Det Konservative Folkeparti. Og han er grundlæggende dybt uenig i den integrationspolitik, som er blevet ført de sidste 30 år. Den har været for slap og eftergivende: der bliver stillet for få krav til indvandrerne, og det er for let for dem at få offentlige ydelser. Ali er ikke præcis i sin anvendelse af begreber. Med det han betegner som "perfekt integration", mener han i virkeligheden assimilation, altså at nydanskerne så hurtigt som muligt skal glemme alt om deres tidligere kulturelle og religiøse baggrund og blive danske med hud og hår.

Allerede i forordet kritiserer han venstrefløjen, og denne kritik udbygger han i bogens sidste del, hvor venstrefløjens kulturradikale får skylden for den fejlslagne integration. Her glemmer Ali blot, at højrefløjen har været ved magten i langt over halvdelen af den periode, han har levet i Danmark.

I det hele taget bygger Ali Ainali primært sin kritik af indvandrerpolitikken og dens konsekvenser på sine egne ret begrænsede erfaringer som socialrådgiver og beskæftigelseskoordinator i et par år i Århus-området. Han har bevidst set bort fra "undersøgelser, lovtekster og statistik" (s. 8). Her kunne han ellers finde masser af materiale, som viser, at det generelt går fremad med integrationen af de unge indvandrere – ikke mindst de kvindelige – som Ali er særligt optaget af.

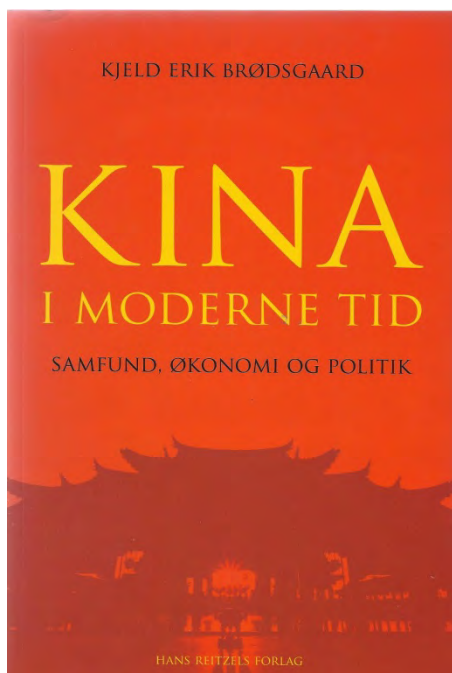
På mange måder bliver Alis karakteristik af integrationen i Danmark i 2010'erne en karikatur: for det første fordi den tager udgangspunkt i nogle områder (Gellerup-planen) og nogle grupper (somaliere), hvor integrationen af mange årsager har haft særdeles vanskelige vilkår. Og for det andet fordi de krav om assimilation, som han stiller til "perfekt integration", er meget absolutte. På disse præmisser forenkler han debatten og gør argumentationen meget nem for sig selv.

Bogen er ikke særlig velskrevet, men den er let læst. Problemet er bare, at den ikke gør læseren meget klogere på emnet. Alis Danmarkshistorie kan efter denne anmelders opfattelse vanskeligt anvendes i undervisningen.

Henrik Bonne Larsen

Et eventyr om det moderne Kinas vej mod storhed

KJELD ERIK BRØDSGAARD: "Kina i moderne tid – samfund, økonomi og politik". Hans Reitzels Forlag 2019. 350 sider. 350 kr.

Det er ikke nogen hemmelighed, at det meste af historieskrivningen i vores del af verden er eurocentrisk, men som udviklingen har været de senere år, bliver det stadigt tydeligere, at det også kan give mening at skrive historie ud fra et *sinocentrisk* perspektiv: De sidste par tusinde år har Kina været centrum for den dominerende, mest avancerede og velstående civilisation. I den fortælling er de sidste par hundrede års historie en parentes – og vel at mærke en parentes, der er godt på vej til at blive afsluttet.

Hvis vores elever skal forstå den verden de lever i, og den udvikling, der vil komme til at ske i deres levetid, er det stadig mere uomgængeligt, at de kommer til at beskæftige sig med Kinas historie – både den nyere historie og Kinas historie i et længere tidsperspektiv. Man kan derfor kun være yderst tilfreds med, at dansk sinologis Grand Old Man Kjeld Erik Brødsgaard har skrevet en grundig indføring i "Kina i moderne tid", (hvor historien om det moderne Kina også forbindes med et længere historisk perspektiv).

Bogen er delt i 3 dele. Første del handler om "Historie og politik", 2. del om "Økonomisk udvikling og system" og 3. del om "Kina og omverdenen i nyere tid". Af de 3 begreber i bogens undertitel er "samfund" således en smule stedmoderligt behandlet.

I første del følges udviklingen diakront fra den kinesiske højkulturs opståen. Den traditionelle samfundsorden skildres med vægt på konfucianismen og det kejserlige bureaukrati. Kinas relative tilbagegang i det 19. århundrede forklares med befolkningsvæksten, den teknologiske stagnation og bondeoprørerne. Det 20. århundrede var særdeles turbulent i Kina med gentagne revolutioner. Først med Deng Xiaopings magtovertagelse i slutningen af 1970'erne begyndte Kina at bevæge sig mod fordums storhed.

Det moderne Kinas politiske system beskrives som et meritokrati med en forholdsvis høj grad af stabilitet. Vi hører om nomenklaturasystemet (kommunistpartiets kontrol med besættelse af ledende poster på alle niveauer) og betydningen af de uformelle netværk, som giver systemet en klientelistisk karakter.

Reformerne fra 1980'erne og frem indebar bl.a. en institutionalisering af kriterierne for rekruttering til ledelsesposter med faste aldersgrænser og begrænsning til to perioder på samme post. Det nævnes, at Xi Jinping fik ophævet begrænsningerne for genvalg til præsidentposten i 2018, men hvilken betydning det vil få, diskuteres ikke for alvor. (Af gode grunde nævnes den svækkelse af Xi, som håndteringen af coronakrisen ifølge mange iagttagere har medført, heller ikke).

Bogens anden del om den økonomiske udvikling har mest fokus på reformperioden fra slutningen af 1970'erne og frem. Vi hører lidt om etableringen af planøkonomien, hungerkatastrofen under Det store Spring Fremad og det økonomiske kaos under kulturrevolutionen. I modsætning til andre perioder, angives der ikke kvantitative data for den økonomiske udvikling under kulturrevolutionen.

De økonomiske reformer og den økonomiske vækst som Kina har gennemgået de seneste 40 år gennemgås grundigt og med stor ærefrygt. Kinas BNP beregnet i købekraftsværdi (PPP) angives flere gange og uden forbehold, som værende det største i verden. Det er alle økonomer ellers ikke enige om. F.eks. ligger Kina ifølge Verdensbanken stadig et godt stykke efter USA, (selvom man regner i PPP-værdier).

Den økonomiske vækst har selvsagt medført et gigantisk løft ud af fattigdom for store dele af befolkningen, men samtidig er uligheden vokset, så Kinas ginikoefficient nu (2016) er højere end USA's. I kapitel 10 hører vi bl.a. om, hvordan befolkningen via *hukou*-systemet bliver bundet til en bestemt egn. Hvis man flytter derfra uden tilladelse, mister man ret til velfærdsydelser inden for sundhed, uddannelse m.m.

Anden del sluttet af med en diskussion af det økonomiske systems karakter, hvor Brødsgaard kommer frem til, at der er tale om statskapitalisme, hvor markedsmekanismen har fået afgørende betydning, og en stor privat sektor er vokset frem, men hvor statslige virksomheder stadig dominerer i de strategiske sektorer. Han afviser således, at Kina vil tilnærme sig en vestlig model – både politisk og økonomisk.

Bogens sidste del er helliget Kinas relationer med omverdenen i nyere tid. Her trækkes linjer tilbage til den traditionelle *tianxia*-opfattelse af verden, som bestående af en række koncentriske cirkler med Kina i midten, hvor landenes afhængighed af centeret aftager med afstanden. USA lader sig ikke umiddelbart indpasse i systemet, og den amerikanske *pivot to Asia*-politik, som Obamaadministrationen slog ind på, opfattes som et uvelkomment forsøg på at inddæmme Kina i egen indflydelsessfære. Kinas ambitiøse Silkevejsprojekt skal ses som et forsøg på at etablere et kinesisk domineret eurasisk kontinent, som modtræk herimod.

Kjeld Erik Brødsgaards fortælling om det moderne Kina har fokus på de overordnede samfundsmæssige strukturer, og de uomtvistelige fremskridt, som landet har oplevet de senere år. De skyggesider som udviklingen i Kina også rummer, får vi ikke så meget at vide om. F.eks. er der meget lidt om etniske modsætninger. Xinjiang og Tibet nævnes stort set ikke, og der er selvfølgelig ikke noget om opdragelseslejre for uygurerne. Hong Kong nævnes stort set kun i forbindelse med samhandel og investeringer. (Det er lidt overraskende at Hong Kong tilsyneladende registreres som udland i kinesisk, økonomisk statistik. Det samme gælder Taiwan). Det kunne også være rigtigt spændende at høre mere om overvågning, kontrol med de sociale medier, uddannelsessystemet og miljøproblemerne.

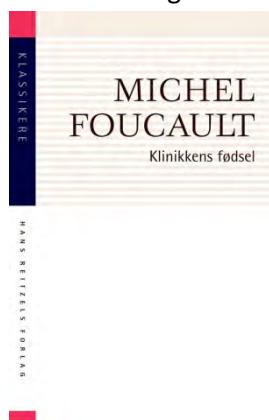
Bogen er ikke sværere end, at dele af den kan læses af vores elever, f.eks. i forbindelse med SRP. Der er bestemt brug for en kvalificeret, dansksproget indføring i dette emne, som kun bliver vigtigere i de kommende år.

Måske er der grænser for hvor kritisk man kan være som sinolog, hvis man gerne vil have mulighed for også at arbejde i Kina i fremtiden. Så elever der skal arbejde med det moderne Kina, skal nok rådes til at supplere med materiale af forfattere, der ikke er så bange for at træde på magthavernes ømme tæer, og dunke hele hofet på maven.

David Kyng

Foucault om moderne lægevidenskab

MICHEL FOUCAULT: Klinikens fødsel. Oversat fra fransk og med indledning ved Henning Silberbrandt. Hans Reitzels Forlag 2019. 2. uændrede udgave. 275 sider. 140 kr.

Jeg ser mig desværre indledningsvis nødsaget til at gøre det klart, at bogen for mig har været en tæt på uoverkommelig udfordring; den har for store deles vedkommende nærmest vist sig ulæselig. Oversætteren skriver i sin indledning: »Til læsere, der har svært ved at affinde sig med den knudrede stil, kan jeg kun sige: Skyd ikke på oversætteren, men på forfatteren. Og hold ud« (21). Denne anmelder, der i sandhed har læst mangen en knudret skrevet bog, havde svært ved at affinde sig med denne bogs knudrede stil, og han holdt ikke særlig godt ud. Så er det sagt; andre læsere kan muligvis få mere ud af bogen end undertegnede, det skal da ikke udelukkes.

Bogen, der udkom første gang på fransk i 1963, dvs. i strukturalismens blomstringstid, virker stærkt postulerende, dens pointer står uskarpt og dens terminologi og hele fremstilling kan forekomme indforstået for medicinere, selv om jeg dog ikke er ganske overbevist om, at mange læger er i stand til at følge den foucaultske fremstillingsform.

Foucault (1926-84) er som sikkert bekendt en stor kanon også herhjemme inden for nærmest alle humanistiske og samfundsvidenskabelige fag; han er således en hovedkilde til diskursanalyse og socialkonstruktivisme, der lige p.t. spiller en stor rolle inden for de nævnte videnskaber.

Og, så vidt det altså kan skønnes, er 'klinikken' og den moderne lægevidenskab overhovedet da også ifølge forfatteren resultat af en bestemt diskurs, der blev undfanget i nogle få årtier omkring år 1800. Blikket og sproget er afgørende i denne diskurs, og ikke som tidligere metafysisk spekulation angående sygdommenes essens. Så vidt jeg forstår det, er denne nye tilgang til sygdommene ikke at forstå positivistisk, altså som 'sygdommen er det, man ser', men derimod som 'sygdommen er det, vi ser, og sprogliggør (italesætter) om sygdommen'. Man skimter vel her en slags ideologikritik; moderne lægevidenskab er ikke blot uhildet og objektiv observation af sygdommene, men på samme tid også en diskurs, en 'italesættelse', en sproglig opfattelse, der ikke nødvendigvis kan sige sig ganske fri for at være forudindtaget. Foucault siger således selv: »Lungehindebetændelse har i sig selv ingen eksistens ud over den, der findes i ordet« (171). Sygdomme er således altid allerede sprogligt formidlede, hvilket giver mulighed for de eventuelle fejltagelser, der kan have udspring i sproget og i videre forstand i en given ideologi.

Men såfremt man altså vil tættere på Foucaults tanker om klinikkens fødsel, så er man henvist til selv at læse bogen. Med de sproglige og forståelsesmæssige vanskeligheder, der måtte følge med.

Poul Ferland

Anmeldelser 227

Lea Lund & Laura C. Feldby: Nye kompetencer I gymnasiet. Frydenlund 2020. 174 sider, 269 kr.

Karsten Kristensen Back, Sarah Djurhuus, Agnete Andersen Dreyer & Henrik Fernley Schoppe: Sådan skriver du SRP – fra produktstart til mundtlig prøver. Columbus 2019. 120 sider, 99 kr. + moms

Per Fibæk Laursen: Didaktiske revolutioner. Undervisningens historie. Hans Reitzels Forlag 2020. 316 sider. 275 kr.

Hans Wagner: På sporet af oplysningstiden. L & R 2020. 140 sider.

Jakob Glenstrup Jensby & Peter Brøndum: Ulighedens mange ansigter. Perspektiver på social ulighed. Columbus 2019, 2. udgave, 208 sider

Asser Amdisen: En romersk mønt og hvad deraf fulgte. Rapkæftet version af økonomiens historie. Haase 2020. 222 sider, 200 kr.

Iben Bjørnsson: Urban – de unge år 1908-1956. Frydenlund 2018. 504 sider, 399 kr.

Per Boje: Vejen til velstand. Stat, marked og utopi. Tiden 1850-1930. Syddansk Universitetsforlag 2020. 672 sider, 398 kr.

Henrik Thomsen & Ole Sønnichsen: Det sidste gidsel. Danskernes flugt fra Saddam Hussein og Golfkrigen. Lindhart og Ringhof 2020, 432 sider, 300 kr.

Peter Harmsen: Laurits Andersen. Kinafarer, entreprenør og mæcen. L & R 2020. 272 sider, 300 kr.

Benjamin Asmussen: Kinafarerne. Mellem kejserens Kina og kongens København. Gad 2019. 288 sider, 350 kr.

Vilhelm Topsøe: Var neutralitet umoralsk. Besættelsestidens politiske og moralske historie. Underskoven 2020. 171 sider, 175 kr.

Jeppe Bæk Meier og Rasmus Thestrup Østergaard: På sporet af en frihedskæmper. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia 2020. 90 sider. 150 kr.

Kåre Lauring: Fra befrielse til forpligtelse. En fortælling om Danmark og den kolde krig 1945-1949. Gyldendal 2020. 428 sider, 350 kr.

Sinclair McKay: Dresden 1945. Ilden og mørket. Lindhardt og Ringhof. 464 sider. 300 kr.

Ulla Koch: Hvad er værre end uvished. Astrologi og varselstaging i oldtidens Mesopotamien. Museum Tusculanum 2018. 88 sider, 125 kr.

Jens Peter Bonde & Uffe Østergård: Hvad nu EU? 10 bud på at redde Europa. Frydenlund 2020. 104 sider, 199 kr.

Kasper Risbjerg Eskildsen (red.): Humaniora? En spørgende videnskabsteori. Samfundslitteratur 2020. 178 sider, 198 kr.

Hartmut Rosa: Det ukontrollerbare. Oversat fra tysk (Unverfügbarkeit) af Hanne Sander. Forlaget Eksistensen 2020. 111 sider. 189 kr.

Nye kompetencer i gymnasiet

LEA LUND OG LAURA C. FELBY (red.): *Nye kompetencer i gymnasiet*. Frydenlund 2020. 174 sider, 209 kr.

Denne interessante og meget aktuelle bog er et bidrag i debatten om og implementeringen af den nyeste gymnasiereform fra 2017. Hvis man skal være helt korrekt, kan man faktisk diskutere, om der var tale om en egentlig reform af gymnasierne dengang for snart 5 år siden. Mange ville nok snarere mene, at der i højere grad var tale om en justering af reformen fra 2005 for ændringerne var begrænsede. Om der er tale om en "rigtig" reform eller ej, er imidlertid en akademisk diskussion, men det er væsentligt at hæfte sig ved, at der med reformen faktisk var interessante eller i hvert fald omdiskuterede nyskabelser, og en af de mere vidtrækkende var, at der blev indført et sæt nye kompetencer på ungdomsuddannelserne, som studenterne i dag skal have erhvervet et grundigt kendskab til, inden de kan kalde sig studenter, nemlig: innovative, globale, karrieremæssige og digitale kompetencer.

Måske er det gået i glemmebogen, men i foråret 2016, hvor den kommende reforms udformning blev diskuteret ganske heftigt i medierne og på Christiansborg, blev disse kompetencer et væsentligt stridspunkt. Fra flere sider blev den daværende minister Ellen Thrane Nørby beskyldt for at ville fjerne almendannelsen fra gymnasiet og erstatte den med disse fire kompetencer. Det var naturligvis helt misforstået, men alligevel gav det anledning til en frugtbar debat om almendannelse i ungdomsuddannelserne, som stadig har betydning i dag. Det er eksempelvis ikke længe siden, at det årlige uddannelsestopmøde i Sorø havde netop almendannelse som tema.

Nærværende bog er med andre ord et yderst velkomment bidrag til diskussionen om, hvad faglighed og almendannelse er og bør være i gymnasiet i dag. Bogen falder desuden på et tørt sted, da der til dato ikke er skrevet meget forskningsbaseret litteratur om disse nye kompetencer i gymnasiet.

Bogen er inddelt i 5 kapitler: ét kapitel til hver af de fire nye kompetencer, men allerførst et indledende kapitel, der tager fat i det almindidaktiske. Denne inddeling er ikke tilfældig, da det er bogens grundlæggende pointe, at almindidaktikken særligt inspireret af den tyske uddannelsesforsker Wolfgang Klafki, og den kategoriale dannelsesestænkning bør være udgangspunktet for implementeringen af de nye kompetencer i gymnasiet. Det er et fornuftigt valg, da kompetencerne hermed kobles op på alment kendt teori i en dansk gymnasiefaglig sammenhæng. Det er jo, som de fleste læsere vil vide, Klafkis dannelsesestænkning om "epokale nøgleproblemer", der lagde et væsentligt grundlag for indførelsen af AT og SO i forbindelse med 2005-reformen.

Hidtil har de fire nye kompetencer på mange måder eksisteret som flydende betegnelser ude på skolerne – det har med andre ord ikke stået klart, hvordan de skulle udfoldes og implementeres i undervisningen – og i hvilke faglige sammenhænge. Dette har medført kritik, da kompetencerne let kan fortolkes som et forsøg på en markedsføring og erhvervsretning af gymnasierne: hvorfor skal vi dog tale om karriere og innovation i vores timer, har mange gymnasielærere nok spurgt sig selv gennem de seneste år, og med god ret for det har ofte været svært at se relevansen. Pointen med denne udgivelse er imidlertid ikke at diskutere, om kompetencerne er relevante eller ej; pointen er jo, at de er skrevet ind i bekendtgørelserne allerede. Nej, bogens ærinde er at give begreberne indhold, således at de rent faktisk meningsfyldt vil kunne implementeres i gymnasiet, og det lykkes godt. Innovation bliver oversat til forhold som empiriindsamling, kreative processer, og problemløsning. Digital dannelse bliver oversat med begreber som kritisk sans, bevidsthed og refleksion. Globale kompetencer handler om at kunne begå sig i og analysere multikulturelle sammenhænge, og dermed også at kunne forstå og værdsætte forskellige perspektiver og verdenssyn. Lidt provokerende siger forfatterne desuden, at det globale udsyn ikke er neutralt, da det fordrer evnen til konstruktiv handling i forhold til en bæredygtig udvikling. Sidst men ikke mindst bliver karriereperspektivet udfoldet som det at kunne navigere i livet – viden om at kunne tage gode valg og opdage, hvem man selv er bl.a. ved at spejle sig i andre. I bogens optik bliver de nye kompetencer med andre ord et relevant og udfordrende bidrag til den almindelige dannelse, vi allerede kender i gymnasiet.

Jeg vil på det kraftigste opfordre til, at man ”vidensbelaster” sine kolleger og sin ledelse med denne bog, så man – hvis man overhovedet kan nå det i rotteræset derude – kan få en kvalificerende samtale om, på hvilken måde disse nye kompetencer kan bidrage med interessante og relevante perspektiver på den undervisning, vi allerede bedriver derude i klasseværelserne. Med denne bog kan samtalen begynde på et teoretisk velfunderet og samtidig praksisnært grundlag.

Anders Bærholm Frikke

Skriveguide til SRP

KARSTEN KRISTENSEN BACK m.fl.: *Sådan skriver du SRP – Fra projektstart til mundtlig prøve*. Columbus 2019, 119 sider, illustreret i farver, 99 kr.

Fire lærere fra Roskilde Katedralskole har udgivet en manual til den elev, som gerne vil føres gennem hele processen forbundet med at skrive SRP. Bogen består af seks kapitler som indeholder gode råd og tips om alt fra den spæde start til den mundtlige fremlæggelse.

I det første kapitel placeres SRP i det samlede forløb af flerfaglige projekter og samtidig præsenteres opbygning af opgaven og de faglige mål som en SRP skal opfylde. Desuden præsenteres bogens bud på, hvordan videnskabsteori skal inddrages i en SRP. Figur 1.2 hedder i bogen fejlagtigt *basal-videnskabsteori-modellen*, mens den rettelig burde hedde *den videnskabelige basismodel* som den hedder i *Vidensmønstre* fra Systime.

I det andet kapitel præsenteres hvordan eleven finder et godt emne og her skal specielt *idemageren* fremhæves som et værktøj til at forvandle en løs idé til et brugbart emne.

I kapitel tre beskrives hvordan eleverne bruger deres vejledere og indeholder både skema og tjeklister som hjælper eleverne med at tænke en række væsentlige spørgsmål igennem og giver dem samtidig vink til, hvordan de håndterer en situation hvor de er på bar bund.

I kapitel fire gennemgås opgavens forskellige elementer og i tråd med bogens grundlæggende bloomske tankegang beskrives alle afsnit fra resume og indledning til redegørelse, analyse, diskussion og konklusion. Samtidig viser bogen en række tips til, hvordan man skriver en sammenhængende opgave ved at bruge særlige koblingsord og særlige sproglige markører til de taksonomiske niveauer beskrevet ovenfor. Disse eksemplificeres tydeligt i en række farvekodede tekster så de for eleverne bør stå helt klart hvordan de forskellige dele af opgaven kan bygges op.

I kapitel fem følger en opskrift på, hvordan man redigerer den færdige opgave og der gøres omhyggeligt rede for formalia i form af både litteraturliste og citatpraksis.

Bogen sluttet med et kort kapitel om den mundtlige præsentation af opgaven, hvor der følger et forslag til, hvordan det mundtlige oplæg struktureres.

Samlet set giver bogen en række gode råd til den elev som systematisk vil arbejde med sin SRP. Dog må det bemærkes at der ikke er nogen brugbar hjælp i bogen til de basale videnskabsteoriske overvejelser. Her anbefales i stedet *Vidensmønstre* fra Systime og på samme vis er de metodiske overvejelser i forhold til historiefaget af meget begrænset værdi. Her bør læseren i stedet konsultere flere af Columbus andre bøger som *Fra fortid til Historie* eller *Danmarkshistorie mellem erindring og glemsel* som tilbyder langt bedre metodiske tilgange end denne bog.

Rasmus Thestrup Østergaard

Undervisningens historie

PER FIBÆK LAURSEN: *Didaktiske revolutioner. Undervisningens historie*. Hans Reitzels Forlag 2020. 316 sider. 275 kr.

Fibæk Laursens informative, grundige og spændende bog om undervisningens historie opregner tre didaktiske revolutioner. Den første tidsfæstes til 1100-tallets latinskoler. Selv giver Laursen denne "revolution" overskriften "'Opfindelse' af undervisning".

Anden didaktiske "revolution" omkring år 1800 kalder han "Orden og struktur" og karakteriserer undervisningen her som "indstillet på elevernes forudsætninger" og som gående frem "i en progression tilpasset deres forståelse" (13).

Tredje revolution "spirede frem i 1920'erne". Nu bestræbte lærerne sig angivelig på "at undervise med og ikke mod elevernes natur. Undervisningen blev livsnær og meningsfuld for eleverne. Udenadslære og korporlige afstraffelser forsvandt" (13). Denne sidste "revolution" anser Fibæk Laursen for præget af den såkaldte reformpædagogik. Laursen ser ikke nogen ny, fjerde revolution nærme sig, men udelukker den dog ikke. Indførelsen af it i undervisningen ser han således ikke som noget epokegørende nyt i didaktisk sammenhæng.

Laursen gør interessant nok opmærksom på, at der i forbindelse med alle didaktiske "revolutioner" har vist sig en mangeårig 'forsinkelse' af indførelse af de nye teorier i undervisningens praksis. Fx hvad angår tredje didaktiske revolution: "De fundamentale idéer bag tredje didaktiske revolution blev formuleret af Jean-Jacques Rousseau med Emile fra 1762, og de fik for alvor indflydelse i dansk grundskoledidaktik fra omkring 1920. Også for tredje revolutions vedkommende var idéerne altså lanceret omkring 150 år før den praktiske revolutions begyndelse" (216).

Bogen er venligt skrevet, men Fibæk har også sine opfattelser af, hvad skolen kan lade sig bruge til, således: "Skolen virker gennem undervisning i sine fag og i tværfaglige emner. På den måde kan skolen udrette meget, men ikke hvad som helst, det omgivende samfund måtte ønske" (17).

Jeg selv, der gik i folkeskolen i 60'erne, bliver også klogere på min egen skoletid, fx når det hedder: "I forlængelse af USA's Sputnik-chok i slutningen af 1950'erne blev der gennemført vidtgående ændringer i strukturen i mange skolefag, og adskillige fag skiftede navn og reviderede samtidig indholdet og dets struktur. Tendensen slog også igennem i Danmark og gik under betegnelsen 'den videnskabscentrerede læseplan'. Regning blev til matematik, og den basale regning blev fra starten af skoleforløbet suppleret med bl.a. mængdelære, algebra, geometri og statistisk" (174). Aha!

Fibæk Laursen er generelt venlig i forhold til den i dag praktiserede undervisning i den danske skole, det gælder såvel grundskole som gymnasium. Og i det hele taget mener han, uden at være ukritisk, at undervisningens historie stort set er karakteriseret ved fremskridt eller "irreversibilitet": "Udviklingen går ikke baglæns: Børn kommer ikke igen til at skulle lære Luthers katekismus udenad" (34).

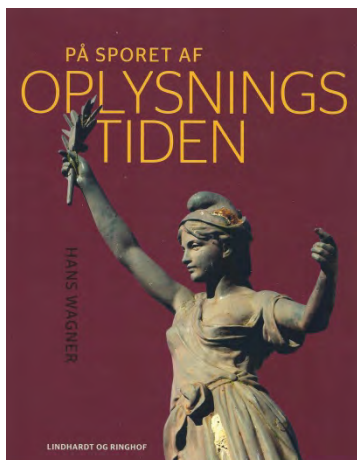
Til det sidste ang. udenadslære kan man sige: Nej, det gør børnene givetvis ikke. Men noget må nødvendigvis læres udenad, således fremmedsprog. Sprogets gloser, syntaks, udtale mv. må i meget vidt omfang selvfølgelig læres udenad.

En fremragende iagttagelse er denne, som jeg, dog i en mildere udgave, genkender fra min egen skoletid: "Dengang skolen var domineret af kristendom, var de eksplicitte værdier næstekærlighed, nåde og tilgivelse, men de praktiserede værdier var magthavernes ret til vold imod undersåtterne. Så også tilbage i historien var skolens faktiske socialisering forskellig fra dens eksplicitte og teoretisk begrundede værdigrundlag" (103). Jeg vil i den forbindelse godt hævde den tese, at det såkaldt antiautoritære oprør i '68 og dets virkninger i skolen i henseende til reel afvikling af bl.a. revselsesretten har været ganske gavnligt for den danske folkekirke og kristendommen i Danmark i det hele taget!

Bogen har en rolig, sympatisk og – selvsagt! – pædagogisk tone og fremstillingsform. Den er værd at læse for enhver underviser, ikke mindst i grundskolen og gymnasiet.

Poul Ferland

Oplysningstiden

HANS WAGNER: *På sporet af oplysningstiden*. L & R 2020. 140 sider. 310 kr.

Det meste materiale er kendt fra andre gode gamle historiebøger i gymnasiet. Bogen hér er gearret til gymnasieklasser, der skal i clinch med oplysningstiden på mange niveauer. Opbygget omkring 11 afsnit, der gerne skulle involvere eleverne i overvejelser og diskussioner om: Videnskaben og standssamfundet, liberalisme, dannelse og disciplinering, livet og gud, frihed, lighed og broderskab, rettigheder og pligter, utopi og undertrykkelse, krop og ligestilling, orden og frihed og arven fra oplysningstiden. Afslutningsvis et afsnit med opgaver og arbejdsforslag til hvert kapitel og forløbsplan. Oversigt over kildefortegnelse og forslag til videre læsning. Her savner jeg bestemt "De europæiske ideers historie" (Erik Lund, Mogens Pihl og Johannes Sløk). Jeg selv fik den i sin tid udleveret i 1961 i 1. g, og vi brugte den hele vejen. Senere fik alle mine elever den udleveret og brugte den også. Den er en guldgrube, men måske kan eleverne i dag ikke læse og forstå den? I Hans Wagners bog er der bokse med indfaldsvinkler om historiesyn, som nok kan vække til diskussioner i klassen. Eksempel: s. 14 i en boks skriver Hans Wagner om enevælden: *Den opfattelse, at kongen har ret til at regere landet stort set uden nogle begrænsninger*. Nævn, at kongen har magten fra Gud, og at Danmark er det eneste land, der har haft en lov, der i Kongeloven tilskrives dette. Danmark har været det mest enevældige styre i verden overhovedet, hvilket ikke mange ved!

Hvert afsnit har en oversigt og hurtig gennemgang af begivenheder og historien bag det hele. Slavehandel, trekantshandel, industrialiseringen etc. er beskrevet bedre og grundigere i andre bøger. Vil man dybere ned, kræver det derfor gode gamle historielærebøger, som er skrevet til gymnasieelever. Jeg har selv brugt dem i min undervisning. Der er kilder til hvert afsnit, og et sådant valg kan man altid diskutere. Nogle kilder er kendt stof, mens andre giver et forfriskende nyt syn. I afsnittet om liberalisme får Adam Smith naturligvis ansvaret for den totale liberalisme, men Adam Smith havde også den opfattelse, at staten skulle blande sig. Den skulle ordne infrastrukturen i form af skoler, postvæsen etc. Afsnittet om saloner og kaffehuse er fint og yderst interessant for her belyses det, hvor vigtige de var for det oplyste borgerskab. Vi kan blot pege på P.A. Heiberg. Her kunne man diskutere, og kongemagten var bekymret. Den kultur bredte sig også til Danmark. Medens jeg anmelder Hans Wagners bog er "Grov Konfækt" af Henrik Horstbøll, Ulrik Langen og Frederik Stjernfelt netop udkommet. Ifølge anmeldelserne er det lige det emne, vi har med at gøre her. Hans Wagner tager i den forbindelse dannelse op, og inddrager gymnasiets formål om almen dannelse.

Demokratisk dannelse og disciplinering i disse facebooktider. Et sjovt og uartigt afsnit er i denne forbindelse uddrag af Annette Faye Jacobsen og Anne Løkke om danske bønders humor. I afsnittet om livet og gud bliver Christiansfeld brugte som eksempel i kongeriget. Den by kan bruges som mål for en ekskursion. Afsnittet: Hvorfor stormede de Bastillen? er simpelthen alt for overfladisk. Der er gravet i det spørgsmål af gode forskere, og Hans Wagner kunne have taget nogle af deres konklusioner i en kort oversigt. Der er naturligvis bidrag i kildematerialet af John Locke, Rousseau og alle de andre kendte forfattere. Men at et folk bliver totalmobiliseret for første gang i verdenshistorien nævnes ikke, medmindre eleverne nærlæser *Marseillaisen* s. 65

Menneskerettighedserklæringen og den amerikanske uafhængighedserklæring er hel central i den periode og bestemt også i dag. De er med og må kunne give debat i undervisningen. Kvindernes rettigheder tog form, men også deres klædning ændrede sig. Et meget smukt billede af Therese Tallien viser kvindernes ændrede på klædning. Hun har nærmest intet på.

Revolutionen kørte af sporet og endte i et kejserrige. Her er Høffdings tobindsværk til eleverne langt mere oplysende. Hans Wagner bruger oplysningstid til diskussion om eftervirkninger op i vores tid. Der er gode spørgsmål til overvejelse blandt eleverne. Illustrationer og billedmateriale er usædvanligt flot. Det kan jo laves i disse tider.

Desuden et link med opgaveforslag og multiple choice til evaluering. <http://www.lr-web.dk/Lru/microsites/paasporetahistorien/oplysningstiden.html>

Men min konklusion er, at det er en Pixibog.

Christian Bo Bojesen

Ulighed

JAKOB GLENSTRUP JENSBY OG PETER BRØNDUM: *Ulighedens mange ansigter*. Columbus, 2. udgave 2019, 208 sider, 149 kr.

Bogen er primært skrevet som en bog til STX Samfundsfag, men det fremhæves i forordet, at enkelte kapitler også kan bruges i KS på HF. Problematikken kan helt oplagt lægge op til gode tværfaglige forløb. Bogen virker med dens fokus på begreberne og definition af disse som en bog på et relativt højt niveau.

Bogens primære målgruppe præger helt oplagt bogens kapitler, hvor der lægges meget vægt på teorier og mindre på diskussionsoplæg.

I bogen gennemgås begreber som ulighed, fattigdom og årsager til og konsekvenser af disse. Bogen har også et ideologisk afsnit, hvor de enkelte ideologiers forhold til ulighed forklares. Det er det eneste afsnit, hvor der er en beskeden historisk perspektivering. Bogen er primært en teoretisk bog om ulighed. Bogen er illustreret med særdeles mange grafer og tabeller.

Johannes Lebech

Økonomisk historie mv.

ASSER AMDISEN *"En romersk mønt og hvad deraf fulgte. Rapkæftet version af økonomiens historie – fra et sydfynsk jernaldermarked til velfærdsstatens fald"*. Forlaget Michael Hasse 2020. 222 sider 200 kr.

Baggrunden for bogen er, at historikeren Asser Amdisen mener, at det er forkert, at de økonomiske sammenhænge fremstår så komplicerede, at det kun er politikere, embedsmænd og forskere, der forstår dem og dermed kan handle hen over hovedet på den almindelige del af befolkningen. Derfor har han skrevet en økonomisk historie, der skulle kunne læses og forstås af alle, der bare er nogenlunde interesserede i at forstå begreber som velfærd og ulighed og sammenhængene deri. Hovedtitlen hentyder til, at forfatteren i 9. klasse i erhvervspraktik som arkæolog fandt en mønt fra kejser Neros tid under udgravningerne af Gudme-Lundeborg på Fyn. Den rapkæftede i undertitlen antyder, at Amdisen forsøger at formidle det lidt "tunge" stof på en både moderne og friskfyragtig måde. Man kan sige, at hans skriftsprog flere steder nærmer sig det talte ord som i en undervisningssituation eller et foredrag.

Bogen falder i tre dele: "Vejen til velfærdsstaten", hvor vi får en gennemgang i store træk af den økonomiske historie fra Romertiden til slutningen af 1800-tallet; "Velfærdsstatens storhed og fald" fra ca. 1900 til vor egen tid; "Vejen fra velfærdsstaten" om konkurrencestaten, som Amdisen tydeligvis ikke bryder sig om, og tanker om en mulig fremtidig udvikling. Bogen afsluttes med en over 10 sider lang liste med ordforklaringer af f.eks. "New Public Management", "usynlig hånd" og "Hovedaftalen" og et fyldigt register, bl.a. med ord og navne som "bobleøkonomi", "Mikhail Gorbatsjov" og "Den internationale Valutafond". Amdisen lægger ikke skjul på, at han er subjektiv og således giver os sin version af historien, og det fremgår klart af bogen, men han er historiker, og bogen fremstår alt i alt som en saglig fremstilling, naturligvis forenklet, da det selvsagt er umuligt at få alt med i en bred fremstilling på ca. 200 sider. Vi får en spændende gennemgang af verdens økonomiske historie med mange nedslag fra Danmarkshistorien, der således ses i en global sammenhæng, og det hele er skrevet, så det kan læses af de fleste. Der er ingen tvivl om, at forfatteren brænder for sit emne, og at han er vant til mundtlig formidling (foredrag, undervisning, rundvisninger). Som han selv skriver: "dette er ikke videnskab – det er højskole" (side 13), og for mit vedkommende vil jeg tilføje på ganske højt niveau og let læst.

Der er ingen grund til at gå i detaljer, men hovedtrækkene er, hvordan økonomien udvikler sig fra kejsermagt, adelsmagt, kirkens magt til staten, der i starten er enevældig for så at blive mere demokratisk. Med socialismen og Socialdemokratiet kommer velfærdsstaten, som Bismarck i øvrigt introducerer, og de nordiske lande forædler. Desværre trues velfærdsstaten af neoliberalisme og New Public management og konkurrencestaten. Amdisen forholder sig absolut ikke ukritisk til kommunismen, men der er ingen tvivl om, at han - i hvert fald teoretisk – foretrækker denne frem for liberalisme, ligesom han trods kritik af sider af velfærdsstaten er meget kritisk over for konkurrencestaten, som nogle trods alt mener, kan være en nødvendighed for at redde – nå ja, velfærdsstaten.

Der kan nævnes mange eksempler på Amdisens rapkæftede bemærkninger, som mange foredragsholdere og undervisere kan lade sig inspirere af: Side 41 skriver han om Henrik 8.s reformation: "At hans motiver nok mere havde forbindelse med hans underliv end med hans sjæleliv, er en anden historie". Nederlaget i 1864 til Preussen omtales side 96 som "den røvfuld han (= Bismarck) gav os". Om Krag og Stauning lyder det side 120: "De var også begge karismatiske, hvilket på den ene side kom til udtryk i et noget udsvævende forhold til kvinder, og på den anden side var forudsætningen for at blive landsfader, som de begge blev". Jeg er nu ikke så sikker på, at Krag med sin arrogante facon ligefrem blev nogen landsfader som Stauning. Ubetalelig er hans bemærkning på side 131, hvor han skriver om udviklingen efter 1853, at japanerne var ret enige om, at der ikke kom noget som helst godt ud af at have noget med europæerne at gøre: "Når man ser på resten af verdens erfaringer med os, må man sige, at den analyse ikke var helt ved siden af". Eksemplerne er legio.

Man kan være uenig med Amdisen i nogle af hans udsagn og meninger, - således køber jeg ikke helt, at velfærdsstaten bl.a. udvikles, fordi man (staten) bestikker arbejderne, men der er ingen tvivl om, at han har leveret en meget velskrevet bog til såvel yngre som ældre læsere og har formået at gøre emnet spændende. Med fordel kan man anvende afsnit fra den som tekstmateriale til eksamen i historie på både HF og STX. Den bør læses af enhver historielærer.

Kai Verner Nielsen

Socialdemokraten og anti-kommunisten Urban Hansen

IBEN BJØRNSSON: *Urban – de unge år 1908-1956*. Frydenlund 2018, 503 sider, illustreret i farver, 399 kr.

I denne bog skriver ph.d. Iben Bjørnsson om Urban Hansen (1908-1986) i tiden før han blev overborgmester i København i 1956. Bogen er en politisk biografi som undersøger Urban Hansens vej fra ung DSU'er på Sydsjælland til posten som socialborgmester i København.

Med Bjørnssons omfattende bog kommer vi ned i det socialdemokratiske maskinrum og gennem bogen kan man løbende følge med i hvordan Urban Hansen gennem en årrække utrætteligt arbejder for den kommunesocialisme som var med til at bane vejen for velfærdsstaten. En anden vigtig pointe i bogen er at både DKP og Socialdemokratiet i deres politiske organisation følger principperne i den demokratiske centralisme. Selv om Bjørnsson påpeger, at den indre debat er langt friere hos Socialdemokratiet end hos DKP, er det alligevel tankevækkende hvordan der i *Urban* skildres en række lighedstræk mellem den måde de to rivaliserende arbejderpartier arbejder på.

En tredje interessant vinkel i bogen er Urban Hansens antikommunistiske aktiviteter, der startede i HIPA (*Hovedorganisationernes Informations og Propaganda Afdeling*). Denne organisation bekæmpede i Mellemkrigstiden det, som Hartvig Frisch i 1933 beskrev som den brune og den røde pest over Europa. Modsætningsforholdet til kommunisterne sluttede dog ikke her og med deltagelsen i AIC (Arbejdernes Informationscentral) fortsatte Urban Hansen også i årene efter 2. verdenskrig med at bekæmpe kommunisternes politiske indflydelse.

Samlet set giver bogen derfor en levende skildring af, hvordan Socialdemokratiet gennem politisk organisering og mobilisering formåede at sætte deres fodafttryk på det danske samfund. Som et appendiks er der sidst i bogen aftrykt en artikel, hvor forfatteren giver et bud på, hvordan psykologi kan bruges når

man skriver en biografi. Bjørnsson foreslår her, at man kan tage sit udgangspunkt i Femfaktormodellen hvor en personlighed beskrives gennem kategorierne ekstroversion, følelsesmæssig stabilitet, åbenhed, samvittighedsfuldhed og venlighed. Denne anmelder er ikke overbevist om det frugtbare i denne tilgang og den psykologiske analyse af Urban Hansen er da heller ikke integreret i bogens fremstilling. Måske andre kan se perspektiver i dette tiltag?

Rasmus Thestrup Østergaard

Entrepreneurlinjen i dansk historieskrivning

PER BOJE: *"Vejen til velstand. Stat, marked og utopi. Tiden 1850-1930"*. Syddansk Universitetsforlag 2020. 672 sider, 398 kr.

I 1980 udgav Thorkild Kjærgaard sit indflydelsesrige opgør med "Gårdmandslinjen i dansk historieskrivning". Per Boje vil ligesom Kjærgaard gøre op med dansk historieskrivnings overdrevne dyrkelse af gårdmændene, men hvor Kjærgaard havde fokus på udviklingen på landet i 1700-tallet, og på konsekvenserne af landboreformerne i slutningen af århundredet, fokuserer Boje i denne bog på velstandsudviklingen i perioden 1850-1930, og især på den begyndende industrialiserings betydning.

Den etablerede "grundfortælling" om denne periode insisterer på, at Danmarks fortsat var et landbrugssamfund. Andelsbevægelsen tillægges afgørende betydning for velstandsfremgangen, og industrien opfattes som næsten udelukkende bestående af små og mellemstore virksomheder orienteret mod hjemmemarkedet. I grundfortællingen repræsenterer andelsbevægelsen (og de små virksomheder) en mere moralsk form for kapitalisme end den hensynsløse storkapital.

Her overfor stiller Boje "en mere retvisende fortælling", der placerer det meste af æren for den positive velstandsudvikling hos bykapitalisterne, som ellers blev lagt for had af både venstrebønderne og arbejderbevægelsen. Det var hos byernes iværksættere, man fandt de afgørende dynamiske kræfter.

Frelseren i Per Bojes fremstilling er således den innovative kapitalist – og J.A. Schumpeter er hans profet. Schumpeter skelner mellem adaptiv og kreativ innovation. Meget af innovationen i danske virksomheder var ”kun” adaptiv, men også det kunne danne grundlag for stor værdiskabelse.

Den foreliggende bog er bind 2 i et planlagt trebindsværk. Første bind (som jeg ikke har læst) om perioden 1730-1850 udkom i 2014, og det sidste bind (om perioden efter 1930) skulle komme om få år. Dette bind er opdelt i 3 hoveddele. Den første (kapitel 3 + 4) handler om Danmarks internationale placering. Landets geografiske placering i nærheden af den internationale økonomis vækstcentre var vigtig for velstandsudviklingen. Det samme var den relativt åbne økonomi med mulighed for vandring af kapital og arbejdskraft over grænserne.

Anden hoveddel (kapitel 5-10) omhandler statens rolle. Der er i et kapitalistisk samfund, ifølge Boje, ikke en grundlæggende modsætning mellem marked og stat. Tværtimod er en velfungerende stat en forudsætning for tilvejebringelse af rammebetingelserne for markedets udfoldelse, f.eks. i form af infrastruktur. Staten sørgede også for såvel den grundlæggende uddannelse af befolkningen, som for videregående uddannelser, etablering af konsulenttjenester m.m.

De første årtier efter enevældens afskaffelse skete der en liberalisering, men derefter voksede reguleringen af markedet i omfang, (selvom reguleringen stadig var beskeden sammenlignet med mange andre lande). Der kom så småt arbejderbeskyttelseslove, der dog ikke kom til at gælde for landbruget. Det voksende antal interesseorganisationer tilførte systemet korporative træk, der toppede under 1. verdenskrig. Kontrollen med erhvervslivet førte bl.a. til indførelsen af en aktieselskabslov i 1917, mens andelsbevægelsen forblev ureguleret.

I bogens sidste hoveddel behandles de forskellige sektors bidrag til velstandsudviklingen. Den sekundære sektor (industri og håndværk) behandles først og mest grundigt. Derefter behandles den tertiære sektor (handel, transport og service) og til sidst den primære (landbrug og fiskeri). I kapitel 14 kommer Boje ind på forsøg på at lancere alternative fortællinger om Danmark som søfarts- og handelsnation eller som industriland. Men det lykkedes ikke for alvor at røkke ved den hegemoniske grundfortælling om selvejerbondens betydning for Danmarks velstandsudvikling. Arbejderbevægelsens fortælling afveg på nogle punkter fra grundfortællingen, men delte dennes kritik af bykapitalisterne.

Det er besynderligt at finde en bog om økonomisk historie med så lidt vægt på det kvantitative. Der er ingen tabeller, og i det hele taget meget få tal ud over årstal. Der angives nogle steder tal for udviklingen i beskæftigelsen i enkelte sektorer eller virksomheder, men de mest almindelige mål for velstandsudvikling (BNP, BFI eller lign.) anvendes ikke. I første kapitel problematiserer Boje anvendelsen af BNP som velstandsmål. Det er der god grund til, men uden et eller andet kvantitativt velstandsmål forekommer en række af bogens centrale påstande at hvile på et usikkert grundlag. Man kunne selvfølgelig have valgt en mere kvalitativ tilgang til velstandsanalysen. Man kunne f.eks. have set på, hvordan den voksende velstand viste sig gennem bedre levevilkår for forskellige befolkningsgrupper, men det sker heller ikke for alvor. Der er i det hele taget meget lidt fokus på velstandens fordeling.

To af begreberne i bogens undertitel (marked og stat) spiller en central rolle i fremstillingen, mens det tredje (utopi) ikke er så centralt. Nogle steder modstilles en ”markedsutopi” og en socialistisk utopi, men andelsbevægelsen nævnes også som en utopisk tredje vej mellem de to. I stedet for utopi kunne man

måske have inddraget det sidste led i triaden stat, marked og civilsamfund. Førte andelsbevægelsen (og arbejderbevægelsen) til en styrkelse af civilsamfundet, som også har haft en gavnlig virkning på velstandsudviklingen i Danmark? Det bliver ikke diskuteret i denne bog.

En anden svaghed ved bogen er, at der ikke bliver sat præcis adresse på repræsentanter for "grundfortællingen". Man kan sagtens finde elementer af den (også i danmarkshistoriske fremstillinger til brug i gymnasieskolen), men opgøret med grundfortællingen, ville stå stærkere, hvis nogle konkrete eksempler blev analyseret. I det hele taget anvendes et irriterende henvisningssystem, hvor der i teksten kun henvises til forfatterens initialer og udgivelsesår. Det er ikke altid let at finde ud af, hvilket værk på litteraturlisten der henvises til.

Vores elever vil sagtens kunne bruge dele af "Vejen til velstand" i forbindelse med SRP eller SSO – f.eks. hvis de leder efter materiale om udviklingen i bestemte brancher eller virksomheder. Men først og fremmest kan man i undervisningen bruge bogens tese om en hegemonisk grundfortælling, som udgangspunkt for fremstillingsanalyse af vore egne grundbøger.

Opgøret med gårdmandslinjen i dansk velstandshistorie er således særdeles velkomment, men trods al sin grundighed er der svagheder i Per Bojes forsøg. Entrepreneurlinjen kalder også på modsigelse.

David Kyng

I Saddam Husseins vold

HENRIK THOMSEN OG OLE SØNNICHSEN: *Det sidste gidsel*. Lindhardt og Ringhof 2020. 432 sider. 300 kr.

En James Bond i dansk udgave. To poptøser der springer ud som modstandsfolk. To love stories. Og, for at det ikke skal være løgn, en forældreløs hundehvalp der finder et godt hjem. Det er næsten for meget i én bog, og hvis det havde været en roman, havde jeg nok lagt den fra mig for længst. Men nu er det altså virkelighed, og jeg overgiver mig, totalt og betingelsesløst, til bogens umiddelbare højspænding.

Kronologisk dækker bogen perioden fra den irakiske erobring af Kuwait og til den amerikanskledede generobring, med en smule om forudsætningerne og en "hvor-er-de-nu" afslutning til ære for nysgerrige læsere. Bogens fokus er på de danske gidsler med et beskedent københavnsk perspektiv og et endnu mere beskedent internationalt. Bogens hovedperson er det sidste danske gidsel, ambassadeattaché Mogens Pedersen.

Bogens disposition er kronologisk med skiftende og velbegrundede geografiske scenskift: Kuwait, Bagdad og København. Det er således let at følge den røde tråd; forfatterne har – heldigvis – fravalgt den nok så almindelige stil når journalister skriver bøger, nemlig at alt sammen opløses i småbidder og spring frem og tilbage og til siden, så at det hele bliver til flimmer.

Her 30 år efter begivenhederne er de fleste af hovedpersonerne stadig i live og parat til at snakke. Det har forfatterne benyttet sig af, og bogens hovedgrundlag er de mange interviews. Naturligt nok er hovedpersonen selv, og hans daværende hustru, væsentlige kilder, men der er mange, mange andre, og desuden et stort antal avisartikler. Der er normalt ikke præcise henvisninger, men for hvert kapitel er det angivet hvilke kilder det bygger på.

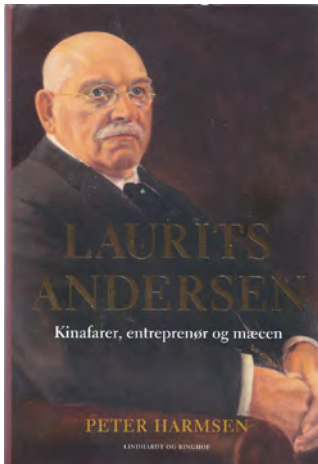
Vel, bogen er spændende læsning, men er den også anvendelig i en undervisningssammenhæng? Der er ikke mange generaliseringer, dem må man selv tilføje. Det kunne være noget om menneskers reaktion under stress: Nogle løber fra det ansvar de burde påtage sig, andre vokser i format og udretter langt mere end man kunne forlange. Det kunne også være noget om ansvaret, hvis det går galt. Den danske James Bond, Mads Sandau-Jensen, er således fuldt ud klar over at han selv vil stå med ansvaret for den dramatiske flugtaktion for Mogens Pedersen, hvis den mislykkes til trods for, at han er udsendt af udenrigsministeriet netop med det formål at få gidslet hjem.

Der er også et par stygge eksempler på hvordan massemedierne i et åbent samfund som Danmark kan komme til at give fjenden skæbnsvangre oplysninger.

Alt i alt vil bogen kunne anvendes supplerende i et forløb om Irak-krigene. Den kan også bruges til at finde egnede supplerende avisartikler.

Axel Moos

Den ukendte cigarettekonige og mæcen for Nationalmuseet.

PETER HARMSSEN: "Laurits Andersen - Kinafarer, entreprenør og mæcen", 272 sider 1. Udg. L & R, 2020, 272 sider, 300 kr. inkl. moms

Forfatteren og kinaeksperten Peter Harmsen har begået endnu en bog om et kapitel i Kinas historie. Denne gang handler det om danskeren Laurits Andersen, der som ung mand tog skibshyre og endte i Kina i 1875. Her arbejdede han sig op fra ingenting og til frem til sin død i 1928 at være en af de rigeste mennesker i Kina.

Laurits Andersens historie er ekstraordinær ved det, at hans søgen efter succes i modsætning til tusinder af andre immigranter lykkedes. Andersens historie er også en tragisk historie om et menneske, der opnår al den rigdom, nogen kan ønske sig, men som dør ensom i udlændighed. Andersen blev født i 1849 og voksede op under beskedne forhold. Han var teknisk begavet og lærte sig af flere omgange op på et maskiningeniørniveau.

I bogen følger vi Andersens virke i Kina. I begyndelsen som sømand med forskellige opgaver for den kinesiske kejserlige administration. Fra 1890 arbejdede han som forretningsmand med at etablere og opbygge produktion- og distribution af cigaretter for handelsfirmaet Mustard og Co. Det sikrede ham en unik indsigt i distributionskæder mv., hvilket gjorde ham meget interessant for det amerikanske cigaretfirma "British American Tobacco". Med dem indgik han en lukrativ aftale om samarbejde, og det var det, der gjorde hans store pekuniære lykke.

Efterhånden som vi følger Andersens historie, får vi også noget at vide om den samtidige historie i Kina og dets nærområde. Det er typisk, at begivenhederne dukker op som en bemærkning eller hentydning i Andersens korrespondance. Harmsen redegør således for eksempel for USA's kanonbådsaktivitet i Korea 1871, Japans straffeaktion på Taiwan 1874, Xinhai-revolutionen 1911 mf. Det er med til at gøre bogens tematik lidt bredere end kun det snævre fokus på de op- og nedture, som Laurits Andersens erhvervseventyr gennemgik.

Det er lykkedes Peter Harmsen at følge Andersens arbejde meget tæt takket være et omfattende materiale af korrespondance med det amerikanske partnerselskab. Man kan som historiker ikke lade være med at få respekt i forhold til det grundige kildearbejde, som Harmsen har lagt for dagen. Som læser kommer vi

meget tæt på erhvervsmanden Laurits Andersen. Derimod kommer vi ikke særlig tæt på mennesket Laurits Andersen. Bogen efterlader billedet af en disciplineret, flittig, arbejdsom og påholdende personlighed. Vi kan se, at han havde svært ved at sige farvel til arbejdet, selv om alderen trykkede. Han var også en begavet person. Men selv om han beherskede både engelsk og tysk, lærte han sig aldrig kinesisk, hvilket kan undre, eftersom han levede i Kina i over 50 år, omgivet af kinesiske tjenere og forretningsforbindelser. I efterskriftet citerer Harmsen forskellige kilder for, at Andersen selv mente, at arbejdet havde taget hans tid, og at han derfor aldrig var blevet gift. Ud fra et par løsrevne citater i bogen, får vi en mistanke om, at han har nydt det frie ungkarleliv i det fremmede, men at han også fortrød at han ikke vendte tilbage til Danmark, da han endnu havde muligheden.

Laurits Andersen var ikke ligefrem en kendt person i datidens Danmark, hvilket nok hang sammen med, at han ingen forretningsforbindelser havde til hjemlandet. At han dog aldrig kappede båndet til Danmark, viser det faktum, at han skænkede et anseeligt beløb til udbygning og sikring af Nationalmuseet i slutningen af 1920'erne. En gestus vi har stor glæde af i dag. Derudover testamenterede han sin anseelige formue til en dansk fond (Laurits Andersens Fond).

Med denne bog lægger Peter Harmsen endnu en vel researchet brik til rette i Kinas nyere historie i dansk sammenhæng. Bogen er forsynet med et righoldigt billedmateriale bestående af cigaretpakker og reklamer sammen med gamle fotografier mv. Det er et ret adspresende element ved bogen. Der er desuden et omfattende noteapparat, kildeliste og indeks. Hvis man skal anbefale denne bog til en elevs opgaveskrivning, skal det nok være i det tilfælde, at opgaven er skarpt fokuseret på udenlandsk handelsvirksomhed i Kina omkring Qing-kejserrigets afslutning.

Jørgen Lassen

Mellem Kejserens Kina og Kongens København

BENJAMIN ASMUSSEN: *Kinafarerne. Mellem kejserens Kina og kongens København*. Gad 2019. 288 sider, 350 kr.

Benjamin Asmussen, som er inspektør på [Museet for Søfart](#) i Helsingør, fortæller på fængende og begejstret vis i "Kinafarerne" godt 100 års handelshistorie fra de første statssponsorerede ekspeditioner fra Danmark til Riget i Midten i 1730 til opiumskrigen i 1839-42.

Før briterne tvang Kina til at åbne flere traktathavne, så foregik handlen med de europæiske barbarer fra tidligt i 1700-tallet via Canton, en lille by oppe i Perlefloden i det sydlige Kina, som geografisk tilbød en god og beskyttet ankerplads. Her havde mange europæiske lande små handelsstationer eller faktorerier, hvor handelsskibene lagde til og blev lastet med tekister og porcelæn.

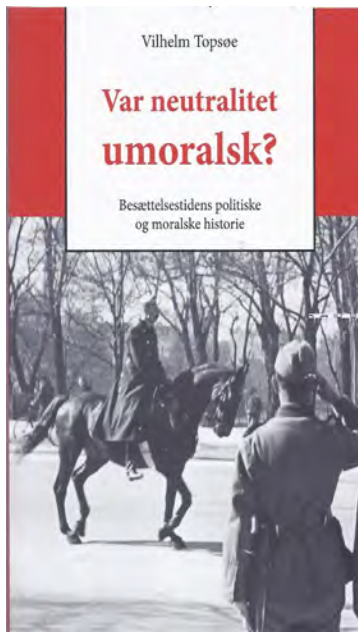
Bogen giver et fascinerende indblik i de netværk, som opstod omkring denne lukrative handel både i København, ombord på skibene og mellem kinesiske embedsmænd og de danske handlende.

Det er ikke en bog, der er skrevet til undervisning i gymnasiet, men indholdet er let tilgængeligt og vil være brugbart for og appellere til elever der skal skrive om handel på Kina før opiumskrigen.

Bogen er rigt illustreret og flot indbundet. Den er udgivet som årbog nr. 78 fra Museet for Søfart.

Lars Henriksen

Danmarks neutralitet under 2. verdenskrig

VILHELM TOPSØE: *Var neutralitet umoralsk? Besættelsestidens politiske og moralske historie*. Eget forlag, i kommission hos Forlaget Underskoven. 171 sider, 175 kr.

Vilhelm Topsøe spørger om det var moralsk rigtigt at overgive sig med det samme om morgenen 9. 4. 1940. Skulle man have kæmpet som de gjorde det i Norge med forfærdelige følger? Nu overgav man sig og fastholdt, sammen med tyskerne, at Danmark fortsat var et neutralt land.

Værket begynder med en gennemgang af begivenhederne i april 1940. Både Danmark og Tyskland ønskede dansk neutralitet. Fordelen ved det var for Danmark at vi undgik en håbløs krig. Den kunne have ført til store ødelæggelser og store tab af menneskeliv. Fordelen for Tyskland var at man ikke behøvede at bruge

særlig mange kræfter på at erobre Danmark. Man kunne nøjes med vigtige støttepunkter som Ålborg Lufthavn. Under hele krigen var der langt færre tyske soldater i Danmark end i Norge.

Herefter går bogen kronologisk frem med de forskellige kriser og konflikter, f.eks. telegramkrisen og interneringen af kommunisterne. Ved hver af dem undersøges om neutraliteten blev bevaret, og det gjorde den, især fordi Werner Best modsatte sig Berlins krav om en hårdere kurs fra tysk side. Selv efter 29. 8. 1943 fortsatte (fiktionen om) neutraliteten, nu som departementschefstyre.

De største fortalere for neutralitet fra dansk side var udenrigsminister P. Munch og Scavenius, der først blev udenrigsminister og senere også statsminister. Men alle politiske partier ønskede neutralitet. De største modstandere (og fortalere for modstandskamp) var den konservative Christmas Møller fra England, præsten Kaj Munk, og modstandsbevægelsen. Bogen tager ikke direkte stilling, men det ligger mellem linjerne, at Topsøe sympatiserer mest med den sidstnævnte gruppe. Han hører til den gruppe af højreorienterede der hader Stauning/Munch-regeringen for dens nedrustnings- og neutralitetspolitik. Dette hænger sammen med bogens andet emne, nemlig "at trække neutralitetspolitikken ud af glemslen" (s. 159). Ifølge Topsøe blev der allerede 5. 5. 1945 lanceret den myte, at det ikke kun var modstandsbevægelsen der havde ydet modstand. Alle danskere havde ifølge myten hele tiden ført modstandspolitik over for tyskerne. Samarbejdspolitikken fra 9. 4. 1940 til 29. 8. 1943 havde været en "elastisk modstandspolitik", og efter 29. 8. havde det været en hård modstandspolitik fra politikernes side, hånd i hånd med modstandsbevægelsen. Denne myte er senere blevet accepteret af alle, også de professionelle historikere, siger Topsøe. Hvis han selv skulle svare på det spørgsmål, som han stiller i

bogens titel, vil han nok sige: Ja, neutraliteten var umoralsk.

Forfatteren henviser undervejs til mange andre historikere og debattører, men bogen har ingen henvisninger. Der er ingen noter og ingen litteraturliste. I stedet henvises man til at skrive til forfatterens netadresse.

Bogen lægger op til en diskussion af, om man skal gøre det moralsk rigtige og risikere at dø – eller skal man bøje nakken og blive opportunist? Den diskussion kan både tages i historie og i faget religion, der også beskæftiger sig med moral og etik.

Jørgen Krøigård

Lille land, hvad nu?

KÅRE LAURING: *Fra befrielse til forpligtelse*. Gyldendal 2020. 428 sider. 350 kr.

Bogens undertitel "En fortælling om Danmark og Den Kolde Krig 1945-1949" siger selvfølgelig noget om bogens indhold, men valget af ordet "fortælling" siger også noget om målgruppe og stil. Bogen henvender sig til den almindelige læser snarere end et akademisk publikum, og der er lagt vægt på formidling mere end på forskning. Det er der naturligvis ikke noget ondt i, slet ikke.

Bogens stil er i høj grad fortællende. Sproget er livligt og personligt, fremstillingen er bred, og hvis forfatteren under behandling af et eller andet emne kommer i tanker om noget interessant, som han synes læseren skal have at vide, kommer det med selv om forbindelsen til det aktuelle emne måske er lidt spinkel. Der er rigtig mange citater, ofte fra datidens aviser.

Alt i alt letflydende og underholdende, men på en god måde. Bogens mange "nice to know" informationer medfører ganske vist at risikoen for større og mindre fejl forøges, men der er nu ikke ret mange – et svips som på s. 62 om 29/6 1943 er let at gennemskue, også for eleverne, men den på s. 31 er værre. Der står direkte at de fleste af de større byer i Sønderjylland havde tysk flertal, og det var ganske vist rigtigt i 1920, men absolut ikke i 1945. Jf. "De sønderjyske amtsråd indtil 1970" var der ved byrådsvalgene i 1937 i Aabenraa 27 % tyske stemmer, i Haderslev 19 %, i Sønderborg 19 % og i Tønder 41 %. Ved amtsrådsvalget i 1946 var der i Aabenraa amt 9 % og i Tønder amt 12,5 %.

Forfatteren har heldigvis ikke helt opgivet at henvise, men der er ikke så mange henvisninger, og ofte er det ikke indlysende hvilke kilder forfatteren bygger sin fremstilling på. Man må så gætte lidt og rode i litteraturlisten.

Den valgte disposition er kronologisk, hvilket selvsagt betyder at den emnemæssigt kan blive noget flimrende – men forfatteren har helt bestemt valgt rigtigt. Bogens styrke er netop at den præsenterer øjebliksbilleder, med hele den kompleksitet som livet nu engang har: Storpolitik, dansk politik, nationaløkonomi og privatøkonomi, sociale forhold og kultur, og alle dagligdagens små og store problemer. Blandt de sidste vil jeg gerne fremhæve noget som må forekomme de senere generationer komplet uforståeligt: Det totalt dominerende sælgers marked, der gjorde den lille købmand til kvarterets konge og hensatte kunderne i magtesløshed. Og de autoritære relationer der dominerede det offentlige og private liv frem til 1960'erne.

Set i undervisningssammenhæng vil bogens største værdi være som baggrundsinformation for de elever der skriver opgaver i enkeltemner fra perioden – f, eks. om de tyske flygtninge, retsopgøret eller hvad det nu kan være. Ved læsning af bogen kan de undgå at vurdere enkeltemner og begivenheder ud fra de normer og forhold der hersker i dag og i stedet se dem i den sammenhæng de bør ses.

Axel Moos

En konservativ ungdomsoprører

JEPPE BÆK MEIER OG RASMUS THESTRUP ØSTERGAARD: *På sporet af en frihedskæmper*. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia 2020. 90 sider. 150 kr.

Den foreliggende bog udspringer af et undervisningsforløb i historie på Fredericia Gymnasium om besættelsestiden i lokalhistorisk perspektiv. Her stødte man på den unge jernbanesabotør Hans Eeg, der blev henrettet af tyskerne nogle få uger før befrielsen. Der var stor interesse blandt eleverne for at få mere at vide om den unge mand, og forfatterne fornemmede at der måske var materiale til en lille bog om ham, en af skolens tidligere elever.

Når man anvender biografier i undervisningen, er det jo ikke bare på grund af "human interest", men for at få historien belyst i mikroperspektiv med udgangspunkt i det enkelte menneske. Det kan være ganske givende, men det kræver at der er et tilstrækkeligt kildegrundlag – og det er nok spørgsmålet om dette er tilfældet her. Forfatterne har støvet godt rundt, men er handicappede af at hovedpersonen af indlysende grunde ikke selv har efterladt sig noget og tilsyneladende har været omhyggelig med at overholde alle regler om security. En enkelt af hans kontakter har efterladt sig en smule, men det er også alt. Hans mor

samlede noget og skrev noget, men Hans indviede hende ikke i sin illegale virksomhed. Forfatterne har desuden været cirka ti år for sent ude til at kunne bygge på interviews.

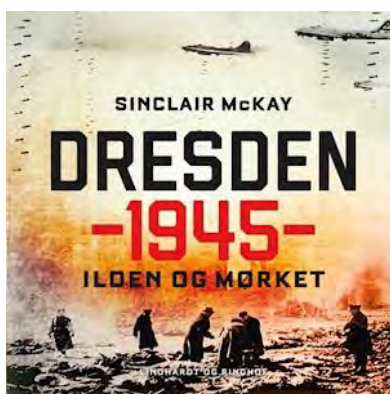
Så fremstillingen bygger overvejende på materiale "udefra", som man så forsøger at sætte i relation til bogens hovedperson. Forfatterne er ærlige mennesker, så der er mange formodninger i teksten: Hans Eeg kunne have ment eller gjort dette og hint. De kunne næppe gøre andet, men det er ikke det rigtige at gøre i en biografi; her må hovedpersonen til orde, personligt og direkte. Vi skal kort sagt se begivenhederne indefra.

Et spændende spørgsmål som vi derfor ikke får direkte belyst, er Hans Eegs motiver til at gå ind i illegalt arbejde. Kunne man have gjort lidt mere for at beskrive den nationalkonservative skolekultur på Fredericia Gymnasium? Eller gået mere ind i de mekanismer der driver unge mænd fra tanke til handling? ("Her sidder vi og snakker, men vi må gøre noget!"). Er det muligt at sammenligne med rekrutteringen til de revolutionære bevægelser i 1970'erne eller til Islamisk Stat i dag? Det nærmeste vi kommer til disse problemstillinger er en klassekammerats udtalelse (fra 2007) hvor han fortæller om den tekniske bistand han fik fra blandt Hans Eeg til fremstilling af sprængstof (s.23). Det undrede ham at det lige var sådan et dydsmønster den skulle komme fra. Måske er det denne udtalelse der får forfatterne til at karakterisere Hans Eeg som "en konservativ ungdomsoprører" (s. 86).

Bogen giver heller ikke svar på en masse praktiske spørgsmål vedrørende Hans Eegs involvering i jernbanesabotagen: Hvor meget, hvordan, med hvem osv. Igen, det er ikke forfatterens skyld at kildematerialet mangler, men det gør unægtelig bogen lidt tyndere. Til gengæld er der forholdsvis lange afsnit om mindesmærker og mindehøjtideligheder.

Axel Moos

Dresden 1945

SINCLAIR MCKAY: *Dresden 1945. Ilden og mørket*. Lindhardt og Ringhof. 464 sider. 300 kr.

'Elbens Firenze' blev Dresden, hovedbyen i Sachsen, kaldt på grund af sin smukke arkitektur og sit rige kulturelle liv, udbygget gennem århundreder. Nazisternes magtovertagelse og censur havde lagt en væsentlig dæmper på kulturlivet, men byen var gået fri af krigens gang - i efteråret 1944 og januar 1945 var

der mindre bombeangreb, rettet mod byens store banegård, men byen var gået fri af alvorlig ødelæggelse – modsat mange andre tyske byer, der i samme periode blev bombet af RAF og det amerikanske luftvåben. Nogle indbyggere håbede, at det måtte skyldes, at de Vestallierede ville skåne byen på grund af dens arkitektoniske og historiske betydning. Og det på trods af, at et stort antal virksomheder i byen producerede krigsmateriel, og at man tilsvarende på universitetet lavede vigtig forskning til værnemagten. Enhver vildfarelse om, at byen ville blive skånet forsvandt om aftenen den 13. februar. Lidt efter kl. 22 befandt de første markeringsfly sig over byen, der var uden nogen form for effektivt luftforsvar. Vejret var optimalt for bombeangreb, klart og vindstille, så det var ikke vanskeligt at nedkaste de farvede markeringslys, der angav forskellige typer bombemål.

Første bølge af Lancaster-bombefly medbragte konventionelle sprængbomber, der skulle sprænge hul i tage og bygninger, hvorefter anden bølge nedkastede brandbomber, der forvandlede byens centrale dele til et brændende inferno.

Taktikken med at bruge ild som et militært våben var ikke ny, for allerede i antikken kendte man til 'græsk ild', en slags primitiv flammekaster, der blev brugt under søslag. Men det var bombekampagnen mod Tyskland under krigen, der førte til en uhyggelig effektivisering af dette våben. Især i den britiske Bomber Command, ledet af Air Marshall Arthur Harris ('Bomber Harris'), men også i ledelsen af USAAF var man af den opfattelse, at fladeangreb med henblik på at skabe ildstorme var den mest effektive måde at nedbryde den tyske moral og samtidig skabe administrativt og politisk kaos.

Briterne havde forsøgt sig med præcisionsangreb, men erfaret, at det teknologisk set ikke var muligt. Amerikanerne erfarede det samme, selv om de officielt hævdede at udføre præcisionsangreb på f.eks. banegårde og fabrikker.

Selve angrebet følges i bogen gennem en lang række personers erindringer, både personer i Dresden, men også de bombepiloter, der udførte angrebet. I Dresden følger vi bl.a. forfatteren Viktor Klemperer, en overlæge, en ung jødisk videnskabsmand og flere børn, hvis gribende beretninger om ildstormen er barsk læsning. Angrebet medførte en ildstorm, der rakte 1,5 km op i luften, fik asfalt til at smelte, og sugede alt ilt væk fra jordoverfladen, sådan at de der sad i kældre og beskyttelsesrum blev kvalt, hvis de ikke allerede var brændt ihjel. Folk der søgte tilflugt i søer, blev kogt levende, og flygtede man fra iltmanglen under jorden, blev folk til levende fakler på grund af den intense strålevarme på gaderne.

Varmen var så ekstrem, at det efterfølgende var meget vanskeligt at vurdere, hvor mange der var omkommet, fordi der simpelthen ikke var noget tilbage at begrave.

Efter det britiske angreb om natten, angreb amerikanerne om eftermiddagen den 14. februar. På det tidspunkt var der stort set intet tilbage at bombe, idet byens kerne stort set var udslettet.

Ødelæggelsernes omfang ses af, at minimum 75.000 lejligheder blev ødelagt og hundredetusinder dermed blev gjort hjemløse. Antallet af døde var længe efter krigen omtvistet, dels fordi det nazistiske styre af propagandamæssige årsager angav antallet til 250.000, men også fordi en officiel redegørelse fra RAF i

1960'erne angav 135.000 døde. Det kommunistiske styre i DDR brugte bombningen i deres propaganda mod Vesten, og overdrev derfor også omfanget. I dag vurderer man, at ca. 25.000 døde.

Modsat hensigten ødelagde angrebet ikke moralen blandt byens indbyggere, og det nazistiske styre var – i betragtning af krigens udvikling – hurtige til at få hjælp frem og få organiseret evakueringer samt genetablere strøm og gas i de mindre hårdt ramte områder.

Allerede kort efter angrebet opstod der blandt de allierede tvivl om, hvorvidt angrebet havde været tilstrækkeligt militært begrundet, og om fladeangreb i det hele taget var moralsk forsvarlige, når man vidste, at langt størstedelen af ofre var civile. Selv premierminister Churchill nærede tvivl, og til stor vrede for 'Bomber Harris' blev soldaterne i bombestyrkerne ikke nævnt i Churchills sejrstale, ligesom der heller ikke blev præget en særlig medalje til de tjenestegørende i Bomber Command. Den militære logik om total krig og den manglende teknologiske mulighed for at udføre præcisionsangreb synes dog ikke at have levnet de allierede andre reelle alternativer.

Efter krigens afslutning gik det langsomt med opbygningen – dels af ressourcemæssige grunde, dels af politiske. Tyskland var forarmet, og den sovjetiske besættelsesmagt havde i de første efterkrigsår travlt med at demontere industrianlæg, jernbaner mv. som krigserstatning, hvilket skabte yderligere nød. Af politiske årsager undgik man at genopbygge kirker, og derfor blev Dresdens vartegn – Frauenkirche – først genopført fra 1992-2005. I øvrigt med stor økonomisk støtte fra den engelske fond *Dresden Trust*, hvorved briterne var med til at genopbygge den by, de selv havde bombet.

McKays bog er som nævnt opbygget af en række mosaikker, personlige historier, der tilsammen skaber en nuanceret og læseværdig bog. Dresdens historie, særligt den kulturhistoriske, fylder meget, og man skal 200 sider ind i bogen før man kommer til selve angrebet. De politisk-militære aspekter og militærtekniske forhold fylder ikke meget, og nogle steder savner man en bedre indføring i disse emner. Trods det kan bogen anbefales som et vidnesbyrd om en central del af vores fælles historie.

Martin Jensen

Hvad er værre end uvished?

ULLA KOCH: *Hvad er værre end uvished? Astrologi og varselstagnung i Oldtidens Mesopotamien.*
88 sider 13 farveillustrationer. 125 Kr.

Dette er umiddelbart en smal udgivelse. Emnet for bogen er både specielt og omhandler en meget fjern fortid. Men ved nærmere eftersyn er bogen meget andet end dette. Emnet er bestemt ikke smalt, mange af de iagttagelser og beslutninger man tog for flere tusind år siden i Babylonien har stadig betydning for vor hverdag, f.eks. inddelingen af døgnnet i timer af 60 minutter og vi bruger stadig dyrekredsen med de 12 billeder. Astrologi og varselstagnung i oldtidens Mesopotamien har bestemt også betydning for os i dag.

Ulla Koch er ph.d. i assyriologi ved Københavns Universitet og er international ekspert i religion, astrologi og varselstagnung i det gamle Mesopotamien, og er samtidig en fabelagtig dygtig forfatter. I denne bog præsenterer hun læseren for den første astrologi, og hvordan lærde brugte denne viden til at stille horoskoper. Ligeledes møder vi i bogen fugle- og andre dyrevarsler, terningekast, vejrvvarsler, okkultisme, drømmevarsler, aflæsning af røg og olie og fortolkninger af himmellegemernes betydning, udfærdigelsen af horoskoper og aflæsningen af dyrs indvolde.

Bogen er inddelt 8 ret korte kapitler, der behandler emner som kileskriften, kilderne, hvem var de, Mesopotamisk astrologi og et kapitel om indvoldstydning, horoskopets fødsel og varsler og videnskab – hertil er der et spændende efterord, litteraturliste og en tidstavle.

Ulla Koch skal have stor ros for, at med kapitlerne om kileskrift og kilder gøres grundigt rede for, hvor vi har vores viden fra. Bogen er skrevet af en forsker, det viser de mange små forbehold. Et enkelt eksempel kan være, når man i kilderne har en overvægt af fortællinger om indvoldstydning i forhold til astrologien, skriver hun "Selvom man som historiker skal tage sig i agt for at tolke fraværet af beviser som bevis på fraværet... 2". Denne lille bog er et stykke fornem faglitteratur i en populærvidenskabelig iklædning, som er dejlig fri for tomme kalorier.

Alle bogens kapitler er uhyre vellykkede, men jeg vil alligevel fremhæve bogens sidste kapitel *Varsler og videnskab*. Her fremhæves at et væsentligt ideal i dag er, at forskeren ikke må lade sig styre af sine egne forudfattede meninger – her trækkes en parallel til, at varselstageren i Mesopotamien var mellemmand mellem guderne og klienten der ville have varslet, og at det var i alle parter interesse, at mellemmanden (varselstageren) var uvildig. Et andet kapitel der bør fremhæves, er *Hvorfor taler stjernerne til os*, hvor Ulla Koch med stor dygtighed inddrager vor tids psykologi. I samme kapitel nævnes, at hun mange gange er blevet spurgt om hvordan man kunne tro på sådanne ting i oldtiden – hun replicerer "Vi stoler på fuldstændig værdiløs information, hvis den leveres af de rette eksperter, der anvender metoder, vores samfund respekterer."

Men en ting savner jeg – det er noter, men det er savn der er til at leve med, ikke mindst på grund af at mange steder bruger forfatteren indirekte noter, så man får indtryk af hvor hun har sin viden fra.

Forfatteren tager virkelig sin læser ved hånden, den der aldrig har beskæftiget sig med oldtiden, vil kunne følge med, læseren får meget mere end en fortælling om stjerner og varsler, bogen er også en fin kulturhistorisk indføring i en fjern kultur. Jeg håber, at denne bog vil få en stor udbredelse, det fortjener

den, og vigtigere er, at det fortjener den danske befolkning. Jeg håber, at mange fagfolk vil læse bogen, dels på grund af bogens faglige kvaliteter, men også fordi vi kan alle lære noget af Ulla Kochs skrivestil.

Det er bog der er yderst egnet til brug i undervisningen, bogens form med korte kapitler skrevet i et godt sprog gør den velegnet til selvstudier. Det er en bog, som jeg på det varmeste kan anbefale.

Torben Svendrup ph.d.

Hvad er EU

JENS-PETER BONDE OG UFFE ØSTERGÅRD: *Hvad nu EU? 10 bud på at redde Europa*. Frydenlund 2018, 104 sider, 154 kr.

Den tidligere Europaparlamentariker Jens Peder Bonde og professor emeritus Uffe Østergård har slået sig sammen om at give deres bud på EU's fremtid. De har hver deres udgangspunkt både professionelt og i forholdet til EU. Østergård har altid været meget pro-EU, mens Bondes oprindelige udgangspunkt var Folkebevægelsen mod EU. Det interessante er, at de nu mødes i fælles holdninger til EU.

Det er således to forfattere med meninger om EU, men også med en meget stor viden om EU og europæisk historie.

Bogen indeholder 18 korte kapitler, hvor de to forfattere tager stilling til en række spørgsmål, der præger debatten om EU og Europa. Det gælder både EU's indhold og beslutningsstruktur, men også de

udfordringer, som EU står over for i form af flygtningekrise, Putin, Erdogan og Trump. Brexit behandles også.

Bogen er skrevet i 2018. Begge forfattere udgav samme år mere omfattende bøger om EU. Denne bog må derfor ses som deres forsøg på at deltage i den politiske debat om EU's fremtid. Det gør de med en vilje til at finde kompromisser. Ambitionsniveauet hos de to skribenter er stort, bemærk bogens undertitel: "*10 bud på at redde Europa*"! Bogen kan derfor grundlæggende ses om et udmærket debatoplæg fra de to vidende forfattere.

Det er svært at skrive en bog om fremtiden. I en bog skrevet i 2018 kendes resultatet af Storbritanniens folkeafstemning om at forlade EU Brexit, men slet ikke den tumultariske udvikling i 2019. Og med Corona krisen i 2020 er forudsætningerne for de to skribenters visioner blevet forrykket - ja det er svært at spå om og byde på fremtidens udvikling!

Johannes Lebech

Humaniora?

KASPER RISBJERG ESKILDSEN (red.): Humaniora? En spørgende videnskabsteori. Samfundslitteratur 2020. 178 sider, 198 kr.

Samfundslitteratur 2020. 178 sider. 198 Kr. (bog, vejl.), kr. 159 (e-bog, vejl.)

Hvad er humaniora? Hvorfor humaniora? Hvordan bedrives humaniora? Spørgsmålene til humaniora er mange, og der er selvfølgelig god grund til denne artikelsamlings spørgsmålstejn efter bogens titel. Bogens artikler indledes således også alle med et hv-spørgsmål, fx: Hvad er humanistisk videnskab? Hvad er et videnskabeligt problem? og Hvorfor spørge til videnskaben?

En særlig grund til bogens spørgende tilgang kan siges at være den, at man, dvs. forfatterne, der øjensynlig er undervisere på RUC, i forbindelse med deres undervisning har eksperimenteret med det videnskabsteoretiske stof. Det hedder således: "Tidligt i processen stod det klart, at vi ønskede en anden form for undervisning i videnskabsteori, der lagde mindre vægt på teorier og mere på problemer, proces og forskningspraksis. (...) Vi valgte desuden at lægge undervisningen således an, at hver undervisningsgang skulle fokusere på en bestemt udfordring, frem for en teori eller lignende. (...) En grundindstilling var, at alle undervisere på kurset kunne eksperimentere med pensum og øvelser, så længe de beholdt fokus på problemer, proces og forskningspraksis og inddrog de studerende og deres opgaver i undervisningen" (7).

Som det allerede turde være fremgået, er bogen skrevet "som en lærebog til brug på de videregående uddannelser", men forfatterne håber dog, at den også vil blive læst af andre, da "videnskaben er overalt omkring os og former den verden, vi lever i. De forhold, vi diskuterer i bogen, burde derfor ikke kun interessere forskere og studerende, men alle med interesse for samfundsudviklingen. Det er ikke mindst derfor, at der er behov for en spørgende videnskabsteori" (9).

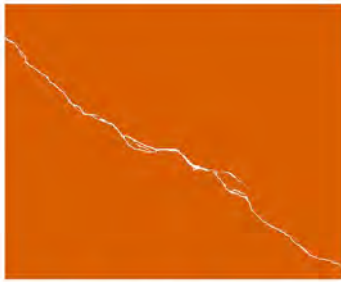
En lidt kritisk bemærkning til det teoretiske skal dog med her: I Ulla Ambrosius Madsens artikel "Hvad er videnskabelig observation?" refererer hun, tilsyneladende med en vis tilslutning, "postmodernismen" for dette: "Teksten er ikke og kan aldrig blive objektiv, hedder det, men er jo netop afhængig af, hvem der skriver, det sprog, der formidles igennem, den sociale og kulturelle kontekst, den tolkes og tydes i" (75). Men forunderligt nok opregnes angiveligt ikke af denne teori, der åbenbart har så megen (sand??) viden om, hvad teksten er afhængig af, at teksten (forhåbentlig) ikke mindst er afhængig af bestræbelsen hen imod sandhed. Jeg kan i denne forbindelse ikke lade være med at nævne, at til den tyske filosof Immanuel Kants (1724-1804) erkendelsesteoretiske påstand, at tingen i sig selv (Das Ding an sich) ikke var mulig at erkende, replicerede en anden tysk filosof, G.W.F. Hegel (1770-1831), at det var en sølle tænkning, som ikke var i stand til at erkende tingen selv.

Bogen er altså undersøgende i forhold til humaniora og lægger sig ikke fast på nogen bestemt definition. Den leverer gennemgående interessant og oplysende læsning, og især finder jeg redaktøren, Kasper Risbjerg Eskildsens, af et frisk nyt og uhildet syn på videnskabsteori prægede, indledning og afslutning af bogen spændende.

Poul Ferland

Haves: en stum verden. Ønskes: en (vel)talende

Hartmut Rosa

Det ukontrollerbare

Eksistensen

HARTMUT ROSA: *Det ukontrollerbare*. Oversat fra tysk (Unverfügbarkeit) af Hanne Sander. Forlaget Eksistensen 2020. 111 sider. 189 kr.

Der er i grunden ikke noget fundamentalt nyt i den tyske sociolog Hartmut Rosas (født 1965) bog om "det ukontrollerbare". Bogens kritiske tema slås således an i det følgende: "Og min første afgørende tese, som jeg gerne vil udfolde i denne bog, lyder, at verden ganske enkelt er blevet til aggressionspunkt for det moderne menneske. Alt, hvad der viser sig, vil man vide om, beherske, erobre, gøre nyttigt" (12). Men er temaet ikke nyt, så formår Rosa til gengæld at behandle det selvstændigt og på sin egen måde med inddragelse af nye og samtidige eksempler.

Rosa vil nu gerne tale dets sag, som ikke lader sig (helt) kontrollere, eller som har det bedst uden (så megen) kontrol. Han er dog ikke naiv og ved udmærket godt, at en verden helt uden kontrol ville være noget nær eller mere end et mareridt, så det er en balance mellem kontrol og ikke-kontrol, han søger, hvilket forehavende, han godt ved, er særdeles vanskeligt og vel en proces, der ikke lader sig definitivt afslutte. Desuden må der differentieres imellem konkrete områder i bestræbelsen på at rehabilitere det "ukontrollerbare", der angivelig har så svære vilkår i og for nutidens samfund og enkelte mennesker.

Hartmut Rosa er, hvad der tilpas klart turde fremgå af ovenstående citat, elev af Frankfurterskolen, der blev grundlagt i 30'erne, og til hvis første generation hørte Theodor W. Adorno (1903-69), Max Horkheimer (1895-1973) og den relativt mere populære Herbert Marcuse (1898-1979), og hvis mest fremtrædende repræsentant fra anden generation Jürgen Habermas (født 1929) anses for at være. Rosa kan siges at tilhøre tredje (eller måske en fjerde) generation sammen med Axel Honneth (født 1949).

Hvis de første Frankfurterskole-generationer ofte skrev mere eller mindre vanskeligt forståeligt, så kan det være en lise at læse de to sidstnævnte. Det skrevne flyder således let hos Rosa, glimrende oversat af Hanne Sander.

Moderne samfund har fastgjort sig til en bestemt logik, hævder Rosa, der gør, at de er bundet til at kontrollere verden: "Da moderne samfund kun er i stand til at stabilisere sig selv ved vækstrater, det vil sige dynamisk, er de strukturelt og institutionelt hele tiden tvunget til at kunne kontrollere verden, teknisk,

økonomisk og politisk at bringe den inden for rækkevidde: Udnytte råstoffer, åbne nye markeder, aktivere sociale og psykiske potentialer, udvide tekniske muligheder, uddybe vidensbasis, forbedre styrings- og kontrolmuligheder og så videre" (14). I princippet tåles der således ikke noget ukontrollabelt, og det gælder for alle livets områder.

Men den "forvaltede verden" (som den kaldes hos Adorno og Horkheimer) slår på sin måde igen, slår tilbage; den tolererer ikke fuldstændig kontrol over sig selv og viser sig derfor i en dødlignende tilstand, fx for den, der er ramt af "burn-out", der kunne sige: "'Derude er alting dødt, gråt, koldt og tomt, og også i mig er alting stumt og goldt'" (29). Totalkontrol medfører angst: "Grundangsten i moderniteten er, at verden bliver stum" (ibid.).

Rosa demonstrerer imidlertid – igen og igen – at han ikke er nogen enøjet modernitetskritiker, enøjet kritiker af det modernes tendens til kontrol og omvendt fortaler for det totalt ukontrollerbare. Han ved selvfølgelig godt, at temmelig ekstrem kontrol ofte kan fremme oplevelsen af noget ukontrollabelt, noget, mennesker ikke behersker og ikke har mulighed for at beherske. Således fremmer et symfoniorkestres professionalisme og disciplin paradoksalt nok tilhørers erfaring af det, der svæver og ikke lader sig indfange, indhegne eller definere. Selv siger han: "Moderniteten er indrettet efter, at så meget 'verden' som muligt bliver gjort kontrollerbar for at forøge muligheden af og sandsynligheden for de ukontrollerbare, men efterstræbte og fyldestgørende resonanserfaringer" (39).

Kort resumeret kunne Rosas ærinde vel karakteriseres som det at åbne sig mere for tingene, sådan at disse omvendt gives mulighed for at åbne sig desto mere for os. Og det ukontrollerbare er det, vi ikke kan blive færdige med, det, der samtidig er intet mindre end det livgivende. Det er til syvende og sidst ikke kontrollen, der kan gøre mennesker og samfund lykkelige, tværtimod: "Vreden og frustrationen bunder ikke i det, som vi endnu ikke kan få fat i, men i det, som vi har mistet, fordi vi kontrollerer det og hersker over det" (99), lyder denne lille bogs manende slutord.

Poul Ferland